

**T.C.
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

HADİSLERDE SEVİNÇ VE HÜZÜN

Rıza TOZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**KAHRAMANMARAŞ
ARALIK 2020**

**T.C.
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

HADİSLERDE SEVİNÇ VE HÜZÜN

**Danışman : Doç. Dr. Necmeddin ŒEKER
ye : Doç. Dr. Veli ABA
ye : Dr. Öğr. Üyesi Recep BİLGİN**

Rıza TOZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**KAHRAMANMARAŞ
ARALIK 2020**

ÖN SÖZ

İnsanın yaratılış gayesi, Allah’a kulluk ve imtihandır. İnsan dünyada, üzüntü ve kederden uzak, sevinçli ve mutlu bir hayat yaşamak ister. Tüm çaba ve gayretlerine rağmen bazen istek ve arzuları gerçekleşmeyebilir ve bundan dolayı da üzülür. Allah Teâlâ’nın emirleri doğrultusunda yaşam süren insan, gönül huzuruna ermiş bir halde, mutlu bir hayatı yaşamının sevinciyle hayatını idâme ettirir. Bunun tersi bir yaşam, rûhî bunalımları, sabırsız, huzursuz ve mutsuz bir yaşamı getirir hatta depresyona bile götürebilir. Günümüzde insanların birçoğunun beklentisi dünyevî olduğu için, huzur ve mutluluğu, maddî imkânlar ile değerlendirmektedirler. Ancak maddî imkâna sahip insanların bir kısmı üzüntülü, huzursuz ve mutsuzdur. Bunun sebebi huzur ve mutluluğun, İslâmî bir yaşamla elde edilebileceğinin bilinmemesindendir. Allah’ın razı olmadığı ve istemediği bir hayatı yaşamak kişiyi huzursuzluğa, mutsuzluğa ve üzüntüye düşürür.

Hız. Peygamber’in hayatında insanlar için güzel örnekler vardır. Bunlardan biri de sevinç ve hüznün konusundaki söz ve davranışlarıdır. Bu iki hususa, Resûlullah (s.a.v)’ın söz ve uygulamalarına bakarak tüm zaman ve mekânlarda ihtiyaç vardır. İnsanların sevinç ve hüznün konusundaki bakış açılarını belirli kriterlerde toplamak zor olduğundan, evrensel bir şahsiyet olan Hız. Peygamber’in bu konudaki hadislerini tespit edip sınıflandırmak ve değerlendirmek gerekir.

Hız. Peygamber, gönderilmiş olduğu toplumu mütebessim bir yüzle ve müjdeli haberlerle gönüllerini fethederek medenî bir toplum haline getirmiştir. Başlarına gelen bela ve musibetlere karşı da sabrı tavsiye ederek hüznelerini hafifletmeye çalışmıştır. Hadislerden elde edilen verilere göre Resûlullah (s.a.v)’ın hangi durumlarda, kimle nasıl sevinç ve hüznü olduğu haller tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın hadis bilim alanına katkı sunacağı ümit edilmektedir.

Bir kısım insanlar dünya nimetleriyle müreffeh bir hayat yaşarken, diğer tarafta sıkıntı ve zorluklarla hayatta kalma mücadelesi veren, kan ve gözyaşının hâkim olduğu üzüntülü, yüzleri gülmeyen insanlar bulunmaktadır. Bireyler, huzur ve mutluluk için üzerlerine düşen vazifeleri yerine getirmeyerek, dünyalık elde etme adına birbirleriyle rekabet eden bir toplum haline geldiler. Müslüman coğrafyanın, sevinç ve neşeden gülen insanlar olması gerekirken, bugün çoğu bölgelerde kan, gözyaşı ve sorunların olduğu görülmektedir. Tüm bunların sebebi, Müslümanların İslâm’dan uzak olmaları, birlik ve beraberlik içinde hareket etmemeleri, âhireti ve hesabı unutup her şeyi mubah sayan bir anlayışla yaşamalarıdır. Sonuç olarak, İslâmî bir yaşam kişiyi dünya ve âhiret saadetine erdirerek sevinç yaşamasına, bunun tersi de dünya ve âhiret saadetinden uzak, acıklı ve kalıcı üzüntülere sebep olacaktır.

Araştırmanın hazırlanmasında değerli fikirlerini ve birikimlerini esirgemeyen, zamanını ayıran, konu seçiminde yardımcı olan, bilgilerinden faydalandığım danışmanım Kahramanmaraş Sütçüimam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslâm Bilimleri Ana Bilim Dalı Hadis Bilim Dalı’ndan Doç. Dr. Necmeddin ŞEKER hocama, Temel İslâm Bilimleri Ana Bilim Dalı Hadis Bilim Dalı’ndan Prof. Dr. Abdülkadir EVGİN, Doç. Dr. Veli ABA ve Dr. Öğr. Üyesi Fahri HOŞAB hocalarıma, beni akademik çalışma konusunda sürekli teşvik eden ve yardımlarını esirgemeyen Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslâm Bilimleri Ana Bilim Dalı Hadis Bilim Dalı’ndan Dr. Öğr. Üyesi Recep BİLGİN’e, akademik çalışma boyunca hem çalışıp hem de evin işlerini aksatmadan yapan cefakâr ve vefakâr eşime, dualarını her daim hissettiğim kıymetli evlatlarıma, yardımlarını bizlerden esirgemeyen tüm dostlarıma teşekkür ederim.

Rıza TOZ
Kahramanmaraş 2020

KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HADİSLERDE SEVİNÇ VE HÜZÜN

Rıza TOZ

Danışman : Doç. Dr. Necmeddin ŞEKER

Yıl : 2020, Sayfa: VI+114

Jüri : Doç. Dr. Necmeddin ŞEKER (Başkan)
: Doç. Dr. Veli ABA (Üye)
: Dr. Öğr. Üyesi Recep BİLGİN (Üye)

Sevinç ve hüznün duygusunu insan fıtratına koyan, Allah Teâlâ'dır. Dünya hayatında yaşam süren her insanın temel hedeflerinden birisi sıkıntılardan, sorunlardan, hüznünden uzak huzurlu ve mutlu bir yaşam sürmektir. İnsan bu arzusunu yerine getirebilmek için elinden gelen tüm çabayı göstererek emeline ulaşmak ister. Hedeflerine ulaşanlar huzur ve mutluluk içinde yaşarken, ulaşamayanlar ise hüznün duygularıyla yeniden çareler aramaya devam ederler. Hz. Peygamber'in hadisleri bizlere hem sevinç hem de hüzn konusunda yol gösterici bilgiler vermektedir. İnsanı yaratan, yaşatan Allah Teâlâ'dır. Ne ile sevineceğini, huzurlu ve mutlu olacağını, hangi işleri yaptığında üzüntü duyacağını peygamberleri aracılığı ile bildirmiştir. Modern dünya hayatında teknolojinin getirdiği yenilikler, insan yaşamını kolaylaştırırken onları gerçek manada mutluluğa ulaştıracak, sevinç ve huzura erdirecek bir hayatı sunamamıştır. Hüznünden uzak, sevinçli ve mutlu bir hayatı arzulayan insanın, dinin emir ve yasaklarına uygun bir hayatı yaşaması gerekir. Böyle bir hayatı yaşadığında sevinç ve huzuru, dünya hayatı ile son bulmayıp âhiret hayatında da kalıcı sevinç ve huzura erecektir. İnsana huzur ve mutluluk sağlayacak sevinçli, neşeli bir hayatı elde etmek için hadisler çerçevesinde Hz. Peygamber'in yaşamını inceleyip kendisine rol model olarak seçmesi ve hayatını onun yaşantısına göre yaşamaya çalışması kişiyi üzüntülerden uzak gerçek sevinç ve mutluluğa erdirecektir. Hadislerde sevinç ve hüzn isimli bu çalışmamızı İslam'ın temel kaynaklarından ikincisi olan Hz. Peygamberin sünnet ve hadisleri çerçevesinde ele aldık. Konumuzla ilgili âyetleri de tespit ederek, içeriği zenginleştirdik. İnsanın yaşamış ve yaşayacak olduğu sevinç ve hüzn kavramlarını dünya ve âhiret boyutu açısından değerlendirdik.

Anahtar Kelimeler: Din, Kur'ân, Hadis, İnsan, Sevinç, Hüzn.

**UNIVERSITY OF KAHRAMANMARAS SUTCU IMAM
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCE
DEPARTMENT OF ESSENTIAL ISLAMIC SCIENCES**

ABSTRACT

MA Thesis

JOY AND SORROW IN HADİTHS

Rıza TOZ

Supervisor : Assoc. Prof. Dr. Necmeddin ŞEKER

Year : 2020, Pages: VI+114

**Jury : Assoc. Prof. Dr. Necmeddin ŞEKER (Chairman)
: Assoc. Prof. Dr. Veli ABA (Member)
: Assist. Prof. Dr. Recep BİLGİN (Member)**

It is Allah Almighty who puts the feeling of joy and sorrow in human nature. One of the main goals of every person who lives in this world is to lead a peaceful and happy life away from troubles, problems, and sorrow. In order to fulfill this desire, a person wants to reach his goal by making every effort. While those who reach their goals live in peace and happiness, those who cannot continue to seek remedies with feelings of sadness. The hadiths of the Prophet give us guidance on both joy and sadness. It is Allah Who creates and makes people live. He informed through his prophets what he would be happy with, how he would be peaceful and happy, and what deeds he would feel sorrow for. While the innovations brought by technology in the modern world life make human life easier, they have not been able to offer a life that will bring them happiness, joy, and peace. A person who desires a happy and joyful life away from sorrow must live a life in accordance with the orders and prohibitions of the religion. When he lives such a life, his joy and peace will not end with the life of this world, but will also end up in permanent joy and peace in the hereafter. Examining the life of the Prophet within the framework of hadiths, choosing him as a role model, and trying to live his life according to his life to achieve a happy and joyful life that will provide people with peace and happiness, will bring the person to real joy and happiness away from sorrow. We discussed this work titled joy and sorrow in the hadiths within the framework of the sunnah and hadiths of the Prophet, the second of the main sources of Islam. We have enriched the content by determining the verses related to our subject. We evaluated the concepts of joy and sorrow that man has lived and will live in terms of the dimension of the world and the hereafter.

Keywords: Religion, Quran, Hadith, Human, Joy, Sadness.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	I
ÖZET	II
ABSTRACT.....	III
İÇİNDEKİLER	IV
KISALTMALAR.....	VI
1. GİRİŞ	1
1.1. Konunun Amacı	1
1.2. Önemi ve Bilim Hayatına Getireceği Katkıları	1
1.3. Yöntemi.....	1
1.4. Kapsamı ve Ana Planı	2
2. İNSAN VE İNSANIN ÖZELLİKLERİ.....	4
2.1. İnsan Kelimesinin Anlamı ve Mahiyeti	4
2.2. İnsanın Yaratılış Gayesi	5
2.3. İnsanı Diğer Canlılardan Ayıran Farklar.....	6
2.4. Kur’ân’da İnsan.....	6
2.5. Hadislerde İnsan.....	8
2.6. İnsanın Temel Özellikleri.....	9
2.7. İnsanın İyi Özellikleri	11
2.8. İnsanın Kötü Özellikleri	12
2.9. İnanç Yönünden İnsanlar	14
2.10. İnsanın Değeri ve Üstünlüğü.....	17
2.11. İnsan ve Duygu	19
2.12. İnsanın Davranışları ve Davranışlarına Etki Etki Eden Faktörler.....	20
2.13. İnsanın Bedenî İhtiyaçları	21
2.14. İnsanın Psikolojik ve Sosyolojik İhtiyaçları	22
2.15. İnsanın Dünyevî İhtiyaçları.....	23
2.16. İnsanın Uhrevî Sorumlulukları ve Mutluluğu	24
3. HADİSLERDE SEVİNÇ KAVRAMI VE TEZAHÜRLERİ	27
3.1. Sevinç Kavramının Mahiyeti	27
3.2. Kur’ân’da Sevinç Kavramı	28
3.3. Hadislerde Sevinç Kavramı.....	34
3.4. Hadislerde Sevinç Kavramının Mürâdifleri	36
3.4.1. es-Sürûr.....	36
3.4.2. el-Beşâşe.....	37
3.4.3. el-Bişr	37
3.4.4. el-Gıbta	38
3.4.5. el-Habrah	38
3.4.6. el-Becah.....	39
3.5. Hz. Peygamber’in Sevinci Yayma Çabası ve Metodu	39
3.6. Sevinç İlkeleri	41
3.7. Allah’ın, Meleklerinin ve Hz. Peygamber’in Sevinci	42
3.7.1. Allah’ın Sevinci.....	42
3.7.2. Meleklerin Sevinci.....	45
3.7.3. Hz. Peygamber’in Sevinci	46
3.8. Kur’ân ve Sünnete Göre İnsanı Sevindiren Unsurlar	48
3.9. Hadislerde İnsanın Sevincine Etki Eden Durumlar	51
3.10. Hadislere Göre Sevincin Beden Diliyle İlişkisi	53

3.11. Hadislerde Sevinç Psikolojisi.....	55
3.12. Hadislere Göre Sevinci İnşa Eden Unsurlar.....	57
3.13. Hadislerde Sevinci Engelleyen Unsurlar	59
3.14. Hadislerde Sevinç ve İnanç İlişkisi	61
3.15. Hadislerde Sevinç ve İbadet İlişkisi	63
3.16. Hadislere Göre Dünya Hayatında Sevinç	64
3.17. Hadislere Göre Âhiret Hayatında Sevinç	67
4. HADİSLER ÇERÇEVESİNDE HÜZÜN KAVRAMI VE ETKİLERİ	70
4.1. Hüzün Kavramının Anlamı ve Mahiyeti.....	70
4.2. Kur'ân'da Hüzün Kavramı.....	71
4.3. Hadislerde Hüzün Kavramı	75
4.4. Hüzün kavramının Mürâdifleri	76
4.4.1. el-Bess	76
4.4.2. el-Hemm	77
4.4.3. el-Esâ	77
4.4.4. el-Kâ'be	77
4.4.5. el-İblâs	77
4.4.6. el-Kerb	78
4.4.7. el-Gamm	78
4.5. İslâm Düşüncesinde Hüzün.....	78
4.6. İnsanın Hüznüne Sebep olan Durumlar	79
4.7. Hüzün Çeşitleri.....	81
4.7.1. İnsan Tabiatı Bakımından Hüzün.....	81
4.7.2. Sebebe Bağlı Olan Hüzünler	82
4.7.3. Dinî Ahkâm Bakımından Hüzün	83
4.7.4. Dünyaya Taalluk Eden Hüzünler	84
4.7.5. Âhirete Taalluk Eden Hüzünler.....	86
4.8. Hz. Peygamber'in Hüzünlendiği Durumlar ve Olaylar.....	87
4.9. Hüznün İnsana Maddî Tesiri	90
4.10. Hüznün İnsana Mânevî Tesiri	91
4.11. Hüznün Maddî Tedavisi	92
4.12. Hüznün Mânevî Tedavisi	94
4.13. Psikolojik Açıdan Hüzün	95
4.14. Sosyolojik Açıdan Hüzün	97
4.15. Tasavvufî Açıdan Hüzün.....	98
4.16. Kur'ân'ı Hüzünlenererek Okumak.....	99
4.17. İnsanın Hüznüne Sebep Olan Şeylerden Uzak Durması.....	100
4.18. Hüznün Başa Gelen Bela ve Musibetlerle İlişkisi.....	101
SONUÇ.....	105
KAYNAKÇA.....	107
ÖZGEÇMİŞ	114

KISALTMALAR

a.s	: Aleyhi's-Selâm
çev.	: Çeviren
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
ed	: Editör
H.z.	: Hazreti
KSÜ	: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
MÜİF	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
r.a	: Radiyallâhu anh
r.anhâ	: Radiyallâhu anhâ
thk.	: Tahkik Eden
ts.	: Tarihsiz/Basım Tarihi Yok
s.a.v	: Sallallâhu Aleyhi Ve Sellem
v.	: Vefatı
vb.	: Ve benzeri
vd..	: Ve diğerleri
y.y.	: Yayıncı yok

1. GİRİŞ

1.1. Konunun Amacı

Din, insana dünya ve âhiret mutluluğu kazandırmak için vardır. İnsan, üzüntüden uzak, huzurlu bir hayatı elde etmek amacıyla her zaman gerekli çabayı gösterir. Bu çaba sonucunda başarılı ya da başarısız olur. Başarılı olduğunda mutlu olup, sevinç ve neşeye ulaşırken, başarısız olduğunda ise mutsuz olup, üzüntü ve kedere düşmektedir. Bazen hüznün ve keder, insanı alkol, uyuşturucu gibi kötü alışkanlıklara yönleltmekte ve hayattan kopma noktasına getirmektedir. İnsan, yaşamında inancını kaybettiğinde hayat anlamsız hale gelmektedir. Çünkü inanç, insanla dünya arasındaki anlamsal bağı kurmaktadır. Bu bağ koptuğunda mutsuzluk, acı ve hüznün ortaya çıkmaktadır.

Yaşadığımız çağda insanlar, sevinç ve hüznün konusunu dünyalık olarak değerlendirmektedirler. Maddî imkânlarla sahip olma sevinç vesilesi sayılırken, bu imkânlarla ulaşamama ve sıkıntılarla karşılaşma üzüntü olarak değerlendirilmektedir. İnsan, her isteğinin hemen olmasını ister. Bu sebeple bir kısım insanların arzuları yerine gelmediği zaman bunalıma ve mutsuzluklara sebep olmaktadır. Bunun en önemli sebeplerinden biri de mânevî boyutun ihmal edilmesidir. İnsan, yaşamı boyunca sevinç ve üzüntüsüne sebep olacak farklı olaylarla karşılaşır. Dolayısıyla dinin temel konuları arasında, insanın hayatındaki gayelerinden biri olan sevinç ve mutluluğu yakalayıp üzüntü, gam ve kederden uzak olmasını sağlamak vardır.

Çalışmada, öncelikle konuyla ilgili âyet ve hadisler tespit edilerek, sahâbenin Resûlullah (s.a.v)'da müşahade ettikleri sevinç ve hüzn durumları ve bunun insan psikolojisine etkisi bağlamında problemin sebepleri ve çözüm önerileri değerlendirilmiştir.

1.2. Önemi ve Bilim Hayatına Getireceği Katkılar

Araştırmamızın temelini sevinç ve hüzn kavramları oluşturmaktadır. Hz. Peygamber'in kullandığı diğer kavramları da tespit ederek bunların anlamlarını lugatlerden ve kavram sözlüklerinden tespit etmeye çalıştık. Gerekli görüldüğü yerlerde âyetlerin tefsirine ve hadislerin şerhine yer verdik. Ayrıca *TDV İslâm Ansiklopedisi* de istifade ettiğimiz temel kaynaklar arasındadır. Konumuzla ilgili, öncelikli olarak kullandığımız kaynaklar matbu kaynaklar olup, ulaşamadığımız eserlerin internet ortamında PDF dosyalarından faydalandık.

İnsan psikolojisinin ayrılmaz unsurlarından olan sevinç ve hüzn, insanın yaşamı boyunca iç içe olduğu duygulardır. İnsan dünya hayatında huzur ve mutluluk için sürekli çaba sarf ettiği ve her türlü yolu denediği halde, mutluluğu yakalayıp sevince ulaşabiliyor mu? Allah Teâlâ, insanın dünya ve âhirette mutlu ve huzurlu olmasını nelere bağlamıştır? Bununla birlikte hüznün, insan için gerçekten kötü birşey midir? Durum böyle ise o zaman peygamberler neden zor imtihanlara tâbi tutuldular ve hüznün ve tasalarını Allah Teâlâ'ya arz ettiler? Resûlullah (s.a.v) nelere hüznlenirdi? Günümüzde insanların mutlu olamama nedenleri nelerdir? İnsanlar mutluluğu yanlış şeylerde ve yerlerde mi arıyorlar? Resûlullah (s.a.v)'ın sevinçli ve hüznü anlarındaki hâleti rûhiyesi ve sevinç gözyaşları ile hüznün gözyaşları arasındaki farkları nelerdi? Müslümanın nelere sevinip, nelere üzülmeye gerektiği hususları da yine Kur'ân ve sünnet çerçevesinde ele alıp değerlendirerek bilim hayatına katkı sunmayı amaçladık.

1.3. Yöntemi

Araştırmamızda öncelikli olarak konuyla ilgili kaynak taraması yaptık. Elde ettiğimiz bilgi ve kaynakları okuyarak konumuzla ilgili hususları not ettik. Sonuç olarak da bu bilgileri bilimsel olarak değerlendirmeye çalıştık.

Giriş bölümünde, araştırma ile ilgili genel bilgiler verilerek, araştırmanın amacı ve yöntemi hakkında değerlendirme yapılmıştır. Çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır:

Birinci bölümde; insan ve yaratılışı, rûhî ve bedenî yapısı, fitratının temel özellikleri, duygu ve davranışları, davranışlarına etki eden faktörler, bedenî, dünyevî, psikolojik ve sosyolojik ihtiyaçları ele alınarak değerlendirilmiştir.

İkinci bölümde; sevinç kavramı ve türevleri, Kur'ân'da ve hadislerde geçen sevinç kavramının içerdiği manalar, Allah'ın, meleklerinin ve resulünün sevinci, Hz. Peygamber'in sevinci müjdelediği haller, sevinç çeşitleri ve etkileri, sevinç kavramının edep açısından değerlendirilmesi vb. konular ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde; hüznün kavramı ve türevleri, Kur'ân ve hadislerde hüznün kavramının içerdiği manalar, Hz. Peygamber'in hüznü ve bu hüznün niteliği, insana maddî ve mânevî tesirleri ve tedavisi, psikolojik, sosyolojik açıdan hüznün, tasavvufçuların hüznüne bakışı, insanın hüznüne sebep olan olaylar ve başa gelen bela ve musibetler ile ilişkisi gibi konular değerlendirilmiştir.

1.4. Kapsamı ve Ana Planı

Kur'ân, Hz. Peygamber'in ahlakını övmekte ve ona tâbî olmayı emretmektedir. Bundan dolayı Allah resulü (a.s.)'nin nebevî kimliğinin yanında beşerî kimliğini de bilmemiz gerekmektedir. Onun beşerî yönlerinden biri de sevinçleri ve hüznleridir. Çalışmamızda hadislerde geçen sevinç ve hüznle ilgili konular ele alınarak değerlendirilmiştir. Hz. Peygamber'in yalnızca sevinçli iken değil üzüntülü ve kızgın olduğu hallerde de karşısındakine tebessüm ettiği olmuştur. Onun, dünyalık bir şeye asla üzüldüğü görülmemiştir.

Sevinç ve hüznle ilgili tespit edip ele almış olduğumuz hadisler, sahih hadislerden seçilip değerlendirilmiştir. Konu, hadisler çerçevesinde araştırılıp değerlendirilirken Arapça'da bu kavramlarla ilgili kelimeler de tespit edilip içerdikleri manalara da yer verilmiştir. Hz. Peygamber'in sevinç ve hüzn anlarındaki yüz ifadelerini anlatan tabirler de belirtilmiştir.

İnsanların yaşamlarında mutluluğa ulaşmak için tüm çaba ve gayretini sarf etmesine rağmen ulaşamadıkları mutluluklar, yaşayamadığı sevinçler bazen kişileri depresyona sokmakta bunun neticesinde birçok kimse alkol, uyuşturucu ve madde bağımlısı kurbanı olmakta netice olarak birey kendisini insanlardan ve sosyal hayattan soyutlayarak yalnızlığa itmektedir. Belki bir yardım eli uzatılmasıyla o kişiler tekrar kazanılacak ve hayatlarına yeni bir sayfa açarak ömürlerinin kalan kısmını mutlu bir şekilde geçirmeye devam edeceklerdir. Konumuzun “hüzn” bölümünde insana sıkıntı veren üzüntü ile sebep olarak hüznün övülmesini Hz. Peygamber'in hayatından örneklerle sunulmuştur. Dünyada kişiyi hüzn, kedere, sıkıntıya götüren sebepler ve Hz. Peygamber'in, kişiyi mutluluğa, sevinç ve sürura erdirecek tavsiyeleri değerlendirilmiştir.

İslâm, insana saygı temeli üzerine kurulan ve gelişen bir düşünce sistemidir. İnsanlar arasında bir ayırım yapmayan, insanı layığıyla sevmeyi, hakkına riayet etmeyi, hata ve kusurları hoş görmeyi önemli bir gaye kabul etmiş ve sevgiyi idrakin en bariz özelliği olarak görmüştür.¹

Türkiye'de hadis alanında pek çok akademik çalışma olmasına karşın, sevinç ve hüznle ilgili doğrudan kapsamlı bir çalışmanın olduğu pek söylenemez. Konuyla ilgili olarak Mustafa Çağrı, *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*'nde “Hüzn” maddesi ile konuyu genel hatlarıyla ele almaktadır. İsmail Lütfi Çakan, *Örnek Kul Son Resul* adlı kitabında kısaca Hz. Peygamber'in “sevinci” ve “hüznü” başlıklarıyla konuya kısaca değinmiştir. Benzer çalışmalar da Cengiz Ünal'ın; “Kur'ân'ı Kerim de Sevinç ve Keder” isimli yüksek lisans tezi, Ahmet Akbaş'ın; “Kur'ân'da İnsanın Mutluluğu” isimli doktora çalışmalarıdır. Hadis alanında ise; Tezcan Özyürek'in, “Peygamber Sevinci” (Hz. Peygamber'in Tebessümleri) isimli yüksek lisans tezi, Hz. Peygamber'in tebessümle ilgi hadislerini Kütüb-i Sitte bağlamında tespit edip Hz. Peygamber'e münhasır olarak ele almıştır.

¹ Kadir Özköse, “Hz. Peygamber ve Birlikte Yaşama Hukuku”, *Kutlu Doğum Haftası Hz. Peygamber ve Birlikte Yaşama Hukuku Sempozyumu*, ed. Yüksel Salman (İstanbul: DİB Yayınları, 2016), 237-248.

Arap âleminde yapılan akademik çalışmalarda ise konunun tasavvufî boyutta ele alındığı görülmektedir. Konuyla ilgili olarak Gazze Câmîatü'l İslâmiyye Külliyyetü Usûliddîn bölümünde Nâdir Nemr Vâdî'nin; *el-Ferah ve'l hüzn fî dav'i's-sünnetü'n-nebeviyye* isimli yüksek lisans tezi bulunmaktadır. Tezin içeriğinde konunun tasavvuf merkezli olarak çok detaylı ele alındığı, hadislerin sened tahlilinin yapıldığı görülmektedir. Sevinç ve hüzn konusu psikolojik ve sosyolojik boyutlu olduğu için herkes kendi açısından değerlendirmektedir. Bizim tezimizin farkı ise konuyu özet olarak ele almamız, konuyla ilgili hadislerin sened tahliline girmeden metin vurgusu yaparak, yeri geldiğinde psikolojik ve sosyolojik tahlillerle farklılık katmayı hedefledik. “Hadislerde Sevinç ve Hüzn” olarak isimlendirdiğimiz bu çalışma, günümüz insanının sevinç ve hüznleriyle bütünleştirmeyi hedeflemektedir. Bu nedenle tezimizin alana katkı yapacağını ümit ediyoruz. Teorik olarak yaptığımız bu çalışmamız pratikte uygulanıp yaşandığı ve fayda sağladığı zaman biz de kendimizi mutlu, huzurlu ve sevinçli hissedeceğiz.

2. İNSAN VE İNSANIN ÖZELLİKLERİ

Bu bölümde öncelikle insan kelimesinin anlamı ve mahiyeti ile ilgili bazı kavramları ele aldık. Ardından Kur’ân ve hadislerde insanın yaratılışı ve diğer canlılardan farkını, temel özelliklerini, iyi ve kötü yönlerini değerlendirdik. İnsanın davranışları ve davranışlarına etki eden faktörleri, dünyevî ihtiyaçları ve uhrevî sorumluluk ve mutluluğunu belirterek insanı genel özellikleriyle tanıttık.

İnsanın mahiyetini bilmek, duygu ve isteklerini anlamak, hakkında doğru bilgiye sahip olmak ve onu tanımakla mümkündür. İnsan, en güzel Allah ve resulünün bildirdikleriyle tanınır. Bu yüzden insan, Kur’ân’ın hem muhatabı hem de aslı konusudur. Kur’ân, insanın yaratılışını, tabiatını, zaafılarını, duygu ve düşüncelerini, taşıdığı değer ve amaçlarını ele almaktadır. Kur’ân ve hadisler, insanın fitrî özelliklerini ve davranışlarını tahlil ederek değerlendirir.

Bu bölümde insan kelimesinin anlam ve mahiyetini, bedenî, ruhî, ruh-beden ilişkisini, fitratını ve duygularını ele alacağız.

2.1. İnsan Kelimesinin Anlamı ve Mahiyeti

İnsan kelimesi, cin kelimesinin zıddı olup Arapça; “ins”, “üns” ve “nesy” kelimelerinden türetilmiştir. “Beşer, insan topluluğu” anlamına gelen ins, daha ziyade insan türünü ifade etmekte olup bu türün erkek veya dişi her ferdine insî/enâsî yahut insân denmektedir. Kelimenin aslının “unutmak” manasındaki “nesy” / nisyândan türediği de söylenmektedir.² Kur’ân’da insandan bahsedilirken “*Andolsun biz, daha önce de Âdem’e ahit (emir ve vahiy) vermiştik. Ne var ki o (ahdi) unuttu. Onda azim de bulmadık.*”³ buyurulmaktadır. “Üns” kelimesinin anlamı ise ünsiyet, yakınlık, yaklaşma gibi manalara gelip, ünsiyeti çok olan kendisiyle çokça ünsiyet kurulan kişi için kullanılmaktadır.⁴ İnsan, hemcinsleriyle bir arada yaşaması sebebiyle yakınlığı ifade ettiği için bu ismi almaktadır. Diğer taraftan insanın kendisini ve tüm varlıkları yaratan Allah’a yakınlığını ifade ettiği için de bu kelime kullanılmaktadır.⁵

İnsanın sadece bedenden ibaret olmadığı bir de ruhî yönünün olduğu, azaları nasıl tek başına insan değilse, hepsi bir araya geldiğinde insanı oluştuyorsa, görünen bedeninin yanında görünmeyen varlığın da ruh olduğu belirtilmiştir.⁶

Allah Teâlâ insanı diğer canlılardan üstün kılarak akıl nimetiyle donatmıştır.⁷ Kur’ân-ı Kerîm’de insandan bahseden âyetlerin insanı bütün yönleriyle ele aldığı ve çoğunlukla “Âdem” ve “beşer” kavramlarının kullanıldığı görülmektedir. “*Meleklerle: Âdem’e secde edin! demiştik. İblis’in dışında hepsi şecde ettiler. İblis: Ben, dedi, çamurdan yarattığın bir kimseye secde mi ederim.*”⁸ Âdem’e secde etmeyi reddeden İblis ilahî rahmetten kovulurken, Melekler ise Allah’ın emrine itaat ederek secde etmişlerdir.⁹

Bazı kültürler, insanı sadece yeme, içme, uyuma ve nefsanî arzularını tatmin etme yönünden ele alıp insanın yaratılış gayesini göz ardı etmekte ve onu sadece beşerî yönüne göre değerlendirmektedirler. Oysaki insanı diğer canlılardan ayıran en önemli özellik akıl ile birlikte beşerî yönü yanında ruhî ve mânevî yönünün olmasıdır.

² İlhan Kutluer, “İnsan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/321.

³ Tâhâ 20/115.

⁴ Hayati Aydın, *Kur’ân’da Psikolojik İkna* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2001), 175.

⁵ Râgıb el-İsfahânî, *Müfredât*, “İnsan”, *Kur’ân Kavramları Sözlüğü*, çev. Abdulbaki Güneş-Mehmet Yolcu, 3. Baskı (İstanbul: Çıra Yayınları, 2012), 104.

⁶ Süleyman Toprak, *Âhirete İman* (Ankara: DİB Yayınları, 2015), 29.

⁷ Recep Öztürk, *Kur’ân Penceresinden İnsan ve Mutluluk Yolları* (İstanbul: Gülhane Yayınları, 2008), 51.

⁸ el-İsrâ 17/61.

⁹ el-Hicr 15/28-30.

Beşerî özelliklerinden dolayı insanın bazı olumsuz yönleri de vardır. Acizlik, unutkanlık, nankörlük, acelecilik ve tartışmayı sevmesi gibi özellikler, insanın cahilliğinin ve zalimliğinin göstergesidir. İnsanın beşerî, olumsuz yönlerinin yanında, olumlu yönlerinin olduğu bilinip birlikte değerlendirildiği zaman, bu vasıflardan kurtulup, kâmil insan olma seviyesine ulaşır. İnsanın bu olumsuz yönlerini giderebilmesi için, mânevî ve ruhî duygularını ön plana çıkararak yaşamı boyunca kalb-i selîm ile hareket etmelidir.¹⁰

Beden ve ruha sahip olan insan, bedenî yönüyle hareket eder ve algılar. Ruhî yönüyle de bilir, düşünür, idrak eder, sever, nefret eder, sevinç ve hüznü duyar. İnsanın ruhî yönü, mânevî yönü olan iç dünyasının faaliyetleridir. Ruhun mahiyeti, Allah'ın ilminde gizlidir. İnsanın bu konuda bilgisi çok azdır.¹¹

2.2. İnsanın Yaratılış Gayesi

Mükemmel olarak yaratılan insanın, nebâtât ve hayvânât gibi bir yaşam sürmesi için yaratılmış olması yaratılış gayesine ters düşer.¹² İnsan, sadece yemek, içmek, nefsi arzularını tatmin için yaratılmış olsaydı diğer canlılardan herhangi bir farkı kalmazdı. İnsan, boş yere yaratılmadığı gibi başıboş da bırakılmamıştır. O, ulvî bir görevi yerine getirmek için yaratılmış ve yeryüzüne gönderilmiştir.¹³

Kur'an'daki âyetler çerçevesinde baktığımız zaman insanın yaratılış gayesi; Allah'a kulluk etmek¹⁴, yeryüzünü yönetmek, adalet, huzur ve güveni tesis etmek¹⁵ ve nefsanîlikten çıkıp insanlığa yükselmektir.¹⁶

İnsanın fitratı gereği birtakım eksiklikleri ve zafiyetleri olsa da üstün bir gayeyle yaratılmış bir varlıktır. İnsana doğru yol gösterilmiş, seçmede muhayyer bırakılmıştır.¹⁷ Kulluk göreviyle sorumlu olan insan dünya hayatında birtakım imtihanlara tâbi tutulacaktır ve yaptıklarının karşılığı olarak âhirette hesaba çekilecek mükâfat veya ceza olarak karşılığını görecektir. İnsan, özgür bir varlık olması hasebiyle iyi ve kötü olarak istediğini yapabilme imkânına sahiptir ve yaptıklarının sonucuna katlanması gerekir. Allah'ın adaleti gereği insan, yaptığı iyilik ve kötülüklerin karşılığını görür.¹⁸

İslâm'ın toplumsal bir din olması gereği, insanları ahlâklı, erdemli, başkalarının haklarına saygılı olmaya teşvik etmektedir. Fert ve toplumlar, iyi ve güzel şeyleri yapma, kötü şeylere de engel olma sorumluluğuyla hareket etmesi gerekir. İnsan, işlerini ilâhî emir doğrultusunda yaptığında Allah'a itaat ve ibadet olarak değerlendirilir.¹⁹

¹⁰ et-Tîn 95/4-5.

¹¹ el-İsrâ 17/85.

¹² Ahmed Kalkan, *Ansiklopedik Kur'an Kavramları ve Güncel Yansımaları*, 2. Baskı (İstanbul: Kalemder Yayınları 2011), 6/334-335.

¹³ Fazlurrahman, *Ana Konularıyla Kur'an*, çev. Alparslan Açıkgenç (İstanbul: Ankara Okulu Yayınları 2012), 72.

¹⁴ İsfahânî, *Tafsîlü'n-neş'eteyn ve tahsîlü's-sa'adeteyn* (Beyrut: y.y, 1319/1901), 39; Muhammed Saîd Ramazan el-Bûtî, *Hürriyetü'l-insân fî zillî ubûdiyyetillâh* (Beyrut: Dârü'l-fikri'l-muâsır, 1992), 11.

¹⁵ Recep Doğan, *Kur'an'a Göre İnsanın Evrendeki Yeri* (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2008), 57-58; Kalkan, *Ansiklopedik Kur'an Kavramları ve Güncel Yansımaları*, 6/335.

¹⁶ Düccane Cündioğlu, *Hiz. İnsan* (İstanbul: Kapı Yayınları 2016), 60.

¹⁷ el-İnsân 76/3.

¹⁸ Hasan, Elik, "Kur'an'da İnsanın Sorumluluğu, Va'd-Vaid ve İlâhî Af", *Din Eğitimi Araştırmalar Dergisi* 14 (2004), 66-67.

¹⁹ Musa Bilgiz, "Kur'an'da İnsan ve Toplum", *Diyanet İlmi Dergi*, 2. Baskı (Kur'an Özel Sayısı) 253 (2012), 705.

2.3. İnsanı Diğer Canlılardan Ayıran Farklar

Her şeyi yoktan var eden Allah Teâlâ, kuşkusuz insanı da yoktan var etmiştir. O'nun var etmesi ve yaratması için bir plan ve projeye ihtiyacı yoktur. *“O, ol der ve o şey olurur.”*²⁰ Varlık âleminde insanı diğer canlılardan ayıran temel özelliklerin başında akıl ve bilgi gelir. Diğer canlılar tabiatta içgüdü ve hisleriyle yaşarken, insan aklı, bilgisi, idealleri ve arzuları doğrultusunda yaşar. Diğer varlıklar, yaşamlarını sadece kendileri için sürdürürken, insan, sosyal bir varlık olması hasebiyle hem kendisi hem de başkaları için hayatını sürdürür. Aynı şekilde diğer canlılar geçmişe yönelik kendi türünün bilgisini bilmedikleri gibi geleceğe yönelik de hiçbir tahmini bilgileri yoktur. İnsan, geçmişi araştırıp geleceğe yönelik umut taşır. Endişe ve telaştan kurtulmak için çarelere başvurur.

İnsan, tüm bunları Allah'ın kendisine vermiş olduğu akıl ve irade ile yapar. Diğer varlıklar ise yaşamlarını Allah'ın vermiş olduğu içgüdüleriyle yaparlar. İnsan bu yüzden sorumludur. Hayvanlarda böyle bir sorumluluk yoktur. Bu sorumluluk, Allah'a kul olma, dünyayı imar etme sorumluluğudur. Görevini yerine getirmedeki donanımı ve birikimi kendisinde mevcuttur.²¹

İnsan, fiziksel olarak geliştiği gibi ruhî yönden de eğitilmesi gereklidir. Hayvanlar ise bu yetenekleri doğumla birlikte elde ederler. İnsanın dünyaya geldiği anda bilgi, beceri, yeme, içme, konuşma, diğer insanlarla ilişki kurma gibi yetenekleri yoktur. Bunları zamanla görerek, eğitilerek öğrenmektedir. İnsan, kendisini ve yeteneklerini geliştirmesi için sürekli eğitime, öğrenmeye ihtiyaç duyar. İnsanın eğitilebilir özellikleri başta zekâ olmak üzere, anlatma, ifade edebilme, öğrenme, yeni denemelerde bulunmadır. İnsan, sürekli yeni şeyler öğrenme istek ve arzusundadır.

Allah, insana birtakım özellikler vermiştir. Konuşan, işiten, duyan, gören, düşünüp tedbir alan, işlerinde hikmetle hareket eden bir varlık olarak bu özellikleri ile kendinden güçlü varlıklara bile güç yetiren, hâkimiyet kuran bir varlık olarak yaratmıştır. Bütün bu vasıflar aynı zamanda ilâhî sıfatların insandaki yansımalarıdır.²²

Allah Teâlâ, üstün özelliklerle yaratmış olduğu insanı fitraten İslâm'a meyilli kılmıştır. İnsan yapısı gereği İslâm'ı kabul edip dini yaşayacak yapıdadır. Bununla ilgili Hz. Peygamber, *“Her doğan İslâm fitratı üzerine doğar. Ancak onu ana-babası Hristiyan, Yahudi veya Mecusi yapar.”*²³ Allah'a kulluk gayesi ile yaratılan insan, fitratı gereği birçok özelliklerle donatılmıştır. Şayet bu gayeyi gerçekleştirecek donanımına sahip olmasaydı bu durumu ilâhî adaletle irtibatlandırmak güç olacaktı. Bu gaye, kendisine bu özellikleri veren Rabbine kulluk etme gereğindendir.

O halde her şeyin bir amaç ve gaye ile yaratıldığı âlemde, insan da üstün özellikleri ile gayeli yaratılmıştır. Buna uygun donanım da kendisine verilmiştir. Bundan dolayı fitratının gereği olarak kulluk görevini yerine getirmesi gerekir.

2.4. Kur'ân'da İnsan

Kur'ân-ı Kerim'de farklı âyetlerde insan kelimesi 65 yerde, çoğulu olan nâs (insanlar) kelimesi ile 240 yerde zikredilir. 18 yerde ins, 5 yerde ise ünâs kelimesi geçmektedir. İnsan anlamına gelen abd ve ibâd kelimeleri 130 yerde, beşer kelimesi 37 yerde, benî Âdem (Âdemoğlu) ifadesi de 7 âyette geçmektedir.²⁴ Kur'ân, yüce Allah tarafından akıl sahibi insanlara gönderilmiştir. O halde Kur'ân insan eksenli olup tüm mesajları insanadır.

²⁰ el-Ğâfir 40/68.

²¹ el-Bakara 2/31.

²² Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* 4. Baskı (Ankara: DİB Yayınları, 2012), 5/647.

²³ Buhârî, “Cenâ'iz”, 92.

²⁴ Muhammed Fuâd Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l-müfrehes li elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 3. Baskı (Dimaşk: Dârü'l-fikr, 1412/1992), 119-120.

Kur'ân'da insan bedeninin, Allah'ın yaratma sıfatının bir eseri olarak topraktan başlayıp devam eden, fiziksel, biyolojik değişim ve gelişim sürecine işaret edilmektedir.²⁵ Allah'ın ruhundan üflediği,²⁶ varlıkların en üstünü,²⁷ Allah'ın sayısız nimet verdiği,²⁸ her şeyin istifadesine sunulduğu,²⁹ tüm bu özellikleri ile insan yeryüzünün halifesi olarak yaratılmıştır.³⁰

Allah, *"Biz insanı en güzel bir biçimde yarattık."*³¹ buyurmaktadır. Âyet, insanın mükemmelliğine işaret etmektedir. *"Sonra onu aşağıların aşağısına çevirdik."*³² ifadesiyle de mükemmelliği istemeyen insanın düştüğü durumu göstermiştir. Allah, insana hem sakınma hem de sapma (takva ve fücür) ilham etmiş,³³ hem iyiliğe hem de kötülüğe meyletme yeteneği ile yaratmıştır. Peygamberler de insanları iyiliğe yönlendirmek, kötülükten uzaklaştırmak için gayret sarf etmişlerdir.

Kur'ân'da insan kelimesi geçen âyetleri incelediğimiz zaman kastedilen anlamları dört gruba ayırabiliriz. Birincisi ilk insan Âdem'in kastedildiği âyetler, ikincisi bütün insanların kastedildiği âyetler, üçüncü olarak, müşrik, kâfir, münafık insanların kastedildiği âyetler, dördüncüsü ise mü'min ve Müslümanların kastedildiği âyetler olarak sınıflandırılmaktadır.³⁴

Kur'ân âyetlerinin mesajı, kâhîr ekseriyetle evrenseldir. Kur'ân'ın kendisine indirildiği Hz. Peygamber, vahyin ilk muhatabı olmakla birlikte âyetlerin mesajı tüm insanlardır. Bu yüzden bazı âyetler doğrudan Hz. Peygamber'e hitap etse de genel olarak tüm insanlardır.

Kur'ân'da insanla ilgili olarak tespit edilen bir diğer husus da insanın yeryüzünde halife olarak görevlendirilmesidir.³⁵ Hilafetten maksat genel kabul görmüş yorumlara göre yeryüzünü imar ve ıslah görevidir. İnsan bu görevi yapacak birikimle yaratılmış ve donatılmıştır. Allah, insana vermiş olduğu akıl ile iyilik ve kötülüğü kavrayıp ikisinden birini seçme kabiliyeti de vermiştir. İnsan hür ve özgür olduğundan dolayı sorumludur. İnsanın bu sorumluluğu yüklenmesi varlığının temel gayesini ifade etmektedir. Bu sorumluluğu yerine getirmede birtakım engellerle karşılaşabilir, bunları aşmanın yolu da sabır ve gayretle yoluna devam etmektir.

Kur'ân, insana her konuda rehberlik yapmaktadır. Bunlardan birisi de insanın kâinat ve eşyayla olan ilişkisidir. Hangisini kullanıp kullanmayacağı, onu nasıl ve ne ölçüde kullanması gerektiğiyle ilgilidir. Yoksa onun mahiyeti ve nasıllığı yönünde değildir.³⁶ Kur'ân, varlıklar içerisinde akıl sahibi insanı muhatap almakta, mesajlarını insana yöneltmektedir.³⁷

İnsana dünyada; nefsî arzular, kadınlar, evlatlar, altın ve gümüş cinsi eşyalar, araziler, besili atlar, davarlar vb. şeyler çekici gösterilmiştir.³⁸ Allah, insana dünyada bu kadar nimet verirken kulluğu unutmamasını, başkalarına da infâk etmesini ve yeryüzünde bozgunculuk yapmaması istemektedir.³⁹

²⁵ el-Mü'minûn 23/12-14; el-Hicr 15/28; el-İnsân 76/2; Abese 80/19.

²⁶ el-Hicr 15/29

²⁷ el-İsrâ 17/70.

²⁸ İbrâhîm 14/34.

²⁹ Lokmân 31/20.

³⁰ el-Bakara 2/30; el-En'âm 6/165.

³¹ et-Tîn 95/4.

³² et-Tîn 95/5.

³³ eş-Şems 91/8.

³⁴ Süleyman Narol, "İnsan Kelimesinin Kur'ân'daki Kullanımları Bağlamında Meallere Eleştirel Bir Yaklaşım" *Bilimname* 35 (2018/1), 477-504.

³⁵ Kutluer, "İnsan", 22/320-321.

³⁶ Celal Kırcı, "Kur'ân'da İnsan ve Kâinat", *Diyanet İlmî Dergi* 20/1 (1984), 1.

³⁷ el-Ahzâb 33/72.

³⁸ Âl-i İmrân 3/14.

³⁹ el-Kasas 28/77.

Daha önce de belirttiğimiz gibi Allah, insandan bahsederken sadece insan kelimesini kullanmamış aynı zamanda beşer,⁴⁰ âdem,⁴¹ halife⁴² ve nefis⁴³ kelimelerini de kullanmıştır. İnsan kavramını daha iyi anlamak için yukarıdaki kelimelerin ihtiva ettiği manalar ve bu âyetlerde ifade edilen manaları da iyi bilmek gerekir. Kur'ân'da geçen âyetlerde nefis kelimesi genellikle insanı anlatır. Nefis, can, ruh, nefes, kan manalarına gelmektedir.⁴⁴ “Muhakkak ki nefis kötülüğü emreder.”⁴⁵ “Kardeşini öldürmekte nefisine uydu.”⁴⁶ Bu âyetlerden de anlaşıldığı üzere nefis kelimesi “insan” için kullanılmaktadır. Ayrıca, bütün insanların tek bir nefisten yaratıldığını ifade eden âyette “nefis” kelimesinden kastedilen mana, insanlığın atası olan ilk insan Âdem'dir.⁴⁷

Diyebiliriz ki Kur'ân âyetlerinde insan, ayrıntılı biçimde tanıtılarak onun özelliklerine dikkat çeken beyanlar içermektedir. Yaratılış farklılığı da insana, yaratıcı tarafından bağışlanmıştır. Dolayısıyla insan, bu özelliklerini koruyarak, kulluk görevini yerine getirmeli, sevinç ve mutluluk için çalışmalıdır.

2.5. Hadislerde İnsan

Hadislerde insan, birçok yönden ele alınmaktadır. İnsanın yaratılışından, değerli bir varlık olup kıymet verilmesi gerektiğine, insanın arzu ve isteklerinin olduğuna, mal hırsının bulunduğu, kıskanç olduğuna, hatadan uzak olmadığına, sıhhat ve vakti kullanmada gerekli itinaı göstermediğine vb. hususlara dikkat çekilmektedir.

Hadislerde Hz. Âdem'in, tüm insanların atası olduğu belirtilmiş⁴⁸ âyetlerde geçtiği gibi hadislerde de “ins” insan türü kelimesi “cin” gizli türle birlikte zikredilmiştir.⁴⁹ Her doğan insanın İslâm fitratı üzerine doğduğunu,⁵⁰ aceleci, tartışmaya meyilli ve aç gözlülüğünü belirten hadisler⁵¹ âyetlerle uyum içindedir. Hz. Peygamber'in de bir beşer olduğunu belirten hadisler de vardır.⁵²

İnsan, Allah'ın kendisinden ahit alıp bu ahdi unutulması⁵³ ve insan kelimesinin fitratına işaretle nisyan kökünden geldiği söylenir.

H. Peygamber, birçok vesileyle insanın karakterine, mizacına ve ahlâkî yapılarına ilişkin değerlendirmelerde bulunmuştur. Bunlardan biri de “İnsanlar madenlerdir.”⁵⁴ hadisidir. Bu benzetme hangi inanç ve kültüre sahip olduğuna bakılmaksızın tüm insanların değişmez bir cevhere sahip olduklarına işarettir.

H. Peygamber, insanın değerini bildirirken zengin ya da fakir olmasının, fizikî özelliklerinin, dilinin, ya da ırkının hiçbir öneminin olmadığını belirtmiştir. Ebû Hüreyre (r.a)'den rivayet edilen bir hadise göre; Allah resulü (a.s), “Allah sizin

⁴⁰ er-Rahmân 55/26.

⁴¹ el-Â'râf 7/26.

⁴² Sâd 38/26.

⁴³ Âl-i İmrân 3/185.

⁴⁴ Sâhib b. Abbâd Ebû'l-Kâsım İsmâîl b. Abbâd b. el-Abbâs et-Talekânî, *el-Muhît fi'l-lüğa* (Beyrut: Âlemü'l-kütüb, 1994), 7/341-342.

⁴⁵ Yûsuf 12/53.

⁴⁶ el-Mâide 5/30.

⁴⁷ Mustafa Erdem, “Kur'ân'da İlk İnsan”, *IV. Kur'ân Haftası Kur'ân Sempozyumu* (Ankara: Fecr Yayınları, 1998), 212.

⁴⁸ Buhârî, “Tevhid”, 38.

⁴⁹ Muvatta, “Eşribe”, 15; Ebû Dâvûd, “Salât”, 102.

⁵⁰ Müslim, “Kader”, 25.

⁵¹ Buhârî, “Tevhid”, 31, 36; Müslim, “İmân”, 326, “Cihâd”, 81.

⁵² Buhârî, “Hiyel”, 10, “Salât”, 31.

⁵³ İnsan kelimesinin türediği kök ile ilgili daha fazla bilgi için bk. Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed (İbn Manzûr), “C-s-m”, *Lisânü'l-Arab* (Beyrût: Dâru Sâdır, ts.), 6/10-17; Cârullah Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *Esâsü'l-belâğa* (Beyrût: Dâru Sâdır, ts.), 22.

⁵⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 2/391.

suretlerinize ve mallarınıza bakmaz; O, sizin amellerinize ve kalplerinize bakar”⁵⁵ buyurarak insanın Allah katındaki değerinin sâlih amel ve selim kalp ile olacağı vurgulanmıştır.

Resûlullah (s.a.v), bir kısım hadislerinde insan haklarının önemine işaret etmiştir. Meselâ; Vedâ haccında bütün Müslümanlara hitaben, “Ey İnsanlar! Bu gününüz, bu ayınız, bu şehriniz nasıl korunmaya layıkça, mallarınız ve kanlarınız da rabbinizle buluşacağınız güne kadar birbirinize haram kılınmıştır.”⁵⁶ buyurarak insanın yaşama hakkının olduğunu ve dokunulmazlığı bulunduğunu belirtmiştir. Diğer bir hadiste; “Allah katında dünyanın yok olması, mü'min bir kimsenin öldürülmesinden daha iyidir.”⁵⁷ buyurarak Allah'ın haram kıldığı bir cana kıymayı büyük günahlardan saymıştır.⁵⁸ Bir insanı haksız yere öldürmenin haram kılındığı gibi ne sebep olursa olsun kendi canına kıyması yani intihar etmesi de aynı şekilde yasaklanmış ve haram kılınmıştır. Hz. Peygamber böyle bir teşebbüste bulunanların, kıyâmet gününde ebedî cehennemde kalma cezasıyla cezalandırılacaklarını bildirmiştir.⁵⁹

Hz. Peygamber, insanı Allah'a kul olmanın gerekliliği yanında sosyal bir varlık olması ile de insânî ilişkilerde güzel ahlâk sahibi olmayı ve yüksek değerleri hayata geçirmeyi tavsiye etmektedir.

2.6. İnsanın Temel Özellikleri

İnsanın yapısı çok yönlü bir ritimler âlemidir. İnsanın iyi olma vasfı devamlı değildir. Durum böyle olursa, insanlıktan çıkıp meleklik sıfatına bürünmüş olur. Devamlı kötülük sıfatında da duramaz o takdirde şeytanlaşır.⁶⁰

İnsanın yapısında var olan temel özellikleri, olumlu ve olumsuz olarak iki grupta değerlendirmek mümkündür. İslâm, insanın yapısında var olan kötü özellikleri eğiterek ve terbiye ederek insan-ı kâmil olmaya yönelmesini amaçlamaktadır. İslâm, insanın acelecilik yönünü teenni ile nankörlük yönünü teşekkürle, zalimlik ve zorbalık yönünü adaletle, cimrilik yönünü cömertlikle, cahillik yönünü, bilgiyle, kibirlilik yönünü tevazu ile tedavi etmek ister.⁶¹

Kur'ân, insanın temel özelliklerini genel olarak olumlu ve olumsuz şeklinde sıralamaktadır. Hz. Peygamber'de tüm insanlar için gönderilmiş örnek bir şahsiyet olması hasebiyle o, insanın yapısında bulunan kötü ve olumsuz özelliklerin nasıl tedavi edileceğini bildirerek insan-ı kâmil olma yönüne yönlendirmektedir.

Kur'ân insanın olumsuz özelliklerinin başında insanın hırslı olduğunu⁶² belirtir. Hz. Peygamber de insanın dünyaya ve dünya malına hırsını; “*Âdemoğlu yaşlanır, onda iki şey baki kalır; mala olan hırs ve çok yaşamaya hırs.*”⁶³ hadisiyle açıkça ifade etmiştir. İnsanın fitratında var olan hırs ve tama duyguları tedavi edilip kontrol altına alınmaz işe iyilikten uzak insanı kötülük yaptıran bir duyguya dönüşür.⁶⁴ İnsan, cimridir.⁶⁵ Resûlullah (s.a.v), cimrilikle ilgili şöyle buyurmaktadır: “*İki haslet vardır ki bir mü'min'de asla beraber bulunmazlar: cimrilik ve kötü ahlâk.*”⁶⁶ İnsan sabırsızdır.⁶⁷

⁵⁵ İbn Mâce, “Zühd”, 9; Müslim, “Birr”, 33-34.

⁵⁶ Buhârî, “İlim”, 37, “Hac”, 132; Müslim, “Hac”, 147.

⁵⁷ Tirmizî, “Diyât”, 7.

⁵⁸ Buhârî, “Tıb”, 48.

⁵⁹ Buhârî, “Tıb”, 7, 56.

⁶⁰ Bayraktar Bayraklı, *İslâm'da Eğitim*, 3. Baskı (İstanbul: MÜİF Vakfı Yayınları, 1989), 109.

⁶¹ Yusuf Tazegün, “Kur'ân'da Sosyal İnsanın Özellikleri”, *Misbah Dergisi* 1/2 (2012), 75.

⁶² el-Meâric 70/19.

⁶³ Müslim, “Zekât”, 115; Tirmizî, “Zühd”, 38.

⁶⁴ Adem Dölek, “Sünnet Işığında Hırs Hastalığı ve Korunma Yolları”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/6 (2003), 50-76.

⁶⁵ el-Meâric 70/21.

⁶⁶ Tirmizî, “Birr”, 41.

⁶⁷ el-Meâric 70/20.

Hız. Peygamber, “Gerçek sabır, musibetin ilk anında gösterilendir.” buyurmaktadır.⁶⁸ Hız. Peygamber, bütün Müslümanlar için sabır örneğidir. O ve onunla birlikte olan Müslümanlar başa gelen musibetler karşısında sabır göstermişler. Allah Teâlâ’da muhakkak gösterilen sabrın mükâfatını verecektir. İnsan, nankördür.⁶⁹ Allah Teâlâ yarattığı varlıklar içerisinde en çok insana değer vermiş, insan kâinattaki her şeyi kendi mutluluğu ve rahatı için kullanmaktadır. Fakat insanların çoğu bu kadar nimete karşılık nankörlük etmektedir. Hadislerde ise nankörlük genellikle nimetin kadrini bilmeme ve şükürsüzlük olarak bildirilmektedir. “Aza şükretmeyen çoğa da şükretmez; insanlara teşekkür etmeyen Allah’a da şükretmez.”⁷⁰ buyurulmaktadır. İnsan, tartışmacı⁷¹ ve zalimdir.⁷² Bir kısım insanlar tartışmayı çok sever. Kendisini güçlü hissettiği zaman onu durdurmak daha da zor olur. Hep rakibini yenme ve üstün olma çabasıdadır. Yine insanın en büyük zulmü rabbinin hükümlerine karşı gelmesidir. Allah’ın hükümlerine karşı gelen insanın diğer insanlara kötü davranması beklenen bir durumdur.⁷³

İnsan fıtratında var olan olumsuz özelliklerden biri de kıskanç ve hasetçi olmasıdır.⁷⁴ Hız. Peygamber de hasetten sakındırarak zararını şöyle haber vermektedir: “Haset etmekten sakının, zira haset, odunun ateşi yiyip bitirdiği gibi iyilikleri yer bitirir.”⁷⁵ buyurarak hasedin insana zarar olarak geri döneceğini belirtmiştir.

İnsan, irade olarak zayıf yaratılmıştır.⁷⁶ Bilgiden ve öğrenmeden uzak insan cahildir. Hız. Peygamber, oruçlu olan kişi için “Kim yalan sözü, cehâleti ve yalan sözle amel etmeyi bırakmazsa, Allah’ın, o kimsenin yemesini ve içmesini bırakmasına ihtiyacı yoktur.”⁷⁷ buyurarak câhil davranmaktan sakındırmıştır.

İnsanın temel özelliklerinden olumlu olanlara gelince Allah, insanı diğer canlılardan farklı olarak birtakım donanımlarla yaratmıştır. Bunlardan en önemlisi bilgi ve irade kabiliyetidir.⁷⁸ Bu meziyetleri itibarıyla bazen meleklerden de üstün bir konumdadır. Bu üstünlüğü meleklerde olmayan özelliğe sahip olmasındandır. İnsanın bu saygınlığı, dünyada onurlu bir yaşam sürmesini sağlayacak imkânların hizmetine sunulmasıyla belirginleşmiştir. İnsanın hizmetine sunulan imkânları istediği gibi kullanacağı anlamına gelmez.⁷⁹

Kur’ân’da insanın olumlu özellikleri sıralanırken öfkelerini yenerler⁸⁰ buyurulmaktadır. Hız. Peygamber de mü’minlere öfkelenme anında bazı tavsiyelerde bulunmuştur: Bunlardan bazıları; şeytandan Allah’a sığınmak,⁸¹ abdest almak⁸² ve toprağa dokunmak⁸³ gibi uygulamalardır. İnsanları affetmek,⁸⁴ aralarını düzeltmek⁸⁵ ve emir bi’l-mârûf nehiy ani’l-münker⁸⁶ gibi özellikler genel olarak insanın iyi ve olumlu özelliklerine işaret etmektedir.

⁶⁸ Buhârî, “Cenâ’iz”, 31.

⁶⁹ el-Hac 22/66.

⁷⁰ Tirmizî, “Birr”, 35.

⁷¹ el-Kehf 18/54.

⁷² el-En’âm 6/21.

⁷³ Tazegün, “Kur’ân’da Sosyal İnsanın Özellikleri”, 79.

⁷⁴ en-Nisâ 4/54, 128.

⁷⁵ Ebû Dâvûd, “Edeb”, 44.

⁷⁶ en-Nisâ 4/28.

⁷⁷ Buhârî, “Edeb” 51; Müslim, “Savm”, 8.

⁷⁸ Muhammed Kutub, *İslâm’a Göre İnsan Psikolojisi*, çev. Akif Nuri (İstanbul: Hicret Yayınları, 1973), 47.

⁷⁹ Mehmet Emin Özafşar, vd., *Hadislerle İslâm* (Ankara: TDV Yayınları, 2014), 1/289-290.

⁸⁰ Âl-i İmrân 3/134.

⁸¹ Buhârî, “Edeb”, 44.

⁸² Ebû Dâvûd, “Edeb”, 3.

⁸³ Tirmizî, “Fiten”, 26.

⁸⁴ eş-Şûrâ 42/43.

⁸⁵ en-Nisâ 4/114.

⁸⁶ et-Tevbe 9/71.

Ulvî bir gaye için yaratılan insanın, Allah Teâlâ'nın kendisine verdiği üstün özellik ve donanımlar ile bu uğurda mücadele etmesi gerekmektedir.

2.7. İnsanın İyi Özellikleri

Kur'ân ve hadislerde insanın zaafları ve kötü özelliklerinin yanında değerli ve saygın bir varlık olduğu belirtilmiştir. İnsandaki bu değer, maddî ve mânevî olmak üzere iki unsurdan oluşmaktadır. Bu iki unsurla birlikte beden, akıl, kalp, nefis insanı insan yapan önemli özelliklerdir.

Kur'ân'da Allah'ın has kullarının özellikleri şöyle sıralanmaktadır. “*Mütevâzi bir şekilde yürürler. Cahillerle tartışmazlar. Geceleri secde ederler. İsraf etmezler. Cimrilik yapmazlar. Şirke düşmezler. Yalana şahitlik etmezler. Sabırlarından dolayı cennetin en yüksek mevkilerindedirler.*”⁸⁷

Kur'ân, insanın olumlu ve olumsuz yönlerine dikkat çeker. İnsanın ilâhî yönüyle şerefli ve değerli bir varlık olduğunu ifade eder.⁸⁸ İnsan varlıklar içerisinde Allah'ın en mahrem ve müstesna bir eseridir. Rahmânî aşk ve hüznün tomurcuğunun nadide şeklidir. Bu yüzden insan için “kendini bilen rabbini bilir.”⁸⁹ denilmesinin sırrı da budur.⁹⁰

İnsan, sahip olduğu donanımlar bakımından üstün ve şerefli bir varlıktır. Bu üstünlüğü, akıl, fizikî güzellik, karada ve denizde hüküm sürmesi, yeme-içme, giyinme, konuşma, yazı yazma gibi özelliklere sahip olması olarak açıklanmıştır.⁹¹

İnsanın en güzel biçimde yaratılıp fizikî yönünün düzgün olması onun maddî yönünü oluşturmaktadır. İnsanın maddî yönüyle birlikte mânevî yönü de bulunmaktadır. Böylece insan fizikî güzelliğiyle birlikte iç güzelliğe, mânevî ve ruhî güzelliğe yönelmesi gerekir.⁹² İnsan maddî ve mânevî yönden en güzel şekilde yaratılmış olması onun yaratılış amacına uygun hareket etmesinin gerekliliği şeklinde anlamak mümkündür.

İnsan, ahlâkının güzelliği ile dünya ve âhirette birçok hayra nail olur.⁹³ İnsanlar tarafından sevilir, saygınlığı artar ve Allah'a yakınlaşır. Hz. Peygamber, “*güzel ahlâk sahibi Müslümanın bu ahlâkı sayesinde devamlı nafile namaz kılan ve oruç tutan âbid kulun makamına ulaşacağını bildirmiştir.*”⁹⁴ En şerefli ve onurlu varlık olan insan, ahlâkî güzelliğiyle birlikte kibirden uzak, tevazu sahibi olmak ve güzelliğinin Allah'ın insana bir lütfu olduğunu bilmelidir.⁹⁵

İnsan, Allah'ı tanıyıp bilme kabiliyetini temiz fitratında taşır. Bundan dolayı küfür ve inkâr insanın temiz olarak yaratılan fitratından bir sapmadır.⁹⁶ İnsanın özünde, diğer canlılarda olmayan bir güç vardır. Bu yüzden insan hem madde hem mana hem ruh hem de cisimdir.⁹⁷

⁸⁷ el-Furkân 25/63-75.

⁸⁸ Hamdî Kızıl, “Mevlâna'ya Göre İnsan ve Değeri”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* [Mevlânâ Özel Sayısı] 6/14 (2005), 473.

⁸⁹ Muhyiddîn Muhammed b. Alî b. Muhammed el-Arabî et-Tâî el-Hâtimî (İbn Arabî), *Nefsini Bilen Rabbini Bilir: Varlık, Yokluk ve Nefsin Mertebeleri*, Tercüme ve şerh M. Esad Erbilî, Haz. Ercan Alkan (İstanbul: Hayy Kitap, 2012), 38, 46-49, 52.

⁹⁰ Sadık Kılıç, *Benliğin İnşası* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2000), 69.

⁹¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensârî el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân* (Beyrut: Dârü'l-fîkr, 1987), 10/299.

⁹² Ömer Çelik, *Teşbih, Temsil ve Tasvirler Işığında Kur'ân'da İnsan* (İzmir: Akademi Yayınları, 2010), 51.

⁹³ Muhammed Abdurraûf Münâvî, *Feyzü'l-kadîr şerhu Câmiu's-sağîr* (Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, 2012), 6/14.

⁹⁴ Tirmizî, “Birr”, 62.

⁹⁵ Necmeddin Şeker, *Peygamberimizin Dilinden Sevgi Mesajları* (İstanbul: Selsebil Yayınları, 2013), 32.

⁹⁶ el-A'râf 7/172; er-Rûm 30/43.

⁹⁷ es-Secde 32/9.

Hız. Peygamber, insanın içerisinde tıpkı bedenindeki kan gibi dolaşan şeytanın şerrinden⁹⁸ insanları uyarmıştır. Çünkü şeytan, insanı özünden uzaklaştıran ve günaha sürükleyen bir aktördür. Her insanla birlikte olan⁹⁹ şeytandan kurtulmanın yolu onu da yaratan Allah'a sığınmaktır. Çünkü şeytanın, Allah'a sığınan mü'minler üzerinde bir etkisi yoktur.¹⁰⁰

İnsan, kendisine verilen akıl sayesinde ahlâkî vicdana sahiptir. İyiyi ve kötüyü seçme kabiliyetine sahip iradeli bir varlıktır. İmtihana tâbî tutulduğundan, saadeti ve şekâveti seçmede hür bırakılmıştır.¹⁰¹ Allah, yeryüzünde yarattığı bütün nimetleri insan için yaratmış ve onun hizmetine vermiştir.¹⁰² İnsana yaratılış gayesi bildirilmiştir. Kişinin Allah'ı unutması kendisini de unutmuş olacağından Allah'ı unutan kişi yeryüzünde şaşırılmış bir hale gelir.¹⁰³

İnsan, dünyada yalnızca maddî ihtiyaçlarını karşılayıp zevkleri için çalışmaz. O, bunların ötesinde Allah'a kulluk vazifesini yapmayı ve O'nun rızasını kazanmayı kendisine en büyük hedef olarak seçer ve bunun için çaba sarf eder.¹⁰⁴

İslâm, temiz fitrata sahip insanın bu doğrultuda bir yaşam sürmesini istemektedir. Fitratında var olan sevgi, saygı ve hoşgörü gibi değerlerin, dini hayatta da canlı olması gerekmektedir. Bu duyguları göz ardı edip başka alternatifler aramak, sınırları zorlamaktan başka bir şey değildir. Dünya ve âhiret mutluluğuna kavuşmak isteyen insan, fitrata uygun iyi özellikleri ile bir yaşam sürmesi gerekmektedir.

2.8. İnsanın Kötü Özellikleri

Kâinatta yaratılmış tüm varlıklar kendi özü doğrultusunda hareket ederek, görevlerini de bu özellikleri ile yerine getirirler. Gezegener görevlerini kendi nitelik ve özelliklerine göre almışlardır. Hayvanlar âlemindeki hayvanların hareket ve davranışları farklıdır. Bir kediden köpeğin hareket ve davranışı beklenemez. Yaratılmış oldukları tabiatları buna uygun değildir. Aynı durum insanlar âlemi için de söz konusudur. Fakat insan kendisine verilmiş akli kullanarak genellikle bu sistemin dışına çıkarak tabiatına uygun olmayan hareket ve davranışlarda bulunabilmektedir.

Allah'a inanan bir insan bazen öyle işler yapar ki yapmış olduğu o işler ve davranışlar, inanmamış bir insanın yaptığı işler ve davranışlardan bir farkının olmadığı görülür. İnsanın özünde Allah'a iman ve kulluk vardır. İnsan bazen özüne ters hareket ederek imandan ve kulluktan uzaklaşmaktadır. Allah, insanın bu özelliğini bildiği için peygamberler göndererek özünün ve yaratılış gayesinin dışına çıkmaması hususunda insanları uyarmakta kâmil insan olmaları için de eğitmektedir. Bu eğitim gelişi güzel, tesadüfî bir eğitim değil, belirli bir sistem ve kurallar çerçevesinde gerçekleşmektedir. İşte bu yüzden din bir eğitim sistemidir. Din, insanın ve toplumun ihtiyaçlarına göre sürekli yenilenmektedir. İnsan akli ve zekâsı bu eğitime uygun olarak yaratılmıştır.

Allah, Kur'an'da insanların iyi özelliklerinin yanında kötü özelliklerini de bildirmiştir. İnsan kendinde var olan bu kötü özelliklerini bilip kurtulmak için gerekli eğitimi, çabayı ve gayreti göstermelidir.

İnsan, yaratılış gayesini bilmez, kendini tanımazsa zalim ve cahil kalır.¹⁰⁵ Allah'ın nimetlerinin kıymetini bilmezse nankörlük yapmış olur.¹⁰⁶ Kendini yeterli görüp, Allah'a ihtiyaç duymadığı hissine kapılarak azar, tuğyan eder.¹⁰⁷ İşlerinde

⁹⁸ Buhârî, "İ'tikâf", 11, "Ahkâm", 21.

⁹⁹ Müslim, "Sıfatü'l münâfikîn", 70.

¹⁰⁰ en-Nahl 16/99.

¹⁰¹ eş-Şems 91/8-10; el-İnsân 76/3.

¹⁰² el-Bakara 2/29; el-Câsiye 45/13.

¹⁰³ el-Haşr 59/19.

¹⁰⁴ el-Fecr 89/28; et-Tevbe 9/72.

¹⁰⁵ el-Ahzâb 33/72.

¹⁰⁶ el-Hac 22/66.

¹⁰⁷ el-Alak 96/6-7.

bazen çok acelecidir.¹⁰⁸ Zorluklar karşısında Allah'ı hatırlar ve O'na yalvarır. Kendisinden zorluklar kaldırılınca hiçbir şey olmamış gibi Allah'ı unuttur.¹⁰⁹ Allah'ın rahmet hazinelerini unutarak cimrilik yapar.¹¹⁰ Hırs ve ihtirasları olan bir varlıktır¹¹¹ ve zayıf yaratılmıştır.¹¹²

Yukarıdaki âyetlerde de görüldüğü gibi insanın iyi ve kötü iki farklı yönü vardır. İnsanın iyi yönleri özünde ve kabiliyetinde potansiyel olarak bulunmaktadır. İnsan bu özellik ve kabiliyetini ortaya çıkarmak ve güçlendirmekle görevlidir. İnsanın fitratında var olan zulüm, cehalet, nankörlük, acelecilik vb. kötü özellikler kaçınamayacağı nitelikler olmayıp, selim fitrata uygun hareket edip bozmadıkça bu kötü özellikler dışa yansımaz.

İnsan, yapısında var olan kötü davranışları sonradan kazanır. Bu davranışlar, fitratına aykırıdır. İnsanın özü, bazen şart ve durumlara göre geçici olarak değişebilir. Fakat bunlar, fitratının aslını değiştirmez. Değişmeyen bu fitrat ilâhîdir. Allah, Hz. Peygamber'e fitrat üzerine yaratıldıkları yöne yüzlerini dönmelerini istemiştir.¹¹³

Acelecilik, insanda doğuştan gelen bir özelliktir. İnsan bu özelliğinden dolayı içinde bulunduğu anın ötesine gözünü dikerek geleceği kuşatmak ister. Aklına gelen her şeyi bir an önce yapmak, zararına dahi olsa kendisine vaad edilen şeyleri hemen elde etmek ister.¹¹⁴ İslâm dini, insanın bu özelliğine dikkat çekerek onun ıslah edilmesini ve her işte orta yolu takip etmesini istemektedir. *"İnsan, aceleci (bir tabiatta) yaratılmıştır. Size âyetlerimi göstereceğim; benden acele istemeyin."*¹¹⁵ diyerek insanların dikkatini bu yöne çekmiştir.

İnsanın cahil ve nankör oluşu, onun emaneti yüklenmeyi kabul etmesinden dolayı değil; neyi yüklendiğinin farkında olmayışından ve emanetin gereğini yerine getirmemesinden dolayıdır.¹¹⁶ İnsan, iman ve salih ameller ile kötü özelliklerini izâle eder, güzel vasıflarını ve özelliklerini ortaya çıkarır. İmandan mahrum olursa bütün bu güzel vasıfları nefsinin hâkimiyetine geçer ve kötülöklere esir olur. İnsan, iman eder ve gereğini yerine getirirse insanlaşır, imandan mahrum olursa noksanlaşır, ihtiraslara kapılır, cimrilik eder, haksız yere kan döker ve kötü özelliklerinden dolayı da hayvanlardan aşağı bir seviyeye düşer.

Gazzâlî (v. 505/1111), insanların birbirlerini sevmelerine mâni olan kötü huyları şöyle sıralamaktadır. a. Düşmanlık: Düşmanından intikam alamayan kişiler bazen düşmanın başına gelen felaketlere sevinir. Bazen de bu durumu kendisi için mükâfat ve bedduasının kabul olduğunu sanır. b. Varlık sahibinin üstünlük taslaması. c. Kendisinin doğrudan kibirlenmesi. d. Gayesine ulaşamama korkusu. f. Üstün bir makama gelme isteği. g. Allah'ın diğer insanlara verdiği nimeti kıskanması,¹¹⁷ gibi hususlar olarak açıklamaktadır.

İçinde haset duygusu olan kimseler, başkaları için sürekli buğz ve kötölük istediklerinden, insanları pek sevmezler. Kendileri mutlu olmadıkları gibi başkalarının da mutluluklarını istemezler. Bu tipler, her zaman kötü durumdadırlar.¹¹⁸ Hz. Peygamber, çeşitli vesilelerle hasedin tehlikesi üzerinde durmuş *"Birbirinize kin beslemeyin, birbirinize haset etmeyin, birbirinize sırt çevirmeyin, Ey Allah'ın kulları!*

¹⁰⁸ el-İsrâ 17/11.

¹⁰⁹ Yûnus 10/12.

¹¹⁰ el-İsrâ 17/100.

¹¹¹ el-Meâric 70/19.

¹¹² en-Nisâ 4/28.

¹¹³ Şerafettin Gölçük, *Kur'an ve İnsan* (Konya: Kitap Dünyası Yayınları, 2009), 36-38.

¹¹⁴ Seyyid Kutub, *Fî zilâli'l-Kur'an*, çev. M. Emin Savaş-İ. Hakkı Şengüler-Bekir Karlığa (İstanbul: Hikmet Yayınları, ts.), 10/133.

¹¹⁵ el-Enbiyâ 21/37.

¹¹⁶ Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 4/405-407.

¹¹⁷ Ebû Hâmid Muhammed el-Gazzâlî, *İhyâu ulûmi'd-dîn*, çev. Ahmed Serdaroğlu (İstanbul: Bedir Yayınevi, 1992), 3/433-437.

¹¹⁸ Afif A. Tabbara, *İlmin Işığında İslâmiyet*, çev. Mustafa Öz (İstanbul: Kalem Yayınevi, 1977), 255.

*Kardeşler olun.*¹¹⁹ buyurmuştur. Hz. Peygamber'in eğitiminde gerçek mutluluk çalışmayla elde edilir. Hadiste insanları birbirlerine kin ve haset etmekten korumak için hadiste tavsiye edilen pratik bir çözümdür. İslâmî düşüncede bu duygu, tamamen yok edilmiyor, faydalı bir yöne yönlendiriliyor. Nitekim bu konuda Hz. Peygamber de iki kişiye haset etmek yoktur, diyerek sadece gıpta edilmesine müsaade etmiştir. *"İslâm da haset etmek yoktur. Sadece iki kişiye gıpta edilebilir. Allah'ın kendisine mal verip onu uygun yerler harcayan kimseye; bir de Allah'ın kendisine ilim/hikmet verip onu başkalarına öğreten kimseye."*¹²⁰

Müslüman, ruhî ve bedeni kötülüklerden uzak olabilmesi için kalbini tamamen Allah'a yöneltmesi gerekmektedir. Kalbinde Allah sevgisi olan kişi, kötülüklerden uzak olur. Hz. Peygamber, insanın iyi olmasını kalbinin iyi olmasına bağlamıştır. *"İnsanın bedeninde bir et parçası vardır. O iyi olursa bütün beden iyi olur o kötü olursa bütün beden kötü olur dikkat edin o kalptir."*¹²¹ Bu hadis kalbi korumanın kişiyi Allah'ın sınırlarından çıkmamaya aksi durumda ise sürekli kötülükler içerisinde olunacağına işaret etmektedir.

İnsanın kötü davranışları sonradan kazanılmıştır. Bu da onun yaratılış özüne ve fitratına aykırıdır. Bu durum geçici olarak insanın yaşadığı şartlara bağlı olarak değişebilir. İçinde bulunduğu olumsuz şartların etkisiyle hevesine uyar ve fitratını değiştirmeye kalkışır. Bunun neticesinde olumsuz farklı şahsiyetler ile kötü özelliklere sahip insan tipleri ortaya çıkar.

2.9. İnanç Yönünden İnsanlar

İnsanın, kâinatın eşsiz güzelliği karşısındaki acizliği onu kâinatı yaratıcıya araştırmaya sevk etmiştir. Onun fitratında bulunan inanma duygusu, yaratana kulluğa götürür. Dolayısıyla inanç ve din olgusu fitrattan doğar ve gelişir. Dış etkenler insandaki bu duyguyu düzene koyar. Fitrattan gelen inanma ihtiyacı bazen insanı yanlış inanca sevk edebilir. Kimi zaman kendini kutsallaştırmasına, tabiatın ve ruhun gücüne inanmaya götürebilir. Fakat hangilerinin insanın psikolojisine ve mutluluğuna fayda sağladığını bilmek gerekir.¹²²

Din duygusu insan fitratında olmakla birlikte bu duygu kendiliğinden oluşup gelişmez. İnsanda hazır bir Allah inancı değil, onu bu inanca sevk edecek imkân ve kabiliyet vardır.¹²³ Yani her doğan çocuk sınırları belirlenmiş ve hazır bir din inancıyla dünyaya gelmez. Fakat bu yöne eğilimli olarak dünyaya gelir.

İnsan, Allah'ın koyduğu emirler çerçevesinde yaşamını sürdürür. Hedefini kendisi belirler, hareketlerinde serbesttir. İnsana verilen hürriyet sebebiyle inanma veya inkâr hususunda hürdür. İnsanın Allah'ın emirlerine uymayıp inkâr etmesi O'nun emirlerine karşı gelmesi anlamına gelir. Allah tarafından kendisi için konulmuş hükümlere karşı koyma gücüne sahip değildir.

Allah, insanları inanma yönünden hür bıraktığı için inanmaya zorlamaz. Hür iradeleri ile imanı kabul etmelerini ister. Hatalı bir tercih yapmasının karşılığında ise âhirette hesabını verir. Allah, dini insanlara zorla kabul ettirme noktasında peygamberlere bile bir yetki vermemiştir. Allah, dileyseydi yeryüzünde tüm insanlar inanırdı. Hz. Peygamber'e insanların inanmaları için zor kullanmaması gerektiği de bildirilmiştir.¹²⁴ Kur'an'daki farklı âyetlere göre herkesin din, vicdan, düşünce ve inanç

¹¹⁹ Buhârî, "Edeb", 62.

¹²⁰ Buhârî, "İlim", 15.

¹²¹ Buhârî, "İman", 39; Müslim, "Müsâkât", 107.

¹²² Nevzat Tarhan, *İnanç Psikolojisi* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2010), 210-213.

¹²³ Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 4/313.

¹²⁴ Yûnus 10/99.

özgürlüğüne sahip olduğu belirtilmiştir. Dileyen inanır, dileyen inkâr eder¹²⁵ her insanın dini tercihi kendisine bırakılmıştır.¹²⁶ Bu yüzden dinde zorlama yoktur.¹²⁷

Kur’ân, insanları inanç yönünden farklı sınıflandırmaktadır. Allah’a inananlar ve imanlarının gereğini yerine getiren mü’minler,¹²⁸ inanmayıp inkâr edenler kâfirler,¹²⁹ inanmış gibi görünüp hakikatte inanmayanlar münâfıklar¹³⁰ ve Allah’a ortak koşan müşrikler.¹³¹ İslâm âlimleri de bu bağlamda insanları inanç yönünden bu sınıflara ayırıp incelemişlerdir.

Mü’min; “korkusuz, emin ve güvenli olmak; inanmak, güvenmek ve güvenilir olmak anlamındaki “e-m-n” kökünden türeyen, tasdik eden, itimat eden, inanan, boyun eğen, itaat eden; güven veren, emin kılan demektir.”¹³² Diğer bir ifadeyle mü’min; Hz. Peygamber’in Allah tarafından haber verdiği şeylerin hepsine inanmak ve doğru olduğunu tasdik etmektir. Kitab’ın bir kısmına iman edip bir kısmın reddetmenin kişiyi mü’min yapmayacağı belirtilmiştir.¹³³ Mü’min kavramı Hz. Peygamber’in getirdiklerini kalben tasdik etmenin yanında tasdik ettiğini ve teslim olduğunu diliyle ve fiilleriyle gösteren kişidir. Kâmil bir imana sahip olan mü’min sâlih ameller yaparak Allah’a kul olduğunun bilincinde olan kimsedir.¹³⁴

Kâfir; “bir şeyi örtmek, perdelemek, gizlemek, uzak durmak ve nimete nankörlük etmek anlamlarındaki “k-f-r” kökünden türemiştir. Sözlükte; bir şeyi örten, gizleyen ve nimete, iyiliğe nankörlük eden anlamına gelir. Bu kelimenin asıl anlamı, bir şeyi örtmek, gizlemektir. Bu sebeple, gündüzü örtüp gizlediği için geceye, tohumu toprağa gömdüğü için çiftçiye ve kılıcı örttüğü için kınına kâfir denmiştir.”¹³⁵ İstilahta ise; Hz. Peygamber’i ve onun Allah’tan getirdiği şeyleri yalanlayan, tevatür yoluyla bize ulaşan hükümlerden birini veya birkaçını inkâr eden kişiye kâfir denir.¹³⁶ Gazzâlî küfrü, Hz. Peygamber’in getirmiş olduğu şeyleri yalanlamak şeklinde tarif etmiştir.¹³⁷ Kâfir kelimesi, Kur’ân’da nimetin değerini bilmeyip, nankörlük yapanlar için de kullanılmıştır.¹³⁸

Kur’ân-ı Kerîm’de birçok âyette kâfir olarak ölen kişinin cehennemde ebedî azaba uğrayacağı haber verilmiştir: “*Fakat âyetlerimizi inkâr etmiş ve kâfir olarak ölmüş olanlara gelince, işte Allah’ın, meleklerin ve bütün insanların lâneti onların üstünedir.*”¹³⁹ Kur’ân’a göre bütün iyiliklerin kaynağı olarak iman, bütün kötülüklerin kaynağının da küfür olduğu belirtilmektedir. İnsandan sâdir olan kötü davranışlar küfür ehline nispet edilmektedir. Çünkü kâfir işlediği kötülükleri içine sindirmektedir. Pişmanlık duyup tövbe etmesi söz konusu değildir.¹⁴⁰

Münâfık; kaybolmak, eksilmek, geçmek ve tükenmek anlamındaki “n-f-k” kökünden türemiştir. İstilahta, kalbi ile inanmadığı halde inkârını saklayıp, dili ile inandığını söyleyerek mü’min görünen kimseye denir. Münâfığın bu davranışına nifak

¹²⁵ el-Kehf 18/29.

¹²⁶ el-Kâfirûn 109/6.

¹²⁷ el-Bakara 2/256.

¹²⁸ el-Bakara 2/3-5.

¹²⁹ el-Bakara 2/6,7.

¹³⁰ el-Bakara 2/8-16.

¹³¹ el-Beyyine 98/1.

¹³² İsmail Karagöz, vd. “Mü’min”, *Dini Kavramlar Sözlüğü* (Ankara: DİB Yayınları, 2010), 478.

¹³³ M. Sait Şimşek, *Kur’ân’ın Ana Konuları* (İstanbul: Beyan Yayınları, 1999), 25.

¹³⁴ İbrahim Kafi Dönmez, *İslâm’da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi* (İstanbul: MÜİF Yayınları, 2006), 3/1459.

¹³⁵ Fikret Karaman, “Kâfir”, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, ed. İsmail Karagöz, vd. (Ankara: DİB Yayınları, 2010), 357.

¹³⁶ Karaman, “Kâfir”, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, 357.

¹³⁷ M. Sait Özervarlı, “Gazzâlî’nin Kelâm İlmindeki Yeri”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/ 505-511.

¹³⁸ el-Bakara 2/152; Dönmez, *İslâm’da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, 2/1051.

¹³⁹ el-Bakara 2/161.

¹⁴⁰ Şimşek, *Kur’ân’ın Ana Konuları*, 33.

denir.”¹⁴¹ Diğer bir ifadeyle münâfık, kalben inanmadığı halde Allah’ı, Hz. Peygamber’i ve getirdiği vahyi kabul ettiğini söyleyen, Müslüman gibi görünen, özüyle sözü birbirine uymayan kimse demektir.¹⁴² Kur’ân’da münâfıklar şöyle tanımlanmaktadır: “İnsanlardan bazıları da vardır ki inanmadıkları halde ‘Allah’a ve âhiret gününe inandık derler.’”¹⁴³

Münâfıkların vasıfları olarak da; “mü’minleri bırakıp kâfirleri dost edinirler, Allah’ı aldatmaya çalışırlar, namaza üşenerek kalkarlar, Allah’ı çok az zikrederler, ne mü’minlerden yana ne de kâfirlerden yana olurlar, bu ikisi arasında bocalayıp dururlar,¹⁴⁴ kötülüğü emredip, iyiliğe engel olurlar, elleri de cimridir,¹⁴⁵ yalancılardır, yeminlerini kalkan olarak kullanırlar, insanları Allah yolundan alıkoşurlar, gösteriş yapmayı severler, konuşmalarında çekicidirler, her gürültüyü kendi aleyhlerine zannederler.”¹⁴⁶ şeklinde beyan edilmektedir.

Hz. Peygamber de münâfıklar için konuştuklarında yalan söylediklerini, söz verdikleri zaman sözlerinde durmadıklarını, emanete hıyanet ettiklerini, düşmanlıklarında aşırı gittiklerini bildirmiştir.¹⁴⁷ Münâfıklar, dünya menfaatleri için Müslüman görünürler. Zahirî Müslüman göründükleri için kendilerine İslâm’ın hükümleri uygulanır, Müslüman muamelesi yapılır. Fakat gerçekte kalplerinde iman olmadığı için kâfirdir ve insanların inkâr bakımından en tehlikelileridir.¹⁴⁸

Müşrik; “bir şeyde ortak olmak anlamındaki şirk kökünden türemiş, sözlükte; ortak koşan, ortak yapan anlamına gelir.”¹⁴⁹ İstilahta ise; Allah’a, ilâh, rab, mâ’bud oluşunda sıfat ve fiillerinde eşi ve ortağı bulunduğunu kabul eden kimseye denir. Her müşrik kâfirdir, fakat her kâfir müşrik değildir. Mecûsilikte olduğu gibi iki ilâhın varlığını kabul etmek hem şirk hem de küfürdür.¹⁵⁰

Kur’ân’da müşrikler için şöyle buyurulmaktadır: “*Apaçık deliller kendilerine gelinceye kadar, Ehl-i kitaptan ve müşriklerden inkârcılar (küfürden) ayrılacak değillerdi.*”¹⁵¹ Bu yüzden şirk, insanın yücelip Allah’a ulaşmasını engelleyen, şeref ve haysiyetine aykırı, insanı alçaltan bir inkâr türüdür.¹⁵² Şirk, tevhid inancının zıddıdır. Allah’ı ulûhiyetiyle, rubûbiyetiyle, isim ve sıfatlarıyla birlemeyen her inanç şirktir. Şirkte inançsızlığın hem küfür yönü hem de nankörlük yönü vardır.¹⁵³ Şu âyette “Herkesin kazandığını görüp gözetken Allah inkâr edilir mi? Hâlbuki onlar, Allah’a ortak koştular. De ki: “Onların isimlerini açıklayın. Yoksa siz (bununla) O’na yeryüzünde bilmediği bir şeyi mi haber vermiş olacaksınız, yoksa boş söz mü etmiş olacaksınız?” Hayır, inkâr edenlere hileleri güzel gösterildi ve onlar doğru yoldan saptırıldılar. Allah, kimi saptırsa artık onu doğru yola iletecek yoktur.”¹⁵⁴ müşriklerin durumu açıkça beyan edilmiştir.

Allah Teâlâ, insanı bir fitrata göre yaratmıştır. İnsan, fitratındaki değişmez özellikleri, farklı inanç ve davranışlarla değiştirmeye çalışmak, Allah’ın değişmez ilkesini değiştirmeye, inançsızlığa ve farklı inançlara yönelmeye neden olmaktadır.

¹⁴¹ Karagöz, vd. “Mü’min”, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, 495.

¹⁴² Dönmez, *İslâm’da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, 3/1465.

¹⁴³ el-Bakara 2/8.

¹⁴⁴ en-Nisâ 139-143.

¹⁴⁵ et-Tevbe 9/67.

¹⁴⁶ el-Münâfikûn 1-4.

¹⁴⁷ Buhârî, “İman”, 24; Müslim, “İman”, 107.

¹⁴⁸ Şerafettin Gölcük-Süleyman Toprak, *Kelam*, 4. Baskı (Konya: Tekin Dağıtım, 1998), 105.

¹⁴⁹ Karaman, “Müşrik”, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, 506.

¹⁵⁰ Karaman, “Müşrik”, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, 506.

¹⁵¹ el-Beyyine 98/1.

¹⁵² Gölcük, *Kelam*, 132.

¹⁵³ Şimşek, *Kur’ân’ın Ana Konuları*, 36.

¹⁵⁴ er-Ra’d 13/33.

2.10. İnsanın Değeri ve Üstünlüğü

İnsan, Allah'ın yeryüzünde kendi adına yetkili kıldığı bir aktördür. Kâinatın tek yaratıcısı Allah, insanı en güzel biçimde yaratmış, çok sayıda nimet ve meziyetlerle donatmıştır. Bu özellikler, onu diğer varlıklardan üstün kılmaktadır. Sayısız nimetlerden dolayı haklar, görevleri nimetler de sorumlulukları doğurur. Bunlardan dolayı insan Allah karşısında sorumludur.

Kur'an'da bu sorumluluk şöyle ifade edilmektedir. *“Allah, sizi yeryüzünün halifeleri kılan, size verdiği (nimetler) hususunda sizi denemek için kiminizi kiminizden derecelerle üstün kıldı. Şüphesiz Rabbin, cezası çabuk olandır. Ve gerçekten çok bağışlayan çok merhamet edendir.”*¹⁵⁵ Kur'an, insana kendisini anlatmaktadır. Allah'a kul olmak için yaratıldığı, huzur ve mutluluğun bu amaca ulaşmakla mümkün olacağı bildirmektedir. İnsanın nihâî hedefine ulaşması ve ebedî mutluluğu elde etmesi için peygamberler gönderilmiştir.

Allah, insanı diğer varlıklara göre en güzel şekilde yaratmış, üstün vasıflarla donatmıştır. İnsanın en güzel şekilde yaratılması onun şerefli kılınmasının göstergesidir. Allah Teâlâ, yaratmanın en güzelini insana hasretmiştir.¹⁵⁶ Bu yüzden insan, diğer varlıklara göre O'nun katında ayrı bir yer sahiptir.¹⁵⁷ Rabbini bilsin ve tanısin diye ona düşünme ve tefekkür kabiliyeti vermiştir.¹⁵⁸

Diğer varlıkların itaati tefekkür ile değil fitrîdir.¹⁵⁹ İnsanın itaati akıl eksenslidir. Nitekim insanlardan akli olanlar dinin emirlerinden sorumlu iken akli olmayanlar sorumlu değildir. Bu yüzden insan diğer varlıklara göre hem değerli hem de üstündür.¹⁶⁰

Hz. Peygamber'in tebliğ ettiği İslâm dininin en önemli temel özelliklerinden birisi de çocuk, genç, yetim, kadın, ihtiyar, köle, kimsesiz, hasta gibi toplumun zayıf, savunmasız, kimselerin haklarına sahip çıkarak, onların insanca ve güven içerisinde yaşamalarını sağlamak olmuştur. İslâm öncesi Câhiliye toplumunda güçsüz, kimsesiz insanların nasıl ezildiği, yaşama haklarının hiçe sayıldığı bir gerçektir.¹⁶¹ Hz. Peygamber böyle bir topluma gönderilmiş, çocukların, kadınların, yaşlıların kısacası tüm ezilenlerin ve dışlananların haklarının korunması için çaba ve gayret göstermiş, ilgiye, şefkate ve korunmaya muhtaç olan insanların değerli, şerefli ve izzetli birer varlık olduklarını uygulamaları ile ortaya koymuştur.

Hz. Peygamber, çocukları önemsemiş, onlarla özel ilgilenmiş onlara gereken değeri vermiştir. Karşılaştığı çocuklara selam vermiş¹⁶² sevgi göstermiş, kucağına alıp öpüp koklamıştır.¹⁶³ Yine Allah resulü, cemaatle kılınan namazda bir çocuğun ağlama sesini duyduğunda namazı kısa tutmuştur.¹⁶⁴

Hz. Peygamber'in hayatına bakıldığında gençleri de önemseydiği, onlara tebliğ ve irşad faaliyetlerinin yanında görevler verdiği görülmektedir. Bunlar arasında devlet yönetiminde öğretmenlik,¹⁶⁵ komutanlık,¹⁶⁶ valilik¹⁶⁷ gibi önemli görevler

¹⁵⁵ el-En'âm 6/165.

¹⁵⁶ Mâtürîdî, *Te'vilâtü ehl-i sünne* (Beyrut: Müessesetü'r-risale, 2004), 3/178.

¹⁵⁷ Murtaza Mutahhari, *Kur'an'da İnsan Tanımı (Me'aric Suresi'nin Tefsiri)*, çev. Hasan Kanatlı (İstanbul: Kevser Yayınları, 2008), 56.

¹⁵⁸ Mehmet Sarı, *Kur'an Işığında İnsanın Yaratılış Gayesi* (Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2011), 27.

¹⁵⁹ İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir b. Muhammed et-Tûnisî, *İslâm, İnsan ve Toplum Felsefesi*, çev. Vecdi Akyüz (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2000), 63.

¹⁶⁰ Mâtürîdî, *Te'vilâtü ehl-i sünne*, 3/178.

¹⁶¹ Adem Apak, “Hz. Peygamber'in Çocuklarla İlişkileri Üzerine Tespit ve Değerlendirmeler”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/1 (2010), 43-68.

¹⁶² Buhârî, “İsti'zan”, 15.

¹⁶³ Buhârî, “Edeb”, 18.

¹⁶⁴ Buhârî, “Edeb”, 75.

¹⁶⁵ Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm, *İslam Tarihi, Sîreti İbn Hişâm*, çev. Hasan Ege (İstanbul: Kahraman Yayınları, 2006), 4/349.

bulunmaktadır.¹⁶⁸ Hz. Peygamber'in etrafındaki bu gençler hiçbir zaman onun güvenini boşa çıkarıp mahcup etmemişlerdir. Her insanın hayatında gençlik dönemi çok önemlidir. Allah, kıyamet günü Âdemoğlunun gençliğini nerede geçirdiğinden hesaba çekecektir.¹⁶⁹ Dünya hayatında insanın gençlik dönemi boş ve faydasız şeylerle geçirilemeyecek kadar önemlidir. Hz. Peygamber gençlerin eğitimine de önem vermiş Mescid-i Nebevî'nin yanına eğitim ve öğretim faaliyeti için Suffe mektebi yaptırmıştır.¹⁷⁰

İslâm'ın temel gayelerinden biri de beden ve ruhen sağlıklı bireylerden oluşan bir toplum oluşturmaktır. Beden ve ruhen sağlıklı olmayan bireylerin kendilerine ve topluma faydası olmayacaktır. Topluma faydası olmayıp yük olan bir genç, ahlâkî zaafa düşerek şehvî arzularının peşinde zaman geçirmesi muhtemeldir.¹⁷¹

Hz. Peygamber toplumun diğer bireyleri gibi gençlerin de kazanılması için mücadele etmiş. Başta eğitimleri olmak üzere onları geleceğe hazırlamış, sorumluluk vererek kendi işlerinin üstesinden gelebilmelerini sağlamış ve zararlı alışkanlıklardan korumuştur.

Aynı şekilde, toplumun diğer bireyleri gibi yaşlılarla da ilgilenmiş onlara değer vermiş, bazen onlarla şakalaşarak doğruları anlatmaya çalışmıştır. Mesela yaşlı bir kadının cennete girmesi için dua etmesini istemesi üzerine Hz. Peygamber yaşlıların cennete girmeyeceğini söylemesi üzerine yaşlı kadının üzüldüğünü görmüş yaşlıların cennete genç olarak gireceklerini söylemesi üzerine yaşlı kadının sevinmesini sağlamıştır.¹⁷² Resûlullah (s.a.v), başta anne ve babalar olmak üzere yaşlılara karşı nasıl davranılması gerektiğini de bizlere göstermiştir.¹⁷³

İnsan hayatında duyguların en yoğun yaşandığı dönem yaşlılıktır. Yaşlılık döneminde onları yalnız bırakmamalı, yanlarında olduğumuzu onlara hissettirmeliyiz. Hz. Peygamber, yaşlılara hizmet eden gençlerin yaşlandıklarında hizmet göreceğini,¹⁷⁴ yaşlılara saygı duymanın ve ikramda bulunmanın Allah'a saygı olduğunu,¹⁷⁵ yaşlılara saygı göstermeyen de İslâm cemaatinden uzak olduğunu bildirmiştir.¹⁷⁶

Resûlullah (s.a.v), yetim, kimsesiz, bakıma muhtaç kimselerle bizzat ilgilenmiş ve yetim ve öksüz çocuklarla ilgilenmeyi tavsiye etmiş, onların ihtiyacını gidermenin kişinin merhamet duygusunu artıracağını çok defa dile getirmiştir.¹⁷⁷ Bu konuda şöyle buyurmuştur: *"Kimsesizlerin, yetimlerin ve kocası ölmüş kadınların ihtiyaçların karşılamak için çalışan kişi, Allah için cihad eden veya gecesini namazla, gündüzünü oruçla geçiren kimse gibidir."*¹⁷⁸ buyurarak kimsesizlere ve yetimlere sahip çıkmayı cihada denk tutmuştur.

Hz. Peygamber'in kendisi de bir yetim olmasından dolayı yetimin nasıl sahip çıkılıp korunması gerektiğini onlara sahip çıkarak göstermiştir. Kendisine 10 yıl hizmet

¹⁶⁶ Tirmizî, "Menâkıb", 40.

¹⁶⁷ Tirmizî, "Ahkâm", 3.

¹⁶⁸ Sabri Akpolat, "Peygamberimiz ve Gençlik", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17 (2007), 211.

¹⁶⁹ Tirmizî, "Kıyâme", 1.

¹⁷⁰ Mustafa Baktır, "Suffe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/469-470.

¹⁷¹ Ali Erbaş vd., *Peygamberimiz ve Gençlik*, 3. Baskı (Ankara: TDV Yayınları, 2018), 47-48.

¹⁷² Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili* (İstanbul: Azim Neşriyat, ts.), 7/400.

¹⁷³ Saffet Sancaklı, "Hadislerde "Yaşlılık Olgusunun" Değerlendirilişi", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/1 (2006), 57.

¹⁷⁴ Tirmizî, "Birr", 75.

¹⁷⁵ Ebû Dâvûd, "Edeb", 23.

¹⁷⁶ Tirmizî, "Birr", 15; Ebû Dâvûd, "Edeb", 66.

¹⁷⁷ Havva Sula, *Toplum Yetimleri; Sokak Çocukları* (Ankara: DİB Yayınları, 2008), 33.

¹⁷⁸ Buhârî, "Nafakat", 1; Edeb", 25-26.

etmiş olan Hz. Enes'i himayesine almıştı. Bizzat yetimlerin ihtiyaçlarını gidermiş, onlarla ilgilenmiş ve sahipsiz olmadıklarını onlara hissettirmiştir.

Kısaca Allah, insanı en güzel surette yaratmış, akıl nimetiyle donatmış, yeryüzünün halifesi yapmış, ona sorumluluk yüklemiş ve yaptıklarından ve yapması gerekip de yapmadıklarından hesaba çekeceğini, cennet ya da cehennem olarak karşılık göreceğini bildirmiştir. Hz. Peygamber de insanın önemini ve değerini her seferde belirtmiş Allah'a kul olmaları için gece gündüz gayret sarf etmiş, toplumda ilgi ve alakaya muhtaç olan herkesle ilgilenmiş ve onlara yardım etmiştir.

2.11. İnsan ve Duygu

Duygu; “duyularla algılama, belirli nesne, olay veya bireylerin insanın iç dünyasında uyandırdığı izlenim, kendine özgü bir ruhsal hareket ve hareketlilik” diye tanımlanmaktadır.¹⁷⁹

Duygu, insanda iç ve dış dünyadan etkilenmesi sonucu ortaya çıkan bir durumdur. Bireyin hoşlandığı veya hoşlanmadığı güdülerine bağlı olarak hissedilir. Fizyolojik hal, başarılı olmak, beğenilmek, ruhsal güven bunlardan bazılarıdır.¹⁸⁰ Duygular, insan davranışlarına olumlu ya da olumsuz etki ederler. Öfke, nefret, kıskançlık vb. davranışlar insanı saldırganlık duygusuna, korku, hüznün, sıkıntı, isteksizlik gibi davranışlar savunucu duyguya, sevgi, mutluluk ve şefkat ise olumlu davranışlara yönelten duygular olarak görülür.¹⁸¹

İslâm'da insanın duygu, düşünce ve davranışlarının kaynağı kalptir. Kalp, insan karakterini iyi ve kötü yönde etkileyen önemli faktörlerden biri olup, şahsiyetini yansıtan bir aynadır. İnsan için kalp vücuda kan pompalayan bir organ olduğu gibi aynı zamanda sevgi, şefkat, korku, nefret ve kin gibi duyguların hissedildiği, inanç ve inkârın yeri, emir ve yasakların uygulamaya geçilmesinin hareket noktasıdır. İnananların kalplerinde hissettikleri duyguyu inkâr edenler hissetmeyebilir. Çünkü kalp, ilâhî duyguların doğduğu yerdir. İnsanın değeri de kalbî durumu ile belirlir. Kâfirin kalbinde bu duygu ve hisler doğmaz. Çünkü kâfirlerin kalpleri mânen ölüdür.¹⁸²

İnsanın ailede kazandığı bazı duygular vardır. Özgüven, karakterli kişilik, amaç ve gaye, iyimserlik, başkalarıyla sağlıklı ilişki kurabilmek vb.¹⁸³ İnsanın kişilikli bir karaktere sahip olması için duyguları asla ihmal edilmemelidir. Duygularını ifade edemeyen bireylerin bedensel yaşamları ve özgüvenleri daralır. Duygu eğitimi, insanda var olan, duygu ve heyecanları baskı altına almayı öğretmek değil, yapıcı ve sorunların çözümüne yardımcı olmayı sağlamaktır.¹⁸⁴

Hz. Peygamber, bir şeyden hoşlanmadığı zaman duygusu yüzünden belli olurdu. İnsanlarda gördüğü olumsuz ve kötü davranışları düzeltirken onların onur ve şahsiyetlerini incitmemeye özen gösterir sözü genel ifadelerle dile getirirdi.¹⁸⁵ Onun sabır ve teenni ile hareket edip insanların şahsiyetlerini rencide etmemesini kendisine 10 yıl hizmet etmiş olan Enes (r.a)'ın şu ifadesinden anlıyoruz. “Allah'a yemin ederim ki bana bir defa dahi olsun yaptığım bir şey için bunu niçin böyle yaptın şöyle yapsaydın ya dememiştir.”¹⁸⁶

İnsanın fitratında var olan sevgi, çok geniştir. O hem sevmeye hem de sevilmeye muhtaçtır. Sağlıklı insan pozitif enerji ve sevgi doludur. İşini, ailesini, doğayı ve yaptığı

¹⁷⁹ Şükrü Halûk Akalın, vd.. *Türkçe Sözlük*, 11. Baskı (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011), 729.

¹⁸⁰ Cavit Binbaşıoğlu, *Eğitim Psikolojisi*, 9. Basım (Ankara: Binbaşıoğlu Yayınevi, 1995), 144.

¹⁸¹ İbrahim Ethem Başaran, *Eğitim Psikolojisi (Modern Eğitimin Psikolojik Temelleri)* (Ankara: Pars Matbaası, 1978), 108.

¹⁸² Gazzâlî, *İhyâu ulûmi 'd-dîn*, 3/9.

¹⁸³ Necla Koytak, “Duygu Okulu Olarak Aile”, *Diyanet Dergisi* 165 (2004), 19.

¹⁸⁴ Günseli Peker, *Bionerejik Psikoterapi* (İstanbul: Era Yayıncılık, 1995), 18.

¹⁸⁵ Hüseyin Algül, *Âlemlere Rahmet, Hz. Muhammed* (Ankara: TDV Yayınları, 2013), 162.

¹⁸⁶ Zeynü'd-dîn Ahmed b. Ahmed b. Abdi'l-Latîfi'z-Zebîdî, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi*, çev. ve şerh. Kâmil Miras, 9. Baskı (Ankara: DİB Yayınları, 1991), 12/136.

işleri severek yapar. İnsan sevinçli ve coşkulu olduğu gibi bazı durumlarda öfkelenir, kızar ve üzülür. Bu durum hayatın vazgeçilmez bir parçasıdır. İnsan duygularını olduğu gibi yansıtır. İnsanın duyguları ile söylemleri ve eylemleri arasında bir tutarlılık olmalıdır.¹⁸⁷

İslâm, sevgiyi hayatın ve ailenin vazgeçilmezi olarak görmektedir. Bir babanın ailesini sevmesi ve onların maişetini helalinden kazanıp harcaması ve onları güzel ahlâkla yetiştirmesi gerekir. Hz. Peygamber, sevginin tezahürü ve kalp katılığının giderilmesi için yetimin başını okşamayı tavsiye etmiştir. Kalbinin katılığından şikâyet eden adama “Yetimin başını okşa, yoksulu doyur.”¹⁸⁸ buyurmuştur. İnsana, duygu ve hislerini dile getirmek her türlü hayır ve güzellikleri bildirmek için konuşma yeteneği verilmiştir.¹⁸⁹

İnsan fitratında yaratılış itibarıyla iyi ve kötü olmak üzere birçok duygu vardır. Kötü duygulardan birisi de haset duygusudur. İnsanlar sahip oldukları imkânlar yönüyle eşit değildir. Bir insanın kendinden fazla imkânlarla sahip olanlara bakışı iki yönlüdür. Ya o imkânlarla, başka insanların sahip olmasını istemez haset eder. Ya da kendisinin de o imkânlarla kavuşmasını ister gıpta eder.¹⁹⁰ Haset duygusunun temelinde insanın kendini beğenmesi ve daha fazla şeylere sahip olma duygusu yatmaktadır.¹⁹¹ Bu duygu az ya da çok tüm insanlarda vardır. Bu da ruhsal yaşamda büyük etkilere yol açabilmektedir.¹⁹² Haset, insanı daima endişe, sıkıntı ve hüznе düşürür. Her şeyin kendi istediği gibi olmasını ister, olmayınca da kendisini üzüntü içerisinde bulur.¹⁹³

Hz. Peygamber’in eşleri arasında da duygusal rekabet vardı. Onları rekabete sevk eden şey Allah resulüne olan derin sevgileriydi. Hz. Âişe, Hz. Hatice dâhil olmak üzere, Resûlullah (s.a.v)’ı herkesten kıskandığını söylerdi.¹⁹⁴ Hz. Peygamber’in bütün hanımları bir eş olarak onun sevgisini ve teveccühünü kazanmak için yarışıyorlardı. Bu duygu her insanda fitrî olduğu için Allah resulü (a.s)’nın itina ve dikkati ile dengelenmiştir.

Hz. Peygamber’in hayatına bakıldığı zaman onun her zaman insanın fitri hallerine ve duygularına saygılı olduğu görülür. Bunlar arasındaki günaha meyilli duyguları yumuşak bir üslup ve teenni ile terbiye etmiş; insanları bu duyguların kötü etkilerinden kurtarmayı başarmıştır. Onlara yumuşaklık, sabır ve metanetle muhataplarının duygularını ifade etmelerini sağlamış ve bu duyguları iyi yönlerde kullanma fırsatı vermiştir.

2.12. İnsanın Davranışları ve Davranışlarına Etki Etki Eden Faktörler

İnsanın kişiliği ve şahsiyeti, doğuştan genetik faktörler, yaşadığı çevre ve aile eğitimi ile şekillenir. Her insanın yapısı, özellikleri, istekleri ve davranışları farklıdır. İnsan temiz bir fitratla dünyaya gelir. İçindeki istek ve duygulara göre davranışları ortaya çıkar.

Din, sadece Allah ile insan ilişkisini düzenleyen mücerret bir durum değildir. O, aynı zamanda insanın hemcinsleriyle ve diğer varlıklarla ilişkisini belli ölçülere

¹⁸⁷ Peker, *Bionerejik Psikoterapi*, 19.

¹⁸⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 2/263, 387.

¹⁸⁹ Konyalı Mehmed Vehbi Efendi, *Hulâsatü'l-beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân* (İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1968), 8/3029.

¹⁹⁰ Gazzâlî, *İhyâu ulûmi'd-dîn*, 3/431-432.

¹⁹¹ Alfred Adler, *İnsanı Tanıma Sanatı*, çev. Kamuran Şipal, 3. Baskı (İstanbul: Say Yayınları, 1992), 246.

¹⁹² Adler, *İnsanı Tanıma Sanatı*, 248-249.

¹⁹³ Gazzâlî, *Kimya-yı Saadet*, çev. A. Faruk Meyan (İstanbul: Bedir Yayınevi, 1981), 457-458.

¹⁹⁴ Mustafa Fayda, “Âişe”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/202.

bağlayan değerler bütünüdür. Çünkü vahyin gayesi insan aklını ve inancını her türlü şüpheden uzak tutmaktır.¹⁹⁵

Allah, her insanı düşünceleri, karakteri ve eğilimleri farklı bir varlık olarak yaratmıştır. Bu durum onların duygu, düşünce, zekâ ve davranışlarında kendini gösterir.¹⁹⁶ Kötü duygu ve davranışların kaynağı; insan şahsiyetini de olumsuz yönde etkileyen nefistir. İnsanın tabiatı ve özü olan nefis ortadan kalkınca, yaşama sebebi de ortadan kalkar. Aslında her nefis bir insandır ve “her nefis ölümü tadacaktır.”¹⁹⁷ âyetinde bu manada kullanılmaktadır.

İnsan, davranışlarını öğrenme yoluyla kazanır.¹⁹⁸ İnsanda var olan dinî duygu, Allah Teâlâ’ya yönelmesi O’na güvenmesi ve teslim olmasıyla sonuçlanır. Onda birçok içgüdüünün yanında ekonomik özgürlüğe sahip olma duygusu da vardır. Bu durum insanın mal sevgisine düşkünlüğünden kaynaklanmaktadır. Resûlullah (s.a.v), şöyle buyurmaktadır. “İnsanda iki şey yaşanmaz. Yaşamak arzusu ve mal sevgisi.”¹⁹⁹ buyurarak insanın duygu yönüne dikkat çekilmiştir.

Karakter, insan şahsiyetinin ve davranışlarının belli bir tutum karşısında kararlılık içinde bulunması durumudur. Davranışlar, insanda ahlâkla olgunlaştığı için eğitimle kişilik ve şahsiyet kazanır.²⁰⁰ Karakter çoğu zaman doğruluk, alçak gönüllülük, sorumluluk, merhamet gibi ahlâkî özelliklerle de ifade edilir.

İnsan fitratı, yaratılış itibarıyla doğruya, hak ve hayra yöneliktir. Yaşamayı için yeme-içme ihtiyacı hissettiği gibi fitratın esası da yaratanından başkasına kul olmamaktır.²⁰¹ İnsanın duygularına, düşüncelerine, davranışlarına fitratın etkisi bulunmakla birlikte, iradesini ortadan kaldıracak derecede etken değildir.²⁰²

2.13. İnsanın Bedenî İhtiyaçları

İnsanın birçok ihtiyacı vardır. Bunların bir kısmı, hayatın korunması ve neslin devamı için zorunlu ihtiyaçlardır. Bu ihtiyaçlar, fizyolojik, sosyolojik ve psikolojiktir.

İnsan hayatını sürdürebilmesi için yeme, içme, barınma, soğuk ve sıcaktan korunma vb. ihtiyaçlarını karşılaması gerekir. Hz. Peygamber; “İnsanoğlunun oturacağı bir evi, üzerini örtecek bir elbisesi, katıksız ekmek ve su dışında temel ihtiyacı yoktur.”²⁰³ buyurmaktadır. Yine Hz. Peygamber; “Müslümanlar, su, otlak ve ateşte ortaktırlar.”²⁰⁴ buyurmuştur.

İnsan bedeni, ceset ve ruhtan müteşekkildir. Ceset, et ve kandan oluşan vücudun maddî varlığıdır. Kalp ve ruhu taşıyan binektir.²⁰⁵ İnsan cismi organik yapının tamamıdır. Beden ise baş, kollar ve bacaklar hariç kalan gövde için kullanılır.²⁰⁶

Beden, insan ruhunun kalıbıdır. Beden olmadan insan ve insanın varlığı düşünülemez. Bedenin insan karakterine iyi veya kötü etkisi vardır. Klasik felsefede İnsan bedeni, toprak, hava, su ve ateş olmak üzere dört temel unsurdan yaratılmıştır. Bunlar insan bedeninin şekillenmesinde, renklerinde, huylarında ve dillerinde etkindir.²⁰⁷

¹⁹⁵ Mehmet Emin Özafşar, vd.. *Hadislerle İslâm*, 1/50.

¹⁹⁶ Hâbil Şentürk, *Din Psikolojisi* (İstanbul: Esra Yayınları, 1997), 53.

¹⁹⁷ el-Enbiyâ 21/35.

¹⁹⁸ Orhan Çaplı, *İnsanın İç Dünyası* (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1992), 11.

¹⁹⁹ Tirmizî, “Zühhd”, 28.

²⁰⁰ Binbaşioğlu, *Eğitim Psikolojisi*, 168.

²⁰¹ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 6/256.

²⁰² Mustafa Akçay, “İmanın Oluşumunda Fıtratın Rolü”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (1996), 294.

²⁰³ Tirmizî, “Zühhd”, 30.

²⁰⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5/364.

²⁰⁵ Gazzâlî, *Kimyâ-yı Saâdet*, 39.

²⁰⁶ İbn Manzûr, “C-s-m”, *Lisânü’l-Arab*, 2/455-462.

²⁰⁷ Gürbüz Deniz, *Anlam ve Varlık Boyutuyla İnsan*, 86.

Kur'ân'da, topraktan yaratılan bedenın fâni olduğunu,²⁰⁸ mutlaka sonunda ölümü tadacağını²⁰⁹ ve ölümden sonra tekrar toprağa döneceğini belirtir.²¹⁰ Hz. Peygamber, en güzel şekilde yaratılmış olan insanın bedeninin kendisine bir emanet olduğunu şöyle ifade etmektedir: *“İnsan, kıyamet günü bedenini nerede ve nasıl yıprattığı sorusunun cevabını vermeden yerinden kımıldatılmaz.”*²¹¹

İnsan, bedenî ihtiyaçlarını karşılamak, bedenini zararlı şeylerden uzak tutmak ve güzel şeyler yapmakla sorumludur. Hz. Peygamber, dişlerin temizlenmesini,²¹² saçların ve tırnakların kesilmesini,²¹³ haftada bir defa da olsa bedeni yıkamayı Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkı olduğunu belirtmiştir.²¹⁴

Hz. Peygamber, temizliğe, özellikle de beden temizliğine büyük önem vermiş, ashâbını bu konuda uyarmış, düzenli beden temizliği yapmalarını istemiş ve şöyle buyurmuştur. *“Beş şey fitrattandır. Sünnet olmak, koltuk altını temizlemek, avret bölgesini temizlemek, tırnakları kesmek ve bıyıkları kısaltmak.”*²¹⁵ İnsan, bedenine zarar verecek ve zayıf düşürecek şeylerden uzak durması gerekir. Hz. Peygamber, senenin tamamında oruç tutan ve her gece Kur'ân okuyan Abdullah b. Amr b. Âs'ı, *“Senin üzerinde bedenın hakkı vardır.”*²¹⁶ diyerek uyarmıştır.

Sağlıklı bedene sahip insanın ibadet etmesi, rızkını temin için çalışması sağlıklı olmayana göre daha kolaydır. Sağlık, insanın elinde olmadan iradesi dışında olmuşsa kişinin mesuliyeti daha azdır. Her insan akı ve bedensel durumuna göre Allah katında sorumludur.²¹⁷

İnsan, sosyal bir varlık olduğundan birbirlerine muhtaç şekilde yaratılmıştır. Kıyamet gününde bütün insanlar hesaba çekilecek, ceza ve mükâfat görecekler.²¹⁸ İnsan, dünyaya sadece bedenî istek ve arzularını yerine getirmek için gelmemiştir. Beden ve ruh arasındaki dengeyi sağlayabilmesi için ruhen temizlenerek psikolojik olgunluğa ermesi gerekmektedir. Hz. Peygamber'in *“Allah'ım yaratılışımı güzel yaptığın gibi ahlâkımı da güzel eyle.”*²¹⁹ diyerek insanın dünyadaki asıl görevinin, ruhen kemâle ermek olduğunu göstermektedir.

2.14. İnsanın Psikolojik ve Sosyolojik İhtiyaçları

Sosyal bir varlık olan insan, tek başına yaşaması mümkün değildir. Hayatın her merhalesinde hemcinslerine muhtaçtır. Dünyaya yeni gelen bir bebek, anne-babanın bakımına muhtaç olduğu gibi sevgi ve ilgiye de muhtaçtır. Yine çocukluk, gençlik ve yetişkinlik dönemlerinde de maddî ihtiyaçları karşılamamanın yanında sevme-sevilme, sevinç ve hüznünü paylaşma gibi duygusal birtakım mânevî ihtiyaçların giderilmesi gerekir. Bu durum insan fitratının bir gereğidir.

İnsan, beden ve ruhtan oluşan bir varlık olduğundan ihtiyaçları da maddî ve mânevî olmak üzere iki yönlüdür. İnsan, Allah'ın saymakla bitiremeyeceği nimetlerle²²⁰ maddî ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Maddî ihtiyaçları hava, su, gıda ve ısı olmak üzere diğer ihtiyaçları da bunlarla bağlantılıdır. İnsanın mânevî ihtiyaçlarını karşılayabilmesi

²⁰⁸ el-Enbiyâ 21/8.

²⁰⁹ el-Ankebût 29/57.

²¹⁰ Tâhâ 20/55.

²¹¹ Tirmizî, “Sıfatü'l-Kıyame”, 1.

²¹² Müslim, “Tahâret”, 42.

²¹³ Müslim, “Tahâret”, 51.

²¹⁴ Buhârî, “Cum'a”, 12.

²¹⁵ Müslim, “Tahâret”, 50-51.

²¹⁶ Müslim, “Sıyâm”, 182.

²¹⁷ Deniz, *Anlam ve Varlık Boyutuyla İnsan*, 87.

²¹⁸ Ebû'l-Kâsım Zeynü'l-İslâm Abdülkerim b. Hevâzin b. Abdilmelik el-Kuşeyrî, *Risâle-i Kuşeyri*, çev. Ali Arslan (İstanbul: Arslan Yayınları, 1980), 140-141.

²¹⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1/403.

²²⁰ en-Nahl 16/18.

için gerekli olanlar ise; akıl, vicdan, peygamber ve ilâhî kitaptır. Akıl ve vicdan insanın rabbini bilmesi için yeterli ise de Allah'ın sıfatlarını, kulluk vazifesini, helal ve haramları, âhiret hayatı gibi konuları bilmesi için yeterli değildir.²²¹

İnsanın yeme, içme ve barınma gibi ihtiyaçları yaratılışından itibaren var olduğu gibi inanma ihtiyacı da doğuştandır.²²² İnsanın maddî yönü nasıl besinlerle karşılanıyorsa mânevî yönü de mânevî gıdalarla (zikir, Kur'ân, ibadet vb.) karşılanmalıdır. Aksi takdirde beden ruh dengesi bozulur. İnsanda yaratılıştan var olan duygular, geliştirilmeye ve eğitime muhtaçtır. Bunların ihmal edilmemesi gerekir.²²³

Din olgusu insanın fitratında var olan bir olgudur ve fitratla birlikte gelişir. Dış etkenler bazen bu duyguyu düzene koyar. Kimi insanlar Allah'a inanarak, kimisi tabiata, kimisi ruhun bizzat kendisine inanarak, kimisi de insanı kutsallaştırarak inanma ihtiyacını karşılar.²²⁴

İnsanda fizyolojik ihtiyaçların giderilmesi güdüsünün yanında sosyo-psikolojik güdüler de vardır. Bu güdüler insanın mânevî ihtiyaçlarını karşılar. Bu güdülerde doyum sağlanması güvenli, huzurlu ve mutlu bir hayatı getirir. Doyum sağlanmadığı zaman, güven nimetinden yoksun kalır, endişeye girer ve hayatını sıkıntılar kuşatır.²²⁵ Bu yüzden insanın, fizyolojik ihtiyaçları ile sosyo-psikolojik ihtiyaçları arasında bir denge kurması gerekir. Birini karşılarken diğerini ihmal etmemelidir. Bu da Allah'ın rızasına uygun hayatı yaşamakla olur.

2.15. İnsanın Dünyevî İhtiyaçları

İnsan bedeninin sağlıklı olabilmesi için yeme-içme giyinme ve barınmaya ihtiyacı vardır. Bunun için insana gerekli donanımlar verilmiştir. Tek başına bu ihtiyaçları karşılamada yetersizdir. Her fert ihtiyaçlarını karşılamada diğer insanlarla yardımlaşmaya ihtiyaç duyar. Bu yüzden toplum içerisinde yaşaması kaçınılmazdır. Aksi durumda yaşadıkları toprakları medeniyetin birikimleriyle donatıp imar etmeleri mümkün olmaz.²²⁶

İslâm, insanların dünyevî ihtiyaçlarını karşılamalarının yanında dünya ve âhirette mutlu ve huzurlu olmaları için gönderilmiş ilahî bir dindir. Hz. Peygamber hayatı boyunca insanları mutluluğa götürecek ilkeleri açıklamış ve bu ilkelere bağlı kalmaya davet etmiştir. İnsanlar, bu ilkelere göre yaşam sürerlerse gerçek mutluluğa ulaşırlar, yoksa stres ve sıkıntı dolu bir hayatı yaşamak mecburiyetinde kalırlar. Hz. Peygamber'in örnekliğini kabul edip hayatında yaşamayanlar, mutsuzluğa ve bedbahtlığa uğramışlardır.²²⁷

İnsan, her zaman elindeki nimetin kıymetini bilerek ve israf ve cimrilikten uzak durarak kanaât sahibi olmalıdır. Bu da iyi ahlâkın kaynağıdır. Kanaât eden izzetli olur, hırslı ve tamahkâr olan ise zelil olur.²²⁸ Resûlullah (s.a.v), insanın dünya malına hırsını şöyle belirtiyor. “İnsanoğlunun bir vadi dolusu altını olsa, bir vadi daha ister. Onun gözünü topraktan başka bir şey doyurmaz.”²²⁹ Âyet ve hadislerde bildirildiğine göre dünya hayatının geçici olduğu, dünya zevklerine aldanılmaması gerektiği, gerçek ve

²²¹ Cemalettin Erdemci, *Kelâm İlmine Giriş* (İstanbul: Değerler Eğitim Merkezi Yayınları, 2009), 96.

²²² İsmail Karagöz, *İnsan, Din ve Özgürlük* (Ankara: DİB Yayınları, 2010), 23-29.

²²³ Osman Pazarlı, *Din Psikolojisi* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1982), 38.

²²⁴ Tarhan, *İnanç Psikolojisi*, 211.

²²⁵ Muhammed Osman Necati, *Hadis ve Psikoloji*, çev. Mustafa Işık, 3. Baskı (Ankara: Fecr Yayınları, 2016), 29.

²²⁶ Ebû Zeyd Veliyyüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Hasen el-Hadramî el-Mağribî et-Tûnisî (İbn Haldûn), *Mukaddime*, çev. Halil Kendir (İstanbul: Yeni Şafak, 2004), 1/79-80.

²²⁷ Mehmet Soysaldı, “Gerçek Mutluluğa Erişmenin Yolları”, <https://somuncubaba.net/ilim-ve-hayat/gercek-mutluluga-erismenin-yollari> (Erişim: 09.05.2020, saat: 12.35).

²²⁸ Gazzâlî, *İhyâu ulûmi'd-dîn*, 3/527.

²²⁹ Buhârî, “Rikâk”, 10; Müslim, “Zekât”, 116.

ebedî hayatın âhiret olduğu bildirmektedir. “Dünya hayatı yalnızca bir oyun ve bir oyalanmadan başkası değildir. Korkup-sakınmakta olanlar için âhiret yurdu gerçekten daha hayırlıdır. Yine de akıl erdirmeyecek misiniz?”²³⁰

Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî (v. 671/1273), dünya hayatının bir oyun ve eğlence olarak nitelenmesini, onun kısalığından kaynaklandığını belirtmiş ve dünya hayatında istenilen şeylerden iyi bir sonuç elde etmenin mümkün olmadığını söylemiştir.²³¹ Çünkü dünya dendiğinde anlaşılan şey “değeri az, zevkleri geçici ve kısa olandır”²³² diye açıklamaktadır.

Allah Teâlâ, insanı dünya nimetlerine karşı meyilli yaratmıştır. O, nimetlerden faydalanmayı belirli ölçü ve kurala bağlayarak ona bir imtihan alanı çizmiş ve yaptıklarının karşılığını kıyâmet günü eksiksiz vereceğini bildirmiştir. İnsan fitratında var olan dünyalık elde etme hırsı, Allah ve resulünün buyruklarını kayrayıp yaşayamamasındandır. Bu fitneden uzak kalmanın yolu kanaât ehli olabilmektir.²³³

Hz. Peygamber, dünyanın cazibesini ve çekiciliğini şöyle ifade etmektedir: “Şüphesiz ki dünya yeşildir, tatlıdır. Allah da sizi orada halifeler yapmıştır. Sizin nasıl amelde bulunacağınıza bakmaktadır.”²³⁴ buyurarak bu gerçeği bildirmiştir. Bir başka hadiste ise; “Eğer dünyanın Allah katında bir sivrisineğin kanadı kadar değeri olsaydı ondan dünyada hiçbir kâfire bir damla su vermezdi.”²³⁵ buyurarak dünyanın değersizliğine işaret etmiştir. Yukarıdaki âyet ve hadislerden anlaşıldığına göre dünya hayatının geçiciliği bildirilmiş, âhireti hesap etmeksizin dünyaya dalmanın kötülüğüne vurgu yapılmıştır.

İnsan, dünya nimetlerinden belirlenmiş olan sınırlar dâhilinde faydalanmasında bir engel yoktur. Rızkını çalışarak/emek vererek elde eder. Bu şekilde ihtiyaçlarını karşılar. Hz. Peygamber de çalışarak geçimini sağlamış, sahâbe de onu örnek alarak çalışmışlardır.²³⁶ Hz. Peygamber, Müslümanın çalışarak geçimini sağlamasının günahlarının bağışlanmasına vesile olacağı müjdesini²³⁷ vermiştir. Kişisel ve toplumsal ihtiyaçların giderilmesi için alın teri dökmeyi ve dünyalık mal elde etmeyi teşvik etmiştir.²³⁸

2.16. İnsanın Uhrevî Sorumlulukları ve Mutluluğu

İnsan, Allah’tan gelmiştir ve O’na dönecektir.²³⁹ Diğer tüm canlılar gibi insanın da bu dünyadaki hayatı takdir edilen eceli kadardır. Gerçek şu ki ölmek, yok olmak değil ruhun, beden unsurundan geçici bir süre ayrılıp onu terk etmesidir. İnsan ölünce fizikî yapısıyla ilgili faaliyeti sona erer, ruhî duruma bağlı hareketleri ise devam eder. Müslüman için ölüm, korkulacak bir durum değil; cennet yurduna, sonsuz âleme göç etmektir. Âhiret hayatına iman Kur’ân’ın belirlediği esaslardan birisidir. Kur’ân, âhiret hayatını inkâr edenleri eleştirmekte, onları, dünyanın dış yüzünü bilenler şeklinde tanımlamaktadır. “Onlar, sadece şu yakın hayatın dış yüzünü bilirler; âhiretten ise onlar tamamen gafildir.”²⁴⁰

Dünya, tüm insanlar için imtihan yeri, âhiret ise mükâfat ve ceza yeridir. Kur’ân bu gerçeği “O, hanginizin daha güzel iş yapacağını denemek için ölümü ve hayatı

²³⁰ el-En’âm 6/32.

²³¹ Kurtubî, *el-Câmi li ahkâmi’l-Kur’ân*, 6/414.

²³² Kurtubî, *el-Câmi li Ahkâmi’l-Kur’ân*, 8/327.

²³³ Kurtubî, *el-Câmi li ahkâmi’l-Kur’ân*, 10/354.

²³⁴ Müslim, “Zikr”, 99; Tirmizî, “Fiten”, 26; İbn Mâce, “Fiten”, 19.

²³⁵ Tirmizî, “Zühû”, 79.

²³⁶ Buhârî, “Büyü”, 11.

²³⁷ Ebû Bekr Şemsü’l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *el-Mebsût* (Beyrut: Dârü’l-ma’rife, ts.), 30/245.

²³⁸ Münâvî, *Feyzü’l-kadîr şerhu Câmi’i’s-sagîr*, 1/162.

²³⁹ el-Bakara 2/156.

²⁴⁰ er-Rûm 30/7.

yarattı. O üstündür, bağışlayandır.”²⁴¹ ifadesiyle ölüm ve hayatın gayesini dile getirmektedir. İnsanın ölümü, tekrar diriltilmesi, hesaba çekilmesi, yaptıklarının karşılığını görmesi kesin bilgilerdir. Özellikle dünya imtihanında iman edip Allah’tan hakkıyla korkanların âhiretteki mükâfatlarının daha büyük olacağını, âhiretin sürekliliği ve nimetlerinin bol olduğu,²⁴² dünyayı tercih edenlerin, yanlış yolda ve gaflette oldukları²⁴³ haber verilmektedir.

Resûlullah (s.a.v), şöyle buyurmaktadır: “Allah’ın yaratmasını görüp durduğu halde, Allah’ın varlığından şüphe eden kimseye şaşarım. İlk yaratılmayı bildiği dirilmeyi inkâr edene şaşarım. Her gün ve gece ölüyor ve diriliyor iken yani uyuyup uyanırken ölümden sonra tekrar dirilmeyi ve haşri inkâr edene şaşarım. Cennete ve oradaki nimetlere inandığı halde aldanış yurdu olan bu dünya için koşturana şaşarım. Başlangıcının atılmış bir damla menî, sonunun da tiksindirici bir leş olduğunu bildiği halde kibirlenen ve övünen kimseye şaşarım.”²⁴⁴

İslâm inancına göre insan ruh-beden bütünlüğü bakımından dünya ve âhiret arasında fark yoktur. Dünyada ruh ve beden bir bütünlük teşkil etmesi gibi âhirette de aynı şekilde olacaktır.²⁴⁵ Bu doğrultuda Muhyiddîn İbn Arabî (v. 638/1240), âhirette cehenneme gireceklerin bedenlerinin acı, ıstırap ve eziyetleri çekecek şekilde yaratılacağı; cennete gireceklerin ise bedenlerinin acı, ıstırap ve eziyetten uzak, acıkma, susama ve ihtiyaç giderme gibi durumlardan uzak külfetsiz, zahmetsiz olarak huzur ve mutluluk içerisinde barındırılacaklarını dile getirir.²⁴⁶

Kur’ân ve hadisler de insan için uhrevî sorumluluğa vurgu yapılmış dünyada yaptıklarının karşılığı olarak mükâfat veya ceza olarak karşılık göreceği bildirilmiştir. Miras taksimi konusunda ayrıntılı beyan edildikten sonra işte bunlar Allah’ın sınırlarıdır. “Kim Allah’a ve resulüne itaat ederse Allah onu, içinden ırmaklar akan cennetlerde ebedî kalmak üzere yerleştirir. İşte en büyük başarıda budur. Kim de Allah’a ve resulüne isyan eder ve Allah’ın sınırlarını aşarsa, Allah onu da ebedî kalmak üzere, ateşe koyar. Hem onu zelil ve perişan eden bir azap vardır.”²⁴⁷ Miras paylarının belirtildiği şekilde pay edilmemesi Allah’a karşı isyan olarak belirtilmiş. Hz. Peygamber de “Kim bir karış miktarı bir yere haksız olarak zulümle sahip olursa o yerin yedi katı boynuna geçirilir.”²⁴⁸ Dünyada insanın yaptığı haksızlıkların karşılıksız kalmayacağı vurgulanmıştır. Başka bir hadiste ise “Hiçbir gölgenin bulunmadığı kıyamet gününde Allah Teâlâ, yedi sınıf insanı Arş’ının gölgesinde gölgelendirecektir: Adil devlet başkanı, güzel ve mevki sahibi bir kadının beraber olma isteğine ben Allah’tan korkarım diye karşılık verip ona yaklaşmayan adam...”²⁴⁹ Uhrevî sorumluluk duygusuyla hareket edenlerin, karşılığını ahirette güzel bir şekilde alacakları bildirilmektedir.

Uhrevî sorumluluk bilinci taşıyan insanlar bu dünyada güvenilir ve dürüst olmaya gayret ederler. Elleri ve dilleri ile başkalarına zarar vermezler. Bu duygu ve düşünceye sahip insanların olduğu toplumlarda haksızlık ve ihtilaflarda azalır.

Sonuç olarak Allah Teâlâ’nın üstün bir donanıma sahip olarak yarattığı insan, yapıp ettiklerinden sorumludur. İnsanın sorumluluğu özgürlüğünün bir sonucudur. İnsan, bedenî ihtiyaçlarını karşıladığı gibi ruhî-mânevî ihtiyaçlarını da ihmal etmemelidir. Bu da Allah’a kulluk vazifesini yerine getirmekle olur. İnsan ve insanın

²⁴¹ el-Mülk 67/2.

²⁴² el-İnsân 76/12–22; Yûsuf 12/57; en-Nahl 16/41; el-İsrâ 17/21.

²⁴³ Yûnus 10/7; Â’lâ 86/16–17; el-Enfâl 8/67; et-Tevbe 9/38.

²⁴⁴ Ebû Abdillâh (Ebû’l-Fazl) Fahrüddîn er-Râzî, *et-Tefsîrû’l-kebîr (Mefâtihi’l-gayb)* (Beyrut: Dâru İhyâi’t-tûrâsî’l-Arabî, 2001), 1/278.

²⁴⁵ el-İsfahânî, *Tafsîlû’n-neş’eteyn ve tahsîlû’s-seâdeteyn*, 87–89.

²⁴⁶ Muhyiddîn Muhammed b. Ali b. Muhammed el-Arabî et-Tâî el-Hâtimî (İbn Arabî), *el-Fütûhâtü’l-Mekkiyye* çev. Ekrem Demirli (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2006), 3/12.

²⁴⁷ en-Nisâ 4/13–14.

²⁴⁸ Buhârî, “Mezâlim”, 13.

²⁴⁹ Buhârî, “Ezan”, 36.

özelliklerini böylece tamamladıktan sonra şimdi de tezimizin ikinci bölümü olan sevinç kavramı ve insanın dünyada nelere sevinmesi gerektiği hususları ve âhiretteki durumunu açıklamaya geçmek istiyoruz.

3. HADİSLERDE SEVİNÇ KAVRAMI VE TEZAHÜRLERİ

Bu bölümde sevinç ve türevlerinin kavramsal çerçevesini belirledikten sonra Kur'ân ve hadislerde sevinç kavramı ve türevleriyle ilgili âyet ve hadisler tespit edilerek tahlil edilecektir. Sevincin genel ilkeleri, Allah, Hz. Peygamber ve meleklerin sevindikleri durumlar şeklinde belirtilecektir. Ayrıca Resûlullah (s.a.v)'ın sahâbe ile yaşamış olduğu sevinçli durumlar anlatılarak konu örneklendirilecektir. Hadislerde sevinç çeşitleri, sevincin beden diliyle ilişkisi, psikolojik/duygu yönü, inanç ve ibadetle ilişkisi, dünya ve âhiret yönü ve Hz. Peygamber'in sevinci yayma çabası ve metodu ele alınarak değerlendirilecektir.

İnsanın arzuladığı şeylerin başında huzur, mutluluk ve sevinç gelmektedir. İslâm, bunların ölçüsünü koymuştur. İnsanın bu ölçüye göre neyi nasıl isteyeceğini bilmesi gerekir. Allah Teâlâ, Kur'ân'da insanın neyle ve nasıl huzurlu/mutlu olacağını ve nelere sevinip, nelere üzülmeye gerektiğinin ölçüsünü beyan etmiştir. İnsan bu ölçüye uyduğu sürece dünyada ve âhirette mutlu, huzurlu, sevinç ve neşe içerisinde bir yaşam sürer.

Hz. Peygamber'in duruma göre gözlerinin içinin gülmesi, yüzünün parlaması,²⁵⁰ azı dişleri görülecek şekilde tebessüm etmesi, üzerindeki hırkasını ve asasını (değnek) hediye etmesi, karşısındakini kucaklaması ve secdeye kapanması²⁵¹ gibi hareket ve davranışlarıyla sevincini karşısındakilere yansıtmıştır. Resûlullah (s.a.v)'ın sevinç ve hüznlerinde itidal görülmektedir. Onun sevinçleri, genellikle tatlı bir tebessüm, dengeli ve samimi davranışlar şeklinde kendini göstermektedir.

3.1. Sevinç Kavramının Mahiyeti

İnsanın sevinç, neşe, huzur halini belirterek, mutluluk ifadesini doğrudan yansıtan kavramların başında “sürûr” kavramı gelmektedir. Sürûr kelimesi Arapça (سُرور - سُر) kökünden gelmiş olup, insanın içinde gizlediği, açığa vurulmayan sevinç halidir.²⁵² Ayetlerde; sevincin dünya ve ahiret boyutu ele alınarak gerçek sevincin âhirette olacağı belirtilmiştir.²⁵³ İbn Manzûr (v. 711/1311)'a göre sürûr, insanın iç âlemindeki bir çeşit ferahlıktır. Neşe halini ifade etmekte olup bunun tersi olan hüznün ise sıkıntı ve kederi ifade etmektedir.²⁵⁴ Zebîdî (v. 1205/1791) “serrâ” kelimesini müjde, ferah, sürûr/sevinç olarak açıklamaktadır.²⁵⁵ İnsanın içinde yaşadığı sevinç ve sürûr halinin simasına ve bakışlarına yansımaları mutluluğu ifade etmenin en güzel halidir. Azalarının buna iştirak etmesi sevinci/sürûru sözle ifade etmekten daha etkilidir.

Sevinç kelimesi; Türkçe'de “İstenen veya hoş giden bir şeyin olmasıyla duyulan coşku” anlamına gelmektedir.²⁵⁶ Arapça'da ise; neşe, huzur ve mutluluk gibi anlamlar; “el-ferah”, “es-sürûr”, “es-seâde” gibi kelimelerle ifade edilmektedir.

Sevinçli, sevinmiş, mutlu anlamlarına gelen “mesrur”,²⁵⁷ “mesut”,²⁵⁸ ve “saadet”²⁵⁹ gibi sözcükler, Arapça'dan Türkçe'ye geçerek, sevinç ve mutluluğu ifade eden kelimelerdir. Türkçe'de huzur, uzun vadeli duygusal bir durumu, sevinç ise kısa

²⁵⁰ Buhârî, “Meğâzî”, 79; Müslim, “Zekât”, 69; Tirmizî, “Tefsîru'l-Kur'ân”, 1; İbn Mâce, “Nikâh”, 50; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/93.

²⁵¹ Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 162; Tirmizî, “Siyer”, 25; İbn Mâce, “İkâme”, 192.

²⁵² İsfahânî, *el-Müfredât*, “Sürûr”, *Kur'ân Kavramları Sözlüğü*, 490.

²⁵³ el-Bakara 2/69; el-İnşikâk 84/9; el-İnşikâk 84/13.

²⁵⁴ İbn Manzûr, “S-r-r”, *Lisânü'l-Arab*, 4/357.

²⁵⁵ Zebîdî, Muhibbuddin Ebû'l-Feyz Muhammed Murtaza el-Hüseynî el-Vâsîfî, *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-kamûs*, thk. Mustafa Hicâzî (Küveyt: Matbaatü Hükûmeti'l-Küveyt, 1393/1973), 12/9.

²⁵⁶ Şükrü Halûk Akalın, vd., *Türkçe Sözlük*, “Sevinç”, 2081.

²⁵⁷ Akalın, *Türkçe Sözlük*, “Mesrur”, 1662.

²⁵⁸ Akalın, *Türkçe Sözlük*, “Mesut”, 1663.

²⁵⁹ Akalın, *Türkçe Sözlük*, “Saadet”, 1993.

süreli heyecan halini ifade etmektedir. Dolayısıyla her fert kendi zihnin tasavvuruna göre sevinç ve mutluluğu bu duygular çerçevesinde değerlendirmektedir.²⁶⁰

Sevinç kavramı; insanın hislerine, duygularına doğrudan ve dolaylı olarak etki etmektedir. Allah Teâlâ, bu his ve duyguları insan fitratına doğrudan ve dolaylı olarak koymuştur. İnsanın duygularından sevgi duygusunun içinde; şefkat, merhamet ve iyilik hisleri yer almaktadır. Buna mukabil korku duygusunun içinde kin, nefret, öfke ve düşmanlık gibi duygular saklıdır. Güven duygusunun içinde ise; doğruluk, sadakat ve gayret duyguları vardır.²⁶¹ Dolayısıyla sevinç duygusu tek bir duygu gibi anlaşılmamalıdır. Farklı anlam ve boyutlarıyla değerlendirilmelidir.

İnsan, başkalarına yaptığı iyilik ve yardımlardan dolayı huzurlu ve mutlu olur. Bundan dolayı da sevinç duyar. Resûlullah (s.a.v), insanlara yardım ettiği zaman mutlu olur, sevinçli bir durumla karşılaşınca da Allah'a şükretmek üzere sevincini secde ederek ifade ederdi.²⁶² Bu durumda sevinç, insan ruhunda meydana gelen güzel tesiri ile sadece sevinç hali olarak kalmayıp aynı zamanda Allah'a şükür vesilesi de olmaktadır.

Dünyada Allah'tan gâfil, âhireti ve hesabı düşünmeden dünyalık menfaatler ile sürûr içinde olanların bu halde yaşam sürmeleri âhiret mutluluğuna mânidir. Bunun tersi olan Allah'ın istediği şekilde yaşayan ve mehâfet (korku) duyanlar, gözü yaşlı ve hüznü olanların ise sevinç ve mutluluğa erecekleri bildirilmektedir.²⁶³

İbn Kayyim el-Cevziyye (v. 751/1350), sevincin öneminden ve hüznün sıkıntısından bahsederken şöyle demektedir; Sevinç, kalp nimetlerinin, lezzetinin ve huzurunun en üstünüdür. Hüzün ve keder ise kalbin azabıdır.²⁶⁴ İbn Teymiyye (v. 728/1328), insanın açlık, susuzluk, suya kanma, doyma, lezzet, ferahlık, hüzün ve elem gibi bedenî ve ruhî nefsin hallerinden Allah'a ve resulüne itaati, ona olan sevgi ve saygıyı kişinin sevincinin merkezi olacağını belirtmektedir.²⁶⁵ Bütün bu açıklamalar kişinin sevince bakış açısıyla ilgilidir. Kimilerine göre geçici dünya nimetlerine kavuşmak sevinç olurken, kimileri de Allah ve resulünün gösterdiği doğrultuda yaşamayı sevinç ve mutluluk olarak görmektedir.

Sevinç, hüzün, acı, tatlı gibi bütün duygular insanoğlunun fitrî duygularıdır. Kişinin bu duygulardan birine yönelip diğer duyguları baskılaması fitrata aykırıdır. Kişinin üzüntüyü yaşamadan, sevinci anlaması biraz zordur. Önemli olan her duyguyu rasyonel ve ölçülü bir şekilde yaşayabilmektir. Bu insan için değersiz sayılamayacak kadar önemlidir.

3.2. Kur'an'da Sevinç Kavramı

Kur'an'da, insanın sevinç halini ifade eden farklı kavramlar bulunmaktadır. Bu kavramlar, insanın sevinç halinin değişik boyutlarını, duygularını, hislerini, ruh halini ve Allah Teâlâ ile alakasını göstermektedir. Bu yüzden insan, hislerini, duygularını, ihtiyaçlarını, şükür, sevinç, üzüntü ve tasesini rabbine arz eder. Allah Teâlâ, çaresiz kalan kuluna bir çıkış yolu göstererek, onu ummadığı yerden rızıklandırır.²⁶⁶ İnsanı maddî/mânevî sıkıntılardan ve karanlıklardan kurtaracak O'dur.²⁶⁷ Bu itibarla Kur'an'da insanın duygu ve hislerine değinilmiş bunlara farklı yönleriyle işaret edilmiştir.

Kur'an da sevinç anlamında; es-sürûr, el-ferah, es-sâ'd, el-felâh, et-tebşîr, el-habr, er-recâ, es-sükûn, er-ravh, el-behcet, et-tebessüm, ed-dahk gibi kavramlar

²⁶⁰ Lokman Çilingir, *Ahlâk Felsefesine Giriş* (Ankara: Elis Yayınları, 2000), 28.

²⁶¹ Nevzat Tarhan, *Duyguların Dili* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2007), 46-47.

²⁶² Tirmizî, "Siyer", 25; Ebû Dâvûd, "Cihâd", 174.

²⁶³ Muhammed Ali Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsir* (Beyrut: Mektebetü'l-asriyye, 2012), 3/1478.

²⁶⁴ Ebî Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb İbn Kayyim el-Cevzî, *Medâricü's-sâlikîn* (Beyrut: Dârü'l-kütübü'l-ilmiyye, ts.), 3/164.

²⁶⁵ Ahmed İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-fetâvâ* (Medine: Mektebetü'l-Melik Fehd el-Vataniyye, 1425/2004), 27/437.

²⁶⁶ et-Talâk 65/2.

²⁶⁷ el-En'am 6/63-64; Tâhâ 20/40.

geçmektedir. Bu bölümde söz konusu kavramlar, ilgili âyetler çerçevesinde değerlendirilecektir.

Kur'ân'da 44 yerde "sürûr" kelimesi ile aynı kökten türemiş kelimeler geçmektedir. Bunlardan altısında sevinç, neşe, mutluluk, bolluk manası diğer altısında cennette döşek, taht ve divan, 34 âyette ise "sır, gizleme ve saklama gibi manalar öne çıkmaktadır."²⁶⁸ Konumuzla ilgili olan âyetlerde; "Allah onları o günün şerrinden korur; onlara bir aydınlık ve sevinç verir."²⁶⁹, "Ve o, sevinçle ailesine dönecektir."²⁷⁰ gibi ifadeler geçmektedir. Hesap günü amel defteri sağından verilenlerin hesabının kolay olacağı sevinç ve sürûr içinde ailelerine dönecekleri belirtilmektedir. Amel defterlerinin solundan ve arkasından verilenlerin, hesaplarının zor olacağı, şımarık olarak gafil yaşayanların ise âhirette nasiplerinin olmayacağı çünkü onların, dünyada iken aileleri içerisinde gafil olarak yaşadıkları bildirilmektedir.²⁷¹

Dünya hayatında sürûr içinde olmak, âkıbeti düşünmeden gaflet içinde, neşe ve zevk ile hayat sürmenin âhirette huzur ve mutluluğa mâni olacağı anlaşılmaktadır. Zira cennet ehli dünyada âhiret endişesi taşıdığı için ebedî bir sevinç ve neşe ile mükâfatlandırılacaktır. Cehennem ehli ise dünyada iken âhiret endişesi taşıyamaması, kalbini boş şeylerle avutması, âhireti akıllarının köşesinden bile geçirmeden zevk ü sefa ve şımarıklık içinde bir yaşam sürmenin neticesi olarak ebedî hüznün ve korkuya mahkûm olacaklardır.²⁷²

Kur'ân'da sevinç manasına en yakın kavramlardan bir diğeri "el-ferah" kavramıdır. Ferah kelimesi, (ف-ر-ح) kökünden türemiş olup, "anlık bir lezzetle göğsün genişlemesi ve rahata ermesidir". Bu daha çok dünyevî ve bedensel lezzetlerde olur.²⁷³ Seyyid Şerif Cürcânî (v. 816/1413), ferah kelimesini "arzu edilenin elde edilmesinden dolayı kalpte hâsıl olan lezzet"²⁷⁴ olarak açıklamakta ve kişinin günahlarına nasûh bir tevbe ile tevbe etmesinin, amelinde, ma'siyetten, gizli ve açık hiçbir eser bırakmayacağını ve kişiyi felâha erdireceğini söylemektedir.²⁷⁵ İbn Manzûr ise ferah kelimesini hüznün karşıtı olarak kişinin kalbinde hissettiği hafiflik olarak tanımlamaktadır. Her daim çok neşe ve sevinç içinde olan kimseye de "el-mifrâh" denmektedir.²⁷⁶ Kurtubî, ferah kelimesini; sevgiliyi idrak etmede kalpte hissedilen lezzet diye tarif etmektedir.²⁷⁷ İbn Kayyim el-Cevziyye ise ferah kelimesini sevgiliyi idrak etmede kalpte hissedilen lezzet ve kişinin arzu ettiği şeye ulaşmasından dolayı duyduğu sevinç ve neşe olarak izah etmektedir.²⁷⁸

Kur'ân'da sevinç kavramına yakın manada; kısmetli, talihli manasında (س-ع-د) "es-Sâ'd" kelimesi geçmektedir. Bunun tersi olan (ن-ح-س) "nehase" kelimesi ise talihsizlik ve kısmetsizlik manasına gelmektedir. Saadet kelimesi, Allah'ın, insanın iyiliklere ermesine yardımcı olması, işinin yolunda gitmesi gibi manalarda kullanılmaktadır.²⁷⁹ Âyette geçen "saîd" ve "şakî" kelimeleri birbirinin zıddı olup, gerçek manada mutluluğa eren kimse ile bedbaht olan kimsenin durumlarını ifade etmektedir. Âhirette gerçek saadete ermenin yolu dünyada Allah'ın istediği hayatı

²⁶⁸ Abdalbâkî, *Mu'cem*, 442-443.

²⁶⁹ el-İnsân 76/11.

²⁷⁰ el-İnşikâk 84/9.

²⁷¹ el-İnşikâk 84/13.

²⁷² İsmail Hakkı Bursevî, *Muhtasar Rûhu'l-beyân Tefsîri*, İhtisar: Muhammed Ali Sabûnî, çev. Abdullah Öz vd., 5. Baskı (İstanbul: Damla Yayınevi, 2004), 9/554.

²⁷³ İsfahânî, *Müfredât*, "F-r-h", *Kur'ân Kavramları Sözlüğü*, 785; el-Hadîd 57/23

²⁷⁴ Ali İbn Muhammed es-Seyyid eş-şerîf el-Cürcânî, *et-Tâ'rifât*, çev. ve şerh. Arif Erkan (İstanbul: Bahar Yayınları, 1997), 171.

²⁷⁵ Cürcânî, *et-Tâ'rifât*, 68.

²⁷⁶ İbn Manzûr, "F-r-h", *Lisânü'l-Arab*, 2/541.

²⁷⁷ Kurtubî, *el-Câmi li ahkâmî'l-Kur'ân*, 8/354.

²⁷⁸ İbn Kayyim, *Medâricü's-sâlikîn*, 3/164.

²⁷⁹ İbn Manzûr, "S-a-d", *Lisânü'l-Arab*, 3/213; Hûd 11/105, 108.

yaşamakla olur. Bundan gafil olmanın neticesi olarak da bedbaht bir hayatla karşılaşılacağı bildirilmektedir.

Saadet, insan için iki yönde gerçekleşir. Birincisi; cismani, yani maddi saadet, bunlar yeme, içme, mesken, evlenme vb. gibi. İkincisi ise Allah'ın rızasına ve lütfuna mazhar olmaktır ki insanı hakiki saadete ulaştırır. Dünya saadetlerinin geçici olduğu, bunların zevalini düşünmenin bile insana üzüntü verdiği, âhiret saadetinde ise nimetlerin devamlı olacağından insanı gerçek ve kalıcı saadete ulaştıracığı anlaşılmaktadır.

Kur'an'da el-felâh kelimesi, (ف-ل-ح) kökünden türemiş olup yarmak, kurtulmak, önündeki engeli kaldırıp istediğine ulaşmak, talep edilen şeyi elde etmek ve hayırların devam etmesini istemek²⁸⁰ umduğunu ele geçirmek, nail olmak ve kurtuluşa ermek manalarında kullanılmaktadır.²⁸¹ Kur'an da felâh iki manada kullanılmıştır. Dünyevî felâh, dünya hayatının güzel hale gelmesini sağlayan saadetleri elde etme şeklindedir.²⁸² Geçim rahatlığı sağlayan mutluluk, zenginlik ve onurla olur iken, âhiretle ilgili felâh ise; ebedî hayat, zenginlik, izzet ve ilim olarak dört şeyle gerçekleştiği belirtilmiştir.²⁸³ "Asıl hayat âhiret yurdundaki hayattır."²⁸⁴ Bir hadiste Resûlullah (s.a.v), "Hayat ancak âhiret hayatıdır."²⁸⁵ buyurarak dünyaya gereğinden fazla değer vermemeyi, âhirete ise önem verilmesi gerektiğini ifade etmektedir.

Hadislerde felah kavramı genellikle "Allah'ın affına mazhar olma, O'nun rızasını elde etme" olarak tanımlanmıştır.²⁸⁶ Allah Teâlâ'nın birliğine inanıp şirkten uzak duran²⁸⁷ Hz. Peygamber'in yolundan giden ve fitneden uzak duran mü'minlerin de felaha erecekleri müjdelenmiştir.²⁸⁸

Felâh, insanın zorlukları, sıkıntıları aşarak maddî ve mânevî alanda umduğuna ulaşması bundan dolayı da yaşamış olduğu sevinç halidir. Felaha eren kişi, dünyanın sıkıntılarını ve problemlerini yenerek sevinç ve mutluluğa erer. Elde ettiği başarıdan mutlu olur. Âhirette ise dünya sıkıntılarını geride bırakmasından dolayı, Allah'ın rızasını ve hoşnutluğunu kazanmanın ebedî sevinç ve mutluluğunu yaşar.

Kur'an'da "beşâret" (ب-ش-ر) kökünden türetilmiş et-tebşîr, müjdelemek, sevindirici bir haberin sonucunu bildirmek manasına geldiği gibi inkârcılar için alaylı bir şekilde azabın müjdelenmesi manasında da kullanılmaktadır.²⁸⁹ Kur'an, mü'minleri yaptıkları sâlih amellerin karşılığı olarak onları müjdelemektedir. Bazı âyetlerde bu müjde, Hz. Peygamber'e hitaben onları müjdele şeklinde ifade edilmektedir.²⁹⁰

Hadislerde beşâret kavramı genellikle başa gelen musibetlere sabretme²⁹¹ ve ibadetlere sabır²⁹² neticesinde verilecek cennet müjdesi olarak kullanılmaktadır. Allah'ın farz kıldığı vazifeleri eda etmeye, haram kıldığı şeylere sabır neticesinde de cennet müjdesi verilmektedir.²⁹³

²⁸⁰ İbn Manzûr, "F-l-h", *Lisânü'l-Arab*, 2/547.

²⁸¹ Süleyman b. Mukâtil, *Kurân Terimleri Sözlüğü*, çev. M. Beşir Eryarsoy (İstanbul: İşaret Yayınları, 2004), 424.

²⁸² et-Tegâbün 64/16; Ayrıca bk. el-Haşr 59/9; Lokmân 31/5; el-Bakara 2/5; el-Mücâdile 58/22; el-Âlâ 87/14; eş-Şems 91/9; el-Mü'minûn 23/1, 117.

²⁸³ İsfahânî, *el-Müfredât*, "F-l-h", *Kur'an Kavramları Sözlüğü*, 806.

²⁸⁴ el-Ankebût 29/64.

²⁸⁵ Buhârî, "Cihad", 110.

²⁸⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1/257, 3/127.

²⁸⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 3/492, 4/341.

²⁸⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 2/441.

²⁸⁹ et-Tevbe 9/3; Yâsin 36/11; Âli-İmrân 3/21; en-Nisâ 4/138.

²⁹⁰ el-Hicr 15/53-54-55; Âli-İmrân, 3/171; Yûnus 10/64; el-Furkân 25/22; Hûd 11/69; Yûsuf 12/19; er-Rûm 30/46.

²⁹¹ Buhârî, "Merdâ", 7.

²⁹² İbn Mâce, "Fiten", 23.

²⁹³ Gazzâlî, *İhyâu ulûmi'd-dîn*, 4/91.

Resûlullah (s.a.v), beşâreti mü'minin gördüğü sâlih rüya olarak belirtmiş ve “Mü'min kul onu görür veya kendisine gösterilir.”²⁹⁴ buyurmuştur. Bu hadiste verilen müjde ile mü'minlerin sevindirileceği bunda beşâretin bir yönü olduğu belirtilmiştir.

İnsanlar, hoşlarına giden bir haber duyduklarında ya da ansızın bir konuda müjde ile karşılaştıklarında sevinir ve mutlu olurlar. Sevinç hali simalarına yansır. Bu da sevincin insanda tezahürünün bir başka boyutudur.

el-Habr kelimesi, (ح-ب-ر) kökünden türetilmiş olup beğenilen, hoş bulunan eser ve alâmet manalarına gelmektedir.²⁹⁵ “Habr” kelimesi Kur’ân’da nimet anlamında da kullanılmıştır. “Artık onlar bir bahçede sevinç içinde kalırlar.”²⁹⁶ Âyet, insanlardan cennet ehlinin âhirette çok fazla sevindirileceği bunun neticesinde bahşedilen nimetlerden dolayı oluşan sevincin üzerlerinde ortaya çıkacağı bildirilmektedir. Burada ifade edilen manaya göre cennete girenlerin tam bir nimete erecekleri kanaati vardır.²⁹⁷ “Siz ve eşleriniz cennete girin; sevinç içinde ağırlanacaksınız.”²⁹⁸ Âyette cennette ikram edilen nimetler ve yüksek derecelere nail olma ifade edilmektedir. Bundan dolayı insanların sevinci ve neşesi yüz hatlarından ve davranışlarından belli olarak büyük bir mutluluk içinde süslenilerek cennete girecekleri belirtilmektedir.²⁹⁹

İnsan vücudunda sempatik sinir sistemi diye bir sistem vardır. Heyecan, sevinç ve korku gibi durumlarda aktive olmaktadır. Bu sistem kan basıncını artırmakta, kalbi hızlandırmakta, korku anında sindirimi yavaşlatarak vücudu uyarmaktadır. İnsanın, sevinçli ve mutlu olduğu zamanda akyuvarları aktif duruma gelerek, bedeni hastalıklara karşı da daha dirençli olmaktadır.³⁰⁰ Beğenilen, hoş giden bir şeyin etkisi kişinin yüzünde sevinç olarak görülmektedir. Bu yüzden sevinç ve mutluluk, insanın sadece duygularında kalmayıp yüzüne de yansımaktadır.

er-Recâ, (ر-ج-و) kökünden türetilmiş olup, kuyu, gök ve benzeri şeylerin kenarına denir. Çoğulu (أرجاء) şeklinde gelir. İçinde bir sürûrun bulunduğu zaman ve bir şeyi umma demektir.³⁰¹ “Size ne oluyor ki Allah için saygı ummuyorsunuz.”³⁰² Bazıları bu âyeti size ne oluyor ki Allah’ın şanına büyüklüğüne itikat etmiyorsunuz şeklinde tefsir etmişlerdir.³⁰³ er-Recâ, Allah’ın rahmetini ummak anlamında da kullanılmıştır. “Allah’ın rahmetini umarlar.”³⁰⁴ Hz. Peygamber, vefat etmek üzere olan bir gencin yanına girer ve sorar: “Kendini nasıl buluyorsun? Genç, Allah’tan ümidim var, ancak günahlarımdan korkuyorum diye cevap verir. Hz. Peygamber, bunun üzerine şu cevabı verir: Bir kulun kalbinde ümit ve korku birleşti mi Allah o kulun ümit ettiğini mutlak verir ve korktuğundan da emin kılar.”³⁰⁵ Hadiste recâ kelimesi ummak ve ümit içinde olmak manasında kullanılmıştır. Ümit, insanı hedeflerine ulaştırmada büyük öneme sahiptir.

es-Sükûn, (س-ك-ن) kökünden türetilmiş olup, varlıkların bir sıfatı olarak hareketliliğin zıddı durağan bir durumdur. Sükûn, bir şeyin hareket ettikten sonra durulması sakinleşmesi demektir.³⁰⁶ Sükûn, müjde anlamına da gelmektedir.³⁰⁷

²⁹⁴ Tirmizî, “Rü’ya”, 3.

²⁹⁵ İsfahânî, *Müfredât*, “H-b-r”, *Kur’ân Kavramları Sözlüğü*, 259.

²⁹⁶ er-Rûm 30/15.

²⁹⁷ İbn Manzûr, “H-b-r”, *Lisânü’l-Arab*, 4/158.

²⁹⁸ ez-Zuhrûf 43/70.

²⁹⁹ Bursevî, *Muhtasar Rûhu’l-Beyân Tefsîri*, 7/569.

³⁰⁰ Nevzat Tarhan, *Duyguların Dili*, 108.

³⁰¹ İsfahânî, *Müfredât*, “R-c-v”, *Kur’ân Kavramları Sözlüğü*, 418; el-Hâkka 69/17.

³⁰² Nûh 71/13.

³⁰³ Konyalı, *Hülâstü’l-beyân fî tefsîri’l-Kur’ân*, 15/6163.

³⁰⁴ el-Bakara 2/218, Ayrıca bk. en-Nisâ 4/104; Yûnus 10/7-11-15; en-Nûr 24/60; el-Furkân 25/21-40; el-Câsiye 45/14; en-Nebe 78/27.

³⁰⁵ Tirmizî, “Cenâ’iz”, 11; İbn Mâce, “Zühd”, 31.

³⁰⁶ İsfahânî, *Müfredât*, “S-k-n”, *Kur’ân Kavramları Sözlüğü*, 504.

³⁰⁷ Ebû’t-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya’kûb b. Muhammed el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü’l-muhît* (Kâhire: Dâru’l-hadîs, 2008), 787.

“*Rabbınızden size bir ferahlık ve sükûnet vardır.*”³⁰⁸ Şiddetli korkunun neden olduğu tedirginlik, sıkıntı ve huzursuzluk halinde Allah’ın kullarının kalbine yerleştirdiği gönül rahatlığı ve iç huzuru ifade eder. Yorgunluktan sonra dinlenmek ve istirahat etmekte es-sükûn lafzıyla ifade edilmektedir.³⁰⁹

“*İmanlarına iman katmak için mü’minlerin kalplerine sekînet ve emniyet indiren O’dur.*”³¹⁰ âyetiyle anlatılan sekînet, mü’minlere bahşedilmiş ilâhî bir şevk olarak anlaşılabilir. Bu müjdeye nail olmuş mü’min dünyevî korku ve endişelerle sarsılmayacağı için bir huzur insanı haline gelmesi söz konusudur.

er-Ravh kelimesi, (ر-و-ح) kökünden türetilmiş olup, rahat, huzur, kolaylık, sıkıntının, üzüntünün ve yorgunluğun bitmesi demektir.³¹¹ Falanca kişi ailesinin yanına rüzgâr gibi geldi. Sevinç ve sürûrdan dolayı rahata kavuştu manalarına da gelmektedir. Yûsuf sûresinde “*Allah’ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin.*”³¹² âyetinde geçen ravh, ümit ve recâ olarak rahatlık, gam, keder ve sıkıntının izâle edilmesi şeklinde izah edilmiştir. Çünkü Allah’ın yardımından kâfirlerden başkası ümit kesmez. Olsa olsa ancak onlar ümitsizliğe düşerler.³¹³ İnsan, sıkıntı ve zorlukları aştıktan sonraki, maddî ve mânevî rahatlatma hali de “râhatun” tabiri ile anlatılmaktadır.

Sıkıntı ve zorluklardan sonra rahatlatma ve sevince kavuşma manasına gelen er-Ravh, kelimesi ümit duygusunu da içinde barındırmaktadır. İnsanlar ümit duygularıyla sıkıntı ve zorlukları aşabileceklerine inanırlar. Bu duyguyu kaybedenler sıkıntı ve zorlukları aşamaz, rahatlık ve genişliğe erişemezler.

el-Behcet kelimesi, (ب-ه-ج) kökünden türetilmiş olup, rengi güzel olmak, sevincini görünür şekle getirmek renk ve ten güzelliği ile sevincin ortaya çıkmasıdır.³¹⁴ İnsanın bir şeyden dolayı çok sevinmesi, bu sevincin etkisinin yüzünde belirmesi anlamında kullanılmaktadır.³¹⁵ Bu hakikat; “*Orada gönül açan her türden bitkiler yetişirdik.*”³¹⁶ “*Gözler gönüller açan bahçeler bitirdik.*”³¹⁷ âyetlerinde cennette insanın seyretmekten doyamayacağı, baktığı zaman gönlünü rahatlatan, türlü türlü bitkilerden bahsedilmektedir. Güzel bahçeler ve nebâtâtın göz okşayan görünümü, nefsin hoşuna giden güzelliklerdir. İnsanın bunlardan aldığı lezzet ve zevk hali dışına aksetmektedir. İşte bunun gibi sevinç ve sürûrun insanda görünür haline de “behic” denilmektedir.

et-Tebessüm kelimesi, (ت-ب-س-م) fiilinden türetilmiş olup, gülerken tebessüm etmek demektir. İnsanın iki dudağı açıldığında azı dişlerin görünmesine tebessüm denmektedir.³¹⁸ Tebessüm, gülmenin (dahk) başlangıcı olup sessiz olur. Dahk ise yüz hatlarının yayılması sevinçten dilin kısık bir sesle görülmesi olarak anlaşılır. Tebessüm ile dahk aynı değildir. Aşırı derecede gülme dahk olarak isimlendirilmektedir.

Kurtûbî (v. 671/1273), Hz. Süleyman’ın karıncanın sözüne tebessüm etmesini gülerken tebessüm şeklinde açıklamaktadır.³¹⁹ Bir peygamberin kahkaha ile gülmesi söz konusu olamaz. Tebessüm ifadesi daha çok peygamberlere izafe edilen bir tavidir.

Resûlullah (s.a.v), tebessümü yüzünden eksik etmezdi. Hz. Âişe’nin; “*Ben Resûlullah (s.a.v)’ı küçük dili görünecek şekilde güldüğünü görmedim. O sadece tebessüm ederdi.*”³²⁰ demektir. Hz. Peygamber’in tebessüm konusundaki tavrı tam olarak anlaşılmaktadır. Mütebessim bir yüze sahip olmak pozitif bir duygudur. Bu da

³⁰⁸ el-Bakara 2/248.

³⁰⁹ İbn Manzûr, “S-k-n”, *Lisânü’l-Arab*, 13/211.

³¹⁰ el-Feth 48/4.

³¹¹ Mukâtil b. Süleyman, *Kurân Terimleri Sözlüğü*, 207.

³¹² Yûsuf 12/87.

³¹³ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 5/85.

³¹⁴ İsfahânî, *Müfredât*, “B-h-c”, *Kur’ân Kavramları Sözlüğü*, 173.

³¹⁵ İbn Manzûr, “B-h-c”, *Lisânü’l-Arab*, 2/216.

³¹⁶ Kâf 50/7.

³¹⁷ en-Neml 27/60.

³¹⁸ İbn Manzûr, “B-s-m”, *Lisânü’l-Arab*, 12/50.

³¹⁹ Kurtubî, *el-Câmi li ahkâmi’l-Kur’ân*, 13/175.

³²⁰ Buhârî, “Tefsir”, 2; “Edeb”, 68; Müslim, “İstiskâ”, 16; Ebû Dâvûd, “Edeb”, 113.

insanda ümit duygusunu güçlendirmektedir.³²¹ Hz. Peygamber'in, etrafındaki insanlara ümit aşılması onlara zorluklar karşısında mukavemet gücü vermiştir. Tebessüm, insanın sevinç ve neşelenmesinden dolayı yüzünde beliren bir genişliktir. Bu olumlu duyguların yanında karşısındaki insana da bir mesaj vermektedir.³²² Bu yüzden insanın içinde bulunan duyguları dışarıya daha etkili bir biçimde yansıtılmaktadır.

ed-Dahk kelimesi, (ض-ح-ك) fiilinden türetilmiş olup, sevinçten dolayı yüzün genişlemesi ve dişleri gösterme gülme ed-dahk diye ifade edilmektedir. Bu esnada dişlerin görülmesinden dolayı ön dişlere de “davâhik” ismi verilmektedir.³²³ Dâhikûn kelimesi müstear olarak, eğlenmek, alay etmek veya kendisine gülmek³²⁴ anlamında kullanılmaktadır.

Bu kavram farklı anlamlara da gelmektedir. Bu itibarla; sadece sevinçli olmayı ifade etmek için kullanıldığı yerler de olmuştur. “Bazı yüzler o gün parıldar. Güler ve sevinç içindedir...”³²⁵ âyetinde olduğu gibi mü'minlerin âhirette sevinç ve ferah içinde olduğu belirtilmektedir.

Kur'an'da iyi işlerin gülmek; kötü işlerin ağlamakla sonuçlanacağı belirtilmiştir. “Öyleyse kazandıkları günahların cezası olarak az gülsün, çok ağlasınlar.”³²⁶ Hz. Peygamber de “Siz benim bildiklerimi bilseydiniz az güler, çok ağlardınız...”³²⁷ buyurmaktadır. Bu hadiste Hz. Peygamber, mü'minlerin gülmeleri hakkındaki ölçüyü beyan etmektedir. İnsanın gülmeyi âdet haline getirmesi, hatta kahkaha ile gülmesi heybet ve vakarını yok eder, haysiyet ve şerefini zedeler.³²⁸ Kahkaha ile gülmek, sevinci dışa vurmak olsa da bir mü'min için doğru bir davranış değildir. Ciddiyeti giderdiği için insanın değerini de düşürmektedir.

Kur'an'da yerilen sevinç örnekleri olarak; münafıkların Allah yolunda cihaddan geri kalmaları ve Hz. Peygamber ve ashâbının başına gelen musibetlerden dolayı alay etmeleri ve sevinmeleri yerilmiştir. Âyetlerde; “Allah'ın resulüne muhalefet etmek için (sefere çıkmayıp) geri kalanlar oturmaları ile sevindiler...”³²⁹, “Size bir iyilik dokunsa, bu onları tasalandırır, başınıza bir musibet gelse, buna da sevinirler...”³³⁰ buyurularak münafıkların, Müslümanların başına gelen kötülöklere sevindikleri ve başlarına gelen iyiliklere de üzüldükleri anlatılmaktadır. Bir kimsede böyle bir durumun olması da münafıklık olarak da anlaşılmaktadır.

Kur'an'da bid'at ve dalâlet ehlinin kendi yaptıklarıyla sevinmeleri de anlatılmaktadır. “Ne var ki insanlar işlerini parça parça böldüler. Her grup kendilerinde bulunan (davranış ve fikirler) ile sevinip böbürlenmektedirler.”³³¹ buyurularak bid'at ehlinin sevinci yerilmektedir.

Kur'an'da gaflet ehlinin ve şımaranların sevinci de yerilmektedir. Âyette; “Nihayet kendilerine verilenlerden dolayı şımarıldıkları zaman onları ansızın yakaladık, onlar, biranda bütün ümitlerini yitirdiler.”³³² buyurularak onların acıklı durumları ve ümitsizlik içindeki halleri anlatılmaktadır.

Kur'an'da sevinç çeşitlerinden ikincisi övülen (medh) edilen sevinç ise; “(Şehitler) Allah'ın kendi fazl-ı kereminden onlara verdikleriyle (ferahlanıp) sevinç

³²¹ Nevzat Tarhan, *Mutluluk Psikolojisi* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2007), 164.

³²² Necati Kara, *Kur'an'da Beden Dili* (İstanbul: Bilge Yayınları, 2004), 382-383.

³²³ İbn Manzûr, “D-h-k”, *Lisânü'l-Arab*, 10/459; İsfahânî, *Müfredât*, “D-h-k”, *Kur'an Kavramları Sözlüğü*, 611.

³²⁴ el-Mü'minûn 23/110; ez-Zuhrûf 43/47; en-Necm 53/59-60.

³²⁵ Abese 80/38-39.

³²⁶ et-Tevbe 9/82.

³²⁷ Buhârî, “Rikak”, 27; Müslim, “Salât”, 112; Tirmizî, “Zühd”, 9.

³²⁸ Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb, el-Mâverdî, *Edebü'd-dünyâ ve'd-din* (Beyrut: Dârü İbn Kesîr, 1995), 495.

³²⁹ et-Tevbe 9/81.

³³⁰ Âl-i İmrân 3/120.

³³¹ el-Mü'minûn 23/53.

³³² el-En'âm 6/44.

içinde (mutludurlar). Onlar, geride kalanlardan henüz kendilerine ulaşmayanlara şunu müjdelemek isterler, onlara hiçbir korku yoktur. Mahzun da olmayacaklardır."³³³ buyurularak Allah yolunda canlarını feda eden şehitlere Allah'ın fazlı kereminden ikram etmesiyle sevinç içinde olacakları bildirilmektedir.

Övülen sevinç çeşitlerinden ikincisi; mü'minlerin Allah'ın lütuf ve rahmetiyle sevinmeleridir. *"Deki: Ancak Allah'ın lütfu ve rahmetiyle, işte bunlarla sevininler. Bu, onların (dünya malı olarak) topladıklarından daha hayırlıdır."*³³⁴ İbn Kesîr (v. 774/1373), bu âyetteki lütuf ve rahmeti hidâyet ve hak din olan İslâm'la müşerref olma olarak açıklamaktadır.³³⁵ Allah'ın kullarına olan lütuf ve keremi dünya malından daha değerlidir. Bundan dolayı Müslümanlar, Allah Teâlâ'nın rızasını kazanmak için gayret etmelidirler.

Övülen sevinç çeşitlerinden üçüncüsü; mü'minlerin Allah'ın yardımına sevinmeleridir. *"O gün Mü'minler de Allah'ın yardımıyla sevineceklerdir."*³³⁶ âyeti buna delildir.

Yukarıdaki belirtilen sevinç çeşitlerinin yanında razı ve hoşnutluk ifade eden sevinç³³⁷ kibir ve şımarıklık ifade eden sevinç³³⁸ ve gurur ve büyülenme ifade eden sevinç³³⁹ çeşitlerini de ekleyebiliriz.

Kur'ân, insanın her yönüne ve ihtiyacına cevap verdiği gibi duygularını da ihmal etmemiştir. Huzur ve mutluluk ifadesi olan sevinç, Kur'ân'da farklı yönleriyle, dünya ve âhiret boyutuyla anlatılmaktadır. Mü'minlerin dünya ve âhirette gerçek sevince erişecekleri bildirilirken, inkârcıların sevinçleri ise alaylı bir şekilde anlatılıp, onlar için bu dünyadaki sevinçlerinin âhirette hüznü ve tasaya dönüşeceği ifade edilmektedir.

3.3. Hadislerde Sevinç Kavramı

Hz. Peygamber'in sevinçlerini ifade eden rivayetler incelediğinde tebessüm, gülme, yüzünün parlaması vb. duygusal hallerinin sahâbe tarafından anlatılıp tasvir edildiği görülmektedir. Bu nedenle sevinç ifadeleri farklı anlatımlarla hadislerde yer almaktadır. Bazı anlatımlarda da onun sevinçli halinin yüz ifadesinde belirttiği ifade edilmektedir. Bu durum Allah resulü (a.s.)'nin söz ve tutumlarından anlaşılmaktadır.

Hz. Peygamber, Kur'ân'ı en güzel şekilde anlamış ve anlatmıştır. Uygulamalarıyla hayatın her alanında Müslümanlara ve tüm insanlara örnek olmuş bir rol modelidir. Resûlullah (s.a.v)'in sevinci de üzüntüsü de Allah içindi. O'nun rızasını daima her şeyden önde tutardı. O, yeri gelmiş sahâbe ile sevinmiş, yeri gelmiş üzülmüş, sevinçte de hüznünde de ölçülü olmuştur. Dünyalık bir menfaate sevinmediği gibi elden gitmesine de üzülmemiştir. Bu bölümde örnekleriyle anlatmaya çalışacağız.

Hz. Peygamber, tebessümü kendisine şiar edinmişti. Sahâbeye neşeli ve üzüntülü olduğu her durumda mütebessim bir yüzle karşılık vermiştir. Sahâbeden Cerîr b. Abdullah (r.a) şöyle anlatıyor: *"Müslüman olduğum günden beri Resûlullah (s.a.v), beni her gördüğünde yüzüme bakarak gülümserdi. Kays b. Âsım (r.a); Resûlullah (s.a.v) bir defasında buyurdu ki: Yemenli iyi bir adam şu kapıdan içeri girecek. Onun yüzünde bir parça melek sureti vardır. Bu söz üzerine Cerir kapıdan içeri girdi."*³⁴⁰ demiştir.

Tebessüm, insanların birbirine olan muhabbetini artıran, buzları eriten, aralarında sağlam bir bağ kurmaya vesile olan kuvvetli bir sünnettir.

³³³ Âl-i İmrân 3/170.

³³⁴ Yûnus 10/58.

³³⁵ Ebû'l-Fidâ İmâduddîn İsmâil b. Ömer İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân'il-azîm*, thk. Mustafa es-Seyyid vd. (Kâhire: Müessesetü Kurtubâ, 1412/1991), 7/371.

³³⁶ er-Rûm 30/4-5.

³³⁷ el-Mü'minûn 23/53.

³³⁸ el-Kasas 28/76.

³³⁹ en-Neml 27/36.

³⁴⁰ Buhârî, "Edeb", 68; Müslim, "Fezâil", 135.

Câbir b. Abdillâh (r.a)'ın rivayet ettiği bir hadiste Resûlullah (s.a.v): *“Her iyilik bir sadakadır. Din kardeşini güler yüzle karşılayan ve kendi kovandan din kardeşinin kovasına boşaltman bir iyiliktir.”*³⁴¹ buyurmuştur. Hz. Peygamber'in sevinci ve neşesi hemen yüzünde belirirdi, çoğu zaman sahâbe bunun sebebini sorardı. Muâz b. Abdullah (r.a)'ın rivayet ettiği bir hadiste Hz. Peygamber, *“bir gün üzerinde yıkanma eseri bulunduğu halde meclise geldi. O gün neşeli idi. Biz ailesiyle bir araya geldiğini zannederek dedik ki: Ey Allah'ın resulü sizi neşeli görüyoruz. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v), evet Allah'a hamdolsun buyurdu. Sonra zenginlikten bahsedildi. Resûlullah (s.a.v), takva sahibi kimse için zenginlikte bir mahzur yoktur. Ancak takva sahibi için sağlıklı olmak, zengin olmaktan daha iyidir. Gönül hoşluğu nimetlerdendir.”*³⁴² buyurdu. Hadiste Resûlullah (s.a.v)'ın sevinç ve neşesinin sahâbe tarafından görülmesi, bundan dolayı Allah'a hamd etmesinden, Müslümanların da sevinç ve neşeli bir haber alınca ve sevinçli bir durumla karşılaşılınca Allah'a hamd etmeleri gerektiği anlaşılmaktadır.

Sevgi, hadislerde hem Allah'a hem insanlara nisbet edilerek geniş bir şekilde yer almıştır. Bu hadislerde hoşgörü, iyilik, kolaylaştırıcı olma, yumuşak huyluluk, hata ve kusurları örtme, iffet, hayâ, takvâ ve güzel davranışlar Allah'ın sevdiği özellikler arasında belirtilir. Allah için insanların birbirini sevmelerini isteyen çok sayıda hadis bulunmaktadır. Bu sevginin Allah rızası için olması gerektiği belirtilmektedir. Bunlardan bazıları *“Amellerin en üstünü Allah için sevmektir.”*³⁴³; *“Sevdiğini Allah için sevmek, yediğini de Allah için yermek imandandır.”*³⁴⁴ gibi hadisler sevginin imanla arasında bir bağın olduğuna işaret eder. Sevinçte netice olarak sevginin tezahürüdür.

Hz. Peygamber; *“Bütün mü'minler birbirlerine sevgide, merhamette, lütuf ve yardımlaşmada bir vücut gibidir. O vücudun bir organı hastalanınca diğer organlar da elem duyarlar.”*³⁴⁵ buyurarak mü'minlerin sevinç ve üzüntülerinde yakın ilişki olduğu belirtilmiştir. Diğer bir hadiste *“İman etmedikçe cennete giremezsiniz, birbirinizi sevmedikçe de gerçekten iman etmiş olamazsınız. Size yaptığınız zaman birbirinizi seveceğiniz bir şeye işaret edeyim mi? Selamı aranızda yayınız.”*³⁴⁶ buyurarak mü'minlerin birbirlerini sevmelerinin imanî bir sorumluluk olduğu vurgulanmıştır. *“Sizden hiçbiriniz kendisi için sevip istediği şeyi, kardeşi için de istemedikçe gerçekten iman etmiş olamaz.”*³⁴⁷ Hadiste bildirildiğine göre sevgi, imanın özüdür. Kâmil imana sahip olmak isteyen Müslüman sevgiyi arar ve sevmeyi ister.³⁴⁸ Resûlullah (s.a.v), *“Mü'minin işine şaşılır. Onun her hali kendisi için hayır vesilesidir. Bu özellik sadece mü'mine hastır. Başına sevinecek bir durum gelse şükreder; bu onun için hayır olur. Başına bir musibet gelse, sabreder; bu da onun için hayır olur.”*³⁴⁹ buyurarak, Müslümanın her durumda sabır ve şükürle hayra nail olacağı bildirilmektedir. Hadiste Resûlullah (s.a.v)'ı hayrete düşüren şeyin kulun, nimetleri veren Allah'a şükretmesi, şer gibi görünen musibetlere, hastalıklara ve dertlere sabretmesi neticesinde sevap kazanacağı müjdesi verilmektedir.

Sahâbe, Resûlullah (s.a.v)'a her konuda bağlı ve itaatkâr idi. Bazı zamanlar Allah resulü (a.s), ashâbından emirlere itaat ve yasakları yapmama noktasında söz alırdı. Sahâbe bu sözü verir, verdikleri sözün de gereğini yerine getirirlerdi. Bunlardan biri de Ubâde b. Sâmî olup Resûlullah (s.a.v)'ın şöyle dediği rivayet etmiştir: *“Biz Allah resulü (a.s)'ne, şöyle söz vermiştik. Zorlukta ve kolaylıkta, üzüntülü ve sevinçli*

³⁴¹ Tirmizî, “Birr”, 45.

³⁴² İbn Mâce, “Ticâret”, 2141.

³⁴³ Nesâî, “Sünnet”, 2.

³⁴⁴ Buhârî, “İmân”, 1.

³⁴⁵ Buhârî, “Edeb”, 27.

³⁴⁶ Müslim, “İmân”, 49; Ebû Dâvûd, “Edeb”, 13.

³⁴⁷ Buhârî, “İmân”, 7.

³⁴⁸ Özafeşar, vd., *Hadislerle İslâm*, 3/77.

³⁴⁹ Müslim, “Zühd”, 64.

anlarımızda, başkasını bize üstün tutsa dahi, sözlerini dinleyip itaat edeceğimize, başımıza emir olarak tayin edilen kimselerle çekişmeyeceğimize, bazılarının bizi kınamasına aldırmandan nerede bulunursak bulunalım hakkı ve doğruyu söyleyeceğimize söz verdik. Resûlullah (s.a.v), devamla şöyle buyurdu: İdarecide açık bir inkâr görürseniz ve bunu da Allah'ın kitabından bir delille ispatlarsanız, o zaman itaat söz konusu olmaz.³⁵⁰ buyurarak bir Müslümanın sevinçli ve üzüntülü anlarında dahi Allah'ın kitabından ve resulünün sünnetinden ayrılmamak gerektiği vurgulanmaktadır.

Müslüman, kardeşine onu sevdiğini söylemelidir. Kalbinin onunla olduğunu hissettirmeli, sıkıntısının devam etmesinden dolayı üzüldüğünü göstermelidir. Onun sevinçli hallerine ortak olduğunu belirtmelidir. Kardeşliğin manası, sevince ve sıkıntıya ortak olmaktır. Resûlullah (s.a.v); *“Sizden biri kardeşini sevdiğini ona bildirsin.”*³⁵¹ buyurmuştur.

Din, insanlara saadet yollarını gösterir, yaratılış gayesini, Allah Teâlâ'ya ne suretle ibadet yapacağını bildirir. Bu yüzden insanlığın değişmeyen amacı, dünya ve âhiret mutluluğu ve sevincine ulaşmaktır. İnsan psikolojisinin en önemli yönlerinden biri olan mutluluk ve sevinç duyguları, Resûlullah (s.a.v)'ın hadislerinde ve sünnetinde farklı yönleriyle belirtilmektedir. O'nun yaşamış olduğu bu yöndeki duygular, Müslümanlar için bir ölçü olup, sevinç ve neşe duygularının ana etkenlerine katkı sağlamaktadır.

3.4. Hadislerde Sevinç Kavramının Mürâdifleri

3.4.1. es-Sürûr

Arapça'da sevinç manasına gelen kavramlardan biridir. “Surirtü” ve “serartü fülâne”, sevindim, falancayı sevindirdim manalarına gelmektedir.³⁵² es-Sürûr ile el-ferah arasındaki fark; sürûr, sevinçten dolayı kalpte hissedilen bir lezzet olup medh edilen sevinç için, ferah ise kibir ve kendini beğenme gibi yerilen ve zemmedilen sevinç için kullanılır. Sürûr kelimesi fikir ve düşünce kuvvetinden olur. Ferah ise şehvî gücün etkisinden dolayı gerçekleşir.³⁵³ “Şımarma! Allah şımaranları sevmez.”³⁵⁴ âyetinde ferah kelimesi yerilen ve zemmedilen sevinç çeşidine örnek verilebilir. Diğer bir âyette de “Sevinçli olarak ailesine dönecektir.”³⁵⁵ buyurulmakta ve bu da medh edilen sevinç çeşidine girmektedir. Resûlullah (s.a.v): “Müslüman kardeşine sevinç yaşatman bağışlanma vesilesidir.”³⁵⁶ buyurarak “sürûr” kelimesinin kişinin kalbinde hissettiği rahatlamayı ifade etmektedir. Zebîdî (v. 1205/1791), *Tâcü'l-arûs* adlı eserinde sürûr ve ferah kelimelerinin arasında bir farkın olmadığını aynı manaya delalet ettiğini bildirmektedir.³⁵⁷

³⁵⁰ Buhârî, “Fiten”, 3; Müslim, “İmâre” 42; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5/314.

³⁵¹ Ebû Dâvûd, “Edeb”, 113; Tirmizî, “Zühd”, 54.

³⁵² Ebû'l-Hasen Ali b. Seyda, *el-Muhkem ve muhîti'l-âzam*, thk. Abdulhamîd Hendâvî (Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, 2000), 8/408.

³⁵³ Ebû'l-Bekâ Eyyûb b. Mûsâ el-Kefevî, *Kitâb-ı Külliyyât*, thk. Adnân Dervîş vd. (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1419/1998), 1/804.

³⁵⁴ el-Kasas 28/76.

³⁵⁵ el-İnşikâk 84/9.

³⁵⁶ Ebû'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat* (Kahire: Dârü'l-Haremeyn, 1415/1995), 8/153.

³⁵⁷ Zebîdî, *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, 7/12.

3.4.2. el-Beşâşe

Arapça'da güler yüzlülük, yumuşaklık, nezaket, Müslüman kardeşin derdiyle dertlenme, ona gülümseme, arkadaşın sevinciyle sevinme gibi manalara gelmektedir.³⁵⁸ Ebû Zer el-Gıfârî'den rivayet edilen bir hadiste Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmaktadır: *"Müslüman kardeşine güler yüz göstermen sadakadır."*³⁵⁹ İnsanlara güler yüz göstermek Hz. Peygamber'in güzel ahlâkının bir eseridir. Kalpleri birbirine kaynaştıran, sevinç ve mutlulukların artmasına vesile olan ve Müslüman'a sevap kazandıran bir uygulamadır. Resûlullah (s.a.v), uygulamalarıyla güler yüzlülüğü sahâbesine göstermiştir. Beşâşe, kişinin arkadaşının sevincine ister sevincinin başında ister orasında, isterse de sonunda olsun ortak olabilmektir.³⁶⁰ diye belirtilmektedir.

Hadislerden de anlaşıldığına göre, Hz. Peygamber, genellikle güler yüzlü, beşuş çehreli idi. O, en sıkıntılı anlarında bile üzüntülerini belli etmez, yanındakilere üzüntü verecek bir tavır sergilemezdi. Çok sevdiği kimselerle karşılaştığında yüzündeki tebessüm bir kat daha artardı.³⁶¹

İnsan fitratında sevincin yansıması olarak gülme yer alırken, hüznün yansıması olarak da ağlama yer almaktadır. Allah Teâlâ, insan fitratına gülme ve ağlama duygusunu yerleştirmiştir. *"Güldüren de ağlatan da O'dur."*³⁶² İnsanda gülme ve ağlama duygusu ile iki zıddın bir arada bulunması, sevinç ve hüznün halinin olduğu ifade edilmektedir. Bazı âyetlerde gülmenin bir aşağılama ve alay ifadesi olduğu bildirilmektedir.³⁶³ Meselâ dünyada müşriklerin alaycı tavırlarla mü'minlere gülmeleri, âhirette ise gülme sırasının onlara geleceği belirtilmektedir.³⁶⁴ *"Bazı yüzler o gün gülerken bazı yüzleri de keder kaplayacaktır."*³⁶⁵ âyeti bunun örneklerindendir.

Günümüz Müslümanlarının çoğu bir tebessümü bile kardeşinden esirgemektedir. Bu yüzden İslâm kardeşliği tam manasıyla tesis edilememekte, Hz. Peygamber'in bu sünnetine gerekli özen gösterilmemektedir. Müslümanların birbirlerinden esirgedikleri tebessüm neticesinde aralarında tam bir muhabbet oluşmamaktadır.

3.4.3. el-Bişr

Arapça'da müjde, neşe, sevinç, mutlu ve güleç gibi manalara gelmektedir.³⁶⁶ Ferah kelimesi ile istibşâr kelimesi arasındaki fark, ferah, sevilen bir şeyin olmasından sonra meydana gelen sevinçtir. İstibşâr ise gelecekte olması kesin olan şeyden dolayı duyulan sevinçtir.³⁶⁷ *"(Şehitler) Allah'ın kendi fazlı kereminden onlara verdikleriyle (ferahlanıp) sevinç içinde (mutludurlar). Onlar, geride kalanlardan henüz kendilerine ulaşmayanlara şunu müjdelemek isterler, onlara hiçbir korku yoktur. Mahzun da olmayacaklardır."*³⁶⁸ Âyette görüldüğü gibi ferah kelimesi geçmiş olaya taalluk ederken, istibşâr ise henüz olmamış ama gelecekte mutlaka olacak olan sevince delalet etmektedir.

Gülümsemek, insan için bir sevinç göstergesidir. Genelde muhabata yönelik pozitif bir sinyal olarak değerlendirilir. Resûlullah (s.a.v), uyukladığı bir sırada gülümseyerek başını kaldırmış, orada bulunanlar gülümseme sebebini sormuşlar,

³⁵⁸ Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhît*, 133.

³⁵⁹ Tirmizî, "Birr", 3.

³⁶⁰ Ebî Hilâl el-Askerî, *el-Fürûku'l-luğaviyye*, thk. Muhammed İbrâhîm Selîm (Kahire: Dârü'l-ilm ve's-sekâfe, ts.), 101.

³⁶¹ Tirmizî, "Menâkıb", 10; Ebû Dâvûd, "İstiskâ", 2.

³⁶² en-Necm 53/43.

³⁶³ el-Mü'minûn 23/109-110; ez-Zuhruf 43/47; en-Necm 53/ 59-60.

³⁶⁴ el-Mutaffîfîn 83/29-36.

³⁶⁵ Abese 80/38-41.

³⁶⁶ Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhît*, 133.

³⁶⁷ el-Askerî, *el-Fürûku'l-luğaviyye*, 44.

³⁶⁸ Âl-i İmrân 3/170.

Kevser sûresinin indirildiğini ve cennette Allah'ın bir ikramı olarak kendisine vereceği nehir olduğunu belirtmiştir.³⁶⁹ Hz. Peygamber'in gülümsemesine sebep olan şeyin cennet ırmağı olduğu ve sevincini de gülümseme ile ifade ettiği anlaşılmaktadır.

3.4.4. el-Gıpta

Arapça'da iyi hal, özenmek ve sevinmek gibi manalara gelmektedir.³⁷⁰ el-İğtibat kelimesi, elde edilen nimetlere sevinmektir.³⁷¹ Resûlullah (s.a.v), gıpta ile ilgili olarak Abdullah b. Mesud'un rivayet ettiği hadiste şöyle buyurmaktadır: *"Başkalarına haset etmek yoktur, sadece iki kişiye gıpta edilebilir: Birisi, Allah'ın kendisine verdiği malı hak yolunda harcıyıp tüketen kimse, diğeri de Allah'ın kendisine verdiği ilimle hükmeden ve onu başkalarına öğreten kimse."*³⁷² Gıpta etmek bir kimsenin sahip olduğu meziyet ve nimetlere imrenmek, bunlara kendisinin de sahip olmasını arzu etmektir. Bu haslet yanlış bir şey olmadığı gibi haram da değildir. Çünkü gıpta eden kimse nimetin sahibinden gitmesini istemez ve kendisinin de ona sahip olmasını arzu eder.

Ebü Hüreyre (r.a)'den rivayet edilen bir hadiste, Resûlullah (s.a.s.); *"Hasetten sakının. Çünkü ateşin odunu yakıp tükettiği gibi haset de iyi amelleri yakar, bitirir."*³⁷³ buyurarak haset, kişiye dünya da eziyet olduğu gibi âhirette de azap olmaktadır. Başkasında bulunan nimete haset etmek, Allah'ın takdirine razı olmamak demektir.

Hz. Peygamber, duasında şöyle derdi: *"Allah'ım bize hayırları arttır, eksiltme. Bizi aziz kıl, zillete düşürme. Bize hayırlar ihsan et, mahrum bırakma. Bizi düşmanlarımıza üstün kıl, onları bize galip eyleme. Bizi hoşnut eyle ve bizden razı ol."*³⁷⁴ Bu hadiste gıpta kelimesi, izzet olarak belirtilmekte onun tersi olan (hebta) zillet olarak açıklanmaktadır.

3.4.5. el-Habrah

Arapça'da sevinç, sevinçten dişleri göründü, nimete sevindi gibi manalarda kullanılmaktadır. Çoğulu "hubûr"dur.³⁷⁵ Allah Teâlâ, Rûm sûresinde şöyle buyurmaktadır: *"İman edip salih amel işleyenlere gelince, onlar cennette nimetlere ve sevince kavuşacaklardır."*³⁷⁶ Âyette geçen (yuhberûn) kelimesi nimet ve sevinç manalarında kullanılmıştır.

Abdullah b. Mes'ûd (r.a) anlatıyor: Ehl-i kitaptan bir din adamı ve Resûlullah (s.a.v)'a şöyle dedi: *"Ya Muhammed! (Ya Ebe'l-Kasım) Allah (kıyâmet gününde) gökleri bir parmağı, yerleri de bir parmağı üzerinde tutar. Dağları ve ağaçları bir parmağı, suyu ve toprağı da bir parmağı üzerinde tutar ve diğer mahlûkları da bir parmağı üzerinde tutar sonra da (onları sallayarak) "Melik benim, melik benim" der."* Resûlullah (s.a.v), adamın bu sözünü hayretle karşıladığından (onu tasdik edercesine) güldü ta ki azı dişleri göründü.³⁷⁷ Sonra da *"Ama onlar, Allah'ın kudret ve azametini hakkıyla takdir edemediler, O'na lâyük tazimi göstermediler. Halbuki bütün bir dünya kıyâmet günü O'nun avucunda, gökler âlemi de bükülmüş olarak elinin içindedir. Böyle bir azamet ve hâkimiyet sahibi olan Allah, onların uydurdukları ortaklardan yücedir, münezzehdir."*³⁷⁸ âyetini okudu. Âyette geçen "parmaklar" Allah'ın kudreti olarak tevîl

³⁶⁹ Müslim, "Salât", 53.

³⁷⁰ Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhît*, 1173.

³⁷¹ Zebîdî, *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, 19/509.

³⁷² Buhârî, "İlim", 15.

³⁷³ Ebû Dâvûd, "Edeb", 44; İbn Mâce, "Zühd", 22.

³⁷⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1/34.

³⁷⁵ Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhît*, 320.

³⁷⁶ er-Rûm 30/15.

³⁷⁷ Müslim, "Sıfâtü'l-Kıyâme", 19.

³⁷⁸ ez-Zümer 39/67.

edilmektedir. Resûlullah (s.a.v)'ın gülmesi, onu tasdik değil, sözlerinin yanlışlığına yönelik bir tepkidir.

el-Habr ile es-sürûr arasındaki fark ise el-habr, kişinin kendisine verilen nimetlere sevinmesidir. es-Sürûr ise sevilen şeye ulaşmakla kalbin mutmain olmasıdır. Sürûr, etkisini insanın yüzünde gösterir. Bu, sevinçlerin en etkili olanıdır.³⁷⁹ Allah Teâlâ, ez-Zuhurf sûresinde şöyle buyurmaktadır: “Siz ve eşleriniz ağırlanmış olarak cennete giriniz.”³⁸⁰ Buradaki (tuhberûn) kelimesi cennet nimetlerine kavuşma ve bu nimetlere ulaşmadan dolayı kişide görülen sevinç halidir.

3.4.6. el-Becah

Arapça’da sevinç, bir şeye sevinmek³⁸¹ sevindirdi, sevinçli adam, beni sevindirdi bende sevindim³⁸² manalarında kullanılmıştır. Ümmü Zerr’in, kocası Ebû Zer hakkında; “Benim kocam Ebû Zer’dir. O ne iyi adamdır. Beni daima ferahlandırır, gönlümü hoş eder. Her ne söylersem sözüm reddedilmez.”³⁸³ diyerek kocası Ebû Zer hakkında medh-ü senada bulunmuştur.

Dilbilimcileri, sevinç (ferah) kelimesinin derecelerini azdan çoğa doğru şu şekilde sıralamaktadırlar. Birincisi, el-cezel ve’l-ibtihâc; neşeli, güzel, hoş ve sevinmek. İkincisi, el-istibşâr; saadet, mutluluk, keyif, haz ve güler yüzlülük. Üçüncüsü, el-irtiyâh; sevinç uyandırma ve büyük memnuniyet. Dördüncüsü, el-ferah; coşku, kendinden geçme, coşkunluk ve taşkınlık. Beşincisi, el-merah; neşeli, şen, mutlu, keyifli, enerjik, güleç ve sevinçli manalarında kullanılmaktadır.³⁸⁴ Yukarıdaki kavramlardan bir kelimenin ifade ettiği manâyı diğer bir kelimenin ifade etmediği anlaşılmaktadır. Sevinç kelimesinin türevleri de kendi içinde farklı anlamlara geldiği ve ayrıntılı olarak kavramı izah ettiği görülmektedir.

Hiz. Peygamber, sevinç ve sevinci ifade eden lafızları hadislerinde kullanmıştır. Onun farklı kelimeler kullanarak bir kavramı izah etmesi “cevâmi’ül-kelim” özelliğindedir.

3.5. Hiz. Peygamber’in Sevinci Yayma Çabası ve Metodu

Hiz. Peygamber, insanların birbirine muhabbetlerini artırıcı olumlu duygulardan sevgi ve sevinç duygusunu da etkili bir şekilde kullanmıştır. Onun nebevî kimliğinin yanında beşerî kimliğinin de bilinmesi gerekir. Bazı sevinç ve hüznleri de beşerî yönüyle ilgilidir. Allah resulü (a.s), en sıkıntılı anlarında bile üzüntülerini belli etmez, yanındakilere hüzn verecek bir tavır sergilemezdi. Kendisine yapılan kötülöklere karşılık vermezdi.

Resûlullah (s.a.v), sürekli ailesi ve sahâbe ile yardımlaşmaya önem verirdi. İçinde yaşadığı toplumun sevinçlerine, kederlerine, sıkıntı ve üzüntülerine onlarla ortak olurdu. Özellikle düğün, bayram ve mutlu günlerde aile bireylerinin tamamını sevindirirdi. Bir kimsenin sıkıntısı olduğunda o sıkıntıyı gidermeye çalışırdı. Örneğin kızı Zeynep (r.anhâ)’in çocuğu hastalandığında ona gitmiş ve onu teselli etmiştir. Her seyahatten döndüğünde kızı Fâtıma (r.anhâ)’ya uğrar, hal ve hatırını sorardı. Arkadaşlarından biri hastalandığında ziyaretine gider ve ona dua ederdi.³⁸⁵

³⁷⁹ el-Askerî, *el-Fürûku’l-lugaviyye*, 175.

³⁸⁰ ez-Zuhurf 43/70.

³⁸¹ Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü’l-muhît*, 94.

³⁸² İbn Manzûr, “B-c-h”, *Lisânü’l-Arab*, 2/406.

³⁸³ Buhârî, “Nikâh”, 82; Müslim, “Fedâilü’s-sahâbe”, 92.

³⁸⁴ Abdulmelik b. Muhammed b. İsmâîl Ebû Mansûr es-Sa’lebî, *Fıkhu’l-luga ve sirru’l-Arabiyye*, Kaydeden ve Yayınlayan, Reşid Dahdâh, 96. www.alukah.net. Ayrıca bu konuda geniş bilgi için bkz. Nâdir Nemr Vâdî, *el-Ferah ve’l-hüzn fî dav’i’s-sünnetü’n-nebeviyye* (Yüksek Lisans Tezi, Gazze Câmîatü’l İslâmiyye, Külliyyetü Usûliddîn 2010).

³⁸⁵ Buhârî, “Tıb”, 37.

Sevinç, Allah Teâlâ'nın kullarından dilediğine tattırdığı ve mü'minlere dünya ve âhirette vaad ettiği bir nimettir. *"Allah, onları o günün fenalığından korur; (yüzlerine) parlaklık (gönüllerine) sevinç verir."*³⁸⁶ Bir diğer âyette ise; *"Allah'ın dostlarına korku yoktur; onlar mahzun da olmayacaklar."*³⁸⁷ buyurulmaktadır. Bu âyetler doğrultusunda risâletin amaç ve gayelerinden biri de insanları uyarmak ve müjdelemektir.

Resûlullah (s.a.v), sahâbeye sevinç ve müjdeli şeyleri bildirme konusunda çok gayretli idi.³⁸⁸ Kendisine amellerin hangisinin efdal olduğu sorusuna: *"Müslüman kardeşinin gönlüne sevinç koyman, onun borcunu ödemeye yardımcı olman ve ona yemek yedirmendir."*³⁸⁹ diye cevap vermiştir. Hadiste Müslümanları sevindirmenin kişiye haz veren ve sevap kazandıran bir ibadet olduğu vurgulanmaktadır.

Resûlullah (s.a.v), her daim çeşitli vesilelerle sevinci ve neşeyi yayma gayretinde olmuştur. Bunların başında da bayramlar ve düğünler gelmektedir. Aynı şekilde hac aylarında Mekke'de ve hac menâsikinin yapıldığı yerlerde insanların toplanması, birlik ve beraberlik oluşturmaları, hac farızasını yerine getirmeleri de Müslümanlar için birer sevinç vesileleri olmuştur. Ukbe b. Âmir'den rivayet edilen bir hadiste Resûlullah (s.a.v): *"Arefe günü, kurban ve teşrik günleri biz Müslümanların bayramıdır. Bu günler yeme ve içme günleridir."*³⁹⁰ buyurmuştur. Bu sebeple bayramlara önceden hazırlanmak, güzel ve temiz elbiseler giymek, güzel kokular sürmek ve güler yüzlü olup sevinç ve neşe içerisinde olmak onun hal ve davranışlarından idi.

Müslümanların bayram günlerinde İslâmî ölçüler çerçevesinde eğlenip oyunlar oynamaları caizdir. Resûlullah (s.a.v) bir bayram günü Hz. Âişe ile Buâs harbine ait bazı ezgiler söyleyen iki genç kıza müdahale etmek isteyen Ebû Bekir (r.a)'e onlara ilişme ve *"Her milletin bayramı vardır, bu da bizim bayramımızdır."*³⁹¹ dediği rivayet olunmuştur. Yine bayram günleri Hz. Âişe (r.anhâ) ile birlikte mescitte mızrak kalkan oyunu oynayanları seyrettiği³⁹² bilinmektedir. Hadislerden anlaşıldığına göre Resûlullah (s.a.v), her münasebette sevinç ve neşeyi yaymada azami gayret göstermiş ve Müslümanları da buna teşvik etmiştir.

Resûlullah (s.a.v), *"Mümin bir kimse din kardeşini sevince, bu sevgisini ona bildirsin."*³⁹³ buyurmuştur. Din kardeşini sevdiğini ona söylemek karşılıklı muhabbeti, dostluğu, güven duygusunun gelişmesine ve Allah Teâlâ'nın da kendisini sevmesine vesile olur. Allah resulü (a.s), bunun karşılığında kardeşler arasında sevgisizliği, kötü niyet ve düşünceleri, ortaya çıkarıcı davranışlardan uzak durmayı tavsiye etmektedir. *"Mümin bir kimse, din kardeşini hakir görmesi, ona değer vermemesi, kötülük olarak ona yeter."*³⁹⁴ buyurarak din kardeşine karşı ne derece dikkatli olunması gerektiğini hatırlatır. Hz. Peygamber, mü'minlerin birbirlerini sevmelerini, hakir ve hor görmemelerini, böyle yapmalarında aralarındaki sevgi bağlarının kuvvetleneceğini ifade etmektedir.

Hadislerden anlaşıldığına göre Hz. Peygamber mütebessim bir yüze sahipti. Onun, yanındakilere tebessüm ederek güzel bir ortam oluşturduğu, insanlara sevinç ve huzur vererek onları rahatlatmış anlaşılmaktadır. Aynı zamanda her fırsatta sevinci yayma gayretinde bulunmuş, devamlılığı sağlayan sevgi duygusunu da etkili bir şekilde göstermiştir. Hatta öyle zamanlar olurdu ki her bir sahâbi Allah resulü (a.s)'nın en çok sevdiği insanın kendisi olduğunu sanarak, onun yanında kendisinden daha fazla kıymetli biri olabileceğini düşünmezdi.

³⁸⁶ el-İnsân 76/11.

³⁸⁷ Yûnus 10/62.

³⁸⁸ Vâdî, *el-Ferah ve'l-hüzn fî dav'i's-sünnetü'n-nebeviyye*, 30.

³⁸⁹ Münâvî, *Feyzü'l-kadîr şerhu Câmi's-sağîr*, 2/542.

³⁹⁰ Ebû Dâvûd, "Savm", 50; Tirmizî, "Savm", 59; Nesâî, "Menasik", 195.

³⁹¹ Buhârî, "İdeyn", 3; Müslim, "Salâtü'l-İdeyn", 16.

³⁹² Buhârî, "İdeyn", 2; Müslim, "Salâtü'l-İdeyn", 17.

³⁹³ Tirmizî, "Züh'd", 53.

³⁹⁴ Müslim, "Birr", 32.

3.6. Sevinç İlkeleri

İnsan, fitratı gereği sevinci, kederi, neşeyi, hüznü yaşayan bir varlıktır. Hayatı boyunca sevincine etki eden birçok olayla karşılaştığı gibi üzüntüsüne yol açabilecek olaylarla da yüz yüze kalabilmektedir.

Allah Teâlâ'nın insanlara sunduğu en güzel ve en yararlı nimetlerden biri de mutlu olma, sevme ve sevinç duyma nimetidir. Bu nimetler din ve aklın gözetimiyle daha da değer kazanır. İnsanlara güncel yaşamın baskı ve streslerinden kurtulmada yardımcı olur.

Kalıcı mutluluk ve sevince ulaşabilmek için bazı yol gösterici ilkeler söz konusudur. Bunlardan biri de dünya hadiselerine yönelik doğru bakış açısına sahip olmaktır. İnsan dünyayı iki biçimde algılayabilir. Birincisi dünya istirahat yeridir. İnsan mümkün mertebe bu dünyanın lezzetlerinden faydalanmalı ve sıkıcı durumlardan kaçınmalıdır. Bu bakış açısındaki insan için sıkıntılar ve afetler çok acı olabilir. Dünyaya bu açıdan bakan insan en iyi şartlarda olsa bile yaşam onun için çok zordur. Hayat her zaman insanın istekleri doğrultusunda olmaz. Bu yüzden böyle bir insanın kalbine ve düşüncelerine daimî bir hüznün ve keder hâkim olur.

İkinci olarak ise mutlu, neşeli ve kedersiz yaşamının ilkesi olarak, ilâhî kaza ve kadere razı olmaktır. Bu inanç en zor şartlarda bile insana yardımcı olur. Zor ve acı olaylara katlanmayı kolaylaştırır.

İnsan, duyguları olan bir varlıktır. Yaşamın bütün zevk ve acılarını duygularında hissetmektedir. Bu duygular, tesirini insanın davranışları üzerinde gösterir. İnsanın sevinç halinin ortaya çıkmasında iç dünyanın etkisi kadar dış faktörlerin de tesiri vardır.

İnsan, Allah ve resulünün sevgisinden başka diğer varlıklara da sevgi duyar. Çünkü sevgi insan kalbine yerleştirilmiştir. İnsan kendisini, akrabalarını, diğer insanları ve dünyayı sever. Dünya nimetlerinin lezzetleriyle lezzetlenir. Sevdiği şeyleri elde edemediği zaman üzülmür ve ıstırap çeker. Onun için insan bütün sevgileriyle Allah'a yönelmelidir ki bu ıstıraplardan kurtulabilsin.³⁹⁵

İnsan kalbinin iyiliklerle dolması, çokça hayır işlemeye yönelmesi anlamına gelir. Kalp, özlediği varlığa yaklaşmak için hep iyilik yapar, yaptığı bu iyiliklerle heyecan duyar ve coşar. Bu, muhabbetin faydalarından biridir. Allah'ı sevenin kalbi adeta bir hayır çeşmesidir, ondan iyilikler fışkırır. Kulun Allah'a olan özlemi devam ettikçe sevinci de devam eder. Çünkü bu özlem, hüznü ve acıyı doğuran değil, sevinç ve neşe ile dolup taşan bir özlemdir.³⁹⁶

İbn Haldûn (v. 808/1406) sevinç ve mutluluğu; kişinin ahlâkî faziletlerle elde edebileceğini söylemektedir. İnsan, fitratı gereği övülen işleri yapmaya meyletmekte, kötü olan fiil ve eylemlerden ise kaçınmaktadır. Dolayısıyla faziletlerle sahip olan kişinin yaptığı işlerde mutluluk hâsıl olmakta ve bu mutluluktan sevinç ve neşe tezahür etmektedir.³⁹⁷

Zevk, sevinç ve mutluluk insanın bizzat istediği hatta amacıdır. Ancak bazen arzulanan ve peşinden gidilen zevkler insanı felakete sürükleyebilmekte ve sevinç ve neşenin elden gitmesine sebep olabilmektedir. Bu yüzden insan, istediği şeyin, hakkında hayırlı olmasını istemelidir. Dünyanın zevk ve sevincinden daha büyük ve kalıcı olan hiçbir tasa ve çilesi olmayan âhirette cennet nimetlerinin ve güzel yaşamın övgüye değer olduğu bilinmelidir.³⁹⁸

³⁹⁵ Şeker, *Peygamberimizin Dilinden Sevgi Mesajları*, 14.

³⁹⁶ İbn Kayyim el-Cevziyye, *Allah Sevgisi*, çev. İshak Emin Aktepe-Ahmet Akbaş (İstanbul: Polen Yayınları, 2006), 269.

³⁹⁷ İbn Haldûn, *Mukaddime*, 2/758.

³⁹⁸ İbn Kayyim, *Allah Sevgisi*, 307.

Âhireti bırakıp dünya hayatının tercih edilmesinin yanlışlığı Kur'ân'da şöyle ifade edilmektedir: *"Fakat siz (ey insanlar!) dünya hayatını tercih ediyorsunuz. Oysa âhiret daha hayırlı ve devamlıdır..."*³⁹⁹

Müslüman, yumuşak huyluluğu ve güler yüzlülüğü kendine şiar edinmelidir. Böyle olması Allah'ın sevgisine ulaşmasına vesile olur. Resûlullah (s.a.v), şöyle buyurmaktadır: *"Allah, yumuşak huylu ve güler yüzlü kimseyi sever."*⁴⁰⁰ Günümüzde Müslümanların çoğu, bu iki güzel ahlâkı, uygulamada gevşeklik göstermekte ve gereken önemi vermemektedirler.

Resûlullah (s.a.v), ashâbından biri gibiydi. Onlarla seviniyor onlarla üzüliyordu. Varsa sıkıntılarına katlanıp, sabrediyordu. Sevgisini ve güler yüzlülüğünü hiç kimseden esirgemiyordu. Muhataplarına güzel öğüt ve hikmetle yaklaşıyordu. O, kaba ve sert mizaçlı da değildi.

3.7. Allah'ın, Meleklerinin ve Hz. Peygamber'in Sevinci

3.7.1. Allah'ın Sevinci

Allah Teâlâ yaratıkları içerisinde insana ayrı bir önem vermiştir. Akıl nimeti, kendi bilgisini, yakınlığını, sevgisini ve ikramını vererek ona hususiyet kazandırmıştır. İnsanlardan peygamber seçerek, onlara göndermiştir. Peygamberle muhatap olmuş ve onun vasıtasıyla insanlarla konuşmuştur.

İnsan için her iyiliğin başı Allah sevgisidir. Dünyada mutlu bir hayat, âhirette cennetin sonsuz nimetleri bu sevgi sayesinde elde edilir. Allah Teâlâ'yı sevmek, O'nu bilmeye ve tanımaya bağlıdır. İnsan, ancak bildiğini ve tanıdığını sever. Hasan-ı Basrî *"Rabbini bilen O'nu sever"*⁴⁰¹ sözü bunu anlatmaktadır.

Kalplerinde Allah sevgisi yer etmiş olan kimseler her zaman ve her yerde Allah'ı anarlar. Bu da Allah Teâlâ'nın hoşuna gider, kulunun bu sevgisinden dolayı onu sever ve bu durumdan dolayı da sevinir. Allah'ın sevinmesinin mahiyeti kulların sevinci gibi değildir. Yaratılmışların sevinmesi, neşe, zevk veya şımarıklık ve azgınlık dolayısıyla olabilirken; Allah Teâlâ, bütün bunlardan münezzehtir.⁴⁰²

Hadislerde sevinç hali Allah'a nisbet edilerek de kullanılmıştır. Hadislerde geçen Allah'ın mü'min kulunun tevbesine sevinmesi, kulun Allah'ı rab olarak kabul etmesi ve affına sığınması, Allah'ın da kulunu bağışlaması netice olarak kulun menfaatine tahakkuk eden bir durumdur.

İbn Mes'ud (r.a)'un rivayet ettiği bir hadiste Resûlullah (s.a.v), şöyle buyurdu: *"Mü'min, günahını şöyle görür: 'O sanki üzerine her an düşme tehlikesi olan bir dağın dibinde oturmaktadır. Dağ düşer mi diye korkar durur. Fâcir ise günahını burnunun üzerinden geçen bir sinek gibi görür.'" İbn Mes'ud bunu söyledikten sonra eliyle, burnundan sinek kovalar gibi yapmıştır. Sonra dedi ki: "Ben Resûlullah (s.a.v)'ın şöyle söylediğini duydum: "Allah, mü'min kulunun tevbesinden, tıpkı şu kimse gibi sevinir: "Bir adam hiç bitki bulunmayan, ıssız, tehlikeli bir çölde, beraberinde yiyeceğini ve içeceğini üzerine yüklemiş olduğu bineği ile seyahat etmektedir. Bir ara yorgunluktan başını yere koyup uyur. Uyandığı zaman görür ki hayvanı gitmiştir. Her tarafta arar ve fakat bulamaz. Sonunda aç, susuz, yorgun ve bîtap düşüp: "Hayvanının kaybolduğu yere dönüp orada ölünceye kadar uyuyayım" der. Gelip ölüm uykusuna yatmak üzere kolunun üzerine başını koyup uzanır. Derken bir ara uyanır. Bir de ne görsün! Baş ucunda hayvanı durmaktadır, üzerinde de yiyecek ve içecekleri. İşte Allah'ın, mü'min kulunun tevbesinden duyduğu sevinç, kaybolan bineğine azığıyla birlikte kavuşan bu adamın sevincinden fazladır. "Müslim'in bir rivayetinde şu ziyâde var: "Sonra adam*

³⁹⁹ Tâhâ 20/72-73.

⁴⁰⁰ Münâvî, *Feyzü'l-kadîr şerhu Câmi'i's-sağîr*, 2/503.

⁴⁰¹ Gazzâlî, *İhyâu ulûmi'd-dîn*, 4/537.

⁴⁰² İbn Teymiyye, *el-Akîdetü'l-Vâsıtiyye ve Şerhi*, çev: Beşir Eryarsoy (İstanbul, Guraba Yayıncılık, 2010), 252.

sevincinin şiddetinden şaşırarak şöyle dedi: “Ey Allah’ım, sen benim kulumsun, ben de senin Rabbinim.”⁴⁰³

Ebû Hüreyre (r.a)’nin rivayet ettiği hadiste ise Resûlullah (s.a.v), şöyle buyurdu: “Kıyamet günü Allah Teâlâ kulları arasındaki hükmünü tamamlayacak. Derken cennetle cehennem arasında bir kul kalır. Cennete girmede cehennemliklerin sonuncusudur. Yüzü cehenneme doğru ilerlerken: “Ey Rabbim! Yüzümü ateş tarafından çevir! Kokusu beni perişan etti, alevi de beni kavurdu diye yalvaracak. Sonra Allah Teâlâ: “Ben bu istediğini versem, bundan başkasını da ister misin?” diye soracak. Adam: “İzzet ve celaline yemin olsun ki hayır! Bundan başkasını istemem!” diyecek ve istemeyeceği hususunda Allah’a söz verecek. Allah, bunun üzerine yüzünü ateşten çevirecek. Adam yüzüyle cennete yönelince ve onun güzelliğini görünce, Allah’ın dilediği bir müddet susacak. Sonra dayanamayıp: “Ey Rabbim! Beni cennetin kapısına yaklaştır!” diyecek. Allah Teâlâ: “Sen bana istemiş olduğundan başka bir talepte bulunmayacağına dair söz vermedin mi? Ey Âdemoğlu yazık sana! diyecek. Adam: “Ey Rabbim! Mahlûkâtın en bedbahtı ben olmayayım!” diyecek. Allah Teâlâ: “Sana bu istediğin verilse, acaba başka bir şey istemeyecek misin?” der. Adam: “Hayır! İzzetine ve celaline yemin olsun ki hayır! Başka bir şey istemeyeceğim!” diyecek. Allah da onu mazur addecek. Çünkü o, sabredilemeyecek bir şeyler görmüştür. Adam, rabbine, istediği ahd u misakta bulunur. Rabbi de onu cennetin kapısına yaklaştırır. Kapıya yaklaşp onun güzelliğini ve içindeki dirlik ve sürûru görünce, Allah’ın dilediği kadar sesini keser. Fakat daha fazla dayanamayıp atılır: “Ey Rabbim! Beni cennete koy!” der. Allah Teâlâ: “Ey Âdemoğlu yazık sana! Sana verilenlerin dışında bir şey istemeyeceğine dair bana söz vermedin mi? diyecek. Adam: “Ey Rabbim! Beni mahlûkâtın en bedbahtı yapma!” diyecek. Allah onun bu haline gülecek. Sonra ona cennete girmesi için izin verecek ve: “Dile (ne dersen)!” diyecek. Adam dileycek. Öyle ki hiçbir arzusu kalmayacak. Allah yine de: “Şunları şunları da iste!” deyip, istemesi gereken şeyleri zikredecek. Böylece istenecek şeyler bitince Allah Teâlâ: “Bütün bunlar, bir misliyle sana verilmiştir!” buyuracak.” Ebû Saîd der ki: “Resûlullah’ın: “Bütün bunlar, on misliyle birlikte sana verilmiştir!” dediğini işittim.”⁴⁰⁴

Allah Teâlâ, insanın dünya ve âhirette mutlu ve huzurlu olmasını istemektedir. Bunun yolunu, kitaplar ve peygamberler aracılığıyla göstermektedir. İlâhî kitaplar insanlar için bir rahmettir.⁴⁰⁵ Hz. Peygamber, âlemlere rahmet olarak gönderilmiştir.⁴⁰⁶ O, Allah’ın rahmetinin gazabını geçtiğini bildirmiştir.⁴⁰⁷ Allah’ın, kulunun tevbe etmesine sevinmesi insanların bildiği en büyük sevinçtir.⁴⁰⁸ Bu da tövbe edeni, Allah’ın sevmesinden kaynaklanmaktadır.⁴⁰⁹

İbn Kayyim, Allah Teâlâ’nın en üstün sıfatlarla sıfatlandığını ve O’nun sevinmesini kemâl sıfatı olarak açıklamaktadır. Bu sıfatla yukarıdaki hadiste geçtiği gibi Allah’ın kulunun tövbesine sevinmesini bir kimsenin ıssız çölde üzerinde azığı olan binitini kaybedip daha sonra bulunca sevinmesinden daha fazla sevinmesi şeklinde açıklamaktadır.⁴¹⁰ Hadiste geçen Allah’ın sevinmesinin sırrı, O’nun el-kerîm, el-halîm ve el-ğufrân sıfatlarının tecelli etmesi şeklinde açıklanmıştır. Çünkü insan Allah’ın yeryüzündeki halifesidir. Allah’ın sıfatları da insan üzerinde tecelli etmektedir.⁴¹¹ Ebû Süleymân el-Hattâbî (v. 388/998), “Allah’ın kulunun tövbesine sevinmesini, insanların

⁴⁰³ Buhârî, “Deavât”, 4; Tirmizî, “Kıyâmet”, 50.

⁴⁰⁴ Buhârî, “Rikâk”, 52, “Ezan”, 129, “Tevhid”, 24; Müslim, “İman”, 299; Tirmizî, “Cennet”, 20.

⁴⁰⁵ el-En’âm 6/154; el-A’râf, 7/52, 103; Hûd, 11/17; Yûnus 10/57; en-Nahl 16/89; el-İsrâ 17/82.

⁴⁰⁶ el-Enbiyâ 21/107.

⁴⁰⁷ Tirmizî, “Deavât”, 99.

⁴⁰⁸ Vâdî, el-Ferah ve l-hüzn fî dav’i s-sünnetü’n-nebeviyye, 20.

⁴⁰⁹ İbn Kayyim, Allah Sevgisi, 157.

⁴¹⁰ İbn Kayyim, Medâricü’s-sâlikîn, 3/160.

⁴¹¹ Münâvî, Feyzü’l-kadîr şerhu Câmiu’s-sağîr, 5/305.

kendi aralarında sevinmesi gibi anlamak ve yorumlamak caiz değildir” demektedir.⁴¹² Bu, Allah’a yakışır bir şekilde, O’nun hakiki bir sıfatı olup, kudretine tabîdir. Allah Teâlâ bu tür sıfatlardan münezzehtir. “O’nun benzeri hiçbir şey yoktur. O, işitendir, görendir.”⁴¹³ Âyette Allah’ın sıfatlarının insanların sıfatlarına benzemediğinin delili olarak açıklanmaktadır.

Ebû Hüreyre (r.a)’den rivayet edilen bir hadiste Resûlullah (s.a.v): “Müslüman bir kimse, namaz ve zikir için mescide gitmeyi alışkanlık haline getirdiği zaman Allah’ın onun bu halinden duyduğu sevinç, tıpkı gurbette adamı olan kimselerin onun yanlarına dönmesiyle (kavuşmaktan) duydukları sevinç gibidir.”⁴¹⁴ buyurmaktadır. Hadisten anlaşılan kulun yaptığı her hayırlı iş, Allah’ın rızasını ve hoşnutluğunu kazandırmaktadır.

Hadislerde geçen kunût kelimesinin yeis anlamında kullanıldığı da görülmektedir. Şöyle ki “Allah, ümitsizliğe düşen kuluna güldü.”⁴¹⁵ Bu hadiste kunût kelimesi, kulun yapacak bir şeyi kalmayınca, artık ümidini kestiği bir anda Allah’ın rahmetinin tecelli edeceği anlaşılmaktadır. Ahirette mü’min kulun, Allah Teâlâ’nın rahmetinin genişliğini ve büyüklüğünü unutup, günahlarından dolayı ümitsizliğe düşeceğini bu durumun rahmeti ve bağışlaması geniş olan Allah Teâlâ’nın hoşuna gitmesi ve o kulunu bağışlayıp cennetine girdirmesine sebep olacağı ifade edilmektedir.

Ebû Hüreyre (r.a)’den rivayet edilen bir diğer hadiste “Resûlullah (s.a.v)’a bir adam geldi ve Ey Allah’ın resulü! Açlıktan bitkinim! dedi. Hz. Peygamber, derhal hanımlarına haber gönderip yiyecek bir şeyler istedi. Seni hak ile gönderen Allah’a yemin olsun ki yanımızda sudan başka bir şey yok diye cevap geldi. Bunun üzerine Allah resulü (a.s), oradakilere hitaben bu aç kim misafir eder, doyurur diye sordu. Ensardan Ebû Talha, ben Ey Allah’ın resulü! diye cevap verdi. Ebû Talha (r.a), adamı evine götürdü. Evde hanımına yiyecek bir şey var mı? diye sordu. Hanımı da: Hayır sadece çocuklara ayırdığımız çorba var! dedi. Bunun üzerine hanımına: Sen onları bir şeylerle oyalasana sonra da uyut. Misafir yemek yemeye başlayınca kandili söndür, biz de onunla sofrada yiyormuş gibi görünelim diye tembihatta bulundu. Hanımı söylenenleri yaptı. Beraber sofraya oturdular. Misafir yedi. Karı koca ve çocukları geceyi aç geçirdiler. Sabah olunca mescide namaza gittiler. Resûlullah (s.a.v), Ebû Talha’ya: Dün gece misafirinize ne yaptınız. Allah, misafire yaptığınız davranışınız sebebiyle taaccüp etti ve güldü.”⁴¹⁶ buyurarak “... Ve kendileri muhtaç durumda olsalar bile, onları kendilerine tercih ederler.”⁴¹⁷ âyeti nazil oldu.

Hadiste ifade edilen Allah Teâlâ’nın taaccüp etmesi ve gülmesi mecâzîdir. Allah’a nispet edilen bu iki beşer hali ile kastedilen şey, karı kocanın, misafirine yaptığı güzel davranıştan dolayı Allah’ın razı olduğunu belirtmektir.

Ebû Hüreyre (r.a)’den rivayet edilen bir hadiste Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu: Allah Teâlâ şöyle buyurdu:

“Kim benim veli kuluma düşmanlık yaparsa, ona harp ilan ederim. Kulumu bana yaklaştıran şeyler arasında ona farz kıldığım şeyleri eda etmesidir. Kulum bana nafile ibadetlerle yaklaşılmaya devam ederse, sevgime erer. Onu sevdim mi artık onun işiten kulağı, gören gözü, tutan eli, yürüyen ayağı, konuşan dili olurum. Benden isteği şeyi ona veririm. Bana sığındığı zaman onu himayeme alır, korurum. Fâili olduğum hususların hiçbirinde mü’min kulumun ruhunu almak için tereddüt ettiği kadar tereddüt etmedim. Çünkü o ölümü sevmemekte bende onu üzmemek istememekteyim.”⁴¹⁸

Hadiste geçen veliyyullah tabiri ile kastedilen, Allah’ı bilen, ibadetlerine ihlâsla ve düzenli bir şekilde devam eden kimselerdir. Allah’ın, kulunun işiten kulağı, gören

⁴¹² Hayruddîn Mahmûd ez-Ziriklî, *el-Â’lâm*, 15. Baskı (Beyrut: Dârü’l-ilm li’l-melâyîn, 2002), 2/273.

⁴¹³ eş-Şûrâ 42/11.

⁴¹⁴ İbn Mâce, “Mesâcid”, 19.

⁴¹⁵ İbn Mâce, *Sünen*, “Mukaddime”, 13; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 26/106-118.

⁴¹⁶ Buhârî, “Menâkıbü’l-ensâr”, 10; Müslim, “Eşribe”, 172.

⁴¹⁷ el-Haşr 59/9.

⁴¹⁸ Buhârî, “Rikak”, 38; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5/244; İbn Mâce, “Fiten”, 16.

gözü, tutan eli, yürüyen ayağı vs. anlamlar, temsili bir ifadeyle, sevgisine mazhar olmuş kuluna yakınlaştığını belirtmek suretiyle ona büyük bir ikramlarda bulunmaktadır.⁴¹⁹

İbn Hacer (v. 852/1449), yukarıdaki hadisin şerhinde bazı cahil sûfilerin eğer kalp Allah tarafından korunursa, kalbe gelen şek ve şüpheler de Allah tarafından korunmuştur şeklindeki düşünceyi eleştirmekte, “ismet sıfatının sadece peygamberlere has olup onların dışındakiler, hata yapabilir” demektedir.⁴²⁰

Allah Teâlâ’nın kullarının tevbesine sevinmesi, kullar için büyük bir sevinçtir. Bunu ancak O’nun yüceliğini bilenler anlar. İnsan için Allah sevgisi, dünya ve âhiret mutluluğunun vesilesidir. Bu da kul için en büyük bahtiyarlıktır.

3.7.2. Meleklerin Sevinci

Melekler, Allah Teâlâ’nın yarattığı nûrânî varlıklardır. O’nun emrini yerine getirmekle görevlidirler. İnsanların göremediği bu varlıklar, her an onlarla birlikte olan, her halini kaydeden, insanları iyiliklere sevk eden, onlara dua eden, şeytana karşı koruyan insanı bir an olsun yalnız bırakmayıp iyi bir kul olması için çalışan Allah Teâlâ’nın sadık kullarıdır. Onlar iradeleri ile hareket etmezler. Bu yüzden kendi başlarına iş yapmaları ve hareket etmeleri olmayınca, kötü iş yapmaları ve günaha düşmeleri de asla mümkün değildir.⁴²¹ Melekler, sadece insanlarla değil tüm kâinatla ilgilenip onların düzenleriyle ve Allah’ın emirlerini icra etmekle görevlidirler.

Meleklerin birçok görevi vardır. Bu görevlerden mü’minlerle ilgili olanları, Allah’ın yardımıyla, görünmeden zorda kalan müminlere destek vermeleridir.⁴²² Ayrıca mübarek gecelerde yeryüzüne inip Müslümanlara huzur, esenlik dilerler ve onlara selam ve selâmet getirirler.⁴²³

Meleklerin sevincinin ve müjdelemesinin niteliğini Hz. Peygamber’in bildirdiği hadislerden öğreniyoruz. Buna örnek olarak ölüm meleğinin mü’min kulun ruhunu alırkenki durumudur. Ebû Hüreyre (r.a)’nin rivayet ettiği bir hadiste Resûlullah (s.a.v):

*“Bir Müslümana can çekişme anı geldiği zaman rahmet melekleri, beyaz ipekle gelirler ve şöyle derler: Sen razı ve rabbin de senden razı olarak şu bedenden çık. Allah’ın sana gazabı olmayan rahmet ve reyhanına kavuş. Bunun üzerine ruh, misk kokusu gibi çıkar. Melekler o ruhu birbirlerine verirler. Semanın kapısına kadar onu getirirler. Size arzdan gelen bu koku ne güzel derler. Sonra onu mü’minlerin ruhlarının yanına getirirler. Onlar, onun gelmesiyle sizden birinin kaybettiği şeyin kendisine geri geldiği sevinçten daha çok sevinirler. Ona dünyadakilerden haber sorarlar. Melekler de bırakın onu onda dünyanın tasası var derler. Ona falanca ne yaptı? diye haber sorarlar. Bu gelen falan ölmüştü yanınıza gelmedi mi? derler. Onlar: o annesine/hâviye cehennemine götürüldü derler.”*⁴²⁴

Hadiste meleklerin dünya hayatında mü’min olarak yaşayıp, ölen kimse için sevinç duydukları ve aralarında birbirlerine müjde verdikleri belirtilmektedir.

Meleklerin, mü’minlerin haline sevinmelerine ve güzellikleri müjdelemelerinde asla bir şüphe yoktur. Burada insanları imana ve sâlih amellere teşvik vardır. Çünkü birçok âyette Allah Teâlâ, mü’min kullarına melekleri aracılığıyla dünyada ve âhirette müjdeler vermektedir.

⁴¹⁹ Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed b. Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, 3. Baskı (Kahire: Mektebetü's-selefiyye, 1407/1986), 11/418; Mehmet Emin Özafşar, vd., *Hadislerle İslâm*, 1/462.

⁴²⁰ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 11/420.

⁴²¹ Ahmet Saim Kılavuz, *Ana Hatları İslâm Akâidi ve Kelâm'a Giriş* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 1987), 185.

⁴²² Âl-i İmrân 3/123-126; el-Enfâl 8/9; et-Tevbe 9/26, 40.

⁴²³ el-Kadr 97/4-5.

⁴²⁴ Nesâî, “Cenâ'iz”, 9.

Başka bir hadiste meleklerin sevinmesine sebep olan şeylerden biri de Müslümanın ağız ve diş temizliğine önem vermesi/misvak kullanmasıdır. “*Misvak kullanınız. Misvak ağız ve dişleri temizler, rabbın rızasına ulaştırır ve melekleri sevindirir.*”⁴²⁵ Şüphesiz Allah Teâlâ, temiz ve güzel olan işleri sever. Peygamberinin tavsiyelerine itaat edildiği için hoşnut olur. Melekler de temiz ve güzel olan şeyleri severler. Kötü kokulardan rahatsız olurlar. Bundan dolayı mü'minlerin ağızlarını ve dişlerini temizlemeleri onları sevindirir.

Melekler, cennet ehlinin sevinç ve sürurlarının tam olması için dua ederler. Böylece onlar birbirine yakın konaklarda bir araya gelmek suretiyle gözleri aydın olur ve sevinirler. Mü'min kul için meleklerin dua etmesi ve yaptığı iyi amellere sevinmeleri aslında Allah katından olduğu, meleklerin ne de başka diğer varlıkların Allah'ın izni olmadan hiçbir şekilde yardımda bulunamayacakları gerçeğine işaret eder.

3.7.3. Hz. Peygamber'in Sevinci

Hz. Peygamber, mütebessim bir yüze sahipti. Aynı anda hem mütebessim hem de mahzun bir halde olmak sadece Resûlullah (s.a.v)'a has bir özelliktir. Onun hüznü gibi sevinci de Allah Teâlâ'nın rızası doğrultusunda idi. Peygamber olmasının yanında bir beşer olması, bir eş, bir baba, bir dost, bir önder olarak duyduğu, yaşadığı sevinç ve hüznün birbirinden farklı düzey ve boyutta olmuştur. Hz. Peygamber'in tasa ve sevinci peygamberlik görevi ekseninde yaşanmış insanî ve derûnî yansımalarından oluşmaktadır.⁴²⁶

Hz. Peygamber'in sevinci, iman ve hidâyet endeksli olduğu için bunları örneklendirerek anlatmaya çalışacağız. Peygamberlikle görevlendirildiğinde, en çok sevindiği olay, kendisini tereddüt etmeden kabul eden eşi Hz. Hatice'nin Müslüman olmasıdır. Allah resulü (a.s)'nün her üzüntülü anında şöyle diyerek teselli ve teskin etmiştir. “...*Sen akrabayı gözetirsin, fakirleri seversin, misafire yedirirsin, halka yardım edersin, sözün en doğrusunu söylersin...*”⁴²⁷ Hz. Peygamber, onun vefalı ve fedakâr bir eş olmasından dolayı, onu hep memnuniyetle anarak hayatı boyunca korumuş vefatından sonrada hep hayırla yâd etmiştir. Hatta Hz. Âişe vefatından sonra onu kıskandığını itiraf etmek zorunda kalmıştır.⁴²⁸

Hz. Peygamber, insanlara İslâm'ı anlatıp olumlu yanıt aldığı anda bu durum onu memnun eder ve çok sevindirirdi. Hasta olan Yahûdî bir çocuğun ziyaretine gitmiş başucunda oturmuş ve Müslüman ol! çağrısına, babasına bakarak ve babasının da Ebû'l-Kâsım'ın dâvetine uy sözüyle davete icabet etmişti. Hz. Peygamber, “*Şu yavrucağı benim vasıtamla cehennemden kurtaran Allah'a hamdolsun*”⁴²⁹ diyerek sevinçle dışarı çıktı. Bu olaydan da anlaşılıyor ki Hz. Peygamber'in sevincinin iman endeksli ve hidayet merkezli olduğu görülmektedir.

Hz. Peygamber'in her işinde kendisinin kolaylaştırıcı bir kimse olduğu görülmektedir. Bunlardan birisi de hanımları ile yaşamış olduğu “îlâ” hadisesidir. Hanımlarını, Allah ve resulü ile dünyalığı tercih etme arasında serbest bırakmış ve aileleri ile istişare etmelerini söylemişti. İlk defa Hz. Âişe'ye bu durumu açınca o, istişare etmeye gerek duymadan ben Allah'ı, O'nun resulünü ve âhiret yurdunu tercih ediyorum diyerek teslimiyetini dile getirmiştir. Hz. Âişe'nin bu tercihindan dolayı

⁴²⁵ Buhârî, “Savm”, 27; İbn Mâce, “Tahâret”, 7; Nesâî, “Tahâret”, 4; Ebûbekir Muhammed b. el-Hüseyn el-Beyhakî, *Şuabü'l-îmân*, thk. Muhammed Said Besyûnî (Beyrut: Dârü'l-kütübü'l-ilmîyye, 1421/2000), 3/1066.

⁴²⁶ İsmail Lütfi Çakan, *Örnek Kul Son Resul*, 2. Baskı (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2006), 80.

⁴²⁷ Buhârî, “Bed'ü'l-vahy”, 3; Müslim, “İman”, 252.

⁴²⁸ Buhârî, “Menâkıbü'l-ensâr”, 20.

⁴²⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 3/227; Buhârî, “Cenâ'iz”, 79; Ebû Dâvûd, “Cenâ'iz”, 2.

Resûlullah (s.a.v) son derece memnun ve sevinç içerisinde olmuş, bunun üzerine Allah, beni zorlaştırıcı olarak değil, kolaylaştırıcı ve öğretici olarak gönderdi.⁴³⁰ buyurmuştur.

Hz. Peygamber, sefer dönüşlerinde ailesi, çocukları ve sahâbe tarafından sevinç gösterileriyle karşılanırdı. O şehirden ayrı kaldığı zamanlar da insanların durumlarını sorar, sorun ve sıkıntıda olanların olup olmadığını haberlerini alır, durumlarını takip ederdi. Sefere çıkanlarında haberlerini sorar bilgi alırdı. Kızı Rukiye (r.anhâ) ve kocası Hz. Osman, Habeşistan'a hicret etmişlerdi. Bir müddet haberleri gelmeyince, o taraflardan gelenlere kızını ve damadını sorardı. Kureş'ten bir kadın Habeş diyarından geldi. Resûlullah (s.a.v) ona da sordu. Hangi hallerde idi? Ne şekilde gördün? diye sorunca kadın; Osman, hanımını bir merkebe bindirmiş kendisi de yanında yürüyordu, dedi. Resûlullah (s.a.v) bu habere sevindi ve onlara dua etti.⁴³¹ Aynı şekilde oğlu İbrahim doğduğu zaman çok sevinmiş, onu kucağına alıp Âişe (r.anhâ)'ye götürmüş ve Ey Âişe! Şuna bak! bana benziyor mu? diye sevincini göstermiştir.⁴³²

Güler yüzlü olmak, gülümsemek Allah'ın rızasına ulaştırır. Kalbe hayat, ruha huzur verir. Husumetleri yok eder. İnsanlar arasında kaynaşma ve yakınlaşma meydana getirir.

Resûlullah (s.a.v), üç aylara ayrı bir önem verir ve sevinç içerisinde karşılardı. İbn Mes'ûd (r.a)'un rivayet ettiği bir hadiste Hz. Peygamber, Bedir savaşı hazırlıkları yaparken halkı müşriklere karşı Bedir'e katılmaya davet ediyordu. Mikdâd b. Esved (r.a), Resûlullah (s.a.v)'a gelerek şu sözü söyledi; *"Ey Allah'ın resulü! Biz, Beni İsrâil'in Mûsa'ya sen ve Rabbin gidin savaşın, biz burada oturucularız! dediği gibi diyecek değiliz. Sen hükmet, biz sağında ve solunda, önünde ve arkanda seninle beraberiz diyoruz."* İbn Mes'ûd (r.a), bu söz üzerine Resûlullah (s.a.v)'ın yüzünün parladığını ve sevinçle dolduğunu gördüm buyurmaktadır.⁴³³ Hz. Peygamber, tavırlarıyla insanların en çok güler yüzlü ve neşeli olanı idi. Ancak Kur'an âyetleri nazil olurken ve âhiret konusunda ashâbına sohbet ederken yüz ifadesi değişirdi.⁴³⁴ Allah resulü (a.s)'nın, ashâbının yüzüne en çok gülümseyen, sevinç ve neşesini sürekli onlara belli eden kimse olduğu anlaşılmaktadır.

Hz. Peygamber, her şeyde ölçülü olduğu gibi gülmede de ölçülü idi. Hz. Âişe, Resûlullah (s.a.v)'ın gülmesi ile ilgili şöyle buyurmaktadır: *"Ben Resûlullah (s.a.v)'ın küçük dili görünecek şekilde kahkaha ile güldüğünü hiç görmedim. O sadece tebessüm ederdi."*⁴³⁵ hadisten anlaşıldığına göre Resûlullah (s.a.v), sevincini kahkahadan uzak olarak tebessüm ile izhâr etmektedir. Talha b. Ubeydullah'tan nakledilen bir hadiste ise şöyle anlatılmaktadır: *"Hz. Peygamber bir gün yüzünde sevinç belirtisi olduğu halde geldi. Kendisine şöyle söylendi. Ey Allah'ın resulü! Yüzünüzde daha önce hiç görmediğimiz bir sevinç görüyoruz. Resûlullah (s.a.v) da: Evet, bir melek geldi ve şöyle dedi: Ey Muhammed! Rabbin sana şöyle söylüyor: Ümmetinden sana salât ve selâm getirenlere, on misliyle salât ve selâm etmem seni razı ve memnun etmez mi? Bende; evet eder dedim."*⁴³⁶ Bu hadiste Hz. Peygamber'in sevincine sebep olan şeyin kendisine Allah Teâlâ'nın ikramı olan salât ve selâm getirilmesi ve bunu yapan Müslüman'dan Allah'ın razı olması ve fazlasıyla karşılık bulmasından dolayı bu durum Resûlullah (s.a.v)'ın sevincine sebep olmuştur.

Hz. Âişe'nin rivayetine göre, *"Bir gün Resûlullah (s.a.v)'ı sevinçli gördüm ve Ey Allah'ın resulü, bana dua et dedim. Resûlullah (s.a.v)'da Allah'ım! Âişe'nin geçmiş,*

⁴³⁰ Müslim, "Talâk", 29.

⁴³¹ Nüreddîn Ali bin Ebî Bekir, el-Heysemî, *Mecmau'z-zevâid ve menbau'l-fevâid* (Beyrut: Dârü'l-kitâbi'l-Arabî, 1988), 9/80; Ebû Abdillâh Muhammed bin Abdillâh en-Neysâbü'rî, *el-Müstedrek ale's-Sahihayn*, thk. Mustafa Abdülkâdir Atâ (Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, 1990), 4/46.

⁴³² Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ* (Beyrut: Dâru Sâdır, ts.), 1/137.

⁴³³ Buhârî, "Meğâzî", 4, "Tefsir Mâide", 4.

⁴³⁴ Gazzâlî, *İhyâu ulûmi'd-dîn*, 2/882.

⁴³⁵ Buhârî, "Tefsîru sûre el-Ahkâf", 2, Edeb 68.

⁴³⁶ Ebû Dâvûd, "Menâsik", 96; Nesâî, "Sehv", 55.

gelecek, gizli, âşikâr olarak işlediği bütün günahları bağışla.” diye dua etti.⁴³⁷ Hz. Peygamber, hanımları arasında Hz. Hatice’den sonra en çok Hz. Âişe’yi sevmiş ve kendisine en çok kimi sevdiği sorusuna karşılık onun adını vermiş ve bu sevgisini de sözle dile getirmiştir.⁴³⁸ Aynı şekilde Hz. Âişe’yi överek şöyle buyurmuştur: “Âişe’nin diğer kadınlara üstünlüğü, tiridin diğer yemeklere olan üstünlüğü gibidir.” diyerek ona karşı övgü ve iltifatlarda bulunmuştur.⁴³⁹

Rivayetlerin genelinden anlaşıldığına göre Hz. Peygamber, sevinç hallerinde tebessüm, gülme, gülümseme, sevinme gibi duygusal hallerinin sahâbe tarafından anlatılıp tasvir edildiği görülmektedir. Sevincini, bazen tebessümle bazen gülerek muhataplarından sevgi ve ilgiye muhtaç olan çocuklar olmak üzere hanımlarına ve sahâbeye göstermiştir. Bazı anlatımlarda da onun yüz ifadesi tasvir edilerek sevinçli olduğu durumlar belirtilmektedir.

3.8. Kur’ân ve Sünnete Göre İnsanı Sevindiren Unsurlar

İnsan, duyguları olan bir varlıktır. Bu yüzden hayatın bütün zevk ve acılarını duygularıyla yaşar. Davranışları, duygularının ve hislerinin etkisiyle şekillenir. Bu durum kişiden kişiye değişiklik gösterir. İnsanın sevinç halinin ortaya çıkmasında iç dünyası kadar dış dünyasının da etkisi vardır. Çalışmada sevinci doğuran amiller bağlamında bunların neler olduğu incelenecektir.

Allah’ın insana dünyada vermiş olduğu nimetlere sevinmesine vesile olan şeylerden birisi de sahip oldukları ilâhî lütuf ve nimetlerdir. Bu hususa Allah Teâlâ’nın Hz. Süleyman’a verdiği imkân ve nimetleri örnek olarak verebiliriz. “Süleyman, onun sözünden dolayı gülümsedi.”⁴⁴⁰ Âyetle Hz. Süleyman’ın tebessüm ve sevincinin sebebi Allah’ın ona vermiş olduğu imkân ve nimetler olarak açıklanmaktadır. Çünkü Hz. Süleyman karıncaların sözlerini aracısız anlamış ve bir karıncanın böyle ince bir anlayışa sahip olması ve diğer karıncaların onun sözünü dinlemesi Hz. Süleyman’ı sevindirmişti.

Dinin temeli olan îman ve güzel ahlâk ile Allah sevgisi arasındaki bağı veciz bir şekilde şu hadis ifade etmektedir. Ebü’d-Derdâ (r.a) anlatıyor: Resûlullah (s.a.v) buyurdular ki: “Hz. Dâvud’un duaları arasında şu da vardır: Allah’ım! Senden, sevgini ve seni sevenlerin sevgisini ve senin sevgine beni ulaştıracak ameli talep ediyorum. Allah’ım! Senin sevgini, nefsimden, âilemden, malımdan, soğuk sudan daha sevgili kıl.”⁴⁴¹ Günümüz Müslümanları, imanının gereğini yaşayamamasının sebebi olarak, Allah ve resulünü gereği gibi sevmemesi ve kendisini de bu sevgiye ulaştıracak rehber insanları bulamamasından kaynaklanmaktadır.

Hz. Peygamber, Hayber’i fethettiği sıralarda, Cafer (r.a)’in başkanlığında Habeşistan’a hicret eden Müslümanlar geri dönmüşlerdi. Resûlullah (s.a.v), “Câfer’i karşısında görünce sevinçten onu kucaklayıp boynuna sarılmış ve Hayber’in fethine mi yoksa Câfer’in gelişine mi? hangisine daha çok sevineyim bilmiyorum.”⁴⁴² diyerek sevinç ve neşesini ifade etmiştir.

İnsanların sevincine sebep olan etkenlerden biri de kaybetmiş oldukları bir kişiyi yeniden bulmalarıdır. Kur’ân’da Hz. Musa’nın yaşamış olduğu sıkıntılar ve zorluklar anlatılmıştır.⁴⁴³ Allah Teâlâ, Hz. Musa’nın annesine, onu kendisine iade edeceğini vaat

⁴³⁷ Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehabî, *Siyeru â’lâmi’n-nübelâ* (Beyrut: Müessesetü’r-risâle, 1982), 2/145.

⁴³⁸ Zehabî, *Siyeru â’lâmi’n-nübelâ*, 141-143.

⁴³⁹ Müslim, “Fedâilü’s-sahâbe”, 69-70; Ahmed b. Yahyâ b. Câbir, Belâzürî, *Ensâbü’l-eşrâf* (Kahire: Dârü’l-meârif, ts.), 2/43.

⁴⁴⁰ en-Neml 27/19.

⁴⁴¹ Tirmîzî, “Deavât”, 74. İmanın tadından ve zevkinden bahseden diğer hadisler için bk. Buhârî, “Rikâk”, 9, 14; “İkrâh”, 1; Müslim, “İmân”, 56, 66; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1/208.

⁴⁴² İbn Hişâm, *İslam Tarihi, Sireti İbn Hişâm*, 4/5.

⁴⁴³ Ali Sayı, *Kur’ân’da Hz. Musa* (Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 1990), 2.

etmişti. Bu ilham onu teselli etmiş aynı zamanda ileriye dönük bir müjdeyi de içinde barındırmıştır. Allah'ın vaadi gerçekleşerek annesinin gözü aydın ve gönlü sevinç içerisinde dolmuştur. Bu durum insanın iknasının yanında iç dünyasında huzur ve sevinç duygularının yansımaları olarak da görülebilir.

Müjde, sevinç ve mutluluk veren haber demektir. Resûlullah (s.a.v) da zaman zaman Allah tarafından müjdeli vahiylerle sevindirilmiştir. Bu müjdeler bazen çok üzücü olayların sonunda bir rahatlama ve ferahlık duygusunun yaşanmasına bazen de gelecekle ilgili sevindirici haberlerin alınıp mü'minlerin sevinçlerinin artmasına vesile olmuştur. Örneğin Hudeybiye Antlaşması (6/628) dönüşünde ordunun konakladığı bir zaman diliminde Hz. Peygamber'e *"Biz sana doğrusu apaçık bir fetih bahsettik."*⁴⁴⁴ müjdeli âyeti nâzil olmuştur.

İnsanın sevincine etki eden şeylerden biri de cömertlikrir. Cömert insan, başkalarına ikramda bulunarak onları sevindirmekte ve bundan dolayı da mutlu olarak sevinç hissi duyar. Cömertlik, insana dost kazandırır. Bu yüzden kişi, dostlarının çokluğu nisbetiyle mutlu olur ve sevinir. Nitekim Resûlullah (s.a.v.), *"Kişi, kardeşleri ile çoktur."*⁴⁴⁵ buyurmuştur. Hadisten anlaşılan, bir insanın ne kadar fazla dostu, seveni, imân kardeşi, varsa o kişi, o kadar mânen çok itibarlı olur.

İnsanın sevincine vesile olan şeylerden biri de iyiliktir. Kur'an'da iyiliğin emredilmesi ve kötülüğün menedilmesinin önemine vurguda bulunulmuştur.⁴⁴⁶ Hadiste Resûlullah (s.a.v), *"Her bir iyiliği emretmek sadakadır her bir kötülükten alıkoymak sadakadır."*⁴⁴⁷ Kur'an ve sünnetin prensipleri üzerine kurulu, huzurlu ve mutlu bir toplum oluşturmaya yönelik iyiliği emredip kötülükten uzaklaştırmak, belirli bir zümreye bırakılmamış, herkesin gücü nisbetinde, gördüğü kötülüğü düzeltmesi istenmiştir.⁴⁴⁸

İnsanın huzuruna, sevincine ve mutluluğuna vesile olan şeylerden ilim öğrenmek, yardımlaşma ve dayanışma,⁴⁴⁹ gibi durumlar da vardır.

Resûlullah (s.a.v), peygamberliğinin ilk yıllarında Hristiyan Doğu Roma ile ateşperest İran, dünyanın güçlü iki devletiydi. Bu iki devlet savaştılar ve Romalılar mağlup oldu. Bundan dolayı İranlılar ve Mekkeliler büyük bir sevinç içerisinde girdiler. Kur'an, bu durumu şöyle bildirmektedir. *"Elif Lâm Mîm. Rumlar yenildi. Arapların bulunduğu bölgeye en yakın bir yerde onlar, bu yenilgilerinin ardından birkaç yıl içinde mutlaka gâlip geleceklerdir. Onların bu yenilgilerinden önce de sonra da emir Allah'ındır. Ve o gün mü'minler sevineceklerdir..."*⁴⁵⁰ Gerçekten de Rumlar'ın İranlılar'a galip geldikleri günde mü'minler de kâfirlere karşı Bedir savaşında galip gelerek sevinmişlerdi.⁴⁵¹ O zamanlar böyle bir galibiyet mümkün görülüyordu. Çünkü Rumlar'la İranlılar arasında kuvvet dengesi yoktu. İnsanlar olayları sebepler açısından değerlendirmekte idiler. Bu sûre de Allah Teâlâ şu hakikati hatırlatmaktadır. Bir gün mutlaka inananlar, Sâsânî ve Rumlar'a karşı galip geleceklerdir. Bu hâdise ile Ehl-i kitap olan bir topluluğun galibiyeti mü'minlerin sevinmelerine vesile olmuştur.

Hz. İbrahim'in şahsında ve etrafında cereyan eden hadiseler oldukça manidardır. Sâre ile evlenen Hz. İbrahim'in yaşının ilerlemesine rağmen çocukları olmaz. Ne zamanki kendisine evlat müjdesi verildi *"Bilgili bir oğul ile müjdelediler..."*⁴⁵² Bu durumda Hz. İbrahim'in yüzünde mutluluktan sevinç hali belirdi. Beşşera kelimesi bir

⁴⁴⁴ el-Feth 48/1.

⁴⁴⁵ Kuzâî, *Şihâbü'l-Ahbâr*, 61.

⁴⁴⁶ el-Bakara 2/148; Lokmân 31/17.

⁴⁴⁷ Müslim, *"Salâtü'l-Müsafirîn"*, 84, *"Zekât"*, 53; Ebû Dâvûd, *"Edeb"*, 172; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5/167, 168.

⁴⁴⁸ Zekerîya Güler, *Hadis Günüğü* (İstanbul: Damla Ofset Yayıncılık, 2011), 122-123.

⁴⁴⁹ el-Bakara 2/143; Buhârî, *"Mezâlim"*, 3, *"İkrah"*, 7; Müslim, *"Zikir"*, 38; Ebû Dâvûd, *"İlim"*, 1; Tirmizî, *"İlim"*, 2; *"Kıraat"*, 12; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 2/252,407.

⁴⁵⁰ er-Rûm 30/1-4.

⁴⁵¹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 6/238.

⁴⁵² ez-Zâriyât 51/28.

kimseye bilgisi olmadığı bir konuda sevindirici bir haber vermek manasını ifade etmektedir. Kelime şeddeli okunduğunda (beşşera) müjde, sevindirici haber, şeddesiz okunduğunda ise sevinç sürûr manalarına gelmektedir.⁴⁵³

Hız. İbrahim ve hanımı müjdeyi duymuş bu müjde karşısında hayretler içinde kalmışlar, hanımı sevinç içinde ve iki elini yanaklarına kapatmıştı. Bu nasıl olur, çocuğum olmayacak kadar yaşlı biriyim diye çığlık atmıştı. Böylece kendisi yaşlı biri olarak bu müjde karşısında sevincini belli etmişti.⁴⁵⁴ Hız. İbrahim'in hanımı Sâre, yıllardır özlemini çektiği, fakat hiç beklemediği hatta biyolojik olarak şartları pek mümkün olmadığı halde evlatla müjdelenme karşısındaki sükûneti beklenecek bir durum değildi. Bu kadar çok özlemini çektiği bir olayın şaşkınlığını ve sevincini ifade etmesi tabiidir.

Hız. Zekerîyyâ, içindeki evlat isteğinden dolayı rabbine dua etmiş ve duasına mihrapta namaz kılarken; *"Zekerîyya mabette durmuş namaz kılarken melekler ona şöyle nida ettiler: Allah sana, kendisi tarafından gelen bir Kelime'yi tasdik edici, efendi, iffetli ve sâlihlerden bir peygamber olarak Yahya'yı müjdeler."*⁴⁵⁵ şeklinde haber verilmiştir. Hız. Zekerîyya'ya melekler Hız. Yahya'yı müjdeledikleri halde Allah'a nida etmesi; Allah'ın vaadinden şüphe ettiği için değil, müjdesini pekiştirmek için sorduğu anlaşılmaktadır.⁴⁵⁶

Kur'an'da Hız. Meryem müjde olarak Hız. İsa'ya anne olduğu bildirilen ve kendisinden methedilerek bahsedilen bir kadındır. Ona da Hız. Zekerîyya'ya verilen müjde gibi Hız. İsa müjde olarak verilmiştir. *"Melekler demişlerdi ki: Ey Meryem; Allah kendinden bir kelimeyi sana müjdeliyor."*⁴⁵⁷ Bu müjde karşısında Hız. Meryem'in, Cebrâil'e cevabı: *"Meryem: Rabbim! dedi, bana bir erkek eli değmediği halde nasıl çocuğum olur?"*⁴⁵⁸ şeklinde olmuştur. Bu müjde Hız. Meryem'in niteliklerini ve onun Allah katındaki değerini ortaya koymaktadır. Hız. Meryem, müjdeyi bir vakar ve olgunlukla karşılamış, rabbine yönelmiş ve O'na niyazda bulunmuştur.

Allah Teâlâ, insanı erkek ve kadın olmak üzere aynı nefisten iki ayrı cins olarak yaratmış ve bu yaratmadaki bazı hikmetlere işaret etmiştir. *"İçinizden, kendileriyle huzura kavuşacağınız eşler yaratıp; aranızda rahmet ve muhabbet var etmesi, O'nun varlığının delillerindendir. Bunlarda, düşünenler için dersler vardır."*⁴⁵⁹ Eşler birbirine sevgi ve eğilim gösterir, birlikte olmaktan mutluluk duyar, gönüller itmi'nân olur ve sakinleşir. İnsanın eşi ile rahata ermesi, sevinç ve mutluluk duyması, derin şefkat ve merhamet duyguları vesilesi ile gerçekleşmektedir.

İnsanlarla iyi geçinmenin yolu, onlara güzel ve hoş sözler söylemek ve elinden geldiğince nazik ve kibar davranmaktan geçer. Bu ölçüyü en güzel şekilde uygulayan Hız. Peygamber'dir. O, eşlerine iyi davranmış ve Müslüman erkelere de eşlerine iyi davranmalarını tavsiye etmiştir. *"Sizin hayırlınız, aile fertlerine hayırlı olandır. Ailesine en hayırlı olanınız benim."*⁴⁶⁰ buyurmaktadır. Başka bir hadiste; *"Kadın kaburga kemiği gibi yaratılmıştır. Onu doğrultmaya kalkarsan kırarsın. Ondan faydalanmak istersen bu haliyle faydalanabilirsin."*⁴⁶¹ buyurarak kadın ile nasıl geçinilmesi gerektiğini bildirmiştir.

Hız. Peygamber, rabbine ibadet için hazırlandığı zaman tevazuya bürünürdü. Savaşlarda korkusuzca kahramanlık sergileyerek ashabının önünde ilerlerdi. Evinde hanımları ve çocukları ile birlikte olunca neşeli bir halde tebessümü yüzünde belirir,

⁴⁵³ İsfehânî, *Müfredât*, "B-ş-r", *Kur'an Kavramları Sözlüğü*, 144.

⁴⁵⁴ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 7/260.

⁴⁵⁵ Âl-i İmrân 3/39.

⁴⁵⁶ İbn Cerir et-Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vil-i âyi'l-Kur'an* (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1415/1994), 2/252.

⁴⁵⁷ Âl-i İmrân 3/45.

⁴⁵⁸ Âl-i İmrân 3/47.

⁴⁵⁹ er-Rûm 30/21.

⁴⁶⁰ İbn Mâce, "Nikâh", 50.

⁴⁶¹ Buhârî, "Nikâh", 79; "Radâ", 65.

rahat ve huzurlu olur, ev halkını da rahatlatır, halktan biri gibi sade, sakin ve sıcak olurdu.⁴⁶²

Müslümanlar, Kur'ân ve sünneti kendilerine vazgeçilmez bir ölçü olarak kabul ederek, sevinç ve üzüntülü hallerinde inanç esaslarının gereklerine göre hareket edip sorumluluklarını yerine getirmelidirler.

3.9. Hadislerde İnsanın Sevincine Etki Eden Durumlar

Sevinç, insanın istediği bir şeyin gerçekleşmesi neticesinde oluşan bir duygu olarak tanımlanmaktadır. Sevgi, bütün canlılarda görülen bir duygudur. İnsan, bazen sevdiği şeyleri sevince dönüştürebilmektedir. Bu durum, varlıkların yapılarına göre farklılık göstermektedir.⁴⁶³ Aynı zamanda sevgi ve sevinç evrensel bir duygudur. Annenin çocuğunu sevmesi, onun yaptığı güzel şeylere sevinmesi, eşlerin birbirlerini sevmesi bunlara en güzel örnektir.

Enes (r.a)'ın rivayet ettiği bir hadiste Resûlullah, Medine'ye hicret ettiği zaman onun gelişine sevinç gösterileri olarak, Habeşliler'in harbeleriyle oynadıkları bildirilmiştir.⁴⁶⁴ İbn Abbas (r.a) şöyle anlatıyor: “*Altın ve gümüşü biriktirip Allah yolunda harcamayanlara can yakıcı bir azabı müjdele.*”⁴⁶⁵ âyeti nazil olduğu zaman, Müslümanlar endişe duydular. Hz. Ömer, ben sizin üzüntünüzü gidereceğim, haydi gelin dedi. Hep beraber Hz. Peygamber'e müracaat ederek, Ey Allah'ın resulü! bu âyet ashâbını çok endişelendirdi. Resûlullah (s.a.v): “Allah zekâtı, malınızdaki kalan kirliliği temizlemek için, sizden sonrakilere kalması içinde mirası farz kıldı buyurdu. İbn Abbas, Allah resulünün bu açıklaması üzerine sevincinden Allahu Ekber dedi.”⁴⁶⁶ Hadisten anlaşıldığına göre sahâbe Kur'ân âyetlerini tam manasıyla anlamadıkları zaman Allah resulü (a.s)'ne sorarlardı. Açıklayıcı izahatı öğrendiklerinde bazen hayret ve sevinçten dolayı tekbir getirdikleri olurdu.

Saffân b. Assâl (r.a), anlatıyor: “İki Yahudi konuşuyorlardı, biri arkadaşına, “Gel seninle şu Peygamber'e gidelim ve bir şeyler soralım” dedi. Arkadaşı: “Ona peygamber deme” diye müdahale edip ekledi: “Şayet o, kendisinden “peygamber” diye bahsettiğini duyacak olursa sevincinden gözleri dört olur. “Beraberce gidip Resûlullah (s.a.v)'a soru sordular. Allah resulü, onlara “Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmayın, hırsızlık yapmayın, zina etmeyin, Allah'ın haram kıldığı cana kıymayın, mâsum kişiyi öldürmeyin, sihir yapmayın, fâiz yemeyin, günahsız kadına zinâ iftirası atmayın, savaş sırasında cepheden kaçmayın, ey Yahudiler! Bilhassa sizin için söylüyorum, cumartesi günü yasağını ihlâl etmeyin” dedi. Saffân der ki: “Bu cevap üzerine Yahudiler, Resûlullah (s.a.v)'ın el ve ayaklarını öptüler ve: “Şehadet ederiz ki sen peygambersin” dediler. Saffân diyor ki: Allah resulü onlara: “öyleyse niye bana uymuyorsunuz?” diye sordu. Onlar: “Dâvûd (a.s), neslinden peygamber kesilmesin diye dua etti. Biz, sana uyduğumuz takdirde Yahudilerin bizi öldürmesinden korkuyoruz” cevabını verdiler.”⁴⁶⁷

Hz. Peygamber, çocuklara ilgi gösterir, yanlarına uğrar ve onlara selam verir. Bir çocuk gördüğünde mübarek yüzünü sevinç ve neşe kaplardı.⁴⁶⁸ Onu tutar, kollarının arasına alır, sever ve öperdi. Bu durum onlara şahsiyet kazandırma açısından önemlidir.

Resûlullah (s.a.v), haftanın bir günü kadınların isteği üzerine onlara sohbet yapardı. Bir defasında kadınların sesi Allah resulü'nün sesini bastırdığı bir anda Hz. Ömer içeri girme izni ister. İzin verilince kadınlar toparlanıp, örtülerine bürünürler. Bu durumu gören Hz. Peygamber, için için gülmeye başlar. Resûlullah (s.a.v)'ın gülüşüne

⁴⁶² Muhammed Saki el-Hüseyni, *Aile Saadeti*, 41. Baskı (İstanbul: Semerkand Yayınları, 2016), 64.

⁴⁶³ Muhsin Demirci, *Kur'ân'da Toplumsal Düzen* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005), 84.

⁴⁶⁴ Ebû Dâvûd, “Edeb”, 59.

⁴⁶⁵ et-Tevbe 9/34.

⁴⁶⁶ Ebû Dâvûd, “Zekât”, 32.

⁴⁶⁷ Tirmizî, “İsti'zân”, 33; Nesâî, “Tahrîm”, 18; İbn Mâce, “Edeb”, 16.

⁴⁶⁸ Müslim, “Selâm”, 15.

bir anlam veremeyen Hz. Ömer sorar: Yâ Resûlellah! Gülme sebebiniz nedir? diye sorunca, Kadınların senden çekinmelerinden dolayı cevabını verir.⁴⁶⁹

Hız. Peygamber, bir gün minberde hutbe irad ederken bir bedevî mescitten içeriye girdi ve “Ey Allah’ın resulü! Yağmursuzluktan her taraf kurudu, topraklarımız kuraklıktan çatladı. Çoktandır yağmur yağmıyor. Allah’a dua edin de yağmur yağsın dedi”. Resûlullah (s.a.v), dua edince yağmur yağmaya başladı. Sokaklar su içinde kaldı. Allah resulü, böyle bir ihsan karşısında, Allah’a hamd ederek, sevincini tebessümle göstermiştir.⁴⁷⁰ Hoşa giden bir durum kişiden kişiye ve hâdiseden hâdiseye göre değişmektedir. İnsanın sevincini ifade etmek amacıyla tebessüm ve gülme halinin, tabii bir şey olduğu anlaşılmaktadır.

Hız. Ebû Bekir, bir gün Resûlullah (s.a.v)’ın yanına girmek için izin isterken, Hız. Âişe’nin Allah resulüne bağırdığını işitti ve içeri girince kızına, Resûlullah (s.a.v)’a nasıl bağıryorsun diyerek ona tokat atmaya davrandı. Resûlullah (s.a.v), ona müsaade etmedi ve oradan kızgın bir halde çıkıp gitti. Hız. Ebû Bekir çıktıktan sonra Resûlullah (s.a.v) Hız. Âişe’ye bak seni adamın elinden nasıl kurtardım? dedi. Aradan birkaç gün geçince Hız. Ebû Bekir, Resûlullah (s.a.v)’ın evine tekrar geldi içeri girmek için izin istedi. İzin verildi ve içeri girdi. Bu defa Resûlullah’ın kızı Âişe (r.anhâ) ile barışmış olduğunu görünce sevindi ve onlara beni nasıl kavganıza kattıysanız barışınıza da katmaz mısınız? dedi. Resûlullah (s.a.v) kattık, kattık dedi.⁴⁷¹

Hız. Peygamber, Ehl-i beyt’i ile yakından ilgilenir, bazen evlerine gider sohbetlerine dâhil olur ve gönüllerini hoş tutardı. Bir gün yine kızı Fâtıma (r.anhâ)’nın evine gitmişti. İçeri girdiğinde kızı ile damadı Ali (r.a)’nin kendi aralarında bir şeyler konuşarak güldüklerini gördü. Resûlullah (s.a.v)’ı görünce toparlandılar ve konuşmayı kestiler. Resûlullah (s.a.v), gülmelerinin sebebinin sorunca Hız. Fâtıma: babasına sizin yanınızda hangimizin sevimli olduğunu konuşuyorduk, cevabını verdi. Allah resulü (a.s), “kızım sen, babanın evladına olan tabii sevgisi ve yaratılışındaki şefkatle bana sevimlisin. Ali de benim gözümde izzet ve kerâmet sahibi olduğu için sevimlidir.” buyurarak her ikisinin de değerini ifade ederek gönüllerine sürûr vererek hoş etti.⁴⁷²

İnsan için hulûs-i kalp ile yapmış olduğu tövbe sevinçtir. Gözyaşlarıyla günahlarına pişmanlık, mutluluktur. Birçok üzüntünün sebebi hayata bakış açısından doğar. İnsan kötümser olursa, hayata kötümser bakar, sıkıntı ve hüzn üretir. İyimser olursa, hayata iyimser bakar, sevinç ve mutluluk üretir. Şükür ve kanaât hali insana yaşama sevinci verir. Maddiyatta kendisinden aşağıdakilere bakıp şükretmek, mâneviyatta kendisinden yukardakilere bakıp gayret etmek kişiyi hem sevinçli hem de mutlu yapar.⁴⁷³

Hız. Peygamber, “İyiliklerine sevinen, kötülüklerine de üzülen kimse mü’minidir.”⁴⁷⁴ buyurdu. Yine Resûlullah (s.a.v), farz ibadetlerden sonra din kardeşini sevindirmesinin Allah’a en sevimli gelen işlerden olduğunu bildirmiştir.⁴⁷⁵ Hoş görülme sevinç ise kibir göstererek, hak tanımamayı içeren sevinçtir. Yasaklanan hüzn de kişiyi sabırdan uzak ve Allah’ın hükmüne teslim olmaktan çıkaran hüznüdür.

Yukarıda belirttiğimiz hadislerden de anlaşılacağı üzere insanın duygularına etki eden mutluluk hali sevincinin kaynağıdır. Kişi iyilik yaptığı zaman bu iyilik sevince dönüşür. Yapılan tebessüm ve merhamet, yapanın şahsına değer katar. Kötülük ise insanı küçültür. Dolayısıyla mü’minlerden istenen, sevinçlerin yol açtığı mutluluklar ile sıkıntıların verdiği acılarla Allah Teâlâ’ya yönelmesi ve sevinç ve üzüntülerde itidalli olunması gerekir.

⁴⁶⁹ Buhârî, “Edeb”, 68.

⁴⁷⁰ Buhârî, “İstiskâ”, 14; Ebû Dâvûd, “İstiskâ”, 2.

⁴⁷¹ Hayreddin Karaman, *İslâm’da Kadın ve Aile* (İstanbul: Ensâr Neşriyat, 1995), 416.

⁴⁷² Mehmet Emre, *Büyük İslâm Kadınları ve Hanım Sahâbîler* (İstanbul: Çelik Yayınevi, 2013), 141.

⁴⁷³ Vehbi Vakkasoglu, *Üzüntüsüz Yaşamak* (İstanbul: Nesil Yayınları, 2006), 20.

⁴⁷⁴ Tirmizî, “Fiten”, 7.

⁴⁷⁵ Münâvî, *Feyzü’l-kadîr şerhu Câmiu’s-sağîr*, 1/167.

3.10. Hadislere Göre Sevincin Beden Diliyle İlişkisi

İnsan bedeninin en manalı alanlarından biri de yüzdür. Nerede olursa olsun insanların duyguları belirgin şekilde yüz ifadeleriyle açığa çıkar. Korku, şaşkınlık, kızgınlık, nefret, üzüntü ve sevinç gibi hisleri gösteren mimikler ve kas hareketleri bütün insanlarda vardır. İnsan yüzünde beliren bu ifadelere duygusal ifadeler denilmektedir.⁴⁷⁶ Her insanda olduğu gibi Hz. Peygamber de duygularını/sevinçlerini sözleriyle birlikte yüz ifadeleri ile muhataplarına iletmiş ve muhatapları da onun yüz ifadesini rahatça okuyup anlamışlardır. Ebû Saîd el-Hudrî (r.a), Resûlullah (s.a.v)'ın bu yönüne işaretlen, "onun hoşlanmadığı bir şeyi biz onun yüzünden anladık"⁴⁷⁷ diyerek belirtmektedir.

Uzmanlar, "Bir iletişimin yapılandırılmasında ortalama olarak, kelimeler %10, ses tonu %30, beden dili %60 rol oynar demektedirler."⁴⁷⁸ Bu yüzden anlatımı bu tarz usullerle zenginleştirmek, önemli bir metottur. Kişinin gördükleri şeyler, dinledikleri veya okuduklarına göre akılda daha uzun süre kalıcı olup, iz bırakmaktadır.

Her alanda en güzel örnek olan Allah resulü (a.s)'nın tebliğ ve beyan vazifesini ifa etmede de insanlarla iletişim kurmadaki becerisi şüphesiz önemlidir. Hz. Peygamber, sevinçli, üzüntülü ve düşünceli olduğunu bazı durumlarda sözle ifade etmese de hareketlerinden yani beden dilinden gayet net olarak anlaşılmalta idi.

Resûlullah (s.a.v), başkalarını incitmeme adına duygularını bu yolla ortaya koymaya özen göstermiştir. Çünkü söz düşüncenin, beden ise duyguların dili olarak bilinir. Hz. Peygamber'in de beden dilini kullanmada dikkatli olması ve söze daha az yer vermesi onun ahlâkî üstünlüğünü gösterir.⁴⁷⁹

İfk hadisesinde Hz. Âişe'ye atılan çirkin iftira ile sıkıntısı nasıl yüzüne vurmuş ise Allah Teâlâ tarafından temiz olduğuna dair Allah resulüne müjdeli vahiy⁴⁸⁰ geldiğinde sevinç/sürûr hali de yüzüne yansımıştır.⁴⁸¹ Ey Âişe! Allah, seni temize çıkardı buyurarak Hz. Âişe ile sevinçten tebessüm etmişlerdir.⁴⁸²

İnsanın, sevinç ve mutluluk duygularını anlatmada söz ve kelimeler yetersiz kaldığında, bedeninin delil olması ön plana çıkar. Davranışları ve beden hali, söz ve kelimelerden daha büyük etki yapar. Maddî bir şeyin hoşla gitmesinden dolayı göğsünde bir genişleme ve rahatlama hisseder.⁴⁸³ İnsanlar mutlu olduklarında tebessüm ederler; üzgün ve kızgın hallerinde ise kaşlarını çatırlar.

Tebûk Seferi'nden (Receb 9 / Ekim 630) geri kalan üç sahâbe, tövbelerinin kabul edilmesine kadar geçen sürede sıkıntı ve zorluklara maruz kalmışlardı ki yeryüzü genişliğine rağmen onlara dar gelmişti.⁴⁸⁴ Yapacak hiçbir şeyleri kalmamıştı ama pişmanlıktan, teslimiyetten, samimiyetten ve tövbeden uzaklaşmamışlardı. Böylece yaklaşık 50 gün geçmiş, tövbelerinin kabul edildiğine dair âyet nazil olunca Hz. Peygamber'in huzuruna gelerek, içlerinden Kâ'b b. Mâlik (r.a), Resûlullah (s.a.v)'a selam verdi. Memnuniyetten Allah resulünün yüzünde ıslı ıslı parlayan mütebessim bir

⁴⁷⁶ Üstün Dökmen, *İletişim Çatışmaları ve Empati* (İstanbul: Sistem Yayıncılık, 2005), 28.

⁴⁷⁷ Buhârî, "Menâkıb", 23, "Edeb", 72; Müslim, "Fedâil", 67.

⁴⁷⁸ Necati Kara, *Bir İletişim Aracı Olarak Kur'an'da Beden Dili* (İstanbul: Bilge Yayınları, 2004), 215.

⁴⁷⁹ Bkz. Hz. Peygamber ve Beden Dili, *Kutlu Doğum 2003: İslam'ın Güncel Sunumu*, 2006, 217-235; Mustafa Karataş, "Hz. Peygamber'in Beden Dili", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8 (2003), 49-71; Yusuf Macit, "Beden Dili: Hz. Peygamber Örneği", *Iğdır Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi* 1 (2012), 29-44; Mahmut Kavaklıoğlu, "Sergilediği Beden Dili Açısından Hz. Peygamber", *Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/6 (2004/2), 49-80.

⁴⁸⁰ en-Nûr 24/11-21.

⁴⁸¹ Buhârî, "Megâzî", 35.

⁴⁸² Buhârî, "Şehâdât", 15, 30; "Cihâd", 64; "Megâzî", 11, 34; Müslim, "Tevbe", 56; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/60, 195.

⁴⁸³ Ahmet Debbağoglu-İsmail Kara, *Ansiklopedik Büyük İslâm İlmihali* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1980), 426.

⁴⁸⁴ et-Tevbe 9/118-119.

yüzle: “Müjdeler olsun! Ey Kâ'b, annenden doğduğundan beri yaşadığın en hayırlı günü tebrik ederim dedi.” Ben hemen sordum: Ey Allah'ın resulü, bu sizden gelen bir lütuf mu yoksa Allah'tan gelen bir lütuf mu? Hayır Allah'tan gelen bir lütuf! dedi. Kâ'b ilaveten şöyle dedi: Resûlullah (s.a.v)'ın yüzü sevinçli/sürûr anlarında bir ay parçası gibi parlardı. Biz bunu hemen anladık. Bu müjdeli haberde de onun yüzündeki parlamayı gördük⁴⁸⁵ buyurarak Hz. Peygamber'in sevincini tebssüm ederek ve yüzündeki parlama olarak ifade ettiği anlaşılmaktadır.

Hz. Peygamber, ashâbına her zaman önem verirdi. Bir defasında mescitte oturup sahâbeye sohbet ederken Hz. Ali mescide girdi. Oturmak için yer aradı. Resûlullah (s.a.v) hangisi ona yer verecek diye ashâbının yüzüne baktı ise de kimse yerinden kıpırdamadı. Ancak Hz. Ebû Bekir, kendisi ile Allah resulü (a.s) arasında ona yer göstererek Ey Ali! Gel buraya otur dedi. Hz. Ali de Resûlullah (s.a.v) ile Hz. Ebû Bekir arasına oturdu. Bunun üzerine Hz. Peygamber'in yüzünde bir sevinç belirerek, ancak değerli insanlar, değerli ve üstünlük sahibi insanlara değer verirler buyurdu.⁴⁸⁶

Resûlullah (s.a.v), Müslümanların birbirlerine güler yüzle bakmasını öğütlerdi. Kendisi de yüzünden tebessümü eksik etmezdi. Ebû Abdissamed şöyle anlatıyor: Ümmü'd-Derdâ'dan, kocası Ebü'd-Derdâ'nın konuşurken sürekli tebessüm ettiğini işitmiştim. Ebü'd-Derdâ'ya dedim ki, “İyi ama insanlar bu yüzden sana ahmak diyorlar.”⁴⁸⁷ Bunun üzerine Ebü'd-Derdâ şöyle dedi: “Allah resulü (a.s)'nü ne zaman konuşurken görsem o hep tebessüm ederdi.” buyurarak sahâbenin de her konuda Resûlullah (s.a.v)'ı örnek aldıkları gibi mütebessim olma konusunda da örnek aldıkları görülmektedir.

Abdullah b. Zübeyr (r.a)'ın babasının yönlendirmesiyle biat etmek üzere Allah resulüne gelmiş, onu görünce sevinçten gülümsemiştir.⁴⁸⁸ Onun bu tebessümü, beşerî ilişkilerde açıklığı gösteren olumlu bir tavır olarak değerlendirilmelidir. Hz. Peygamber'in geleni güler yüzle karşılamaya dair teşvikleri de görülmektedir.⁴⁸⁹

Hz. Enes anlatıyor: Resûlullah (s.a.v)'ın hastalığı şiddetlendiği zaman namazı, cemaate Hz. Ebû Bekir kıldıırıyordu. Bir pazartesi günü cemaat saf olmuş namaza durduğu sırada Hz. Peygamber, hücresinin perdesini açtı, ayakta olduğu halde cemaate bakıyordu. Yüzü bir mushaf yaprağı gibi açık idi. Sonra tebessüm ederek güldü. Biz Resûlullah (s.a.v)'ı görmenin sevinciyle az kalsın namazı bozacaktık. Hz. Ebû Bekir geri çekildi. Resûlullah (s.a.v)'ın namaza geldiğini zannetti. Ancak Allah resulü (a.s), işaret ederek namazı tamamlamamızı söyledi ve perdeyi indirdi. O gün vefat etti.⁴⁹⁰ Burada Hz. Peygamber'in namaza ve cemaate önem vermesi ve sahâbenin de buna riayet etmesi onu mutlu etmiştir. Allah'ın emri olan namaza önem vermek bir Müslüman için çok mühim bir durumdur. Hz. Peygamber'in vefatına yakın kendisi cemaate imamlık yapamasa da vekil tayin edip namazı cemaatle kılmalarını sağlaması hastalığının şiddetine rağmen onu sevince ve tebessüme gark etmiştir.

Hz. Âişe'den rivayet edilen diğer bir hadiste “Resûlullah'ın, oruçlu iken eşlerinden birini öpmüştü dediği ve ardından güldüğü nakledilmiştir.” Hz. Peygamber'in gülme sebebi ile ilgili farklı açıklamalar yapılmıştır. Kişinin, oruçlu iken eşini öpebileceğini yadırgayanlar için şaşkınlık duyarak güldüğü, kendisiyle ilgili bir

⁴⁸⁵ Buhârî, “Vesâyâ”, 16; “Cihâd”, 103; “Menâkib”, 23; “Menâkibü'l-ensâr”, 43; “Megâzî”, 3, 78; “Tefsîr Berâe”, 17, 18, 19; “İsti'zân”, 21; “Eymân”, 24; “Ahkâm”, 53; Müslim, “Tevbe”, 53; Tirmizî, “Tefsîr Berâe”, 3101; Ebû Dâvûd, “Talâk”, 11; “Cihâd”, 173; “Nüzûr”, 29; Nesâî, “Talâk”, 18; “Nüzûr”, 37.

⁴⁸⁶ Muhammed Yusuf Kandehlevi, *Hayâtü's-sahâbe*, çev. Ahmet Meylânî (İstanbul: Divan Yayınları, 1980), 2/655.

⁴⁸⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 4/191.

⁴⁸⁸ Müslim, “Âdâb”, 194.

⁴⁸⁹ Tirmizî, “Birr”, 36.

⁴⁹⁰ Buhârî, “Ezan”, 46, 94; “Amel fi's-salât”, 6; “Megâzî”, 83; Müslim, “Salât”, 98; Nesâî, “Cenâ'iz”, 7.

konuyu insanlara anlattığı için utanarak güldüğü, Hz. Peygamber'in, kendisine duyduğu sevgiyi ve ilgiyi hatırlayarak sevinç ve neşeden güldüğü⁴⁹¹ gibi farklı rivayetler vardır.

Hz. Peygamber'e hicret izni verilince günün sıcak bir zamanında âdeti olmadığı halde Hz. Ebû Bekir'in evine gitmiş ve kendisine hicret izni verildiğini, onunla beraber hicret edeceğini söyleyince Hz. Ebû Bekir sevinçten ağlamıştır. Hz. Âişe, ben bir erkeğin sevinç gözyaşı döktüğünü babam Ebû Bekir'de gördüm.⁴⁹² demiştir. Bazen insanın duyguları, şükürden ve kendisine verilen nimetlerden dolayı sevinç gözyaşlarına dönüşebilmektedir.

Hz. Peygamber, insanların kendisinden bir şey istemelerini karşılıksız bırakmazdı. Şayet istenen o şey elinde mevcut ise verir yoksa başkasından tedarik edilmesini sağlar, onun bedelini de kendi adına borçlanırdı. Bir defasında böyle bir durum bedevînin, Resûlullah (s.a.v)'dan bir istekte bulunması ve istediği şeyin kendisinde bulunmaması üzerine satın almasını ve borcunu da kendisinin ödeyeceğini söylemesi Hz. Ömer'i rahatsız etmiş ve çok üzmüştü. Ey Allah'ın resulü! Sen elindeki imkânları kullandın vereceğini verdin demesi üzerine bu sözler Resûlullah (s.a.v)'ın hoşuna gitmedi. Orada bulunan Abdullah b. Huzeyfe es-Sehmî (r.a), ver ey Allah'ın elçisi korkma! Arşın sahibi olan Allah, seni darlığa düşürmez. Bu sözler Resûlullah (s.a.v)'ın hoşuna gitmiş, yüzündeki üzüntü, yerini sevinçe dönüştürmüş ve *"işte ben bununla emrolundum"*⁴⁹³ buyurarak, Hz. Ömer'in sözlerine üzüldüğünü mimikleriyle îmâ etmiş ve diğer duygu sahibi insanlar gibi Hz. Peygamber de duygularını ifade etmiştir. O da bazı durumlara üzülme ve sevinme idi. Bu olayda da önce üzüldüğü sonra da sevindiği görülmektedir.

Hz. Peygamber'in, beşerî hareket ve tavırlarına bakıldığında zaman görülecektir ki onun, bir şeyden hoşlandığı veya hoşlanmadığı ilk önce yüzünden anlaşılırdı. Hoşlandığı bir şey gördüğünde ve duyduğunda yüzünde tebessüm oluşurdu. Onun gülüşü tebessüm idi. Ağlarken gözleri yaşla dolardı. Çoğu zaman göğsünde bir inilti duyulurdu.⁴⁹⁴

Resûlullah (s.a.v), sevinç ve hüzn konusunda olduğu gibi diğer konularda da beden dilini en güzel şekilde kullandığı görülmektedir. Gülmesi, ağlaması, konuşmasında herhangi bir şeyi üç defa tekrar etmesi, ses tonu, çocuklara selam vermesi, namaz esnasında göğsünde ağlamaktan inilti duyulması gibi hususlar onun beden dilini en güzel şekilde kullandığının örnekleridir.

Genel hatlarıyla anlatmaya çalıştığımız hadislerde sevincin beden diliyle ilişkisi, Hz. Peygamber'in şahsında yer etmiş ve sahâbe bunu çok iyi anlamış ve rivayetlerle aktarmışlar. Günümüz insanları da sevinçlerini ve mutluluklarını bu yolla ifade edebilirler. Her bakımdan örnek olan Resûlullah (s.a.v), bu yönüyle de rehberliği, iletişiminde bizler için yol gösterici olacaktır.

3.11. Hadislerde Sevinç Psikolojisi

Sevinç, kişinin içinde bulunduğu durumdan tam anlamıyla hoşnut olma duygusudur. Psikoloji bilimine göre sevinç; kendine mahsus şiddeti olan mânevî bir haz diye tarif edilmektedir.⁴⁹⁵ Ayrıca sevinç, hoşnut edici yaşantıların ortaya çıkardığı dış belirtileri olan bir coşkudur.⁴⁹⁶

⁴⁹¹ Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî, *Fethu'l-bârî li şerhi Sahihi'l-Buhârî*, 3. Baskı (Kahire: Mektebetü's-selefiyye, 1407/1986), 4/180.

⁴⁹² İbn Hişâm, *İslam Tarihi, Siretü İbn Hişâm*, 2/151.

⁴⁹³ Kandehevî, *Hayâtü's-sahâbe*, 2/252.

⁴⁹⁴ İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb, *Zâdü'l-meâd*, çev. Şükrü Özen (İstanbul: İklim Yayınları, 1988), 1/167.

⁴⁹⁵ Nurettin Topçu, *Psikoloji* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2003), 68.

⁴⁹⁶ Özcan Köknel, vd.. *Davranış Bilimleri (Ruh Bilimi)* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1993), 56.

Sevinç ve mutluluk kavramları birbirleriyle ilişkili kavramlardır. Sevinç, bir insanın geçici olarak hissettiği hoş bir duygu olarak belirtilirken, mutluluk ise daha çok iyi bir yaşam tarzı ve halinden memnun olmayı ifade etmektedir. Mutlu olmayan bir kişi bile olumlu bir gelişme karşısında geçici olarak sevinç duygusu hissedebilir.

Sevinç ve neşe, insanın rûhî yönünü dinç tuttuğundan bedenî hastalıklara karşı da direncini artırmaktadır. Bunun örneğini bir hastalıktan dolayı doktora giden İbn Teymiyye'ye, doktorun senin ilmî çalışmalarından uzak durman gerekir tavsiyesi üzerine İbn Teymiyye cevaben, ilimden uzak kalamayacağını, onun uzmanlık alanı olan ilimle cevap vererek ruh, sevinçli ve huzurlu olunca beden güçlenip hastalığı yenmez mi? Doktor evet dedi. İbn Teymiyye, benim ruhumda ilimle huzur buluyor, tabiatım ilimle güçleniyor ve rahatlıyor deyince, doktor bu bizim tedavi yöntemimizin dışında bir şey diyerek cevap vermiştir.⁴⁹⁷

İnsana fizyolojik ve psikolojik yönlerden etki eden ağlama duygusu, birçok farklı sebeplere bağlı olarak gerçekleşir. İnsan, üzücü, hoş gitmeyen bir durum veya şiddetli bir bedensel acıdan dolayı ağladığı gibi hoşuna giden ve sevindiği bazı durumlarda da ağlayabilmektedir. Hangi sebeple olursa olsun ağlamanın biyolojik ve psikolojik açıdan faydalı olduğu, doğal olan durumlarda bile ağlayamayan kimselerin bazı hastalıklara yakalanma riskinin yüksek olduğu bir gerçektir.⁴⁹⁸

Herkes için sevinç ve mutluluk nesneleri farklı olsa da hayatında tutarlı hedefleri olan, kararlılıkla amacına doğru ilerleyen ve sosyal ilişkileri iyi olan kişilerin diğerlerine göre sevinç ve mutlulukları daha fazla belirgin olduğu tespit edilmiştir. Bu tür insanlar, mutlu düşünce alışkanlıkları edinmeye çalışmışlardır.⁴⁹⁹ Buna göre gönüllerinde hissettikleri sevinci dinlemeyi ve bu sevinci yüz ifadesinde gösterebilen insanların sağlıklı bir ruh yapısına sahip oldukları bir gerçektir.

Abdullah b. Zeyd (r.a)'ın, rüyasında görmüş olduğu adamın kendisine ezan lafızlarını öğretmesi, sabah olduğunda Abdullah'ın, sevinçten sanki yüreği yerinden fırlayacak gibi bir halde rüyasını Resûlullah (s.a.v)'a anlatmaya gitmesi,⁵⁰⁰ Allah resulünün de Abdullah'a rüyasında gördüğü lafızları, Bilal'e öğretmesini istemesinden anlaşıldığına göre bazen kişinin uykuda gördüğü güzel ve sevindirici rüyalar da kişinin sevincine etki etmektedir. Hz. Peygamber de görülen bu rüyaya olumsuz bir tepki vermemiş bilakis rüyanın gereğini yerine getirmiştir.

Resûlullah (s.a.v), hastaları ziyaret eder, ashâbına da emrederdi.⁵⁰¹ Hasta ziyaretinde bulunmakla Müslümana karşı bir görev yerine getirilmiş olduğu gibi hastaya moral verilmiş, gönlü alınmış, dostluklar geliştirilmiş, acıları paylaşılmış ve hafifletilmiş, ona yaşama sevinci verilmiş olmaktadır.⁵⁰² Dertler ve sıkıntılar paylaşıldıkça azalır. Hasta ziyareti de bunlardan biri ve vazgeçilmez bir görevdir.

Allah Teâlâ, Kur'ân'da birçok âyette Hz. Peygamber'in ahlâkını övmekte ve onun nasıl bir yapıya sahip olduğunu bildirmektedir. Bunlardan biri de Resûlullah (s.a.v)'ın güzel huylu ve yumuşak kalpli olduğudur. Elbetteki bu iki güzel ahlâk, insanî ilişkilerde çok önem arz etmektedir. Âyette; *"Sen huysuz ve katı kalpli biri olsaydın (insanlar) etrafından dağılıp giderlerdi."*⁵⁰³ buyurularak bu konunun önemine işaret edilmektedir. Allah resulü (a.s), sahâbeye karşı özüyle, sözüyle ve uygulamalarıyla güzel ahlâkı göstermiştir.

Abdullah es-Sünâbihî (r.a), şöyle rivayet etmiştir: Biz Resûlullah (s.a.v)'ın yanında idik. Bir bedevî geldi ve ona *"Ey Allah'ın elçisi! Ey iki boğazlanmışın oğlu! Memleketimiz, malımız ve suyumuz kurudu. Aile bireylerimiz telef oldu. Allah'ın sana bahşettiğinden bana da ver, buyurdu". Bunun üzerine Allah resulü (a.s), tebessüm*

⁴⁹⁷ İbn Kayyim, *Allah Sevgisi*, 185.

⁴⁹⁸ Sefa Saygılı, *Mutluluk Elimizde* (İstanbul: Türdav Yayınları, 2001), 110-116.

⁴⁹⁹ Tarhan, *Mutluluk Psikolojisi*, 156-159.

⁵⁰⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 1/248.

⁵⁰¹ Buhârî, "Cenâ'iz", 2, 80; "Merdâ", 11.

⁵⁰² Tirmizî, "Edeb", 45; Nesâî, "Cenâ'iz", 53.

⁵⁰³ Âl-i İmrân 3/159.

ederek güldü.”⁵⁰⁴ buyurdu. Burada Hz. Peygamber’in tebessümü, karşısındaki kişiye pozitif bir yaklaşımdır. Aynı şekilde hakkında söylenileni hem açıklaması hem de tasdik etmesi kabilinden tebessümü ve gülmeyi seçmiştir.

Psikoloji alanında yapılan birçok çalışmalar sevinç ve mutluluğun bedensel ve ruhsal birtakım belirtileri olduğunu göstermektedir. Bireyin bedensel olarak canlı, enerjik, zinde olması, hastalık ve yaralanma gibi durumlara karşı, daha dayanıklı tepkiler vermesi sevinç ve mutluluğun bedensel belirtileri olarak kabul edilmektedir. Buna mukabil halsizlik, unutkanlık, gerginlik, uykusuzluk, nefes darlığı hissi ve çarpıntı gibi işaretler ise mutsuzluğun bedensel belirtileri olarak değerlendirilmektedir. Sevinç, neşe, iyimserlik, kişinin ailesi ve çevresiyle uyum içerisinde olması, huzur ve mutluluğunun göstergesi, buna karşılık karamsarlık, gerginlik, sürekli halinden şikâyet etme ve başkalarını eleştirme gibi durumlar ise kişinin mutsuzluğunun belirtileri olarak görülmektedir.⁵⁰⁵

Hz. Peygamber hem sözleriyle hem de uygulamalarıyla her işte ölçülü olmuş ve ümmetine de ölçülü olmayı tavsiye etmiştir. Bunlardan biri de gülme konusunda aşırıya kaçılmamasıdır. O; “*Az gül, çok gülmek kalbi öldürür (katılaştırır).*”⁵⁰⁶ buyurarak çok gülmenin kişinin şahsiyet ve vakarını zedeleyeceği ve gaflete yol açma gibi sonuçlar doğuracağı anlaşılmaktadır.⁵⁰⁷

Hadislerde Müslümanın Müslüman’a tebessüm etmesinin sadaka olduğu bildirilmiş ve övülmüştür. İki Müslüman karşılaştıklarında birbirlerine selam verip el sıkışmaları, güler yüzle birbirlerinin hal ve hatırını sormaları Müslüman ahlâkı olarak tarif edilmiştir.

İnsanlar, sahip oldukları değerler ve ilkelere göre sevinmelerine sebep olan şeyleri değerlendirmeleri de farklılık gösterir. İnsanları seven kişi onların sevinmeleri ile sevinir, üzüntüleriyle üzülür. Bunun tersi olan durumlarda ise insanların başlarına bir kötülük geldiği zaman sevinir ve mutlu olur.

Sevinç ve mutluluk, insanın iç dünyasını üzüntülerden, acılardan korumak aynı zamanda bireyin özgün yeteneklerini ortaya çıkarmak için yaşamsal bir sanat alanı oluşturmaktadır. Bu yüzden insan, duygularını yansıtırken ölçülü olmalı, vakarını zedeleyecek şeylerden uzak durmalıdır. Sevinç ve üzüntüsünü de Allah’a isyan boyutuna taşımaktan şiddetle kaçınmalıdır.

3.12. Hadislere Göre Sevinci İnşa Eden Unsurlar

Duygu: “Hoşlanma ve acı duyma biçimindeki tepkiler olarak” tarif edilmektedir.”⁵⁰⁸ İnsan, sevgi gücü ile yaratılmıştır. O, sevmeye ve sevilmeye muhtaçtır. Sağlıklı bir insan sevgi doludur. Normal bir insan sevinçli ve coşkulu olduğu kadar üzüntülü ve öfkeli de olabilir. Bu, gerçek hayatın bir parçasıdır. İnsan, duygularını olduğu gibi yansıtır. Duyguları ile sözleri ve fiilleri arasında bir tutarlılık vardır ve olmalıdır.

Hz. Peygamber, Medine’ye hicret ettikten sonra; “*Ey insanlar selâmı yayınız! Rast geldiğinize selâm veriniz, muhtaçlara yemek yediriniz, akrabalarınıza da yardım ediniz ve onları ziyaret ediniz.*”⁵⁰⁹ buyurarak Müslümanlar arasındaki sevgi duygusunun temellerini sağlamlaştırmıştır.

Hz. Peygamber, müminlerin sevinmesine vesile olacak durumları hem sözüyle hem de duygularıyla göstermiştir. Çünkü sevinçler, huzur ve mutluluğa, mutluluk da

⁵⁰⁴ İbn Hacer, *Fethu’l-bârî*, 12/378; Münâvî, *Feyzü’l-kadîr şerhu Câmiu’s-sağîr*, 3/569; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’ânî’l-azîm*, 4/20.

⁵⁰⁵ Nevzat Tarhan, *Kendinizle Barışık Olmak Duyguların Eğitimi* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2012), 16-17.

⁵⁰⁶ Tirmizî, “Zühd”, 2.

⁵⁰⁷ Buhârî, “Edeb”, 68; “Tefsir”, 46; Müslim, “Fezâ’ilü’s-sahâbe”, 134.

⁵⁰⁸ Akalın, *Türkçe Sözlük*, “Duygu”, 729.

⁵⁰⁹ Buhârî, “İman”, 6, 20.

insanı saadete ulaştırır. Ebû Hüreyre (r.a)'den rivayet edilen bir hadiste Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmaktadır: “*Ey Allah'ın resulü! Hangi kadın daha hayırlıdır? Kocasını bakınca onu sürûra erdiren, emredince itaat eden, nefis ve malında kocasının hoşuna gitmeyen şeyle ona muhalefet etmeyen kadın!* diye cevap verdi.”⁵¹⁰ Hadiste insanın sevincine ve saadetine etki eden durumlardan hayırlı kadının özellikleri bildirilmektedir. Bu durum hem karı-koca arasındaki sevgi ve saygının inşasını hem de dünya ve âhiret saadetini kazanmak için önem arz etmektedir.

Ramazan Bayramının öncesinde meşru kılınan fitır sadakası ile imkânı olmayan Müslümanların ihtiyaçlarının karşılanması, hiç değilse bayramlarda sıkıntılarının giderilmesi, bayram coşkusuna ve sevincine katılmalarının sağlanması gerekir. Bir toplumda bir kısım insanlar, sevinç ve neşe içinde bayram ederken diğerlerinin ihtiyaç içerisinde kıvrınması, bu sevinç ve coşkuya ortak olamaması, toplumsal ilişkileri zedeleyen, kabul edilemez bir durumdur.

Hiz. Peygamber, zaman zaman müjdeli vahiylerle sevindirilmiştir. Bu ilahî müjdelere bazen çok üzücü bir olayın sonunda bir ferahlık ve rahatlama duygusunun yaşanmasına⁵¹¹ bazen de gelecekle ilgili sevindirici haberlerin alınıp mü'minlerin şevklerinin arttırılmasına vesile olmuştur.⁵¹²

Resûlullah (s.a.v), davetine icabet eden insanları görünce seviniyordu. Bunlardan birisi de Temîm ed-Dârî (r.a)'nin Müslüman olmasına sevinmiş, namaz kıldıktan sonra sohbet etmek üzere minbere çıkıp, gülerek onun Müslüman olduğunu sahâbeye açıklamıştır.⁵¹³

Hiz. Peygamber'in sevindiği olaylardan biri de toplumsal olaylardır. Medine'ye hicret esnasında Kubâ'da Abdullah b. Zübeyr (r.a)'ın dünyaya gelmesine hem kendisi hem de Müslümanlar sevinmişlerdir.⁵¹⁴ Aynı şekilde Allah resulü (a.s), sahâbenin bazı sözlerinden de hoşlanarak tebessüm eder ve gülerdi. Hudeybiye'de Seleme'nin “Ey Allah'ın resulü! Bana izin ver, şu ordudan yüz kişi seçeyim de düşmanı takip edeyim ve onların habercilerini öldüreyim,” demesi üzerine Hiz. Peygamber, yan dişleri görülecek şekilde sevincinden güldü.⁵¹⁵

Resûlullah (s.a.v), bir çocuk gördüğü zaman yüzünü sevinç ve neşe kaplar, onların yanlarına uğrar, ilgi gösterir ve onlara selam verirdi.⁵¹⁶ Onun bu uygulaması çocuklara şahsiyet kazandırma ve öz güvenlerini geliştirme açısından çok önemlidir. O, çocuklara beddua edilmesini de yasaklamış⁵¹⁷ ve onlara daima sevgi ile hitap edilmesini tavsiye etmiştir.⁵¹⁸ Çocukların gönüllerini hoşnut etmek için onlara hediyeler verir,⁵¹⁹ onlarla oynar ve şakalaşır. Uzun süre Hiz. Peygamber'in hizmetinde bulunan Enes b. Mâlik (r.a), insanlar içerisinde Resûlullah (s.a.v)'tan daha fazla çocuklara şaka yapan kimseyi görmedim⁵²⁰ demektedir. Hiz. Peygamber'in çocuklara karşı sevinç ve neşe halleri ve onlarla şakalaşması onlara önem verdiğini ve gelecekte İslâm'ı onların temsil edeceğini göstermektedir.

Hiz. Peygamber, zaman zaman hanımı Âişe (r.anhâ)'yi neşelendirmek ve hoşnut etmek için açık araziye çıkıldığında, onunla yarış bile yapıyordu.⁵²¹

⁵¹⁰ Nesâî, “Nikâh”, 14.

⁵¹¹ en-Nûr 24/11-21.

⁵¹² el-Feth 48/1.

⁵¹³ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 1/343.

⁵¹⁴ İbn Hacer, *el-İsâbe*, 7/486.

⁵¹⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 4/53; İbn Sa'd, *Tabakât*, 2/84.

⁵¹⁶ Müslim, “Selâm”, 15.

⁵¹⁷ Ebû Dâvûd, “Vitr”, 27.

⁵¹⁸ Tirmizî, “Edeb”, 62.

⁵¹⁹ Muhammed b. Ömer Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, thk. Marsden Jones (Beyrût: Âlemü'l-kütüb, 1404/1984), 3/979.

⁵²⁰ Ebû Bekr Ahmed b. Muhammed b. İshâk ed-Dîneverî İbn Sünnî, *Amelü'l-yevm ve'l-leyle* (el-Mektebetü's-şâmile el-isdâru's-sânî), 2/297.

⁵²¹ Bekir Topaloğlu, *İslâm'da Kadın* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2001), 89.

Sevincin tezahürlerinden birisi de sevinç gözyaşlarıdır. Ashâb-ı Kirâm bazı sevinçli hallerde ağlardı. Sevinçten ağlama ile üzüntüden ağlama aynı şey değildir. Sevinçten ağlamada kalp mutlu ve neşeli, vücut serindir. Üzüntüden ağlamada ise kalp sıkışmış kederli ve üzüntülü, vücut sıcaktır. Dolayısıyla sevinç gözyaşları serin, üzüntü gözyaşları sıcaktır.⁵²²

Tasavvuf düşüncesinde sevinç, Allah sevgisi bağlamıyla ele alınmakta ve karşılıksız sevginin kişiyi gerçek sevince ulaştıracağı şeklinde anlaşılmıştır. Allah Teâlâ'ya yaklaşırken sevginin en büyük sevinç olduğu hatta insanı ağlamaktan a'mâ yaptığı belirtilmiştir.⁵²³

Hz. Peygamber, ifrat ve tefritten uzak, mutedil bir yol izlenmesini tavsiye etmektedir. Bu konuda İslâm davetçileri de dikkatli olmalıdır. İnsanları İslâm'a davet ederken, uyarıcı ve müjdeleyici ölçüsüne riayet etmelidirler. Kur'ân'da Allah Teâlâ bunun ölçüsünü; *"Ey Peygamber! Biz seni bir şahit, bir müjdeci ve bir uyarıcı olarak gönderdik."*⁵²⁴ buyurarak Hz. Peygamber'e ve onun şahsında tüm davetçilere uyarıcı ve müjdeleyici bir durumda olunması gerekliliği bildirilmektedir. Hz. Peygamber, Yemen'e elçi olarak gönderdiği Muaz b. Cebel (r.a) ve Ebû Mûsâ el-Eş'arî (r.a)'ye insanların işlerinde kolaylık gösterip zorluk çıkarmamalarını, müjdeleyip, nefret ettirmemelerini⁵²⁵ tembih ve tavsiyede bulunmuştur. İnsanlara güzel ahlâk ile muamelede bulunmak İslâm'ın her zaman şiarı olmuştur.

Yukarıdaki hadislerden de anlaşılacağı üzere Hz. Peygamber, her fırsatta ashâbına müjdeli haberler verme ve onların kalplerini sevinç ve neşeyle mutlu etme noktasında gayret göstermiş ve ümmetinin merhamete mazhar olmuş ümmet olduğunun müjdesini vermiştir.⁵²⁶ İbn Hacer, bu tür müjdeci haberlerin verilmesini Müslümanlar için sevinçlerin en büyüğü olarak belirtmektedir.⁵²⁷ Sahâbe de Resûlullah (s.a.v)'a ve kendi aralarında müjdeli ve sevinçli haberleri yayma ve nakletme konusunda pek hırslı ve hızlı idiler.⁵²⁸

Müslümanın sevinç ve mutluluğuna vesile olan birtakım unsurlar vardır. Bunlar arasında dinin emirlerinin yerine getirilmesi, insanların ahlâkî yaşantılarını güzelleştirmesi, Resûlullah (s.a.v)'ın yaşamış olduğu sevinç ve mutlulukları bilip, konuyla ilgili tavsiyelerine uyması kişiyi sevinç ve mutluluğa ulaştırır. Aynı zamanda başkalarının sevinç ve mutluluklarını paylaşmak, kişinin kendi sevinç ve mutluluğuna katkı sağlar.

3.13. Hadislerde Sevinci Engelleyen Unsurlar

İslâmî psikolojiye göre insanın yaşamdaki arzusu, huzurlu ve mutlu bir yaşam sürmektir. Sevinç ve neşe, ruhsal, sağlıklı bir hayatın göstergesi iken üzüntü, keder, kaygı ve depresyon ruhsal hayatın bozukluğuna işaret etmektedir. İnanç, insanı psikolojik emniyet içerisinde tutan, gelecek kaygısı ve ölüm endişesi gibi bazı kaygılardan koruyan önemli bir unsurdur.⁵²⁹ Resûlullah (s.a.v), inançsızlıktan dolayı insanları sakındırmış, bu durum kişinin huzuruna, mutluluğuna ve sevinçlerine olumsuz yönde etki edeceği belirtilmiştir.

⁵²² Mecdi Muhammed eş-Şihâvi, *Peygamberimizin Sevindiği Durumlar*, çev. İsa Canpolat (İstanbul: Polen Yayınları, 2007), 18.

⁵²³ Necmeddin Şeker, *Tasavvufta Hadis Yorumu* (Ankara: İlâhiyât Yayınları, 2016), 354-355.

⁵²⁴ el-Ahzâb 33/45.

⁵²⁵ Buhârî, "Megâzî", 60; Müslim, "Cihâd", 7.

⁵²⁶ Ebû Dâvûd, "Fiten", 7.

⁵²⁷ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 12/378.

⁵²⁸ Bu konuda Buhârî'nin *Sahîh*'inde "Kitâbü'l-cihâd ve's-siyer" de Bâbü'l-bişâreti fi'l-fütûh" bölümündeki hadislerde çok örnek görmekteyiz.

⁵²⁹ Ali Ayten, *Erdeme Dönüş-Psikoloji ve Mutluluk Yolu* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2014), 98.

Resûlullah (s.a.v), buyurdular ki: *“Bana Cebrâil geldi. “Ümmetinden kim Allah’a herhangi bir şeyi ortak kılmadan ölürse cennete girer, müjdesini verdi.”*⁵³⁰ Başka bir hadiste ise şöyle buyurdular: *“İmanın tadını, rab olarak Allah’ı, din olarak İslam’ı, peygamber olarak Muhammed’i seçip razı olanlar duyar.”*⁵³¹ buyurmuştur. Hadislerden de anlaşıldığı gibi inançsızlık kişi için dünya ve âhirette gerçek huzur ve rahata erişememek ve hakiki sevinçleri yaşayamamak demektir.

Hz. Peygamber, Mekke’nin fethi günü insanlara bir hutbe irâd etmiş ve şöyle buyurmuştur: *“Allah, sizden câhiliye gururunu ve atalarınızla övünme âdetini gidermiştir. İnsanlar iki gruptur; Allah katında değerli, Müslüman kişi ve bedbaht, inanmayan değersiz kişi”* diyerek inanmayan insanların mutsuz ve huzursuz olacağına bundan dolayı da gerçek manada sevinç ve neşeyi yaşayamayacaklarına işaret edilmektedir.⁵³²

İslâm’da haset yerilmiştir. Çünkü hasedin zararı açıktır. Haset edilenin işleri düzgün gidip emellerine ulaştıkça haset eden ıstırab ve elemelere gark olur. Hüzünler içinde boğulup gider. Sen sevinçli iken hasetçinin kedere boğulması sana yeter. Sen mutlu iken haset onun sevinç ışığını karartır. Sen yükselirken o alçalır.⁵³³ Resûlullah (s.a.v), hasedi yermiş ve Müslümanları da uzak durmaya davet etmiştir. Ebû Hüreyre (r.a)’den rivayet edilen bir hadiste: *“Hasetten kaçının. Çünkü o, ateşin odunu yiyip tükettiği gibi, bütün hayırları yer tüketir.”*⁵³⁴ buyurularak hasedin kötülüğüne vurgu yapılmış ve kişinin kazandığı hayırları tüketeceği belirtilmiştir.

Sevinç ve neşe, gerçekte acı ve kederin yokluğu demektir. Eğer insan içindeki kaygıları ve üzüntüleri kendinden uzaklaştırabilirse, neşelenir. Bazı üzüntüler de beşerî yaşamın gereğidir. Ancak birçokları kişinin kaygılarından ve umutsuzluklarından kaynaklanır. Bu tür kaygılar, ruh hastalığı gibi diğer birçok sorunlara kaynaklık eder.

Vâsile b. el-Eskâ’dan rivayet edilen bir hadiste Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmaktadır. *“Kardeşin için sıkıntılı ve kötülük günlerinde sevinç gösterme, yoksa Allah ona rahmet eder, seni de ondaki belaya uğratar.”* buyurmaktadır.⁵³⁵ Hadisten anlaşıldığına göre kişinin kötü ve sıkıntılı gününde onun yanında olmayarak sıkıntılarını, hafifletici tesellide bulunmayıp başına gelen kötülüğe sevinmek bir gün o kötülüğün de kendi başına gelmesine sebeptir. Bu tür duygular sevincin yayılmasına ve paylaşılmasına engeldir.

Hz. Peygamber, *“Bir kulun kalbinde imanla haset bir arada bulunmaz.”*⁵³⁶ buyurmaktadır. Bu tür kötü hasetler, din kardeşliğine ve sosyal barışa engeldir. İnsanlar, yaratılıştan gelen bir kıskançlık duygusu taşımalarına rağmen, aklın ve dinin buyruğuna uyarak bu duyguyu baskı altında tutabilirler. Böyle yapmalarıyla dinî ve ahlâkî sorumluluktan da kurtulurlar. Zira haset duygusunu bütünüyle yok etmek, herkes için mümkün değildir.⁵³⁷

İnsanlar arasında yapılan yarışmalarda kazanan kişi, rakibinin kederlenmesine sevinip, sevinçlerine üzülmemektedir. Yarışmayı kendisinin kazanması rakibinin mağlup olmasıyla sevinir. Halbuki kendisi için sevip istediğini Müslümanlar için de sevip istemezse mü’minlerin ahlâkından uzak olur. Kişi yarışmayı kazandığı zaman elbet sevinir ama bu sevinç karşısındakini küçük düşürecek şekilde kutlanmaz.⁵³⁸ İslâm, Müslümanların yaptıkları iyilikleri küçük görmez. Bilakis iyiliklerin en küçüğünden en büyüğüne kadar yapılmasını emir ve tavsiye eder. Hz. Peygamber de bu konuda iyiliğin

⁵³⁰ Buhârî, “Tevhid”, 33; Müslim, “İman”, 153; Tirmizi, “İman”, 18.

⁵³¹ Müslim, “İman” 56; Tirmizi, “İman”, 10.

⁵³² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 2/361, 524; Ebû Dâvûd, “Edeb”, 110, 111; Tirmizî, “Tefsîru’l-Kur’ân”, 50.

⁵³³ Kınalızâde Ali Efendi, *Ahlâk-ı Alâî (Ahlâk İlmi)* (İstanbul: Tercüman Yayınları, ts.), 237.

⁵³⁴ Ebû Dâvûd, “Edeb”, 52.

⁵³⁵ Tirmizî, “Kıyâmet”, 54.

⁵³⁶ Nesâî, “Cihâd”, 8.

⁵³⁷ Gazzâlî, *İhyâu ulûmi’-d-dîn*, 3/238-239.

⁵³⁸ Gazzâlî, *İhyâu ulûmi’-d-dîn*, 1/119-120.

en küçüğünü bile esirgemezdi. O bir hadiste; *“Din kardeşini güler yüzle karşılamak gibi bir iyiliği bile sakın küçük görme.”*⁵³⁹ buyurarak tebessümün Müslümanlardan esirgenmemesini tavsiye etmektedir.

Hz. Peygamber, Allah Teâlâ’nın, kullarının gülme fiilinden sevmediği hususunda şöyle buyurmaktadır: *“Allah’ın gazap ettiği gülme, kişiyi incitici, küçük düşürücü, alay edici, eziyet verici ve kaba ve batıl sözü başkalarına hem gülmek hem de onları güldürmek için söyler. Bundan dolayı yetmiş kat cehennem uçurumundan aşağı yuvarlanır.”*⁵⁴⁰ buyurmaktadır. Hadiste anlatılmak istenen Müslümanlar arasında sevgiyi yok edici şeylerin yerildiği ve Allah Teâlâ’nın da razı olmayacağı anlatılmaktadır.

Resûlullah (s.a.v), yaratılmışların en üstünü, makam ve mertebe olarak en yücesi olduğu ve Kur’ân da Allah Teâlâ tarafından çeşitli defalar övüldüğü halde, insanlar arasında hiçbir şekilde Peygamberlik imtiyazını kullanmamış ve kendisini onlardan üstün göstermeye çalışmamıştır. Aynı şekilde Müslümanın din kardeşine karşı kötü duygular içinde olmasını da yasaklamıştır. Birbirlerine karşı her zaman iyi duygulara sahip olmayı teşvik etmiştir.

İslâm ahlâkçıları, haset, kin, kibir, ulaşılmak istenen şeylerden mahrum kalma korkusu, nefsin kötülük ve çirkinliklerinden olduğunu belirtmişler ve bunları bir tür ruh hastalığı saymışlar, tedavi edilmediğinde başta kendisine zarar vereceğini, çünkü onu mutsuz kılacağını söyler. İslâm, insana âhireti unutturmayan, övünme ve kibirlenmeye sebep olmayan, helal yollardan elde edilen dünyalıkları yasaklamamıştır. İnsan, yaşamı boyunca bazen kendisini sıkıntıya sokacak, üzecek durumlarla karşılaşabilir. Böyle durumlarda başka birçok insanın da benzer sıkıntılardan geçtiğini düşünüp ibret alması, rahatlamasına ve huzura kavuşmasına vesile olacaktır.

3.14. Hadislerde Sevinç ve İnanç İlişkisi

İnsanın yaratılış gayesi, yaratıcısını bilmek, O’nu tek olarak tanımak, O’nu anmak, O’na güvenmek ve her şeyi O’ndan ümit etmektir. Bunları kaybedince, üzüntü ve keder onu sarar ve etkisi altına alır.⁵⁴¹ Çünkü insanın fıtratında Allah Teâlâ’nın varlığını ve birliğini tanımaya doğru tabii bir eğilim vardır.⁵⁴² Bundan dolayı insan zihninde sevgi, muhabbet, merhamet, sevinç gibi duyguların yanında kutsala inanma ihtiyacı da vardır.

Hz. Peygamber’in her şeyde olduğu gibi sevinci ve hüznü de iman endeksli hidayet merkezli idi.⁵⁴³

Enes b. Mâlik (r.a)’den rivayet edilen bir hadiste Resûlullah (s.a.v), şöyle buyurdu: *“Şu üç özellik kimde bulunursa o, iman tadını tadar: Allah ve resulünü, herkesden fazla sevmek, Sevdiğini Allah için sevmek, Allah, kendisini küfür bataklığından kurtardıktan sonra tekrar küfre dönmeyi, ateşe atılmak gibi çirkin ve tehlikeli görmek.”*⁵⁴⁴ Hadiste iman tadı, tatlı bir deyimle “halâvetü’l-îmân” olarak dile getirilmiştir. Sevilen ve benimsenen şey, seven ve benimseyene kolay gelir. Bundan dolayı Allah ve resulünü her şeyden fazla seven mü’min de dini görevleri kolay ve zevkle yapar.

Kur’ân’da iman ile sevgi arasındaki ilişki şöyle anlatılmaktadır: *“İnsanlar arasında Allah’ı bırakıp O’na koştukları ortakları ilâh olarak benimseyenler ve onları, Allah’ı severcesine sevenler vardır. İman edenlerin Allah’a karşı sevgileri ise her şeyden daha kuvvetlidir.”*⁵⁴⁵ Âyetten anlaşıldığı gibi mü’minlerin Allah’a olan sevgileri,

⁵³⁹ Müslim, “Birr”, 144.

⁵⁴⁰ Münâvî, *Feyzü’l-kadîr şerhu Câmiu’s-sağîr*, 3/1149.

⁵⁴¹ İbn Kayyim, *Zâdü’l-meâd*, 4/202.

⁵⁴² er-Rûm 30/30.

⁵⁴³ Çakan, *Örnek Kul Son Resul*, 80.

⁵⁴⁴ Buhârî, “Îmân”, 9, 14; “İkrah”, 1, “Edeb”, 42; Müslim, “Îmân”, 67; Tirmizî, “Îmân”, 10.

⁵⁴⁵ el-Bakara 2/165.

diğer tüm sevgilerinin önüne geçmektedir. Günümüz Müslümanları iman gereğini tam olarak yaşayamamalarından, Allah ve resulünü gereği gibi sevememelerinden dolayı iman halâvetini tam olarak yaşayamamaktadırlar.

Ebû Hüreyre (r.a), annesi için anlattığına göre; *müşrik olan annemi İslâm'a davet ettim, fakat annem imtina etti. Hatta Hz. Peygamber'in hakkında hoş gitmeyen sözler bile söyledi. Bunun üzerine ben ağlayarak Resûlullah (s.a.v)'in yanına gittim. Durumu ona anlattım. Resûlullah (s.a.v)'tan annemin hidayeti için dua etmesini istedim. Bunun üzerine: Allah resulü (a.s), Ey Allah'ım! Ebû Hüreyre'nin annesine hidâyet et diye dua etti. Ben Resûlullah (s.a.v)'in duasına sevinerek eve gittim. Kapı kapalıydı. Annem, Ebû Hüreyre içeri girme dedi. İçeriden su sesi geliyordu. Sonra elbiselerini giydi ve kapıyı açtı. Kelime-i şehadet getirerek Müslüman oldu. Ben hemen Resûlullah (s.a.v)'in yanına giderek müjdeyi vermek istedim. Âdeta sevinçten ağlıyordum. Ey Allah'ın resulü! Müjde dedim. Allah, senin duanı kabul etti, annem Müslüman oldu dedim. Resûlullah (s.a.v), Allah'a hamd etti ve güzel sözler söyledi.*⁵⁴⁶

Bu olay bize göstermektedir ki Hz. Peygamber ve sahâbesinin sevinç ve hüznleri iman ve hidâyet yönlü idi.

Hz. Peygamber, bir diğer hadiste ölümü unutup âhiret endişesi taşımadan yaşayanlar hakkında şu uyarıyı yapmaktadır: *"Ölüm kendisini kovaladığı halde, kendisi de dünyayı kovalayan kimseye şaşarım. Ölüm kendisinden gafil olmadığı halde, gaflete dalan kimseye şaşarım. Allah'ın kendisinden razı olup olmadığını bilmediği halde, kahkaha ile gülen kimseye şaşarım."*⁵⁴⁷ buyurarak gerçek sevincin dünya ve dünyalıklarda olmadığı, bunların hepsinin geçici olduğu, gerçek sevincin, Allah'ın kulundan razı olması ve cennet nimetlerine kavuşunca olacağı anlaşılmaktadır.

Allah inancı, insanın güvende olmasını ve güven içinde yaşamasını sağlamaktadır. Her şeye gücü yeten, insanın zihninden geçenleri duyabilen, sınırsız güç sahibi olan Allah Teâlâ'ya iman, insana neşe ve huzur sağlar. Bunun tersi olan inançsızlık ise insanlarda anlamsızlık hastalığı gibi bir takım ruhsal bunalımlara yol açabilmektedir.⁵⁴⁸

İman, Allah Teâlâ'nın rızasını kazanmanın ve cennet'e gidebilmenin anahtarıdır. Sevgi de bir binanın tuğlalarını bir arada tutan, harç ve çimento gibidir. *"Mü'minler birbirlerini sevmeye, merhamet etmeye, yardımlaşmada bir vücut gibidirler. Vücudun bir organı hastalandığında, bütün vücut uykusuzluk ve ateşle onun acısına ortak olur."*⁵⁴⁹ Hadisten anlaşılan, bir mü'min gerçekten Allah'a inanıyorsa, diğer mü'min kardeşlerine sevgi beslemelidir.

Dinin temeli sevgiye dayanır. Allah ile insan arasındaki ilişkilerin temelini sevgi oluşturur. Sevgi, iman ve amellerin ruhudur. Sevgi olmayınca onlar ruhsuz beden gibi kalırlar.⁵⁵⁰ Allah sevgisine sahip olan mü'min, iyilikler yapar ve başkalarını da sevindirir. Bu da onu ahlâken en yüksek seviyeye çıkarır.

İslam düşünce geleneğinde, sevinç ve mutluluğun yalnızca bireysel ve anlık bir hoşnutluk duygusu olarak değil, genel bir huzur halini ifade ettiği görülmektedir. Hz. Peygamber de birçok hadislerinde dünyanın kısa ve geçici olduğunu dolayısıyla zevklerin ve faydalanmanın da geçici olduğunu belirterek kalıcı olan âhiret mutluluğuna yönelmeyi bunun da ancak sağlam tevhid inancıyla olacağını belirtmektedir. Bundan dolayı gerçek sevinç ve mutluluğun temelinde inanç esaslarının olması gerektiği de göz ardı edilmemelidir. Çünkü İslam düşünce geleneğine göre, gerçek mutluluğa erişmek, inanan bireylere has bir durumdur.

⁵⁴⁶ Müslim, "Fezâilü's-sahâbe", 158.

⁵⁴⁷ Münâvî, *Feyzü'l-kadîr şerhu Câmiu's-sağîr*, 3/1174,

⁵⁴⁸ Nevzat Tarhan, *İnanç Psikolojisi ve Bilim* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2017), 154, 167.

⁵⁴⁹ Buhârî, "Edeb", 27; Müslim, "Birr", 66; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 4/270.

⁵⁵⁰ İbn Kayyim, *Medâricü's-sâlikîn*, 2/9.

3.15. Hadislerde Sevinç ve İbadet İlişkisi

Dinî hayatın vazgeçilmez unsurlarından biri de ibadetlerdir. İbadetler, kul ile Allah arasında iman bağı ile kurulan ilişkinin dışı yansıması ve dini hayatın pratik uygulamasıdır. Bir başka ifade ile ibadet, bireyin inandığı yüce yaratıcıya sevgi, saygı, bağlılık ve şükran duygularıyla yönelip, onun emirleri doğrultusunda davranışlar göstermesidir.⁵⁵¹

Hz. Peygamber'in gönderiliş gayesi insanlara İslâm'ı anlatmak, ibadetlerin nasıl yapılacağını göstermek, güzel ahlâkî örnek yaşantısı ile göstermektir. Resûlullah (s.a.v), bunları, söz, fiil ve takrirleri ile bildirmiştir. Aynı zamanda Hz. Peygamber, ibadetin anlamını genişletmiş, ibadeti belli bir zaman ve mekâna ait olmaktan çıkararak hayatın tamamına yaymıştır. O, *“yoldaki eziyet veren bir şeyi kaldırıp atmak sadakadır”*⁵⁵² buyurarak sevap verileceğini bildirmiştir. Müslümana tebessüm etmeyi, onun bir üzüntü ve sıkıntısını gidermeyi önemsemiştir. O, iyiliğin güzel ahlâk olduğunu vurgulayarak, ibadetlerin önemli hikmetlerinden birisinin de kişinin güzel ahlâk sahibi olmasını sağladığını belirtmiştir.⁵⁵³

Müslümanın ibadet vazifesini samimi bir şekilde yerine getirmesi, ruh dünyasında ve psikolojik olarak iyi olma durumlarında birtakım olumlu gelişmelere yol açabilmektedir. Kul, mâsivâdan uzaklaşarak ve dünya sevgisini gönlünden atarak rabbine yönelir. Bu şekilde kalp huzuruna ulaşır.⁵⁵⁴

İnsan, kulluğunun bilincinde olur, görevlerini yerine getirir ise manen huzurlu, mutlu ve sevinç içinde yaşar. Yani ibadet kişiye sevinç ve ferahlık verir. İbadetlerin insan karakteri üzerinde olumlu etkileri vardır. Kişiyi iyiye, doğruya yönlendirerek olgunlaştırır ve güzel davranışlar sergilemesini sağlar.⁵⁵⁵

Allah Teâlâ, Arafat'ta vakfe yapanlara iki türlü yaklaşır: O saatte yapılacak duanın mutlak kabul edileceği, vakfe yapanlara has yakınlaşması, meleklerine övünmesi, mü'minlerin sevinçleri, neşeleri ve mutlulukları kat kat artar.⁵⁵⁶ şeklinde açıklanmaktadır.

Hacılar, Arafat vakfesini yerine getirmenin sevinç ve coşkusu ile adeta bir insan seli gibi Meşâr-i Haram'a doğru akması âyetinde bu şekilde ifade edilmektedir. “O’nu, size gösterdiği şekilde anın. Duaların kabul olması ve günahlardan bağışlanmanın sevinç ve neşesini yaşamaktadırlar.

Hz. Peygamber, bir nimet elde ettiğinde veya sevinçli bir haber aldığı anda rabbine şükür için iki rekât namaz kılar veya şükür secdesi yapardı.⁵⁵⁷ Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda Resûlullah (s.a.v), Allah'ın nimetleri karşısında şükreden bir kul olmak için namaz kıldığı ve şükür secdesi yaptığı görülmektedir.⁵⁵⁸

Resûlullah (s.a.v), oruçlulara şu müjdeyi vermektedir. *“Oruçlu için iki sevinç vardır. Birisi orucu açtığı zamanki sevinci, diğeri de rabbine kavuştuğu zamanki sevincidir. Oruçlunun ağız kokusu, Allah katında misk kokusundan daha hoştur.”*⁵⁵⁹ buyurmaktadır. Burada Allah için yemeden, içmeden ve cinsel arzulardan uzak kalmanın neticesinde Allah, kuluna hem dünyada nimetlerini yemenin sevincini hem de âhirette cennete girme sevincinin müjdesini vermektedir. Hz. Peygamber, ramazan ayını

⁵⁵¹ Şentürk, *Din Psikolojisi*, 159.

⁵⁵² Buhârî, “Sulh”, 11; “Cihâd”, 72, 128; Müslim, “Zekât”, 56; Ebû Dâvûd, “Tatavvu”, 12; “Edeb”, 160.

⁵⁵³ Müslim, “Birr”, 14.

⁵⁵⁴ Gazzâlî, *İhyâu ulûmi 'd-dîn*, 1/441.

⁵⁵⁵ Hayati Hökelekli, “Psikoloji ve Sosyoloji Açısından İbadet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/248-252.

⁵⁵⁶ İbn Kayyim, *Zâdü'l-meâd*, 1/59.

⁵⁵⁷ Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 174; Tirmizî, “Siyer”, 25; İbn Mâce, “İkâmetü's-salavât”, 192.

⁵⁵⁸ Mehmet Emin Özafşar, vd., *Hadislerle İslâm*, 2/253.

⁵⁵⁹ Buhârî, “Savm”, 2, 9; “Libâs”, 78; Müslim, “Sıyâm”, 164; Ebû Dâvûd, “Savm”, 25; Tirmizî, “Savm”, 55; Nesâî, “Sıyâm” 41; İbn Mâce, “Sıyâm” 1; “Edeb”, 58.

oruçlu ve ibadetle geçirmenin sevincini ashâbıyla bayram ederek kutlar, namaza giderken de değişik yoldan giderek farklı mü'minlerle bayramlaşır.⁵⁶⁰

Namaz kılan Müslüman, selam verdikten sonra namazdan çıkar ve günlük işlerine kaldığı yerden devam eder. Namaz kılmanın huzuru ile rabbine karşı görevini yerine getirmenin sevincini yaşar. Namaz kılmanın güzelliği yüzüne yansır.⁵⁶¹ Bu da kulu Allah'a yaklaştırır. Resûlullah (s.a.v), uyuyan Müslüman ile şeytanın mücadelesini şöyle anlatır: *"Sizden biriniz gece uyuyunca şeytan, onun ensesine üç düğüm atar ve her düğümde, uyu, uzun bir gece var, dinlen! der. O kimse uyanıp da Allah'ı zikrettiği zaman bir düğüm, abdest aldığı anda bir düğüm, namaz kıldığı anda bir düğüm çözülür ve artık sevinçle ve gönlü hoş olarak sabaha çıkar. Aksi durumda huzursuz ve uyuşuk olarak sabahlar."*⁵⁶² Hadisten anlaşıldığına göre sabah namazı, Müslüman'a dinçlik verir. Günü, tembellikten ve uyuşukluktan uzak, huzurlu ve bereketli geçer. Huzuru ve mutluluğu yerinde olan kişide sevinç ve neşe ile gönlü hoş olur.

Hz. Peygamber, her daim insanları uyarmış ve günahlardan sakındırmıştır. Bunlardan birinde de Allah'a kulluğun gereği olan sâlih amellerden uzak, günahlara dalan ve bu günahları da hiç çekinmeden kahkaha ile gülerек işleyenlere şu uyarıyı yapmaktadır: *"Kim kahkaha ile günah işlerse, ağlayarak cehennem ateşine girer."*⁵⁶³ buyurarak insanın şımarmamasını ve günahlardan uzak durması gerektiğini belirtmiştir.

İslâm, insanın sevinç ve mutluluğuna sebep olacak birçok faktör ortaya koymaktadır. Bunlardan ibadetle bağlantılı olanlar; namaz, oruç, istiğfar, duanın kabulü, salâvat ve cihâddır. Eğer din anlayışı, insanın hayatına anlam, umut, huzur, şükür, sevgi ve merhamet gibi duygular getiriyorsa o din, kişinin sevinç ve mutluluğunu artırır. Müslüman için dünya ve âhirette sevinç ve mutluluğa ulaşmanın temel şartı, hayatı Allah Teâlâ'nın iradesine ve rızasına uygun olarak yaşamaktır.

3.16. Hadislere Göre Dünya Hayatında Sevinç

İnsanoğlunun hayatta tüm çabaları, mutlu ve sevinçli bir yaşam içindir. Peygamberlerin gönderiliş sebebi de insanların dünyevî ve uhrevî mutluluklarını kazanmalarına yardımcı olmaktır.⁵⁶⁴

Dünya hayatında mutlu ve huzurlu olarak yaşamak her insanın arzusu ve hedefidir. Mutluluk cinsiyete, fitrata ve zevklere göre değişse de hedef ve gaye birdir. O da sevinmek, huzur dolu bir hayat yaşamaktır. İnsan için sevinç ve huzur gönülle bulunacak ve tadılacak bir şeydir. Bu sebepler kişiye ve gönle göre değişir. Birisine tat veren şey diğere acı verebilir. Bir gönlün korktuğu ve kaçtığı şeylerden diğeri huzurlu ve mutlu olabilir. Sevinç ve huzura giden yollar kişilerin fitratlarına göre değişir. Bunun için peygamberler, Allah'a giden yolda çile çekmeyi, sıkıntılara sabretmeyi rahatlığa tercih etmişlerdir.⁵⁶⁵

İnsanlar, hayatta tattıkları bazı dünya nimetleri ile sevinirler. Hatta büyük başarılarla imza attıklarında mutluluğun zirvesine ulaşırlar. Bu durum sadece dünya nimetleri ile sevinenlerin halidir. Mümin ise dünya nimetlerinin geçici olduğunu bilerek, kendisine bahşedilen her türlü nimeti, âhîret mutluluğu için bir vesile sayar.

Kur'ân'da dünya hayatının önemsiz ve değersiz bir faydalanma yeri olduğu şu âyetler ile açıklanmaktadır. *"Biz, insanların hangisinin daha güzel amel edeceğini sınavalım diye yeryüzündeki her şeyi dünyanın kendisine mahsus bir zinet yaptık."*⁵⁶⁶ *"...Dünya hayatı aldatıcı bir geçimlikten başka bir şey değildir."*⁵⁶⁷ Kur'ân'ın ifadesine

⁵⁶⁰ Buhârî, "İ'tdeyn", 24.

⁵⁶¹ Mehmet Emin Özafşar, vd., *Hadislerle İslâm*, 2/171.

⁵⁶² Buhârî, "Teheccüd", 12; Müslim, "Müsâfirin", 207.

⁵⁶³ Münâvî, *Feyzü'l-kadîr şerhu Câmiu's-sağîr*, 4/153.

⁵⁶⁴ Ünsal Yetim, *Toplumdan Bireye Mutluluk Resimleri* (İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2001), 133.

⁵⁶⁵ Muhammed Saki el-Hüseyni, *Aile Saadeti*, 21-22.

⁵⁶⁶ el-Kehf 18/7.

⁵⁶⁷ el-Hadîd 57/20.

göre dünya ve içindekiler, âhirete nispetle oyun, eğlence ve geçici bir faydadan ibaret olduğu bildirilmektedir.

Allah, dünyada insanların sevineceği birtakım şeyler yaratmıştır. İnsan ruhu bu şeylerle sevince, rahata ve felaha ulaşır. Bunlarla birlikte asıl sevinç ve mutluluk Allah'ın koymuş olduğu kanunlar çerçevesinde imanlı bir hayat yaşamaktır. Hakikatte bunlar olmadan ne bir sevinç ne bir huzur ne de bir lezzet ve nimet vardır. Bu hususta Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: *“Ey insanlar! Size Rabbinizden bir öğüt, gönüllerdekine bir şifa, mü'minler için bir hidayet ve rahmet gelmiştir. De ki: Ancak Allah'ın lütfu ve rahmetiyle işte bunlarla sevininler. Bu, onların (dünya malı olarak) topladıklarından daha hayırlıdır.”*⁵⁶⁸

Hiç şüphesiz insanın sevincine ve mutluluğuna katkı sağlayan birçok durum vardır. Bunlardan biri de güzel ahlâktır. Güzel ahlâkı tamamlamak için gönderilen Allah resulü (a.s),⁵⁶⁹ kişiye sevinç ve mutluluk kazandıran durumlardan birinin de güzel ahlâk olduğunu beyan ederek, kişinin saadetinden olduğunu belirtmiştir.⁵⁷⁰ Aynı şekilde *“Sizin en hayırlınız ahlâkı en güzel olanınızdır.”*⁵⁷¹ buyurarak insanların her zaman, güzel ahlâka sahip olmaları gerektiğini de vurgulamıştır.

Hz. Peygamber, kişinin mutlu ve huzurlu olmasının sebeplerinden birinin sâliha, itaatli bir eş, geniş bir mesken ve bir bineğin olduğunu bildirmiştir.⁵⁷² Kişinin dünyevî üzüntülerden uzak durmaya çalışması huzur ve mutluluğuna katkı sağlayacaktır.⁵⁷³ İnsan, dünyevî kaygılardan uzak durduğu oranda üzüntü ve stresten de uzak olacak böylece psikolojik olarak da rahatlayacaktır.

İnsan, Allah'a kulluk vazifesini gereği gibi yapmalıdır. O'nu anarak huzura erer ve rahatlar. İnsanın dünya ve âhîret kurtuluşu, Allah Teâlâ'yı sevmek, ibadet etmek O'ndan korkmakla sağlanır. Allah'dan gafil olanlar, dünyanın geçici menfaatleri ile zevk ve sevinç elde etseler bile bu zevk ve sevinçler sürekli olmaz. Bazen rahata ve huzura erdiğini zannettiği şeyler kişinin acı ve zararına sebebiyet verebilir. Bu yüzden insan, Allah'tan her şeyin en hayırlısını istemesi gerekir. Kul, her nerede olursa olsun, O'na olan imanı, sevgisi, saygısı, zikri ve ibadeti kendisi için gücü ve salahıdır.⁵⁷⁴

Hz. Peygamber, dünyada Müslümanın başına gelen sevinçli ve hüzünlü olaylar için sevaba dönüşeceği müjdesini vermektedir. *“Mü'minin her hali imrenilecek bir haldir; onun her işi hayırdır. Bu durum, mü'minden başka kimsede yoktur. Mü'mine sevindirici bir şey isabet ettiğinde şükreder. Bu onun için bir hayırdır. Bir zarar dokunduğunda ise sabreder bu da onun için bir hayırdır.”*⁵⁷⁵ buyurarak mü'minin başına gelen, sevinçli hallere şükür ile üzüntülü olaylara da sabırla karşılık verirse bu durum kişiye sevap kazandıracığı müjdesi verilmektedir. Mü'min, hayrı ve şerri şükür ve sabırla karşılayarak bundan sevinç ve neşe duyar. Keder ve üzüntüsü yok olur. Böylece mutsuz ve bedbaht bir hayat sürmesi söz konusu olmaz, güzel ve hoş bir hayat yaşar.

Allah Teâlâ, Kur'an'da birçok âyette kulları için dünyada ölçüyü koyduğunu belirtmiş, bu ölçüye göre hareket edenlerin korku ve üzüntü çekmeyeceklerini bildirmiştir. *“Her kim benim hidayetime tâbi olursa onlar için herhangi bir korku ve hüznün yoktur.”*⁵⁷⁶ buyurarak hidayete tâbi olmayı kulluk yapmaya bağlamaktadır. Allah'a hakiki manada kul olmak, kişiyi dünya ve âhîret korkusundan ve üzüntüsünden uzak eyler.

⁵⁶⁸ Yûnus 10/57-58.

⁵⁶⁹ *el-Muvattâ*, “Hüsnü'l-Huluk”, 8.

⁵⁷⁰ Muhammed b. Selâme Kuzâî, *Şihâbü'l-ahbâr*, çev. Ali Yardım (İstanbul: Damla Yayınevi, 1999), 81.

⁵⁷¹ Buhârî, “Edeb”, 38.

⁵⁷² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1/168.

⁵⁷³ Kuzâî, *Şihâbü'l-ahbâr*, 141.

⁵⁷⁴ İbn Kayyim, *Allah Sevgisi*, 222.

⁵⁷⁵ Müslim, “Zühd”, 64.

⁵⁷⁶ el-Bakara 2/38, 112; el-Kasas 28/7.

Hiz. Peygamber, sâliha hanım için şöyle buyurmaktadır. “Mü'min, Allah'a takvadan sonra sâliha bir zevceden hayır görür. Böylesi bir kadına emretse itaat eder. Ona baksa sevinç ve neşe duyar. Bir şeyi yapıp yapmaması hususunda yemin etse kadın bunu yerine getirerek onu yeminden kurtarır. Kadından ayrılıp uzak bir yere gitse, kadın hem kendi namusunu hem de kocanın malı hususunda dürüst olur.”⁵⁷⁷ Hadiste Hiz. Peygamber, sâliha bir eşi dünyada kişinin sevinç ve sürur duyacağı, mutlu ve huzurlu olacağı Allah'ın bir lütfu olarak bildirmektedir.⁵⁷⁸ Ayrıca sâliha bir eşi Ademoğlunun üç mutluluğundan biri olarak, kötü eşi de kişinin mutsuzluğuna etki edecek durum olarak belirtilmektedir.⁵⁷⁹

Resûlullah (s.a.v), evlilik törenlerinin şenlik havasında, sevinç içinde yapılmasını istemiş, düğünlerde def çalmalarına müsaade etmiş, ziyafet vermelerini teşvik etmiştir. Hatta bu konuda ihkalkâr davrananları uyarmış ve düğünün gereğinin yapılmasını tavsiye etmiştir.⁵⁸⁰ İslâm aile yapısında evliliklerde arzu edilen hedef, evliliklerin bir ömür boyu sürmesi, karı kocanın hayatın zorluklarını beraber mücadele ederek göğüslemeleri, sevinç ve üzüntülerinde birbirine destek olmaları, güzellikleri ve acıları paylaşarak, aile ortamını sıcak bir yuvaya dönüştürmeleri istenmektedir.

Hiz. Peygamber, Medine'ye hicret edince şehri sevinç bürümüş, sahâbe, onun yolunu özlemle, heyecanla, sevinç ve coşkuyla karşılamıştı.⁵⁸¹ Medine'ye hicrette birçok sahâbe, vatanlarını terk etmenin hüznünü yaşarken, bazı sahâbeler de ailesine kavuşmanın sevincini yaşadılar. Bunlardan biri de kucağında oğluyla birlikte hicret eden Ümmü Seleme, şehre ulaştığında Ebû Seleme'nin içi içine sığmıyor. Eşine ve oğluna kavuşmanın sevinç ve mutluluğunu yaşıyordu. Acılarla ve hüznlerle dolu bir yıl geride kalmıştı. Ümmü Seleme, çöllerde evladiyla birlikte güvenli olmayan yollarda yalnız başına hicret etmiş ve Medine'ye tek başına hicret eden ilk hanım sahâbe olarak tarihe geçmiştir. Medine'de, Ebû Seleme'ye kavuşmanın ve yeni bir hayata başlamanın sevinci ile Allah'a şükretmiştir.⁵⁸²

Filozof Sokrat, kendisine niçin daima güler yüzlü, sevinçli ve neşelisin? diyenlere şu cevabı vermiştir. Ben hiçbir şeye gönlümü bağlamam ki kaybedince hüznü duyayım. Hiçbir dünya metaini hırslı olarak istemem ki kavuşmadığım zaman hüznü ve elem içinde kalmayayım.⁵⁸³

Dünyaya gelen her çocuk anne baba için yeni bir sevinç ve mutluluk kaynağı olduğu kadar yeni bir sorumluluk demektir. İslâm'a göre birinci derece sorumluluk babaya aittir.⁵⁸⁴ Anne de babayla birlikte bu sorumluluğa ortakır.⁵⁸⁵ İslâmî ahlâk ve terbiyeyle yetiştirilen evlatlar anne baba için bu dünyada sevinç ve mutluluk olduğu gibi âhirette de sevinç ve büyük mükâfat olarak cennete girmeye vesiledir.

Kur'ân'da olduğu gibi hadislerde de aslolan sevinç ve mutluluğun âhiret hayatında olacağından bahsedilmesine rağmen, güçlüklerle karşı sabır, memnuniyet halini ifade eden şükür ve tevekkül gibi durumlar, kişinin ahiretle birlikte dünya hayatında da sevinç ve huzur bulması için telkin niteliğinde olan esaslardır.

Çağımızda bütün uğraşı ve çalışmalara rağmen toplumda huzur ve mutluluğun elde edilememesi, bütün insanlığa rehber olarak gönderilen Hiz. Peygamber'in tavsiyelerine uyarak, içinde bulunduğu şartlara ve imkânlarla göre huzur ve mutluluğa kavuşabileceği kanaatindeyiz.

⁵⁷⁷ İbn Mâce, “Nikâh”, 5.

⁵⁷⁸ Mehmet Emin Özafşar, vd., *Hadislerle İslâm*, 2/208.

⁵⁷⁹ Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, *Müsned*, thk. Abdulmuhsin et-Türkî (Kahire: Dârü'l-hicr, 1419/1999), 1/114.

⁵⁸⁰ Tirmizî, “Nikâh”, 6; İbn Mâce, “Nikâh”, 20.

⁵⁸¹ İbn Hişâm, *İslam Tarihi, Sîretü İbn Hişâm*, 2/163.

⁵⁸² Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe*, thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd vd., (Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, 1415/1995), 8/222-223.

⁵⁸³ Kınalızâde, *Ahlâk-ı Alâî (Ahlâk İlmi)*, 227.

⁵⁸⁴ et-Tahrîm 66/6.

⁵⁸⁵ Soner Gündüzöz vd. *Kur'ân'dan Öğütler*, 4. Baskı (Ankara: DİB Yayınları, 2011), 263.

3.17. Hadislere Göre Âhiret Hayatında Sevinç

Allah Teâlâ, mü'min kullarına büyük değer verir. Bu sebeple onların hem dünyada hem de âhirette mutlu olmalarını ister. Mü'min kullarını dünyada koruyup gözettiği gibi âhirette de cennetiyle sevindirir.⁵⁸⁶ Hz. Peygamber, sevinç ve hüznü ölümle irtibatlandırarak şöyle buyurmaktadır: “*Sevinçten ölecek biri olsaydı, cennet ehli ölürdü. Üzüntüden ölecek biri de olsaydı, mutlaka cehennem ehli ölürdü.*”⁵⁸⁷ buyurarak ebediyet âlemi olan âhiret hayatının, insanın ya cenneti ya da cehennemi olacağı bildirilmektedir. İnsanlar, ebediyet haberini aldıklarında cennetliklerin sevinç ve neşesi katbekat artarken, cehennemliklerin hüznü ve kederi de aynı şekilde artacaktır.

Ebü Katâde b. Rib’î el-Ensârî (r.a)’nin rivayet ettiğine göre Allah resulü (s.a.v), önünden geçen bir cenaze için, “Rahata eren veya kendisinden rahata erilen biri.” dedi. Yanındakiler, “Ey Allah’ın resulü, rahata eren ve rahata erilen nedir? diye sordular. Resûlullah (s.a.v), “*Mümin kul, dünyanın sıkıntılarından ve meşakkatinden Allah’ın rahmetine kavuşarak rahatlar, fâcir (günahkâr) bir kimseden de insanlar, beldeler, bitkiler ve hayvanlar rahata erer.*” buyurdu.⁵⁸⁸ İman sahibi olmak, ebedî rahata ermenin vesilesidir.

Âhirette sevinç ve hüznün hayal edilemeyecek derecede yüksek olmasının en önemli sebebi, ebediyet, yani sonsuzluktur. Ebedî olarak mutluluk ve huzur içerisinde olacak bir kimse ile sonsuza kadar hüznü ve azap içerisinde olacak bir kimsenin hali aynı olabilir mi? Birisi her türlü hüznü ve korkudan kurtulmuş, sonsuz bir güven ve huzur içerisinde, diğeri ise kurtuluş için hiçbir ümidi kalmamış ebedî azaba mahkûm olmuş bir halde bulunmaktadır. Bunların azıcık bir ümidi olsaydı, bu kadar hüznü ve korkuya gark olmazlardı.

Âhiretin mutlak anlamda en değerli nimeti, Allah Teâlâ’nın cemâline bakmak ve O’nun hitabını dinlemektir. Bununla ilgili bir hadiste şöyle buyrulmaktadır: “*Cennet ehli cennete girdiği vakit meleklerden biri şöyle nida eder: Ey cennet ehli! Allah size bir söz vermişti, onu yerine getirmek istiyor. Cennet ehli bu söz ne olabilir ki? O bizim yüzümüzü aydınlatmadı mı? Terazilerimizi ağırlaştırıp bizi ateşten koruyup cennetine koymadı mı? derler. Perde kaldırılır ve Allah’a bakarlar. Onlara Allah’a bakmaktan daha büyük sevinç ve nimet verilmemiştir.*”⁵⁸⁹

Perdenin kalkması, mü'minlerin Allah’ın cemâlini görmesi şeklinde açıklanmaktadır.⁵⁹⁰ O’na baktıkları sürece başka hiçbir nimete iltifat etmezler. Hadiste Hz. Peygamber, cennette kendilerine bahşedilmiş onca nimetlere rağmen Allah’a bakmaktan daha üstün, daha sevimli bir şeyin verilmediğini, onların en çok sevindiği nimetin bu olduğunu bildirmiştir. Çünkü cennet ehlinin Allah’a bakmaktan aldıkları zevk, sevinç ve mutluluk, oradaki nimetlerden, yiyeceklerden, içeceklerden ve ceylan gözlü hurilerden aldıkları lezzetin çok çok üstündedir. Hatta bu iki lezzet arasında kıyas bile yapılamaz. Bu nimetlerden mahrum olacak kâfirler hakkında Allah Teâlâ, şöyle buyurmaktadır: “*Hayır! Onlar şüphesiz o gün râblerinden (O’nu görmekten) mahrum kalmışlardır. Sonra onlar cehenneme girerler.*”⁵⁹¹

İbn Ömer (r.a)’den rivayet edilen bir hadiste Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmaktadır: “*Âhirette, cennetlikler cennete, cehennemlikler de cehennemde oldukları zaman ölüm getirilir. Cennet ve cehennemin arasında kesilir. Sonra bir münâdi nidâ eder. Ey cennet ehli! Artık ölüm yok ebediyet var. Ey cehennem ehli! Size de artık ölüm yok ebediyet var. Bu söz üzerine cennetliklerin sevinç ve sürûru artar. Cehennemliklerin de hüznü artar.*”⁵⁹²

⁵⁸⁶ Yaşar Kandemir, “Mü’minin Her Hâli Hayır Sebebidir”, www.sonpeygamber.info

⁵⁸⁷ Tirmizî, “Cennet”, 20.

⁵⁸⁸ Buhârî, “Rikâk”, 42.

⁵⁸⁹ Müslim, “İmân”, 297.

⁵⁹⁰ Kurtubî, *el-Câmi li ahkâmî’l-Kur’ân*, 8/330.

⁵⁹¹ el-Muttaffîfîn 83/15-16.

⁵⁹² Buhârî, “Rikâk” 50, 51; Müslim, “Cennet”, 43.

Hadisten anlaşılan, gerçek ve kalıcı sevinçlerin âhirette ebedî olan cennet nimetiyle olacağıdır. Yine hüznün en büyüğünü de cehenneme gireceklerin tadacağı bildirilmektedir.

İbn Abbas (r.a)'dan rivayet edilen bir hadiste Resûlullah (s.a.v) Uhud'da şehit olan Müslümanlar için şöyle dedi: *"Allah, Uhud'da şehid olan kardeşlerinizin ruhlarını yeşil kuşların içine koydu. Bunlar cennetin nehirlerine giden, meyvelerinden yiyen ve arşın gölgesine asılmış kandillere girip istirahat eden kuşlardır. Şehitler şöyle dediler: Kardeşlerimize bizden kim haber götürecektir? Bizler cennette dirileriz ve rızıklanıyoruz. Onlar cennete karşı isteksiz olmasınlar ve savaşlarda korkak davranmasınlar."*⁵⁹³ Şu âyet nâzil oldu. *"Allah yolunda öldürülenleri sakın ölü saymayın bilakis onlar rableri katında diridirler. Allah'ın nimetlerinden onlara verdiği şeylerle sevinç içinde rızıklanırlar. Arkalarından kendilerine ulaşmayan kimselere, korku olmadığını ve üzülmeceklerini müjde etmek isterler."*⁵⁹⁴

Âyet şehitlerin ölü olmadıklarını, Allah katında rızıklandıklarını nimet, sevinç ve neşe içinde olduklarını bildirmektedir.

Hz. Âişe'den rivayet edilen bir hadiste Resûlullah (s.a.v) şöyle dedi: *"Âhirette kimin hesabı münakaşa edilirse azaba uğrayacak demektir"* deyince Hz. Âişe, *"Ey Allah'ın resulü! Allah Teâlâ, "O vakit kimin kitabı sağından verilirse; kolay bir hesapla muhasebe edilecek ve ehline sevinçli olarak dönecek"*⁵⁹⁵ buyurmadı mı? dedim. Resûlullah (s.a.v), *"hayır bu münakaşa değil bir arzıdır, kıyâmet günü hesaba çekilen herkes helak olmuş demektir."*⁵⁹⁶ buyurdular.

Allah Teâlâ, yetime, esire sahip çıkıp onlara ikram edenlere kıyâmet gününün azabından koruyacağını, içlerine bir sevinç vereceğini ve yüzlerinin aydınlık içinde olacağını müjdesini vermektedir. *"Onlar, yiyeceği seve seve yoksula, yetime ve esire yedirirler. (Yedirdikleri kimselere şöyle derler:) "Biz size sırf Allah rızası için yediyoruz. Sizden bir karşılık ve bir teşekkür beklemiyoruz. Çünkü biz, o kapkara günden (o günün azabından dolayı) Rabbimizden korkarız. Allah da onları o günün kötülüğünden korur ve yüzlerine bir aydınlık ve içlerine bir sevinç verir."*⁵⁹⁷

Hz. Ömer'in rivayet ettiği bir hadiste Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu: *"Allah'ın öyle kulları var ki bunlar ne peygamber ne de şehittirler. Fakat peygamberler ve şehitler, kıyâmet günü makamlarından dolayı onlara gıpta ederler. Sahâbe, bunlar kimlerdir? Ey Allah'ın resulü! dediler. Resûlullah, onlar, aralarında akrabalık bağı ve ticaret olmadığı halde Allah için birbirlerini sevenlerdir. Allah'a yemin olsun ki onların yüzleri nurludur. Herkesin korku duyacağı o günde onlar bir korku duymaz ve üzülmürken de üzülmezler. Çünkü Allah'ın dostları için ne bir korku ne de bir üzüntü vardır."*⁵⁹⁸ diyerek âhirette birbirlerini Allah için sevenleri müjdeli haber ile sevindirmektedir. Beyhakî de hadise *"Allah'ın kullarını Allah'a sevdiren ve kullarını da Allah'a sevdiren kimselerdir. Yeryüzünde tebliğci ve nasihatçi olarak dolaşırlar."*⁵⁹⁹ şeklinde yorum yapmıştır. Hadiste kastedilen mana; insanlara Allah'ın sevdiği ve istediği şeyleri emrederler. Sevmediği ve istemediği şeylerden de sakındırırlar. İnsanlar buna itaat edince de Allah Teâlâ onları sever. Cennete giren kimsenin nimetler içinde olacağı, hiçbir sıkıntı çekmeyeceği ve gençliğinin bitmeyeceği bildirilmektedir.⁶⁰⁰

Kur'ân'da Hz. Peygamber'in müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderildiği belirtilir. *"Şüphesiz biz, seni müjdeleyici ve uyarıcı olarak hak ile gönderdik."*⁶⁰¹

⁵⁹³ Ebû Dâvûd, "Cihâd", 27.

⁵⁹⁴ Âl-i İmrân 3/169.

⁵⁹⁵ el-İnşikâk 84/7-9.

⁵⁹⁶ Buhârî, "İlim", 35; "Tefsîr, İnşikâk", 1; "Rikâk", 49; Müslim, "Cennet" 80; Ebû Dâvûd, "Cenâ'iz", 3; Tirmizî, "Kıyâmet", 6.

⁵⁹⁷ el-İnsân 76/8-11.

⁵⁹⁸ Ebû Dâvûd, "Büyû", 40.

⁵⁹⁹ Beyhakî, *Şuabü'l-îmân*, 1/367.

⁶⁰⁰ Müslim, "Cennet", 22.

⁶⁰¹ Fâtır 35/24.

buyurmuştur. Resûlullah (s.a.v) da ashâbına devamlı ümit ve müjde vermiştir. Hz. Âişe zaman zaman: “*Yâ Resûlellah! Cennette senin hanımların kimler olacak?*” diye sorunca; Resûlullah (s.a.v) *tebessüm ederek şöyle cevap verdi: “Sen de onlardan birisin Ey Âişe!”*⁶⁰² diyerek Hz. Âişe’yi cennetle ve cennette de kendisi ile beraber olma ile müjdelemiş ve sevindirmiştir.

İbn Kayyim cenneti; ebedi saadet yurdu olarak belirtmekte, o yurttaki bulunan nimetlerin çeşitlerini, güzelliklerini, lezzetlerini, sevinçleri ve gözlerin nuru olan her şeyi içine alır⁶⁰³ demektedir. Cennet, dünyada yorucu ve zor bir çalışmanın karşılığı olarak âhirette mü’minlere sunulmuş ebedî rahat/huzur sevinç ve neşenin mekânıdır. Allah Teâlâ, cenneti insanın arzu ve zevklerine uygun biçimde yaratmıştır.⁶⁰⁴ Cennetliklerin yüzlerinde sevinç kıvılcımları saçılmış halde, etraflarında genç hizmetçiler, her çeşit yiyecek ve içecekler hazır beklemektedir. Kadehler, altın ve gümüşten, tabaklar ve daha nice nimetler insanın neşesini ve iştahını artırmaktadır.

Gerçek sevinç ve mutluluğun âhirette olması kişiye cennette sunulacak nimetlerdir. Dünyadakilerin aksine, gönüllerince yaşayacakları, bitme tükenme endişesi duyulmayacak ebedî nimetlerdir. Paha biçilemez güzelliğe sahip olan bu nimet ve zenginlikler, Allah’ın sonsuz kudretinin ve sanatının tecellisidir. Tüm bu güzellikler ve nimetler mü’minlere sunulacaktır. Çünkü bu nimetler peygamberler aracılığıyla insanlara müjdelenmiştir. Bu müjde cenneti şiddetle arzulayan tüm mü’minler için tarifsiz bir sevinçtir.⁶⁰⁵

Kur’ân ve hadislerin bildirdiğine göre; gerçek ve kalıcı sevinçlerin âhirette cennet nimetleri ve cemâlullah ile mü’min kulların yaşayacağı belirtilmektedir. Allah Teâlâ’nın cemâlini seyreden kullar, yüzleri daha da parlamış ve güzelleşmiş olarak köşklerine dönerler. Eşleri de onları neşe ve sevinçle karşılar. Allah’ın dini uğruna canlarını feda eden şehitlerin âhirette, sevinç ve neşeleri mutluluk dolu halleri daha da bir başka olur. Onlar, kendilerine Allah Teâlâ’nın ikramlarından dolayı sevinç ve neşeleri, katbekat artar.

Sonuç olarak insan, verilen nimetlerden maddî ve mânevî olarak imtihana tâbi tutulacaktır. Hayatı boyunca sevinç ve üzüntüsüne sebep olan birçok durumla karşılaşacaktır. Hz. Peygamber’in sevinç ve hüznle ilgili yaşamış olduğu durumlar, tavsiyeleri ve bunun tezahürleri Müslüman için en güzel örnektir. Onun tavsiyelerine uymak mü’minlerin arasındaki sevgi ve muhabbetin de oluşmasına vesile olacaktır. İnsan, hayatı boyunca sevinçli ve üzüntülü anlar yaşayabilir. Sevinç hali insanın mutluluğuna vesiledir. Bu durum kişiyi şımartmamalıdır. Dünyadaki tüm sevinç ve mutluluklar geçicidir. Gerçek ve kalıcı olanı ise cennette mü’minlerin yaşayacağıdır. Buna ulaşmak için de dünya hayatında dinin emirleri doğrultusunda yaşam sürülmesi gerekmektedir.

⁶⁰² İbn Sa’d, *Tabakât*, 8/65.

⁶⁰³ İbn Kayyim, el-Cevziyye, *Hadi’l-ervah*, çev. İsmail Hakkı Sezer, *Cennetin Tasviri* (Konya: Uysal Kitabevi, 1988), 127.

⁶⁰⁴ Karaman, “Cennet”, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, 96.

⁶⁰⁵ Soner Gündüzöz vd. *Kur’ân’dan Öğütler*, 180.

4. HADİSLER ÇERÇEVESİNDE HÜZÜN KAVRAMI VE ETKİLERİ

Bu bölümde Kur'ân ve hadislerde hüznün kavramı ve türevleriyle ilgili âyet ve hadisleri tespit ederek, hüznün çeşitlerini ve insanın hüznüne sebep olan durumları, Resûlullah (s.a.v)'ın hüznünlendiği durumları, hüznün insana maddî ve mânevî tesirini, bunların tedavilerini, psikolojik ve sosyolojik açıdan insana etkisini, Kur'ân'ı hüznünlerek okumanın önemini, Kur'ân ve hadislerde hüznün yerilmesini, insanın hüznüne sebep olan şeylerden uzak durması ve başa gelen bela ve musibetlerle hüznün ilişkisini, hüznünden kurtuluş çarelerini genel hatlarıyla ele alarak değerlendireceğiz.

Hüznün, insanın istek duyduğu şeyler değildir. İslâm, insanın nasıl bir hayat sürmesi gerektiği konusunda ölçüyü koymuştur. İnsan buna göre hayatını yaşadığı zaman nelere sevinip nelere hüznünlmesi gerektiğini bilir ve buna göre hareket eder. Allah Teâlâ, insanın nasıl huzurlu, mutlu olacağını ve nelere sevinip, nelere üzülmeli gerektiğini peygamberler aracılığı ile insanlara bildirmiştir. İnsan buna uyduğu sürece hüznünden, kederden uzak olarak dünya ve âhirette huzurlu ve mutlu bir yaşam sürer.

Hz. Peygamber, dünyalık şeylerin elde edilmesine sevinmediği gibi elden çıkmasına da üzülmemiştir. Onun hüznü hep Allah içindi. Allah resulü (a.s)'ın mütebessim bir yüze, mahzun bir görünüşe sahip olduğu belirtilmektedir. Aynı anda mütebessim bir yüze ve mahzun bir görünüşe sahip olmak Resûlullah (s.a.v)'a ait bir meziyet olsa gerekir. İnsanlar için hidayet olarak gönderilen Hz. Peygamber'in hayatı tüm Müslümanlar için en güzel örnektir. Ona ait hüznünlere bakıldığında ifrat ve tefritten uzak, ölçülü ve dengeli bir hüznünlere sahip olduğu ve aşırılığa gitmediği, tatlı bir tebessümle, samimi hareketleriyle sevincini açığa çıkarmayı, hüznünlü belli etmemeyi adeta bir hayat tarzı olarak benimseyip örneklendirdiğini görmekteyiz.

4.1. Hüznün Kavramının Anlamı ve Mahiyeti

Hüznün; Arapça bir kelime olup üzüntü demektir. İstenmeyen bir durumun başa gelmesinden veya geçmişte oluşan bir kayıptan dolayı duyulan üzüntü, keder şeklinde tanımlanan hüznün, ferah ve sürûr kelimelerinin karşıtı olarak gösterilir.⁶⁰⁶ Hüznün, kişinin kederden dolayı iç sıkıntısı olarak da tanımlanmakta ve bunun irâdi bir durum olmadığı bildirilmektedir. Yerdeki ve gönüldeki sertlik manasına gelmekte olan hüznün durumu kişinin üzüntüsünden kaynaklanmaktadır.⁶⁰⁷ Bu sebeple Kur'ân'da geçen üzülmey! üzülmeyin! gibi ifadeler, gerçekte üzülmeyi değil, bu duyguya götüren durumlardan ve davranışlardan sakınmayı öğütlemektedir. Türkçe'de hüznün; gönül üzgünlüğü, keder, gam ve sıkıntı⁶⁰⁸ gibi anlamlara gelmektedir.

Seyyid Şerîf Cürcânî, “*Kitâbu't-ta'rîfât*” adlı eserinde hüznü; “geçmişte, sevilen ve hoş giden bir şeyin kaybı veya başa gelen kötü bir şeyin olmasıyla ortaya çıkan hal ve durum” şeklinde tanımlamaktadır.⁶⁰⁹

Bir tasavvuf terimi olarak hüznün; ayrılığa düşen kalbin kabz haline denir. Kalbi incelterek sevinç ve neşeyi istemekten meneder. Allah, her hüznünlü kalbi sever. Fakat hüznün sebebinin günah olmaması gerekir. Kişinin dünyada hüznün ve kederi ne kadar artarsa âhirette de o denli sevabı artar.⁶¹⁰

Resûlullah (s.a.v)'ın çok sevdiği hanımı Hz. Hatice ve amcası Ebû Tâlib'in vefatları Hz. Peygamber'i derinden üzdüğü için aynı sene içerisinde bu ölümlerin vuku bulduğu bu yıla İslâm tarihinde “senetü'l-hüzn” (10 Ramazan / 19 Nisan 620) adı

⁶⁰⁶ İbn Manzûr, “H-z-n”, *Lisânü'l-Arab*, 13/111.

⁶⁰⁷ İsfahânî, Müfredât, “H-z-n”, *Kur'ân Kavramları Sözlüğü*, 278-279.

⁶⁰⁸ Akalın, *Türkçe Sözlük*, “Hüznün”, 1122.

⁶⁰⁹ Cürcânî, *et-Tâ'rîfât*, 86.

⁶¹⁰ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü* (Ankara: Otto Yayınları, 2014), 228.

verilmiştir.⁶¹¹ Hüzün, “nefsin sevinç içinde oyalanmasından alıkonmasıdır.”⁶¹² Hüzün kelimesinin yerine “gam”⁶¹³ ve “hemm”⁶¹⁴ kelimeleri de kullanılmaktadır.

İslâm düşüncesinde hüzün, felsefî ve ahlâkî olmak üzere iki farklı yaklaşım olarak ortaya konmaktadır. Bunlardan birincisinde dünyevî kayıplardan duyduğu üzüntü ve kurtulmak zorunda olduğu bir duygu, hatta tedavi edilmesi gerekli bir tür hastalık olarak değerlendirilirken, ahlâkî boyutu daha çok âhiret kaygısı ve hayırlı bir işi başaramamaktan duyulan üzüntü için kullanılan olumlu bir durumdur.⁶¹⁵

4.2. Kur’ân’da Hüzün Kavramı

Kur’ân’da bu konu, insanın hali, hisleri, duyguları ve rabbi ile olan ilişkileri bağlamında anlatılmaktadır. Zira insan, duygularını, ihtiyaçlarını, şükür, tasa, keder vb. rabbine açar. Çaresiz kalan kuluna bir çıkış yolu gösterecek ve hiç ummadığı yerden rızıklandırarak,⁶¹⁶ karanlıklardan, endişelerden ve sıkıntılardan kurtaracak Allah Teâlâ’dır.⁶¹⁷ Kur’ân, insanın duygu ve hislerini iki yönlü ele almaktadır. Bunlardan birincisi ruhuna ve davranışlarına olumlu etki eden sevinç/sürûr hali diğeri ise olumsuz etki eden hüzün/keder halidir.

Kur’ân’da 42 yerde hüzün kavramı ve türevleri geçmektedir. Bunlardan “hüzün”, üç âyette aynı manada “hazen”, 37 âyette aynı kökten fiil olarak kullanılmaktadır.⁶¹⁸ Bu âyetlerin çoğunda âhirette mü’minlere hüzün ve kederden uzak bir hayat bahşedileceği bildirilmektedir.⁶¹⁹ Kur’ân’da, Resûlullah (s.a.v)’a ve mü’minlere inkârcıların haksız olarak söyledikleri söz ve yaptıkları kötü davranışlardan dolayı üzülmelerini ve onların karşısında metin olmaları tavsiye edilmektedir.⁶²⁰ Yine Hz. Yâkub’un oğlu Hz. Yûsuf’un başına gelenler sebebiyle şiddetli üzüntü ve acı çektiği hüzün kelimesiyle ifade edilmektedir.⁶²¹

Kur’ân, insana az gülüp çok ağlamayı tavsiye etmektedir.⁶²² Aynı şekilde ağlayarak yere kapananları överken,⁶²³ duygusuz, kaba ve katı olanları taş benzeterek yermektedir.⁶²⁴

Kur’ân’da, hüzün kavramıyla birlikte hüzne işaret eden farklı kavramlar da vardır. Hüzün anlamında; “el-gamm”, “el-usr”, “el-kerb”, “es-sû”, “el-iblâs”, “ed-dîk”, “el-harec”, “el-esef” ve “el-bükâ” gibi kavramlar kullanılmıştır. Bu kavramlar, ilgili âyetler çerçevesinde ele alınıp değerlendirilecektir.

Kur’ân’da geçen el-gamm, (م-م-غ) kökünden türemiş olup gizlemek, bir şeyi örtmek manalarına gelmektedir. Buluta güneşin ışığını örtmesi ve gizlemesinden dolayı gamâm denilmektedir.⁶²⁵ Gummetü şeklinde kullanıldığında, insanın soluğunu kesen el-

⁶¹¹ Mustafa Sabri Küçükbaşçı, “Senetü’l-Hüzn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/519-520.

⁶¹² Selahaddin ed-Dımaşkî el-Ekberî, *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, çev. Zafer Erginli vd.. (İstanbul: Kalem Yayınevi, 2006), 399.

⁶¹³ er-Râzî, *Mekâyisü’l-luga*, 6/127.

⁶¹⁴ er-Râzî, *Mekâyisü’l-luga*, 6/13.

⁶¹⁵ Mustafa Çağrı, “Hüzün”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/73.

⁶¹⁶ et-Talâk 65/2.

⁶¹⁷ el-En’âm 6/63-64; Tâhâ 20/40.

⁶¹⁸ Abdülbâkî, *Mu’cem*, 253-254.

⁶¹⁹ el-Bakara 2/38, 62; el-En’âm, 6/48; Yûnus, 10/62-65.

⁶²⁰ Âl-i İmrân, 3/139; el-Hicr, 15/88; el-Ankebût, 29/33.

⁶²¹ Yûsuf 12/84, 86.

⁶²² et-Tevbe 9/82.

⁶²³ el-İsrâ 17/109.

⁶²⁴ el-Bakara 2/74; Âl-i İmrân 3/159; el-Hac 22/35; el-Hadîd 57/16.

⁶²⁵ İsfahânî, *Müfredât*, “G-m-m”, *Kur’ân Kavramları Sözlüğü*, 763.

Gamm, tasa anlamına gelir.⁶²⁶ Âyette geçen “*Sonra size işiniz hiçbir tasa vermesin.*”⁶²⁷ ifadesi, “sizin için işinizde açıklık kazansın bu konuda istediğinizi yapacak imkânı bulmalısınız” anlamına gelir. Yapacağı şey kendisi için açık, belirgin olmayan ve istediğini yapma gücünü bulamayanlar gibi olmayınız denilmektedir. Aynı zamanda insan için tasalanma ve kederlenme olan sıkıntılı iş demektir. Karışık, müphem iş manasına gelen bu durumda “kişi, sıkıntısını giderecek çareyi bulacak yolu göremez.”⁶²⁸ diye açıklanmaktadır.

Gamm, keder ve tasa insanın aklî melekelerini etkilediği için sağlıklı ve doğru kararlar vermesi zorlaştırır. Bunlar insanın üzerine çöktüğü zaman insanın diğer duygularına da olumsuz yönde tesir eder. Sağlıklı düşünebilme zorlaştırır. Bir takım hüznün ve kederler insan bünyesine öyle bir etki eder ki insanı konuşmaktan aciz bırakır, bedenini dermansız ve bitkin bir hale getirir.

Kur’ân’da hüznün manasına gelen bir diğer kelime el-usr (ع-س-ر) kökünden türemiş olup kolaylığın zıddı olan zorluk, sıkıntı, tasalanma manalarına gelmektedir.⁶²⁹ Zor hale gelmek, zor olmak, darlık ve fakirleşmek manalarına gelmektedir.⁶³⁰ Meselâ “*Muhakkak zorlukla birlikte kolaylık vardır.*”⁶³¹ “*Eğer borçlu zorda ve sıkıntıda ise rahata çıkıncaya kadar ona mühlet verin.*”⁶³² âyetleri bunun örneklerindendir. Burada insanın mal ve mülkünün olmamasından kaynaklanan darlık ve sıkıntıya işaret edilmektedir. Ayrıca bu ifade annenin çocuğunu emzirmede sıkıntıya düşmesi⁶³³ ve işi zorlaştırma gibi manalarda da kullanılmaktadır.

Kıyâmet gününde hiçbir işin kolay olmayacağı ve kâfirler için çok zor ve çetin bir gün olacağı bildirilmektedir.⁶³⁴ Kâfirler için zor ve çetin olan o günün, mü’minler için kolaylaştırılacağı anlaşılmaktadır.⁶³⁵ Bu âyetlerin her ikisinde de el-usr kelimesi ile insanın karşılaşılabileceği sıkıntı ve zorluk anlatılmakta ve maddî imkânlardan mahrum olmasından dolayı sıkıntı ve zor durumda olması anlamına gelmektedir.

Kur’ân’da hüznün manasına gelen bir diğer kelime ise el-kerb (ك-ر-ب) kökünden türemiş olup şiddetli gam ve tasa, keder ve hüznü ifade eder. “Kerb” kelimesinin çoğulu “kürûb”⁶³⁶ tur. Aşırı, şiddetli, üzüntü, tasa, keder ve gam gibi manalara gelmektedir. Toprağı ekmek için kazıp altını üstüne çevirmeye, aynı şekilde insanın nefsinin sıkıntıdan adeta tersine çevirdiği için de “kürbetün” kelimesi kullanılmaktadır.⁶³⁷ “*Nuh da daha önce çağrıda bulunduğunda biz onun çağrısına cevap verdik, onu ve ailesini büyük bir sıkıntıdan kurtardık.*”⁶³⁸ Âyette “büyük sıkıntı” ile kastedilen onların günahkâr bir toplum içinde yaşadıkları sıkıntılı hayat ve başlarına gelen tufan kastedilmiştir.⁶³⁹

İnsanın istek ve arzusu, alıştığı ve hoşlandığı şeylerin devamı yönündedir. Bazen kendisine isabet eden tasa, gamm, keder gibi şeyler huzurunu kaçıır ve sükûneti giderir. Belki de hayatı alt üst olur. Bedenini etkilediği gibi aklını, kalbini ve hislerini de adeta düğümlenmiş bir hale sokar. Dengesi değişir, sağlığına bile tesir eder. Bu yüzden insan

⁶²⁶ İbn Manzûr, “G-m-m”, *Lisânü’l-Arab*, 12/441.

⁶²⁷ Yûnus 10/71.

⁶²⁸ Kurtubî, *el-Câmi li ahkâmi’l-Kur’ân*, 8/362.

⁶²⁹ İbn Manzûr, “A-s-r”, *Lisânü’l-Arab*, 4/563.

⁶³⁰ İsfahânî, *Müfredât*, “A-s-r”, *Kur’ân Kavramları Sözlüğü*, 700.

⁶³¹ el-İnşirâh 94/5-6.

⁶³² el-Bakara 2/280.

⁶³³ et-Talâk 65/6.

⁶³⁴ el-Furkân 25/26.

⁶³⁵ Sâbûnî, *Safvetü’l-tefâsir*, 2/813.

⁶³⁶ İbn Manzûr, “K-r-b”, *Lisânü’l-Arab*, 1/711.

⁶³⁷ İsfahânî, *Müfredât*, “K-r-b”, *Kur’ân Kavramları Sözlüğü*, 904.

⁶³⁸ el-Enbiyâ 21/76.

⁶³⁹ Ebû’l-A’lâ el-Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, çev. Muhammed Han Kayani vd. (İstanbul: İnsan Yayınları, 1991), 3/321.

bu tür sıkıntı ve üzüntülerin başa gelmemesi için üzerine düşen görevleri hakkıyla yerine getirmelidir.

Kur'ân'da hüznün manasına gelen bir diğer kelime es-sû (س-و-ء) kökünden türemiş olup çirkin iş, kötü görülen şey, sevincin zıddı,⁶⁴⁰ insana keder ve üzüntü veren her türlü dünya ve âhiret işleri çok sevilen bir kimsenin kaybolması gibi haller "sû" kelimesi ile ifade edilmektedir.⁶⁴¹ İyi ve güzel şeylere hasenât⁶⁴² denilirken bunun zıddı olan kötülük, düşmanlık ve zulüm gibi şeyler de seyyiât olarak isimlendirilmiştir.⁶⁴³ Çirkin ve kötü olan her söz ve davranış "seyyie" olarak anılmaktadır. "Sû" kelimesi sövmek, kötü söz, şirk, tecâvüz, bir şeyin en kötüsü, mü'minin işlediği günah, insanın içindeki sıkıntı ve darlık anlamlarında da kullanılmaktadır.⁶⁴⁴ es-Sû kavramı, yapılan kötülükler neticesinde kişiye hüznün vermektedir.

Sû, âkıbette hoşlanılmayan ve insanı üzecek, canını sıkacak olan şey anlamında da kullanılmaktadır. "*Orası ne fena bir dönüş yeridir.*"⁶⁴⁵ "*Azabı yaklaşır gördükleri zaman, inkâr edenlerin yüzleri çirkinleşip kararır, sizin arayıp durduğunuz şey işte budur denir.*"⁶⁴⁶ Âyette bu kelimenin yüze nispet edilerek kullanılmasının nedeni, üzüntü ve kederin etkisinin yüzde görünmesindendir. Kâfirler kıyâmet gününü yakından gördüklerinde hazırlıksız olarak ansızın karşılaştıklarından yüzlerine vurur ve kararır. Yüzlerinin kararması bundandır.

İnsanın yüz ifadesi, iç dünyasında oluşan üzüntü, korku, öfke ve hayret gibi hallere işaret eder.⁶⁴⁷ Yaşamış olduğu herhangi bir duygu, kan basıncını ve kalp atışlarını artırır. Nefes alışverişini hızlandırır.⁶⁴⁸ İşte kâfirlerin kıyâmet günü ansızın karşılarına çıkacak azaptan dolayı onlarda şok etkisi yaratarak yüzlerinde simsiyah bir görünüm olur. Keder, üzüntü ve tasa sadece insanın iç dünyasında kalmaz, şiddetine göre insanın simasında ve davranışlarında da tezahür eder.

Kur'ân'da hüznün manasına gelen bir diğer kelime el-iblâs (ب-ل-س) kökünden türemiş olup aşırı ümitsizlikten dolayı hüznün, tasa ve keder, şiddetli zorluktan dolayı üzüntü⁶⁴⁹ anlamlarına gelmektedir. İblis kelimesi de aynı köktendir.⁶⁵⁰ "*Kıyamet koptuğunda, o suçlu kâfirler ümitlerini tamamen kesip susarlar.*"⁶⁵¹ Âyette kâfirlerin kendilerine yardım edecek kimse bulamayınca ümitlerini kaybederler ve susarlar. Mademki kıyâmet saati gelip çatacaktır. O gün ümitsizlik ve azap içinde olmamak, cennet bahçelerinde sevinç içinde neşelenebilmek için şimdi Allah'ı tesbih ediniz.⁶⁵² diye buyrulmaktadır.

Kâfirler bir çıkış ve kurtuluş yolu bulamadıklarından ümitsiz olurlar. Aşırı ümitsizliğe düşmüş kimse de yapacak bir şey kalmadığından suskunluğu tercih eder. İşte bu kimseye "eblasa" denir. "*Halbuki onlar, daha önce Allah'ın üzerlerine yağmur indireceğinden ümitsiz idiler.*"⁶⁵³ Kişinin iblâsını, tutunacak bir dalı, çıkacak bir yolu bulamayanın içine düştüğü durumdan dolayı ümitsizlik ve üzüntü olarak da belirtmek mümkündür.

⁶⁴⁰ İbn Manzûr, "S-v-e", *Lisânü'l-Arab*, 1/95.

⁶⁴¹ İsfahânî, *Müfredât*, "S-v-e", *Kur'ân Kavramları Sözlüğü*, 533.

⁶⁴² el-Bakara, 2/81; en-Neml, 27/46.

⁶⁴³ en-Nahl 16/45-47.

⁶⁴⁴ Mukâtil b. Süleyman, *Kurân Terimleri Sözlüğü*, 130-134.

⁶⁴⁵ en-Nisâ 4/97.

⁶⁴⁶ el-Mülk 67/27.

⁶⁴⁷ Necati Kara, *Kur'ân'da Beden Dili*, 322-325.

⁶⁴⁸ Doğan Cüceloğlu, *İnsan ve Davranışı* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2007), 264.

⁶⁴⁹ İbn Manzûr, "B-l-s", *Lisânü'l-Arab*, 6/29.

⁶⁵⁰ İsfahânî, *Müfredât*, "B-l-s", *Kur'ân Kavramları Sözlüğü*, 166.

⁶⁵¹ er-Rûm 30/12.

⁶⁵² Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 6/244.

⁶⁵³ er-Rûm 30/49.

Kur'ân'da hüznün manasına gelen bir diğer kelime ed-dîk (ض-ي-ق) kökünden türemiş olup dar, ensiz ve daralmak manalarına gelmektedir.⁶⁵⁴ Dîk kelimesi seâton (سعة) kelimesinin zıddıdır. Fakirlik, cimrilik, üzüntü ve keder vb. şeylerle ilgilidir.⁶⁵⁵

Son derece dar ve ciddi darlık, tıkanmış, geçilmez gibi manalarda da kullanılmaktadır. “..göğsün daralarak”⁶⁵⁶ “..onun göğsünü sanki o kişi gökte yükseliyormuş gibi dar ve tıkanık yapar.”⁶⁵⁷ “..göğsüm daralır..”⁶⁵⁸ gibi âyetlerde darlık anlamında kullanılmıştır. Göğsün sıkılması ve daralması psikolojik bir durumdur. Fıtratı küfür ve şirkle bozulmuş olan kimsenin göğsü göğün yükseklerinde yükselen kimsenin zor nefes alması gibi tıkanır. Zira yükseldikçe hava basıncı düşer. Basınç düştükçe de nefes alma zorlaşır.⁶⁵⁹

Allah Teâlâ, bir kimsenin dalâlette kalmasını, hak yolundan sapmasını dilerse, onun seçimine uygun olarak kalbini daraltır, bunaltır, sıkar, katılaştırır, kavrayışını ve anlayışını giderir. İlâhî gerçekleri kabul etme yollarını ona kapatır, inanmak, onun için çok zor bir hale gelir ve kalbine iman girmez.⁶⁶⁰

Dîk kelimesi Kur'ân'da genelde münkirlerin iç halini belirtmek için kullanılmıştır. Çünkü göğ tırmanmak mümkün olmayan bir yük ve zahmet ise imanı ve İslâm'ı ve kabul etmek de o kadar güç ve zor gelir. İslâm deyince canı sıkılır, daralır, bunalır, yoldan çıkar ve içinden çıkılmaz bir bataklığa saplanır. O kimse artık genişliği yanlış şeylerde ve felakette arar. Allah da onların üzerine azap, göğsün daralması ve kalp tıkanıklığı ile sıkıntı verir.⁶⁶¹ Dîku's-sadr ile ilgili âyetlerde, insanın içini rahatsız eden birtakım sıkıntılar ve bu sıkıntıların insanı huzursuz ettiği ve ruhî sıkıntılar yaşadığı anlatılmaktadır.

Kur'ân'da hüznün manasına gelen bir diğer kelime el-harec (ح-ر-ج) kökünden türemiş olup iki nesne arasındaki darlık, günah gibi manalara gelmektedir.⁶⁶² “Hayır, hayır! Rabbin hakkı için, onlar aralarında ihtilaf ettikleri meselelerde seni hakem kılıp, verdiğin hükümden ötürü içlerinde hiçbir sıkıntı duymadan sana tam bir teslimiyet gösterip bağlanmadıkça iman etmiş olmazlar.”⁶⁶³ Âyette “harec” sıkıntı ve darlık manasında kullanılmıştır. Sıkıntı ve darlıktan kasıt, insanın bir işten dolayı içinde sıkıntı ve darlık hissetmesidir. Bu kelime aynı zamanda günah manasına da gelmektedir.⁶⁶⁴ Küfrü sebebiyle göğsün daralması manasında da kullanılmıştır.⁶⁶⁵ İnsanın kalbinin sıkılması ve daralması, sıkıntı ve ıstırap hissetmesidir. Bu yüzden sıkıntı ve ıstırap anları insan kalbinin en ince olduğu anlarıdır.

Kur'ân'da hüznün manasına gelen bir diğer kelime el-esef (ا-س-ف) kökünden türemiş olup hüznülenme, kederlenme ve öfkelenme manalarına gelmektedir. Kişinin intikam duygusuyla birine öfkelenmesi neticesinde hüznülenmesi ve kederlenmesidir.⁶⁶⁶ Şiddetli öfke ve şiddetli hüznün anlamlarına gelir. Bazen her iki anlamda da kullanılır.⁶⁶⁷

⁶⁵⁴ İbn Manzûr, “D-y-k”, *Lisânü'l-Arab*, 10/208.

⁶⁵⁵ İsfahânî, *Müfredât*, “D-y-k”, *Kur'ân Kavramları Sözlüğü*, 627.

⁶⁵⁶ Hûd 11/12.

⁶⁵⁷ el-En'âm 6/125.

⁶⁵⁸ eş-Şuarâ 26/13.

⁶⁵⁹ Muhammed Hüseyin Tabatabâî, *el-Mizân fî Tefsîri'l-Kurân*, çev. Vahdettin İnce (İstanbul: Kevser Yayınları, 2003), 7/497.

⁶⁶⁰ Abdurrahman Kasapoğlu, “Kur'ân'a Göre İnkâr ve Bunalım”, *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (2010), 223.

⁶⁶¹ Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 3/514.

⁶⁶² İbn Manzûr, “H-r-c”, *Lisânü'l-Arab*, 2/223; İsfahânî, *Müfredât*, “H-r-c”, *Kur'ân Kavramları Sözlüğü*, 273.

⁶⁶³ en-Nisâ 4/65.

⁶⁶⁴ Mukâtil b. Süleyman, *Kurân Terimleri Sözlüğü*, 190-191.

⁶⁶⁵ el-En'âm 6/125.

⁶⁶⁶ İsfahânî, *Müfredât*, “E-s-f”, *Kur'ân Kavramları Sözlüğü*, 81.

⁶⁶⁷ Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 4/136.

İnsanın yüz rengindeki değişim, içerisinde bulunan ruh halinin bir aynasıdır. İnsan öfkelenildiği zaman hemen yüz hatlarında kızarma ve değişme olur, üzüntülü zamanlarda da bu durumun aynısı yaşanır. “Mûsa pek öfkeli ve üzgün olarak halkına döndüğünde.”⁶⁶⁸ Ayette Hz. Mûsa’nın halini belirten “esef” kelimesi hem öfke hem de üzüntü anlamına gelmektedir. İnsan, sevincini gizleyip belli etmeyebilir ama aynı şeyi öfke ve üzüntü için söylemek zordur.⁶⁶⁹ Esef kelimesinin temelinde öfke ve intikam alma duygusu vardır. Öfke, insanın kendinden aşağı seviyede birisine yönelince intikam duygusuna dönüşürken, kendinden üstte birisine yönelince keder ve hüzne dönüşmektedir. Bu yüzden Hz. Mûsa’nın esefi, halkına karşı öfke ve kızgınlık, Allah Teâlâ karşısında ise hüznün ve halkının durumundan dolayı da üzüntü olarak belirtilmiştir.

Kur’ân’da hüznün manasına gelen bir diğer kelime el-bükâ (ب-ك-ى) kökünden türemiş olup hüznün, keder ve feryat ile gözyaşı dökmektir. Sesin, ağlamaktan dolayı baskın olduğu halleri ve hüznün ve kederin çok olduğu durumları anlatmak için kullanılmaktadır.⁶⁷⁰ “Az gûlsün, çok ağlasınlar!..”⁶⁷¹ Ayette münafıkların durumu anlatılmakta onların pek az gülüp çokça ağlayacakları bildirilmektedir.

el-Bükâ, insanın üzüntü ve kederi ile birlikte ağlamayı bunun yanında gözyaşı dökmeyi belirtmek için kullanılmaktadır. Her ağlama gözyaşına dönüşmeyebilir. Bazen üzüntü ve kederden bazen de sevinç ve neşeden dolayı ağlanmaktadır.⁶⁷²

4.3. Hadislerde Hüzn Kavramı

Hz. Peygamber’den gelen hüznle ilgili rivayetler sözlü olmaktan çok, onun fiilî uygulamalarını, hal ve durumlarını ifade etmektedir. Bunlar sahâbenin müşahedeleri ile aktararak kaydedilmiştir.

Hadislerde hüzn kavramı ve türevleri farklı şekillerde kullanılmıştır. Bu hadislerden bazıları ölüm gibi acılı olaylarda hüznlenmenin normal olduğu,⁶⁷³ Kur’ân’ın bazı âyetleri hüznü bir ortamda nâzil olduğu,⁶⁷⁴ Müslümanın başına gelen musibetlere sabredip, hüznünü isyana dönüştürmemesi günahlarına kefarete olacağı,⁶⁷⁵ Allah için gözyaşı döken gözlerin ve hüznlenen kalplerin azaba uğramayacağı,⁶⁷⁶ Hz. Peygamber’in acı ve hüzn veren sıkıntılardan dolayı Allah’a sığındığı belirtilmektedir.⁶⁷⁷

İnsanın hüznüne sebep olup ağlatan şeyler maddî/dünyevî olduğu gibi bazen mânevî/uhrevî yönlü de olabilmektedir. Allah korkusu ve sevgisi, ölüm endişesi, kıyametin dehşeti, cehennem ve cennet nimetlerine karşı sevinç ve şükür gözyaşları bunlardandır. Hz. Yâkûb oğlu Yusuf için hüznün gözyaşları dökmüştür.⁶⁷⁸ Hz.

⁶⁶⁸ el-Â’râf 7/150.

⁶⁶⁹ Mahmut Kavaklıoğlu, “Sergilediği Beden Dili Açısından Hz. Peygamber”, *Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/6 (2004), 62.

⁶⁷⁰ İbn Manzûr, “B-k-y”, *Lisânü’l-Arab*, 14/82; İsfahânî, *Müfredât*, “B-k-y”, *Kur’ân Kavramları Sözlüğü*, 163.

⁶⁷¹ et-Tevbe 9/82.

⁶⁷² Kur’ân’da hüznle ilgili yukarıda zikredilen âyetlere ilave olarak şu âyetleri de ekleyebiliriz: Âl-i İmrân 3/176; el-Mâide 5/41; et-Tevbe 9/40, 92; Yûnus 10/62-65; er-Ra’d 13/28; en-Nahl 16/127; el-Enbiyâ 21/103; el-Fâtır 35/34; Fussilet 41/30; ez-Zuhruf 43/68-70; el-Ahkâf 46/13-14.

⁶⁷³ Buhârî, “Cenâ’iz”, 44; Ebû Dâvûd, “Cenâ’iz”, 24.

⁶⁷⁴ İbn Mâce, “İkâme”, 176.

⁶⁷⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/157.

⁶⁷⁶ Buhârî, “Cenâ’iz”, 45; “Merdâ”, 1; Müslim, “Cenâ’iz”, 12; “Birr”, 52.

⁶⁷⁷ Buhârî, “Cihad”, 74; “Deavât” 35, 40; Ebû Dâvûd, “Vitr”, 32.

⁶⁷⁸ Buhârî, “Cenâ’iz”, 44; Müslim, “Fezâil”, 62.

Peygamber, annesinin kabrini ziyaret etmiş, ziyaretinde hüzünlenmiş,⁶⁷⁹ torununun vefatına hüzünlenmiş ve gözyaşı dökmüştür.⁶⁸⁰

Sahâbeden bazıları Tebük seferine çıkmak için hazırlık yapmak istemişlerdi. Ancak imkânsızlıklardan dolayı bir şey bulamamışlar ve Hz. Peygamber'e müracaat edip savaş teçhizatı istemişlerdi. Resûlullah (s.a.v) da onlara imkânsızlıktan dolayı bir şey veremeyince o kimseler üzülmüşler ve üzüntülerinden gözyaşı dökmüşlerdi. Kur'ân'da bu kişilerin üzüntü ve kederlerine işaret edilmektedir.⁶⁸¹

Hiz. Peygamber'in, Tebük seferinden dönerken Medine'ye yaklaştığında şöyle söylediği rivayet edilir: *"Medine'de öyle kimseler var ki sizin yürüdüğünüz her yerde her vadide onlar sizinle beraberdirler. Oradaki sahâbeden bazıları Yâ Resûlellah! Onlar şimdi Medine'de midirler? diye sorunca, Resûlullah: Evet onları, özürleri orada kalmaya mecbur etti."*⁶⁸² Onların bu durumu, görevi yerine getirememekten dolayı gerçek üzüntülerini dile getirmektedir. Allah Teâlâ da mazeretlerini kabul etti. Bu olayda da görüldüğü üzere fakirlik ve yoksulluktan dolayı cihaddan geri kalmak mazeret olarak geçerli olsa da içlerinde duydukları hüzün ve kedere mâni olunamamış ve ağlamalarına sebep olmuştur.

Hiz. Peygamber, Kur'ân'da *"Eşlerinizle en güzel biçimde geçinin."*⁶⁸³ âyetini, hayatı boyunca en güzel bir şekilde uygulamıştır. O, eşleri tarafından kıskançlığa sebebiyet veren meşhur bal hadisesinden dolayı üzülmüş ve bal yememeye karar vermişti. Eşleriyle bir ay ayrı kalmaya yemin etmişti.⁶⁸⁴ Hiz. Peygamber, hanımlarına bir aylık uzak kalma cezası vermesine rağmen, onlara kalp kırıcı herhangi bir söz sarf etmemiştir.

Hiz. Peygamber, peygamberliği yanında diğer insanlar gibi insanî özelliklere de sahipti. Sevinilecek şeylere sevinir, üzülecek şeylere de üzülürdü. O ölüm anında komada olan Sa'd b. Ubâde'yi ziyaretinde gözleri yaşarmış ve orada bulunan diğer sahâbe de ağlamışlardı.⁶⁸⁵ Osman b. Mâ'zûn'un naaşını yaşlı gözlerle öpmüş idi.⁶⁸⁶ Yine Resûlullah (s.a.v); *"siz benim bildiklerimi bilseydiniz az güler çok ağlardınız."*⁶⁸⁷ buyurarak sevinç ve hüznünde ölçülü olmaya dikkat çekmiştir.

Bütün ahlâk kavramları birbiriyle yakından ilişkilidir. Görüldüğü üzere hüzün kavramını da Hiz. Peygamber'in hüznüleri ile birlikte değerlendirmek yerinde olacaktır.

4.4. Hüzün kavramının Mürâdifleri

Arapça'da hüzün manasına gelen birçok kelime ve kavram vardır. Bunlardan öne çıkanları kısaca açıklayacağız.

4.4.1. el-Bess

Bir şeyi ayırıp ortaya çıkarmaya denir. Atı ahırdan çıkardı, av köpeğini avın peşine gönderdi gibi manalara gelmektedir. Hüzün olarak kullanılması ise kişinin halinden şikâyet etmesi ve şikâyetini izhar etmesinden dolayıdır.⁶⁸⁸ *"(Yâkûb): Ben gam*

⁶⁷⁹ Nesâî, "Cenâ'iz", 101.

⁶⁸⁰ Buhârî, "Cenâ'iz", 33; Müslim, "Cenâ'iz", 12.

⁶⁸¹ et-Tevbe 9/92.

⁶⁸² Buhârî, "Meğâzi", 81.

⁶⁸³ en-Nisâ 4/19.

⁶⁸⁴ Buhârî, "Et'ime", 32; Müslim, "Eşribe", 11.

⁶⁸⁵ Buhârî, "Cenâ'iz", 45; Müslim, "Cenâ'iz", 12.

⁶⁸⁶ Tirmizî, "Cenâ'iz", 14.

⁶⁸⁷ Buhârî, "Küsûf", 2; Müslim, "Küsûf", 1.

⁶⁸⁸ Ebû'l Hüseyin Ahmed b. Fâris er-Râzî, *Mekâyisü'l-luga*, thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn (Beyrut: Dârü'l-fikr, 1399/1979), 1/172.

ve kederimi sadece Allah'a arz ederim.”⁶⁸⁹ Âyetteki “el-bess, bastırılması ve gizlenmesi zor olan şiddetli hüznün manasına gelir.

Hüzün ile el-bess arasındaki fark; hüznün, hemm'min şiddetlisi olarak ifade edilmekte, el-bess ise bastırılmayan ve gizlenemeyen daha şiddetli hüznün demektir. el-Bess, hüznünden daha şiddetli, hüznün de el-hemm'den daha şiddetlidir. Çünkü el-bess, gizlenemeyen açığa çıkan bir haldir. Hüznün ise gizlenebilen, bazen açığa çıkarılmayan, genellikle kişinin kalbinde hissettiği bir üzüntüdür.⁶⁹⁰

4.4.2. el-Hemm

Bir şeyin eriyip akmasına denir. Arapça'da bana hemm etti, beni eritti manasına gelmektedir. el-Hemm, hüznün demektir. Hüznün şiddetinden adeta eriyen,⁶⁹¹ insanı damla damla eriten hüznün demektir. Aynı zamanda hastalıklardan dolayı yaşanan elem ve acı için de kullanıldığı belirtilmektedir.⁶⁹²

el-Hemm ile hüznün aslında ikisi de aynı manada olmakla birlikte, el-hemm, genellikle istenmeyen bir olayın hemen akabinde kişide oluşan hüznün hali için kullanılır. Hüznün ise kişinin geçmişte yaşadığı istenmeyen bir olaydan dolayı üzülmeye demektir.⁶⁹³

4.4.3. el-Esâ

hüznün demektir. Bir şeye “esâ” ettim demek o şeye üzüldüm manasına gelmektedir.⁶⁹⁴ “(Şuayb), onlardan yüz çevirdi ve dedi ki: Ey kavmim! Ben size Rabbimin gönderdiği gerçekleri duyurup, size öğüt verdim. Artık kâfir bir kavme nasıl acırım.”⁶⁹⁵ Âyette geçen el-esâ kelimesi acıma ve hüznün manasında kullanılmaktadır.

4.4.4. el-Kâ'be

şiddetli hüznün manasında kullanılmaktadır.⁶⁹⁶ el-Kâ'be ve hüznün arasındaki fark; el-kâ'be, hüznün şiddetinden dolayı kişinin yüzünde tesirinin belirginleşmesi halidir. Çünkü hüznün görülen bir şey değildir. Ancak etkisinden dolayı kişinin yüzünde belirlemektedir.⁶⁹⁷

4.4.5. el-İblâs

kişinin hüznün ve korkudan dolayı ümidini yitirip, sükût etmesidir.⁶⁹⁸ “... onları ansızın yakaladık, birdenbire onlar bütün ümitlerini yitirdiler.”⁶⁹⁹ Müblis; ümitsiz, hüznünlü kişi demektir. Başına gelen kötü hal ve durumdan dolayı ümidini kaybetmiş, üzüntüsünden sükût eden kişi için kullanılmaktadır.⁷⁰⁰

⁶⁸⁹ Yûsuf 12/86.

⁶⁹⁰ el-Askerî, *el-Fürûku'l-lugaviyye*, 185.

⁶⁹¹ er-Râzî, *Mekâyîsü'l-luga*, 6/13.

⁶⁹² İsfahânî, *Müfredât*, “H-m-m”, *Kur'ân Kavramları Sözlüğü*, 1120.

⁶⁹³ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 11/178.

⁶⁹⁴ er-Râzî, *Mekâyîsü'l-luga*, 1/106.

⁶⁹⁵ el-Â'râf 7/93.

⁶⁹⁶ Ebû Mansûr, Muhammed b. Ahmed el-Heravî, *Tehzîbü'l-luga*, thk. Abdusselâm Hârûn vd. (Kahire: Dârü'l-Mısriyye, 1384/1964), 10/400.

⁶⁹⁷ el-Askerî, *el-Fürûku'l-lugaviyye*, 443.

⁶⁹⁸ Zebîdî, *Tâcu'l-arûs min cevâhiru'l-kâmûs*, 15/462.

⁶⁹⁹ el-En'âm 6/44.

⁷⁰⁰ Kurtubî, *el-Câmi li ahkâmi'l-Kur'ân*, 6/426.

4.4.6. el-Kerb

Aşırı şiddetli üzüntü, sıkıntı ve tasa için kullanılmıştır.⁷⁰¹ Kur’ân’da “*kendisini ve ailesini o şiddetli üzüntüden kurtardık.*”⁷⁰² Sıkıntının şiddetinden dolayı, şiddetli gamm gibi manalara da gelmektedir.⁷⁰³ Hüzün ile el-kerb arasındaki fark; hüzün, gamm’ın yoğunlaşması ve büyümesidir. el-Kerb ise gamm’ın yoğunlaşması ile birlikte üzüntüden kalbin daralması ve sıkışması halidir.⁷⁰⁴ Her ikisinde de üzüntünün kaynağı kalptir.⁷⁰⁵

4.4.7. el-Gamm

kişinin kalbinde oluşan öfke ve kin demektir.⁷⁰⁶ “*Istıraptan dolayı oradan her çıkmak istediklerinde, oraya geri döndürülürler ve tadın bu yakıcı azabı denilir.*”⁷⁰⁷ el-Hemm ile el-ğamm arasındaki fark; el-ğamm, kişinin sıkıntıyı izale edebilmesine gücünün yetmemesidir. Sevdiği bir kişinin ölmesi gibi. el-Hemm ise sıkıntıyı gidermeye kişinin gücünün yetmesidir. İflas eden bir kimsenin daha sonra tekrar zengin olması gibi. Yukarıdaki âyette de kâfirlerin ıstıraptan dolayı cehennemden çıkmak istemelerine rağmen buna güçlerinin yetmeyeceği bildirilmektedir.

Dil âlimleri hüzün kelimesinin murâdiflerini, şiddet ve derecelerine göre şöyle sırlamaktadırlar. el-Bess, hüznün en şiddetlisidir; el-ğamm, etki ve tesiri altına alan hüznüdür; el-esâ, elden çıkan, giden şeyin arkasından hüzünlenmek; el-esef, öfkeyle birlikte hüzün halidir; el-kâ’be, hüzünle birlikte burukluk ve kötü hal olarak belirtmektedirler.⁷⁰⁸

4.5. İslâm Düşüncesinde Hüzün

İslâm, dünya ve âhiret hayatını bir bütün olarak kabul etmektedir. Bu yüzden sevinç ve hüzün kavramlarının dünya ve âhiret olmak üzere iki boyutu vardır. Buna bağlı olarak insanın mutluluğu ve mutsuzluğu da iki yönlü olarak değerlendirilir. Müslüman bir birey için dünyada hüzün ve mutsuzluktan uzak durmak, âhirette de sevinç, neşe ve mutluluk içinde olmak için İslâm’ın emir ve yasaklarının fert ve toplum hayatında yaşanması gerekir.⁷⁰⁹

İslâm düşüncesinde hüzne o kadar ulvî manalar yüklenmiştir ki Hz. Hatice ile Ebû Tâlib’in aynı yıl içerisinde vefat etmelerine “hüzün yılı” (10 Ramazan / 19 Nisan 620) denmiş ve Hz. Peygamber’in hayatı da ulvî bir hüzün ikliminde geçtiği için ona da “Hüzün Peygamber’i” denilmiştir.

Hüzün, insan için kendiliğinden zorunlu bir hal olmayıp, aksine kişi iradesini kötüye kullanarak da hüznü kendine çekebilmektedir. Eğer hüzün zorunlu bir hal olsaydı, herkesin hüznü olması gerekirdi.⁷¹⁰

Hüzün dünya imtihanı bakımından, sıkıntı, elem, bela, hastalık manalarıyla açıklanmaktadır. Bu sıkıntılara maruz kalanlar isyan etmeyip sabretmeleri halinde Allah katında derecelerinin artacağı müjdesi verilmektedir.⁷¹¹

⁷⁰¹ İsfahânî, *Müfredât*, “H-m-m”, *Kur’ân Kavramları Sözlüğü*, 904.

⁷⁰² el-Enbiyâ 21/76.

⁷⁰³ er-Râzî, *Mekâyisü’l-luga*, 5/175.

⁷⁰⁴ el-Askerî, *el-Fürûku’l-lugaviyye*, 185.

⁷⁰⁵ Ebû Muhammed Bedreddin Mahmûd b. Ahmed b. Musa el-Hanefî el-Aynî, *Umdetü’l-kârî şerhi Sahîhi’l-Buhârî* (Beyrut: Dârü’l-kütübî’l-ilmiyye, 1421/2001), 21/311.

⁷⁰⁶ er-Râzî, *Mekâyisü’l-luga*, 6/127.

⁷⁰⁷ el-Hac 22/22.

⁷⁰⁸ es-Sa’lebî, *Fıkhu’l-luga ve sirru’l-Arabiyye*, 1/96.

⁷⁰⁹ Mehmet Emin Özafşar, vd., *Hadislerle İslâm*, 3/184.

⁷¹⁰ Mustafa Bilgen, *Ahlâkî Hastalıklar ve Kurtuluş Yolları* (İstanbul: Millî Gazete, 2007), 383.

İslâm düşüncesinde kişinin hüzünlenmesi sorun değildir. Sorun olan hüzün, insanda tabiat halini alması, kişiye ümitsizlik vermesi, onu sorumluluktan alıkoymas ve kadere isyan gibi itikadî sıkıntılara sebebiyet vermesidir.

Süfyan b. Uyeyne (v. 198/814) şöyle demiştir: “Ümmet içinde mahzun biri ağlasa, bu ağlama sebebiyle Allah Teâlâ o ümmete merhamet eder.”⁷¹²

Dünya hayatında İslâm’ı din olarak kabul edip iman gereği sâlih amel işleyen mü’minler, kederleri, üzüntüleri, sıkıntıları sabır göstererek dirençle karşılarlar. Başlarına gelen sıkıntılara da sabırla katlanırlar. Bu şekilde yapmalarıyla güç, sabır, mükâfat gibi büyük sonuçlara ulaşırlar. Hoşlanmadıkları haller gider, onların yerine sevinç, neşe ve güzel ümitler ile birlikte Allah’ın lütuf ve sevabını kazanırlar. Diğer taraftan iman nimetinden yoksun olan kimse, zorluklarla, korkutucu hallerle karşılaşınca bunlara tahammül edemez. Kendisini endişe, korku, dehşet alır. Derin bir huzursuzluk ve dış korkular etrafını sarar.

Allah Teâlâ, Kur’ân’da mü’minlerin korkularını ve endişelerini azaltıcı, seccatlerini artırıcı durumu şu âyette bildiriyor: “Siz acı çekiyorsanız, şüphesiz onlarda sizin acı çektiğiniz gibi acı çekiyorlar. Üstelik siz Allah’tan onların ümit edemeyecekleri şeyleri ümit ediyorsunuz.”⁷¹³ buyurarak iman ehlinin kalbine rahatlama ve genişlik vermiştir.

İnsanlar, çoğu zaman dünya hayatında yapıp ettikleriyle, sevinç ve hüzünle karşılaşmaktadırlar. Bunun neticesi olarak da mutluluk ve mutsuzluğu yaşamaktadırlar. Âhirette ise dünyada İslâm’ın emirlerini yapmanın karşılığı, ebedî sevinç ve mutluluk iken bunun tersi de ebedî hüzün ve mutsuzluk olmaktadır.⁷¹⁴

İslâm’a göre hüznü sadece dünya hayatı yönü ile bakılmamalı, âhiret boyutunun da olduğu bilinmelidir. Sadece dünya yönü ile bakılırsa depresyon, karamsarlık ve mutsuzluğa sebep olabilmektedir. Âhiret yönü ile bakıldığında hüznün insana bir farkındalık kazandırdığı görülecektir. Bu yüzdendir ki hüzün insanın ilâhî mazhariyetlere yönelik istek ve arayışıdır.

4.6. İnsanın Hüznüne Sebep olan Durumlar

İnsanın yaratılış sebebi, Allah’ı tanıma, O’nu sevmek, O’na yönelme ve O’nu her şeye tercih etmedir. Bunları yapmaması neticesinde insanda kalbî hastalıklar başlar, dünyanın her türlü nimet ve imkânını elde etse bile; Allah sevgisinden mahrum olması hiçbir göz aydınlığına sahip olmamış demektir. Kalp, bunlardan boş olunca dünyalık diğer nimet ve imkânlar, insan için iki yönden üzüntü ve ıstırap kaynağı olur. Birinci olarak çok sevdiği dünyalıkların elinden çıkmasından dolayı üzüntü duyar. İkinci olarak ondan daha iyisini ve kalıcı olanı elde edemediği için üzüntü ve ıstırap duyar.⁷¹⁵ Bunlardan kurtulmanın yolu ise Allah’ı tanımak, O’nu sevmek, O’na ihlâslı bir kul olmak ve hiçbir sevgiliyi O’na tercih etmemektir.

Kalbin rahata ve huzura ermesi, hüzün ve kederlerin bitmesi, tüm insanların istediği bir şeydir. İnsan kalben rahat olmasıyla hoş ve güzel bir hayat yaşar. Sevinç ve neşe kemâl bulur. Bunu elde etmenin yolları kâmil bir mü’min olarak yaşamakla olur. İman ve salih amel vasıflarına sahip olmayanlar sevdiği halleri azgınlık ve şımarıklıkla karşılar, fakat kalbi rahat etmez. Çünkü sevdiği şeylerin elinden gitmesinden korkar. İnsan nefsi sürekli daha fazlasını ve çeşidini ister. Bu sınırsız istekler bazen gerçekleşir, bazen gerçekleşmez. Olmadığı zaman kişi üzüntü ve kedere düşer. Bu durum da kişiyi huzursuzluğa, sabırsızlığa, korku ve endişeye sevk eder.

⁷¹¹ el-Furkân 25/75.

⁷¹² Ekberî, *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 399.

⁷¹³ en-Nisâ 4/40.

⁷¹⁴ el-A’râf 7/9; Hûd 11/21; Meryem 19/39.

⁷¹⁵ İbn Kayyim el-Cevziyye, *Nefis Terbiyesi* (Tıbbü’l-kulûb), çev. Osman Arpaçukcu vd. (İstanbul: Polen Yayınları, 2006), 53-54.

Hiz. Peygamber'in vefat haberi alınınca sahâbenin hüznü o kadar arttı ki bir anda nasıl hareket edeceklerini unutup Hiz. Peygamber'in vefatını kabullenemediler. Hatta Hiz. Ömer'in, "kim peygamber öldü derse onun boynunu vururum" demesi üzerine onu ve diğer sahabeleri teskin ve teselli etme işini Hiz. Ebû Bekir üstlendi ve şöyle dedi: "Kim peygambere iman ediyorsa bilsin ki o vefat etti. Kim de Allah'a iman ve kulluk ediyorsa bilsin ki O, ölmeyen diridir."⁷¹⁶ Sonra "Muhammed ancak bir peygamberdir. Ondan önce de peygamberler gelip geçmişti. O ölür veya öldürülür ise siz gerisin geriye mi döneceksiniz? Geriye dönen Allah'a hiçbir zarar veremez. Allah, kendisine şükredenlerin mükâfatını tam olarak verecektir."⁷¹⁷ âyetini okuyarak insanları sakinleştirmiştir.

Hiz. Peygamber'in hastalık ve ölüm gibi doğal musibetler karşısında takındığı tavır, insanî ve duygusal yönlü olmakla birlikte, diğer taraftan böyle durumlarda izlenmesi gerekli tutum ve davranışları da bildirmektedir. Onun bu konudaki tavsiyesi ifrat ve tefritten uzak mutedil bir yol izlenmesi yönündedir. Oğlu İbrahim'in vefatında kalbinin hüzünlenmesi ve gözünden yaş dökmesine rağmen "biz rabbimizi gazaplandırarak bir söz söylemeyiz"⁷¹⁸ diyerek mutedil yolu ortaya koyması bunun güzel bir örneğidir.

Hiz. Peygamber, musibete uğramış mü'minleri teselli eder ve sık sık hasta ziyaretine giderdi. Bir defasında ziyaretine gittiği bedevîyi teselli kabilinden, "sabret, inşaallah hatalarına kefarete olur" deyince, hastalığın şiddetinden bunalan bedevî, "kefarete olur, temizler diyorsun ama hiç de öyle değil o öyle bir hastalık ki bir ihtiyarın üzerinde duran bir humma gibidir." dedi. Hastanın sıkıntılı durumunu gören Resûlullah (s.a.v), peki öyle olsun cevabını verdi.⁷¹⁹

Hiz. Peygamber'in hüzün halinde ağlaması, merhamet ve ince kalpliliğe sahip olmasındandır. O'nun yaratılanlara karşı şefkatli ve merhametli olması ve insanları da buna teşvik etmesi üstün ahlâkının gereğindendir. Başa gelen sıkıntı ve musibetlerden dolayı kişinin üzülmesi normal bir haldir. Önemli olan taşkınlık yapmadan, yaka paça yırtmadan üzüntü anında ağlamada bir sakınca olmadığı belirtilmektedir.⁷²⁰

Hiz. Peygamber, her işinde tedbiri elden bırakmaz, sonra da Allah Teâlâ'ya tevekkül ederdi. Meselâ hicret esnasında, kendilerini takip eden müşriklerin mağaranın önüne kadar gelmesi üzerine Hiz. Ebû Bekir, Resûlullah (s.a.v)'in başına bir şey gelmesinden korkuya kapılmış ve onu Hiz. Peygamber teselli etmiştir.⁷²¹

Enes b. Mâlik (r.a)'in kardeşi Ebû Umeyr'in, Nuğayr adlı bir kuşu vardı. Nuğayr ölünce, Ebû Umeyr üzülmüştü. Resûlullah (s.a.v) onu görünce, "Ya Ebâ Umeyr, ne oldu Nuğayr?" diyerek onu teselli etmiş ve şakalaşmıştı.⁷²² Hadisten anlaşıldığına göre Allah resulü (a.s), yetişkin ve çocuk ayırımı yapmaksızın, kimin üzüntüsü var ve ne şekilde olursa olsun paylaşılarak onu teselli etmeye çalışmıştır.

Hiz. Peygamber, birçok hal ve durumdan dolayı hüzünlendiği gibi önceki peygamberlerin başına da hüzünlü olaylar gelmiştir. İlk insan ve ilk peygamber, Hiz. Adem, cennetten dünyaya gönderildiğinde hüznü de gözlerini açtı. Yitirilmiş cennet hüznü ve ayrılık hüznü gibi. O, bir ömür boyu bunlarla hüzünlendi. Hiz. Nuh'un hüznü yüzyıllarca insanları tevhid dinine davet etti, sonunda kendisini hüzün, yeryüzünü de kapkaranlık bir tasa sardı. O, tufan peygamberi oldu. Hiz. İbrahim ise Nemrut'la yaka paça olma hüznü, ateşe atılma hüznü, eşini ve çocuğunu ıssız bir vadiye bırakma hüznü ve birçok anlamlı ve akılların alamayacağı hüzünler onu hayatı boyunca izledi. Hiz.

⁷¹⁶ İbn Hişâm, *İslam Tarihi, Siretü İbni Hişâm*, 4/412.

⁷¹⁷ Âl-i İmrân 3/144.

⁷¹⁸ İbn Mâce, "Cenâ'iz", 53.

⁷¹⁹ Buhârî, "Merdâ", 10.

⁷²⁰ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 4/38-39; Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 8/108.

⁷²¹ İbn Hacer, *el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe*, 2/343.

⁷²² Buhârî, "Edeb", 112; İbn Mâce, "Edeb", 24.

Musa, Hz. Dâvûd, Hz. Süleyman, Hz. Zekeriyyâ, Hz. Yahya ve Hz. İsa gibi diğer bütün peygamberler de hayatı bir hüzün yumağı gibi yaşadılar.⁷²³

İnsan için dünyada sevinçli ve mutlu bir yaşam olabileceği gibi hüzünlü ve mutsuz zamanların da yaşanabileceği bir gerçektir. Bu sebeple insan için sevinç ve hüzün halinin sebepleri hep merak konusu olmuştur. İslâm, insanlar için bir hayat rehberi olması hasebiyle dünya ve âhirete yönelik hususları sunmaktadır. Bu yüzden insana sevinç ve hüzün konusunda da doğrudan veya dolaylı olarak rehberlik etmektedir. Hz. Peygamber'in tavsiyeleri doğrultusunda hareket edildiğinde üzüntüler hafifleyecek veya en aza indirilecektir.

4.7. Hüzün Çeşitleri

Hüzün, kişinin sahip olduğu duygu ve hislerin üzerinde bir vasıftır. Bazen hüzün, korku ile birlikte olduğu zaman ağlamayı da beraberinde getirebilmektedir. Ahlâkî kavramlar birbiri ile yakından ilgilidir. Hüzün kavramı da daha çok havf/korku ve recâ/ümit ile birlikte değerlendirilmektedir. Bu konu hakkında çok fikir beyan edilmiş ve âhiretle ilgili hüzün iyi ve güzel, dünyaya taalluk eden hüzün ise kötü ve çirkin sonucuna varılmıştır.

Üzüntü ve keder, bela adını almıştır. Çünkü bu ikisi insan bedenini zayıf düşürüp yıpratmaktadır.⁷²⁴ Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: *“Bunda, sizin için rabbinizden gelen çok büyük bir imtihan vardır.”*⁷²⁵ *“Muhakkak ki sizi biraz korku ile deneriz.”*⁷²⁶ *“Bu, gerçekten apaçık bir imtihandır.”*⁷²⁷ Yükümlülük de birkaç açıdan bela diye adlandırılmıştır. Yükümlülüklerin hepsi insana zor gelmektedir. Bu açıdan her biri bir bela sayılmıştır.

Her kavim ve milletin kendi örf, adet ve bayramlarında yaptıkları sevinç/neşe ve hüzün/yas gibi etkinlikleri vardır. Bu etkinlikler insanlara sevinç ve huzur vermekte, insanların hüzünlerini bir nebze de olsa dindirmektedir. Dine aykırı olmadıkça bu tür etkinliklerde bir sakınca yoktur.

Bu bölümde hüzün çeşitlerini, insan tabiatı bakımından, sebebi bilinen ve bilinmeyen hüzünler, dinî ahkâm bakımından, dünyevî ve uhrevî hüzünler olarak tasnif edip, değerlendireceğiz.

4.7.1. İnsan Tabiatı Bakımından Hüzün

İnsan yaşamı boyunca sevdiği kişi ya da nesnelerle sevgi eksenli bir bağ kurar. Bunlardan uzaklaştığında ise kendini yalnız hisseder ve hüzünlenir. Bu yüzden hüzün, insana bağ kurduğu şeylerin kendisine ait olmadığını öğretir ve onu olgunlaştırır.

Duyguları etkileyen olay insan bedeninde anında tesirini gösterir. Kişi bir konuda endişe veren veya hoş bir haber duysa derhal onun etkisi yüzünün renginde belirir, tavrı bir anda değişir. Bundan dolayı duygu durumunun insan sağlığına tesiri çok fazladır. Sevinç ve neşe, sağlıklı bir ruhsal hayatın göstergesi iken üzüntü, depresyon ve kaygı ruhsal hayatın bozukluğuna işaret eder. Bu da insanın iştahını keser, stresini artırır ve kalp hastalıkları başta olmak üzere, akciğer, karaciğer hastalıklarına sebep olur.⁷²⁸

İnsanın ahlâkî değerlerden uzaklaşmasının bazı psikolojik rahatsızlıkları tetikleyeceği, üzüntü ve mutsuzluğuna sebep olacağı savunulmaktadır.⁷²⁹ İslâm ahlâkî vazifeler, uhrevî müeyyideye bağlanmıştır. Buna göre güzel ahlâkın gereğini yapanlar

⁷²³ Mustafa Bilgen, *Yüksek İslam Ahlâkı* (İstanbul: Millî Gazete, 2006), 313.

⁷²⁴ İsfahânî, *Müfredât*, “B-l-y”, *Kur’ân Kavramları Sözlüğü*, 169.

⁷²⁵ el-Bakara 2/49.

⁷²⁶ el-Bakara 2/155.

⁷²⁷ es-Saffat 37/106.

⁷²⁸ Ayten, *Erdeme Dönüş-Psikoloji ve Mutluluk Yolu*, 98.

⁷²⁹ Ayten, *Erdeme Dönüş-Psikoloji ve Mutluluk Yolu*, 107.

için âhiret saadeti müjdelenirken, yapmayanlar için ise cehennem azabından kaynaklı pişmanlık, üzüntü ve mutsuzluk haberi verilmiştir.⁷³⁰

İnsan, Allah Teâlâ'yı bilmek için yaratılmıştır. Bunu yerine getirmediğinde keder ve üzüntü onu kuşatır, hâkimiyeti altına alır.⁷³¹ Bunun tersi durumlarda Allah inancına ulaşamayan insanlarda ise birtakım ruhsal bunalımlar baş gösterebilir.⁷³²

İnsan, bazen hayatın fani olduğunu unuttur. Her şeye sahip olduğunu düşünerek kibre kapılır. Ancak aniden bir hastalıkla tanışır. Artık hayat onun için meşakkatli bir yolculuğa dönüşmüştür. Normal yaptığı işleri yapamaz olur. Üzüntü içerisinde çareler aramaya başlar. Hastalık ona her şartta sabrı, şükretmeyi ve duayı öğretir.

İnsanın karşılaştığı her olayın arkasında kaderin de bir etkisi vardır. Bu yüzden kadere rıza göstermek imanın bir gereğidir.⁷³³ Bu yüzden insanın duygularında, iç âleminde meydana gelen hüznü devam ettirmek kişinin psikolojisine etki edip, zarar verdiği için İslâm'a göre yanlıştır.

İnsanın fitratında var olan inanma duygusuna aykırı hareket etmek, bunun neticesinde de hayatının anlamsızlaşması en önde gelen üzüntü ve mutsuzluk sebeplerinden olacaktır. İnançsız bir kimse için ölüm bir yok oluş ve zevklerin sona ermesi olacağından bu da üzüntü sebebi olacaktır.

4.7.2. Sebebe Bağlı Olan Hüzünler

İnsanın bir sebebe bağlı olarak başına gelen istemediği olaylardan dolayı üzülmektedir. Örneğin ailesi, malı veya sevdiği bir şeyi kaybeden insanın başına gelen üzüntü hali gibi. Kişinin kalbinde hissettiği, arzu ve lezzetlerden tam manasıyla istifade edemediği, kaynağı keder ve üzüntü olan bedensel problemlerde üzüntüsüne sebep olan hususlardır.⁷³⁴ Hz. Yâkûb, oğlu Yusuf (a.s.)'dan uzun yıllar ayrı kalmanın, sağ olup olmadığını bilememenin üzüntüsüyle gözyaşlarına mâni olamamış ve üzüntüsünden gözlerine ak düşmüş ve acısını içine atmıştır.⁷³⁵

Kur'ân'da mal ve evlatların dünya hayatının bir süsü olduğu haber verilmektedir. İnsanoğlu dünya da imtihana tâbi tutulmaktadır. Bu sebeple hayatı boyunca sevincine veya üzüntüsüne sebep olan birçok durumlarla karşılaşması kaçınılmazdır.⁷³⁶ Hz. Peygamber, insanın elinden çıkanlara üzülmemesi gerektiğini şu hadiste bildirmektedir: *“Eğer sizin için hazırlanan mükâfatı bilseydiniz elinizden çıkan şeylere üzülmezsiniz.”*⁷³⁷ buyurarak Müslümanın elinden çıkan şeylere üzülmemesi gerektiği haber verilmektedir.

Üzüntü, sevilen bir şeyin kaybedilmesi veya amaçlanan bir şeyden ümit kesilmesinden ortaya çıkar. İnsanın bütün arzu ve isteklerini elde etmesi, sevdiği bütün şeyleri kaybetmeden elinde tutması mümkün değildir. Bu yüzden mümkün olmayan şeyleri isteyen kişi, istediğinden mahrum kalınca üzülür ve mutsuz olur.⁷³⁸ Eğer insan, adaletli olur, dünyadaki her şeyin sabit ve sürekli olmadığını bilirse, kaybettiklerinden dolayı üzülmez.

Buhârî'de geçen bir hadiste mü'minlerin Tebükk Gazvesi katılmak için binek bulma arayışlarıyla ilgili şöyle bir rivayet bulunmaktadır. Ebû Mûsa el-Eş'ari (r.a) anlatıyor: *“Arkadaşlarım, Tebükk Seferine (güçlük ordusuna) katılmak amacıyla binek ve*

⁷³⁰ el-Kasas 28/83-84; Tâhâ 20/15; el-Mü'min 40/17; el-Câsiye 45/27.

⁷³¹ İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdu'l-me'âd*, 4/202.

⁷³² Tarhan, *İnanç Psikolojisi ve Bilim*, 22.

⁷³³ Münâvî, *Feyzü'l-kadîr şerhu Câmiu's-sağîr*, 3/187.

⁷³⁴ Ebû Zeyd el-Belhî, *Mesâlihu'l-ebdân ve'l-enfûs, Beden ve Ruh Sağlığı*, çev. Nail Okuyucu vd. (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2000), 490.

⁷³⁵ Yûsuf 12/84; Vâdî, *el-Ferah ve'l-hüzn fî dav'i's-sünnetü'n-nebeviyye*, 203.

⁷³⁶ el-Ankebût 29/2-3; el-Enfâl 8/28; el-Kehf 18/46; Tirmizî, “Zühd”, 56.

⁷³⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 4/128.

⁷³⁸ Ya'kûb b. İshak el-Kindî, *Üzüntüden Kurtulma Yolları*, çev. Mustafa Çağrırcı (Ankara: TDV Yayınları, 2015), 55.

yük hayvanı istemem için beni Resûlullah (s.a.v)'a gönderdiler. Bunun üzerine ben de gidip Allah resulüne arkadaşlarımın isteğini bildirdim. Resûlullah (s.a.v), bilmediğim bir sebeple öfkeli olduğu halde, Vallahi, sizi hiçbir hayvana bindirmem buyurdu. Bunun üzerine bize kızgın mı acaba diye endişelenerek geri döndüm. Arkadaşlarıma Allah resulünün bu sözünü bildirdim. Aradan çok kısa bir süre geçmişti ki birden Bilâl (r.a)'ın nidâsını işittim. "Ey Abdullah b. Kays! diyordu. Hemen ona cevap verdim. Resûlullah (s.a.v)'ın beni çağırdığını söyledi. Allah resulünün yanına vardığımda Sa'd b. Ubâde'den aldığı altı tane deveyi göstererek bana şöyle dedi: Bu develeri al ve arkadaşlarının yanına götür. Onlara Resûlullah, size bu develeri verdi, artık bunlara bininiz de buyurdu."⁷³⁹

Hadiste Ebû Mûsâ el-Eş'ârî'nin hüzn ve endişesi Resûlullah (s.a.v)'a acaba yanlış bir şey mi söylediği veya yaptığı endişesinden dolayı hüzn kapılmasıdır.

Aynı şekilde Tebük Gazvesine (güçlük ordusuna) maddî imkânsızlıklardan dolayı katılamayıp hüzn gözyaşları döken Utbe b. Zeyd (r.a)'de bir gece teheccüd namazından sonra Allah'a niyaz edip cihaddan maddî imkânsızlıklardan dolayı geri kalmanın hüznünü dile getirmiştir.⁷⁴⁰ Kur'ân'da "Kendilerine binek sağlaman için sana geldiklerinde, sizi bindirecek bir binek bulamıyorum, deyin (binek almak için) harcayacak bir şey bulamadıklarından dolayı üzüntüden dolayı gözlerinden yaş dökerek dönen kimselere de (bir sorumluluk yoktur)."⁷⁴¹ Hüzn çeşitlerinden bu türler sebebine binâen övülmüş ve medh edilmiş hüznler olarak değerlendirilmektedir.

Diğeri ise mânevî ve dinî açıdan kayıpta olduğunu düşünen kimsenin hüznüdür. İnsan sebepsiz yere hüznlenmez. Allah Teâlâ'ya karşı olan kusurlarını, günahlarını, âhiretteki hesabını düşünerek korkması vb. durumlara hüznlenmesi kişinin dinçliğini göstermekte ve tavsiye edilmektedir.

İnsan, iradesini kötüye kullanmakla hüzn neden olmaktadır. Yapacağı işin sonunu düşünmemek elemin gelişini sağlamaktır. Akıllı kişi, itidalli hareket ederek hüznünden kurtulması ve tefekküre itibar ile de onu defetmesi mümkündür.

4.7.3. Dinî Ahkâm Bakımından Hüzn

Dinî ahkâm bakımından hüzn çeşitlerini; mübah olan hüzn, yerilen (zem) edilen hüzn ve sebep olarak övülen hüzn olmak üzere üç grupta değerlendirmek mümkündür.

Mübah olan hüzn; İnsanın normal olan bir şeye üzülmesidir. Örneğin, kişinin çocuğunu, malını ve sevdiğini kaybetmesi gibi durumlara üzülmesidir. Bu tür hüznlerden dolayı kişi kınanmaz ve azarlanmaz. Bunlar kalbin merhametine taalluk eden hüznlerdir.

Hadis mecmualarında musibetten dolayı üzülmünün, gözyaşı dökmenin günah olmadığı ancak taşkınlıklardan sakınmak gerektiği ve metanetli olmayı öğütleyen hadislerin yer aldığı bölümler bulunmaktadır.⁷⁴² "Bu bir şefkattir, kalp üzülmür, gözyaşı döker, ancak bizim ağzımızdan rabbimizin razı olmayacağı hiçbir söz çıkmaz."⁷⁴³ hadisi musibetler karşısında üzülmüş ağlamanın normal olduğu, sakıncasının bulunmadığına delil olarak gösterilmektedir.

Sebepler olarak övülen hüzn ise; hüzn çeşitlerinden bu kısım sebep olarak övülmüş ve methedilmiştir. Çünkü bu tür hüznler kişiyi şükre yöneltip, sevap kazandırmaktadır. Bunlar, acı ve ıstırap yönünden değil de sevap yönünden

⁷³⁹ Buhârî, "Meğâzî", 78.

⁷⁴⁰ Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, *Delâilü'n-nübüvve ve marifetü ahvâli sâhibi şeria* (Beyrut: Dârü'l-kütübü'l-ilmîyye, 1985), 5/218; Hüseyin Algül, *İslâm Târihi* (İstanbul: Gonca Yayınevi, 1986), 2/20-21.

⁷⁴¹ et-Tevbe 9/92.

⁷⁴² Mustafa Çağrı, "Musibet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 31/255

⁷⁴³ Buhârî, "Cenâ'iz", 44; Müslim, "Fezâil", 62.

övülmektedir. Örneğin, dini yaşamak için kişinin uğradığı musibetler veya genel olarak Müslümanların uğradığı felaket ve musibetlerden dolayı üzüntü duymak gibi. Bunlar kişinin kalbinde iyilik sevgisini çoğaltarak kötülüğe ve zulme olan buğzu da artırmaktadır.⁷⁴⁴ Aynı zamanda bir kötülük yaptığında kişiye pişmanlık vererek hüznündürmesidir. Allah'ın emirlerini yerine getirmede acziyet ve tembellik göstermesinden dolayı pişmanlık duyup üzölmek gibi. Hüzün çeşitlerinden bu kısım kişiyi mânen daha da olgunlaştırıp sevap kazandırdığı için övölmektedir.

Ukbe b. Âmir (r.a) bir defasında Yâ Resûlellah! *“Kurtuluş neydedir? diye sordu. Resûlullah (s.a.v), diline sahip ol. Evin sana dar gelmesin. Sırrını yayma. Günahların için ağla.”* buyurdu.⁷⁴⁵ Hadiste Müslümanın dilini kötü sözlerden koruması ve günahları için de üzölüp ağlaması istenmektedir.

Yerilen (zem) hüzün ise; emredilen bir şeyi terk etmekten dolayı hüznölenmek. Allah ve resulünün emirlerine sabır ve cihâdda gevşeklik gösterip, üzüntüye kapılmak gibi hususlar yerilen hüzünlerdir.⁷⁴⁶ Bu tür hüzünler kişiyi acze ve zayıflığa düşürür.⁷⁴⁷ *“Gevşeklik göstermeyin, üzölmeyin. Eğer inanıyorsanız, üstün gelecek olan sizsiniz.”*⁷⁴⁸ âyetinde Allah Teâlâ mü'min kullarını desteklemekte, gevşeklik göstermemelerini istemektedir. Beden de gevşeklik göstermek, kalpte hüzne sebep olacağı için kişiyi hem beden en hem de kalben zayıf düşürecektir. Bu da musibetleri dindirmeyip artıracığından ve düşmanları sevindireceğinden yerilmektedir. Mutlaka üstünlüğün ve zaferin inananlarda olacağı bildirilmektedir.⁷⁴⁹

Hz. Peygamber, *“ıstırap ve matemi sebebiyle yanaklarını yolan, üst ve başını yırtıp dövöünen, Câhiliye duasıyla dua eden bizden değildir.”*⁷⁵⁰ buyurarak acı ve üzüntüde aşırılığı yasaklamaktadır.

Sonuç olarak üzüntünün kendisi değil, sebep ve sonuçları önemlidir. Buna göre dinî bir olumsuzluktan dolayı veya Müslümanların başına bir sıkıntı gelmesinden ötürü üzülen bir kimse, üzüntü duygusundan olmasa da içindeki iyilik sevgisinden dolayı sevap kazanır. Buna karşılık insanın iyilik iradesini zayıflatan ve Allah Teâlâ'nın emirlerini ihmal etmesine yol açan üzüntüler de günah sebebidir.

4.7.4. Dünyaya Taalluk Eden Hüzünler

Dünyada olup biten her şey Allah Teâlâ'nın ilmi, dilemesi ve takdir etmesiyle cereyan etmektedir.⁷⁵¹ Hz. Peygamber de her şeyin bir kadere yani ölçü ve plana göre yaratıldığını belirtmektedir.⁷⁵² Her şeyin bir ölçü ve plan içerisinde yaratılmış olmasını bilmeye, insanlar başlarına gelen musibetlerden dolayı sabır göstererek üzüntülerini bastırması olurlar.⁷⁵³

Dünyada ve insanların kendi nefislerinde meydana gelen bütün musibetler, Allah Teâlâ'nın dilemesiyledir. Bu musibetlerin bazıları zarara ve yıkıma sebebiyet veren afet ve ziyanlardır. Kuraklık, kıtlık, hayvanlara ve ürönlere arız olan afetler ve depremler gibi bütün zararları içine almaktadır. Kulların nefislerinde olan zararlar ise hastalık, ölüm, yaralanma, açlık, susuzluk ve fakirlik gibi acılardır. İnsanları sevindiren haller, Allah'ın bir lutfu olduğu gibi insanları üzen hadiseler de Allah'ın ezeli ilminde yazılmış

⁷⁴⁴ İbn Teymiyye, *Emrâdü'l-kulûb ve şifâuhû*, 43.

⁷⁴⁵ Tirmizî, “Zühd”, 60.

⁷⁴⁶ Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Teymiyye, *Emrâdü'l-kulûb ve şifâuhû* (Kahire: Matbaatü's-Selafiyye, 1399/1978), 43.

⁷⁴⁷ Vâdî, *el-Ferah ve'l-hüzn fî dav'i's-sünnetü'n-nebeviyye*, 207.

⁷⁴⁸ Âl-i İmrân 3/139.

⁷⁴⁹ Kurtubî, *el-Câmi li ahkâmi'l-Kur'ân*, 4/217.

⁷⁵⁰ Buhârî, “Cenâ'iz”, 36, 39, 40; “Menâkıb”, 8; Müslim, “İmân”, 165; Tirmizî, “Cenâ'iz”, 22; Nesâî, “Cenâ'iz”, 19.

⁷⁵¹ el-Kamer 54/49.

⁷⁵² Müslim, “Kader”, 18.

⁷⁵³ el-Hadîd 57/23.

takdiridir. Kadere bağlanmanın insan kalbine kuvvet ve sağlamlık vermesi yanında gerek acı ve üzücü ve gerekse tatlı ve sevindirici hadiseler karşısında insanı sarsmayan bir faydası da vardır.⁷⁵⁴

Hiz. Peygamber, dünyaya meyletmemeyi tavsiye etmekte ve bir yolcu gibi olunmasını istemektedir. “*Dünyada tıpkı bir garip, hatta bir yolcu gibi ol.*”⁷⁵⁵ Hadisten anlaşılan insanın yaşadığı yere ünsiyet edip gönül bağlama özelliği olduğundan, kendisini garip sayarak, hayatı aynı zamanda bir yolcu duyarlılığında yaşamalıdır. Uzun bir sefere çıkan kimse, geçtiği ve konakladığı yerlerdeki güzelliklere takılıp kalmamalıdır. O hep gideceği, özlemle kavuşacağı asıl vatanını düşünmelidir. Bu yüzden dünyada ihtiyaç kadarını istemek gerekir.

Allah Teâlâ’nın takdirine rıza gösterenler başlarına gelen musibetler ve hüznü olaylardan dolayı teselli bulurlar. Bununla birlikte kul, yaşadığı olaylar sebebiyle sevinç ve üzüntü duysa da taşkınlık yapmaz ve isyan etmez. Ne sevincin gurur ve heyecanına ne de üzüntünün ıstırabına kendini kaptırmaz. Hepsinin Hak’tan indiğini bilerek Allah’ın mağfiret ve hoşnutluk neşesine teslim olarak vazifesine bakar.⁷⁵⁶ Nitekim Resûlullah (s.a.v) da Allah Teâlâ’dan kadere rıza göstermeyi istemiştir.⁷⁵⁷ Kader inancına sahip olan mü’min bela ve musibet anında sebat ederek hayatında karşılaştığı zorlukları sabit bir kalp ve sadık bir yakın ile karşılar. Çünkü o bu dünyanın bir imtihan yurdu olduğunu bilir.

Resûlullah (s.a.v), Allah korkusu sebebiyle ağlayan⁷⁵⁸ Müslüman’a kıyâmet günü arşın gölgesinde gölgelenme müjdesi vermektedir. Dünya nimetlerine kendini kaptırmadan yaşayan kimse hayatta kalp huzuruna erdiği gibi âhirette de azaptan kurtulmaya vesile olabilmektedir.

İnsanın geçici dünya hayatında uzun emeller peşinde olması, ölümü ve âhireti unutup dünyayı kendine gaye edinmesi kişiye stres, sıkıntı ve hüznü olarak yeter. Çünkü hayatta istediği şeyler olmadığı zaman sabırsızlık gösterecek, strese girecek ve sonunda da hüznü gark olacaktır. Aynı zamanda başa gelen musibetler de kişiye acı ve elem verecektir. Bir de gençlik yıllarını geride bırakıp ihtiyarlığa ulaşmışsa kişinin acı ve üzüntüleri daha da fazla artacaktır.⁷⁵⁹

Hiz. Âişe’den rivayet edilen bir hadiste Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu: “*İki rekât sabah namazı dünya ve içindekilerden daha hayırlıdır.*”⁷⁶⁰ buyurarak dünya nimetlerine gereğinden fazla değer verilmemesini, her şeyde Allah’ın rızasını gözeterek kulluğun göstergesi olan namaza daha fazla önem verilmesini tavsiye etmektedir. Bu yüzden hayatta geçici hırslara kapılmamak ve âhireti de unutmamak gerekir.

Dünyayı sevmek ve ölümü kötü görmek⁷⁶¹ Hiz. Peygamber’in ümmeti hakkında geleceğe yönelik endişeleridir.⁷⁶²

İbn Ebü’d-Dünyâ (v. 281/894), dünya hayatındaki hüznü: Dostun dostu kaybetmesi, babanın evladını kaybetmesi ve bir kimsenin zengin olduktan sonra fakir düşmesi şeklinde üç kısma ayırmaktadır.⁷⁶³

Hayatta her insanın arzuları farklıdır. Bu uğurda herkes imkânı ölçüsünde gayret ve çaba sarf eder. İnsanın bazı arzuları gerçekleşebilirken bazıları ise

⁷⁵⁴ Elmalılı, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 7/434.

⁷⁵⁵ Buhârî, “Rikâk”, 3.

⁷⁵⁶ Elmalılı, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 7/435.

⁷⁵⁷ Tirmizî, “Deavât”, 77, 129; Ebû Dâvûd, “Salât”, 154.

⁷⁵⁸ Buhârî, “Rikâk”, 24.

⁷⁵⁹ Kınalızâde, *Ahlâk-ı Alâî (Ahlâk İlmi)*, 209.

⁷⁶⁰ Müslim, “Salatü’l-Müsâfirîn”, 96.

⁷⁶¹ Ebû Dâvûd, “Melâhim”, 5.

⁷⁶² Talat Sakallı, *Hadisler ve Yorumları* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2014), 250.

⁷⁶³ Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. Ubeyd el-Kureşî el-Bağdâdî İbn Ebü’d-Dünyâ, *el-Hemm ve’l-hazen*, thk. Mecdî Fethî es-Seyyid (Kahire: Dârü’s-selâm, 1412/1991), 35.

gerçekleşmeyebilir. Gerçekleşmeyen istekler karşısında sabır ve teennî ile hareket etmek gerekir. Aksi takdirde üzüntü, keder ve acılar, başından hiç eksik olmaz.⁷⁶⁴

Hz. Fatıma'ya atfedilen şu söz ne güzeldir. "Ey Ali! Eğer üzüntün dünya içinse bize yakışmaz, yok eğer âhiret için üzülyorsan söyle de beraber üzülelim". Bu sözden de anlaşıldığına göre dünyaya ait üzüntülerin geçici olduğu ve üzülmeye değmeyeceği anlaşılmaktadır.

4.7.5. Âhirete Taalluk Eden Hüzünler

İnsanlar dünyada yaptıklarının karşılığını âhirette mutlaka göreceklerdir. Kur'an'da, inanmayanların dünyada yaptıklarından dolayı azaba maruz kalacakları ve başlarına gelecek kötü halleri birçok âyette bildirilmektedir.⁷⁶⁵ Hatta onların acıklı durumları, üzüntüleri detaylı olarak tasvir edilmektedir. Yüreklarının titrediği, korku ve üzüntüden göz ucuyla etrafa bakabildikleri ve hüsrana uğradıkları ifade edilmektedir.⁷⁶⁶ Burada insanın yaşayabileceği korku ve kederin insan ruhunda sıkıntının en üst noktasını meydana getirmiş olduğu tesiri ile bedende oluşturduğu etki görülmektedir.

Âhiret ile ilgili hüzün ve kederler hadislerde belirtilse de çoğunlukla Kur'an'da anlatılmıştır. Sözle anlatılan bu durumlara bir de vücut dili, jest ve mimikler de eşlik etmektedir. Duygularla birlikte beden tepkileri de birleşince ortaya korkunç bir tablo çıkmaktadır.

Resûlullah (s.a.v), "*Allah'ın, kıyâmet günü keder ve sıkıntılardan kurtarması kimi sevindirirse, borçluya süre tanısin veya bir kısmını silsin!*"⁷⁶⁷ buyurarak dünyada darda ve zorda kalmış kişiye yardım etmenin karşılığı olarak âhirette sıkıntılardan ve kederlerden kurtulup sevince erileceği müjdesi verilmektedir.

Hz. Peygamber, birgün: "*Hüzün kuyusundan Allah'a sığın*" buyurdular. *Oradakiler, Yâ Resûlellah! Hüzün kuyusu da nedir? diye sordular. O, cehennemde bir vâdidir. Cehennem, hergün o vâdiden yüz defa Allah'a sığınır. dedi. Oraya kimler girecek? denildi. Amellerinde riya yapan kurrâlar girecektir!..*" dedi.⁷⁶⁸ Hadiste dindarlık kisvesine girerek, dini yıkmak ve tahrib etmek isteyen münâfıklar kastedilmiştir. Bundan dolayı onlar için cehennemde hüzün kuyusu hazırlanmıştır.

Başka bir hadiste ise: "*Müslüman Müslümanın kardeşidir. Ona zulmetmez. Onu düşmana teslim etmez. Her kim Müslüman kardeşinin bir ihtiyacını giderirse Allah da onun bir ihtiyacını giderir. Her kim Müslüman kardeşinin bir sıkıntısını ve üzüntüsünü giderirse Allah da kıyâmet gününde onun sıkıntı ve üzüntülerinden birini giderir. Her kim dünyada, bir Müslümanın ayıbını örterse Allah da kıyâmet günü onun ayıbını örter.*"⁷⁶⁹ buyurarak din kardeşliğinin gereği olarak, müminler arasında dostluğun, ülfet ve muhabbetin, yardımlaşmanın, şefkat ve merhametin gelişip güçlenmesi, yaygın hale gelmesi teşvik edilmiştir.

Müslümanın dünyada çekmiş olduğu sıkıntılar ve kaybettiklerinin karşılığını âhirette alacağı umuduyla üzüntü, sıkıntı ve kederlerini unuttur ve rahatlar. Hz. Peygamber, kendisine kurtuluş yolunu soran sahâbî Ukbe b. Âmir (r.a)'e, işlemiş olduğu günahlardan dolayı ağlamasını tavsiye etmiştir.⁷⁷⁰ Hadisten anlaşılan insanın kendini sürekli olarak kontrol etmesi, yaptıklarının muhasebesini yapması, hatalarından dolayı pişmanlık duyması tavsiye edilmektedir. Uhrevî kurtuluşun ancak bu şekilde gerçekleşeceği ifade edilmektedir.

"*Resûlullah (s.a.v), bir gün Câbir (r.a)'e uğradı. Onu üzgün gördü, sebebini sorunca, Câbir (r.a), babasının şehit olduğunu, geride çoluk-çocuk ve borç bıraktığını*

⁷⁶⁴ Kınalızâde, *Ahlâk-ı Alâî (Ahlâk İlmi)*, 226.

⁷⁶⁵ İbrâhim 14/42; Yûnus 10/27.

⁷⁶⁶ eş-Şûrâ 42/45.

⁷⁶⁷ Müslim, "Müsakât", 32.

⁷⁶⁸ Tirmizî, "Züh'd" 48.

⁷⁶⁹ Buhârî, "Mezâlim", 3; Müslim, "Birr", 58; Zikr, 38; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 2/91.

⁷⁷⁰ Tirmizî, "Züh'd", 60.

bildirdi. Bunun üzerine Allah resulü (a.s), Rabbi, babanı ne şekilde kabul buyurdu sana müjde edeyim mi? Câbir (r.a), evet dedi. Allah Teâlâ, hiç kimseye perde arkasından başka bir halde kelam etmedi. Babanı ise diriltti ve yüzüne karşı ona, Ey kulum! Dile benden, vereyim sana dedi. O da Yâ Rabbi! Bana tekrar hayat versen, senin yolunda ikinci defa öldürülsem dedi. Allah Teâlâ, ölenler bir daha dönmezler diye buyurdu. O da “Ey Rabbim, arkamdan onlara tebliğ et” dedi. Bunun üzerine Âl-i İmran 3/170. âyeti nazil oldu.”⁷⁷¹

Bu durumda şehitlik, Allah’ın kuluna bir ikramı olarak nimetlere mazhar kılması ve diğer insanlardan üstün tutmasıdır. Şehitlere, geride kalan mü’minlerin veya gelecekte şehit olacakların korku ve üzüntüden kurtulup, sevinçli ve mutlu olacakları müjdeleneince onlar buna çok sevinirler. Allah Teâlâ, geride kalanların üzüntü ve sıkıntılarını da şehitlere bildirmeyecektir.⁷⁷²

Resûlullah (s.a.v), “Ani ölüm mü’min için bir rahatlama, fâcir için ise üzüntü sebebidir.”⁷⁷³ buyurarak mü’min ölüm anında Allah’ın hoşnutluğu ve ikramları ile müjdeleneceği, kâfir ise azap ve ceza haberi ile korkacağı ve üzüleceği bildirilmektedir.

Hz. Peygamber, insanları daima imana ve sâlih amel işlemeye teşvik etmiş, cehennemden sakındırmış ve cennet ile müjdelemiştir. Bir defasında şöyle buyurmuştur: “Cennet ve cehennem gözlerimin önüne serilip gösterildi. Hayır ve şer bakımından bugün gibisini görmedim. Eğer sizler benim bildiklerimi bilseydiniz çok ağlar az gülerdiniz.”⁷⁷⁴ rivayete göre, Resûlullah (s.a.v)’ın ashâbına bundan daha ağır gelen bir gün olmamıştı. Öyle ki başlarına örtü çekip hıçkırarak hıçkırarak ağladılar.⁷⁷⁵ Hadiste Resûlullah (s.a.v), çok gülmekten sakındırmış, Allah için gözlerden yaş dökmeyi tavsiye etmiştir. Ağlamak, Allah Teâlâ’nın zikri ile hayat bulan kalplerin canlılık meyvesidir. Ancak Allah’ın büyüklüğünü, azametini ve yüceliğini hissedenler ağlayabilirler. Çok gülmek ise bu hakikatlerden uzak olmanın bir sonucudur.

Mümin, Rabbine karşı daima hüsn-i zanda bulunur. O’nun affını, mağfiretini ve merhametini bekler. Ölümü, bir yok oluş değil âhirete açılan bir kapı olarak görür. İslamî bir yaşam sürerek, hayatını istikâmet üzere yaşamak için gayret sarf eder. İşte o zaman Allah’tan gelen bir rahmet ile sonsuz barış yurduna, cennete girer.

4.8. Hz. Peygamber’in Hüzünlendiği Durumlar ve Olaylar

Peygamberler de birer insan olduğuna göre, onların da beşerî duyguları vardı. Kimi zaman sevinir, güler, kimi zaman üzüldür ağlardı. Hz. Peygamber de çoğu zaman hüzünlü ve düşünceliydi. O, rahat ve umursamaz değildi.⁷⁷⁶ Onun hüzünleri manalı ve düşünceli idi. Resûlullah (s.a.v)’ın hüzünleri bir beşer, bir baba, bir eş olarak duyduğu üzüntüler ile bir peygamber, bir mürşid, bir devlet başkanı olarak yaşadığı hüzün halleri birbirinden farklı olmuştur.

Hz. Peygamber hem Mekke döneminde hem de Medine döneminde beşerî özellikleri sebebiyle bazı zamanlar yaşadığı olayların etkisinde kalmıştır. Bu durum Resûlullah (s.a.v)’da hiçbir eksikliğe sebep olmamıştır. O hadiseler karşısında tavır, sabrı, dik duruşu ve metanetiyle Müslümanlara iyi bir örnek olmuştur.

Hz. Peygamber, hanımı Hz. Hatice’nin vefatına çok üzülmüş ve gözlerinden yaşlar akıtmıştır. Çünkü herkes, ona düşman iken risâletini ilk defa o tasdik etmişti. Yine herkes, ondan uzaklaşıp kaçarken o, kendisine kalbini açmış ve muhabbetini izhâr etmişti. En sıkıntılı zamanlarında bile tek teselli kaynağı Hz. Hatice olmuştur.

⁷⁷¹ İbn Mâce, “Mukaddime”, 122.

⁷⁷² Hasan Kurt, “İslam İnancına Göre Şehitlik”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16/1 (2012), 199.

⁷⁷³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 3/424; Ebû Dâvûd, “Cenâ’iz”, 14.

⁷⁷⁴ Müslim, “Fezâil”, 134.

⁷⁷⁵ Buhârî, “Küsûf”, 2; “Tefsîru sûre el-Mâide”, 12.

⁷⁷⁶ Tirmizî, “Şemâil”, 97.

Resûlullah (s.a.v), insanların kendisine verebilecekleri bir zararın endişe ve üzüntüsünü yaşamıyordu. O, Müslümanları ve ümmeti kucaklayan bir hüznü yaşıyordu. “Sizin güçlüğe uğramanız ona çok ağır gelir.”⁷⁷⁷ âyeti bu gerçeğin Müslümanlara ait yönünü ifade etmektedir. Allah resulü (a.s)’nın şefkat ve merhameti insanların hidâyete erme arzu ve hırsı onu rahat bırakmıyordu. “Onlar inanmayacaklar diye nerede ise canına kıyacaksın.”⁷⁷⁸ âyette Hz. Peygamber’in insanların kurtuluşuna yönelik hüznün ve kederinin derecesini anlatmaktadır.

Hz. Peygamber, hicretten sonra, Medine’de Adiyy b. Neccâr oğullarının evlerini görünce: Annemle beraber işte burada konakladık, babam Abdullah’ın kabri de şuradadır diyerek hüznlenmiş, anne-babasına sevgisini ve özlemini dile getirmiştir. Zaman zaman annesi Âmine’ye olan sevgi ve özleminden dolayı gözlerinden yaşlar akıtmıştır. Niçin ağladığını soranlara “annemin benim hakkımda şefkat ve merhametini hatırladım da ağladım.” cevabını vermiştir. Çünkü o yetim ve öksüz büyümüştü. Anne ve babasız büyümenin tüm zorluklarını yaşamıştı.⁷⁷⁹ Müslümanlar da anne-babaların kıymetini bilerek, hayatta iken onların ihtiyaçlarını karşılayarak, vefat ettikten sonra da kabirlerini ziyaret ederek onlara olan sevgi ve muhabbet bağlarını göstermelidirler.

Yine amcası Ebû Tâlib’in hanımı Fâtıma Hatun’un vefatı karşısındaki üzüntüsünden dolayı ağlamasına hayret edenlere söylemiş olduğu şu sözler manidardır: O benim annemdi! Kendi çocukları aç dururken, o önce benim karnımı doyurur, saçımı tarardı, o benim annemdi⁷⁸⁰ diyerek ona olan sevgisini, hayatta iken kendisine yapmış olduğu iyilikleri unutmuyarak vefasını ve ayrılığından dolayı da özlemini ve üzüntüsünü dile getirmiştir.

İbn Kayyim, ağlama çeşitlerini; merhamet ve şefkatten, korku ve haşyetten, meselâ kimsenin bulunmadığı bir yerde Allah’ı zikredip ağlayan müminin âhirette Allah Teâlâ’nın lutfuna nâil olacağı⁷⁸¹ sevgi ve arzudan, sevinç ve neşeden, başa gelen acı bir olaydan, hüznünden, sevilen bir şeyin elden çıkmasından dolayı ağlama olarak sıralamaktadır.⁷⁸² Allah Teâlâ’nın, kalbi hüznü ve gözü yaşlı olanlara azap etmeyeceği⁷⁸³ hadislerde belirtilmiştir.

Hz. Peygamber, çok sevdiği amcası Hz. Hamza’nın Uhud’da şehit edildiğini ve uzuvlarının kesildiğini görünce çok hüznlendi ve dayanamadı, ağladı.⁷⁸⁴ Başında durarak: Hiç kimse senin kadar musibete uğramamıştır ve uğramayacaktır. Allah sana rahmet etsin. Senin yerine müşriklerden 70 kişiyi katledeceğim dedi. Resûlullah (s.a.v), henüz oradan ayrılmamıştı ki âyet nâzil oldu. “Eğer ceza verecekseniz, size yapılanın misliyle ceza verin. Şayet sabrederseniz, elbette o sabredenler için daha hayırlıdır.”⁷⁸⁵ Bu âyet üzerine Resûlullah (s.a.v), hüznünü içine attı ve sabrı seçti. Ölmüş olan kişilere işkence edilmesini de yasakladı.

Yine Uhud’da şehit olan Mus’ab b. Umeyr (r.a), için üzerini örtecek bir kefen bulunamamıştı. Resûlullah (s.a.v), Mus’ab için şöyle söylemişti: Seni gördüğümde senden daha yakışıklı, senden daha güzel giyinen kimse yoktu. Bir zamanlar Mekke’nin en zengin delikanlısı iken şimdi üzerine örtülecek bir kefen bile yeterli gelmiyor. Başına örtülse ayakların, ayaklarına örtülse başın açıkta kalıyor, diyerek hüznlenir. Hüznü gözlerle o elbiseyi baş tarafına çekiniz! Ayaklarını da izhir otuyla kapatınız.⁷⁸⁶ diye

⁷⁷⁷ et-Tevbe 9/128.

⁷⁷⁸ eş-Şuarâ 26/3.

⁷⁷⁹ Âişe Abdurrahman bintü’s-Şâtî, *Resulüllah’ın Annesi ve Hanımları*, çev. İsmail Kaya, 6. Baskı (Konya: Uysal Kitabevi, 1994), 157-158.

⁷⁸⁰ Âişe Abdurrahman bintü’s-Şâtî, *Resulüllah’ın Annesi ve Hanımları*, 163.

⁷⁸¹ Buhârî, “Rekâik”, 24; Müslim, “Zekât”, 91.

⁷⁸² İbn Kayyim, *Zâdü’l-meâd*, 1/168.

⁷⁸³ Buhârî, “Cenâ’iz”, 45; Müslim, “Cenâ’iz”, 12.

⁷⁸⁴ İbn Hişâm, *İslam Tarihi, Siretü İbn Hişâm*, 3/128.

⁷⁸⁵ en-Nahl 16/126-128.

⁷⁸⁶ Buhârî, “Cenâ’iz”, 27; “Megâzi”, 17, 26; Müslim, “Cenâ’iz”, 44; İbn Sa’d, *et-Tabakatü’l-kübra*, 3/122-123.

buyurur. Müslüman için lüks ve konforlu bir yaşam, hayatın amacı olmamalıdır. Bunlara sahip olmak için hırslanmak ve başkalarıyla mücadele etmek insanı mutlu etmez. Mus'ab b. Umeyr (r.a), bunları elinin tersiyle itmiş, huzur ve mutluluğu rabbine teslim olmakta ve O'nun rızası için yaşamakta bulmuştur.

Hiz. Peygamber, Mûte savaşında şehit düşen Zeyd b. Hârise (r.a) için çok üzülmüş, onun ardından ağlamış, soranlara “bu sevgilinin sevdiğine duyduğu özlemdir” buyurarak en çok sevdiği insan olarak tarif etmiştir. Aynı zamanda düşmanlardan intikam almak için onların üzerine bir ordu göndermeyi düşünmüş, kaçtıklarını haber alınca bu teşebbüsten vazgeçmişti.⁷⁸⁷ Resûlullah (s.a.v), bütün sahâbeyi ayırdetmeksizin çok severdi. Bu sevgi, şefkat ve merhametin bir eseri idi. Allah resulü (a.s), şehid olan arkadaşlarının arkasından ağlamış ve onların ailelerini de teselli etmiştir.

Hiz. Peygamber, hicretin dördüncü senesinde Ebû Berâ'nın teminat vermesi ile Necd civarına irşad görevi için 70 kurrâ (hafız, mürşid) göndermişti. Bu insanlar hayatlarını dine vakfetmişlerdi. Bi'rîmaûne denilen yere vardıklarında Amr b. Tufeyl ve adamları tarafından tuzağa düşürülüp şehit edilmişlerdi. Resûlullah (s.a.v), bu hadiseden haberdar olunca çok üzülmüş, bir ay boyunca sabah namazında bu katliamı yapan zalimlere tek tek isimlerini sayarak beddua etmiştir.⁷⁸⁸ Enes (r.a), “Resûlullah (s.a.v)’ı hiçbir şekilde bu olaydan üzüldüğü kadar başka bir şeye üzüldüğünü görmedim”⁷⁸⁹ buyurarak, Hiz. Peygamber’in hile ve desise ile şehit edilen arkadaşlarına çok hüznlendiğini ifade etmektedir.

Hiz. Peygamber, kendisine peygamberlik görevi verilince insanlara rehberlik etmek, ebedî saadete erdirmek için insanları tevhid dinine davet ederek, bu uğurda çok gayret etmiştir. İnanmayanlar için çok üzülmüş Kur’ân, bunu şöyle beyan etmektedir: “Neredeyse sen, onlar bu söze (Kur’ân’a) inanmıyorlar diye hüzünden kendini helâk edeceksin.”⁷⁹⁰ diyerek Hiz. Peygamber’in onların arkalarından ettiği üzüntü neredeyse kendini tüketecek derecede demektir. Başka bir âyetle ise; “Onlar inanmıyorlar diye neredeyse üzüntüden kendini yiyip bitireceksin.”⁷⁹¹ diye hitap edilmektedir. Hiz. Peygamber bu durum karşısında Allah tarafından teselli edilmiştir.⁷⁹² Bu âyetlerde Hiz. Peygamber’e, inkâr edenler için kendini helak edercesine hüznlenmeye değmeyeceği bildirilmiştir.

Hiz. Peygamber’in hüznlenmesine sebep olan birçok olaylar ve durumlar olmuştur. Bunlardan biri de Câhiliye döneminde kız çocuklarının öldürülme hadiseleri anlatılırken mahzun olup gözyaşlarını tutamamasıdır. Bir gün bir adam Hiz. Peygamber’e gelip kızını diri diri kuyunun içine attığını ve kızın Babacığım! Babacığım! demesine rağmen bırakıp gitmesi Resûlullah (s.a.v)’ı o kadar çok mahzun etti ki sakalı ıslanincaya kadar ağladı. Adama olayı tekrar, tekrar anlatmasını söyledi ve anlattıkça da ağladı. Adama ve oradakilere şöyle dedi: Allah, sizin geçmişte yapmış olduğunuz şeyleri kaldırmıştır. Kendi hayatına yeniden başla diye buyurdu.⁷⁹³ Masum bir yavrunun acımasızca öz babası tarafından kuyuya atılıp öldürülmesine hiçbir insanın kalbinin dayanamayacağı gibi şefkat ve rahmet peygamberi de dayanamayıp hüznlenmiş ve gözlerinden yaşlar akıtmıştır. Resûlullah (s.a.v) da duygularını gizlemeyerek insan olmanın onurunu ve inceliklerini bizlere öğretmiştir.

Hiz. Peygamber, Allah’ın dinine davet ettiği insanlara, savaş esirlerine, tüm canlılara karşı yumuşaklıkla muamele etmiştir. O, insanların en cömerdi, her zaman güler yüzlü, kızgınlığı ve öfkesi sadece Allah için olması, şaka ve mizahlarının ahlâk sınırları içerisinde örneklik teşkil etmesi, ümmetine karşı muhabbetinin sınırsızlığı,

⁷⁸⁷ İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-kübrâ*, 2/97.

⁷⁸⁸ Mevlânâ Şiblî, *Asr-ı Saâdet*, çev. Ömer Rıza Doğrul (İstanbul: Eser Matbaası, 1977), 1/276

⁷⁸⁹ Buhârî, “Cenâ’iz”, 41.

⁷⁹⁰ el-Kehf 18/6.

⁷⁹¹ eş-Şuarâ 26/3.

⁷⁹² Yûnus 10/65; el-Hicr 15/97.

⁷⁹³ Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman b. el-Fadl b. Behrâm ed-Dârimî, *Sünen* (İstanbul: Çağrı Yayınları, ts.), “Mukaddime”, 1; Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, 7/51.

onların başına gelen ve gelecek olan musibetlere hüzünlenmesi ve ağlaması, ibadetler ve diğer işlerde kolaylık yolunu tutması vb. hususlarda ilave olarak onun güzel ahlâkının örneklerindendir.

Hız. Peygamber, ashâbına düşkün idi. Onların sıkıntıya düşmeleri kendisine çok ağır gelirdi. Sevinçlerini ve hüzünlerini onlarla paylaşır ve bütün Müslümanların paylaşımlarını sağlayacak yollar arardı.⁷⁹⁴ Üzücü bir olayla karşılaştığında hüznünü belli etmeden tebessüm ederek karşılık verir. böylece etrafındakileri de daha fazla üzmezdi. Günümüz Müslümanları da her konuda olduğu gibi hüzün konusunda da Allah resulü (a.s.)'nü örnek alıp, baskalarının üzüntülerini paylaşıp ve kendi kusurlarını da gözden geçirerek kardeşliğin gereğini yerine getirmelidirler.

4.9. Hüznün İnsana Maddî Tesiri

Üzüntü, insanın sevdiği şeyleri kaybetmesinden ve arzuladığı şeylerin gerçekleşmemesinden kaynaklanan psikolojik bir rahatsızlıktır.⁷⁹⁵ O halde insan mutluluğu elde edecek şeyleri istemeli ve yapmalıdır. Mutsuzluğa götüren şeyleri ise istememeli ve uzak durmalıdır. İnsanın sevdiği ve arzuladığı şeyler yapısına uygun olmalıdır. Elden gidene üzülmemeli ve yapısına uygun olmayan şeyleri de istememelidir.

Üzüntü, insan bedenine ve zihnine birçok sebepten dolayı etki eder. Bunların başında ise can sıkıntısı, öfke, aşırı vücut ve zihin yorgunluğu, uykusuzluk ve depresyon gibi sebepler gelmektedir.⁷⁹⁶ Kalbin üzücü olaylarla meşgul olmasından, sinir gerginliğinden ortaya çıkan huzursuzluk insanı etkilemektedir. Bundan kurtulmak için faydalı şeylerle meşgul olmak gerekir. Meselâ bir Müslümanın sinirlilik ve öfke anında abdest alması, hatta namaz kılması onu rahatlatacaktır. Dünyevî bir iş yapıyor ise, salih bir niyet ile Allah'ın rızasını kazanmayı murâd ederek işini halleder. Bunları yaparak üzüntüsünü hafifletmiş ve önlemiş olur. Çünkü bu tür şeylerle meşgul olmak kişiyi üzüntü ve huzursuzluktan koruyarak, böylelikle kendisini üzen ve kederlendiren şeyleri de unutmuş olur. Çalışma azmi ve gayreti artarak sevinir ve mutlu olur.

Resûlullah (s.a.v), insanları üzüntü ve kedere neden olan borçluluktan sakındırarak şöyle demiştir: *“Borçlu olmaktan sakının, çünkü borç geceleri üzüntü ve keder, gündüzleri de utanma ve zillettir.”*⁷⁹⁷ buyurarak borçlu olan kişi geceleyin nefsiyle baş başa kaldığında sabah olduğunda ise borcunu nasıl ödeyeceğini düşünerek strese girer, uykusu ve neşesi kaçır, borcu ödeyememenin sıkıntısı ile ruhu daralır, alacaklı karşısında mahcubiyet hisseder.⁷⁹⁸

Günümüzde insanların bir kısmı üzüntü, keder, tasa, stres ve bunalma gibi şikayetlerde bulunmaktadır. Bu hal, adeta insanların gündelik yaşantılarının bir parçası haline gelmiştir. Çantasında antidepresan ilaçlar taşıyanlar, tedavi için psikologlara başvuranlara en çok üzölmeyeceksin, stres yapmayacaksın gibi tavsiyelerde bulunmaktadır. Çağımızın en büyük sorunlarından birisi de stres ve ona bağılı olan psikolojik rahatsızlıklardır. Bu olaya nasıl bakmalı? Üzüntü ve stres insan hayatının bir parçası mı? gibi soruları akla geliyor.

Said b. Müseyyeb'in şöyle anlattığı rivayet olunur: *“Dedem, Resûlullah (s.a.v)'in yanına gelir. Hız. Peygamber, “ona ismini sorar. O da: isimim el-Hazn/zor ve sıkıntılı der. Hız. Peygamber, senin ismin Sehl/kolay ve sıkıntısız olsun der. Dedem: Ben babamın beni isimlendirdiği ismi değıştirmem der. O günden sonra zorluk ve sıkıntı bizim ailemizden hiç ayrılmamıştır.”*⁷⁹⁹ diyerek kişinin isminin ifade ettiğı mana

⁷⁹⁴ Mehmet Emin Özağşar, vd., *Hadislerle İslâm*, 4/381.

⁷⁹⁵ Kindî, *Üzüntüden Kurtulma Yolları*, 287.

⁷⁹⁶ Sefa Saygılı, *Strese Son* (İstanbul: Elit Yayınları, 2002), 39.

⁷⁹⁷ Tirmîzî, “Deavât”, 70.

⁷⁹⁸ Münâvî, *Feyzü'l-kadîr şerhu Câmiu's-sağîr*, 4/557.

⁷⁹⁹ Buhârî, “Edeb”, 107-108; Ebû Dâvûd, “Edeb”, 70; Recep Bilgin, “Saîd b. Müseyyeb'in Hayatı, Kişiliğı ve Hadis İlmindeki Yeri”, *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakóltesi Dergisi* 5/9 (2018/2), 541.

bakımından önemli olduğu ve Hz. Peygamber'in de kişilere verilen isimlerin güzel manalar çağrıştırmaması noktasında dikkatli olduğu anlaşılmaktadır.

İnsan için üzüntü ve keder, maddî hastalıkların en büyük sebeplerindendir. Onun gündüzünü geceye, dünyasını zindana çevirir. Eğer bu hal kronikleşirse insanda maddî hastalıklara da dönüşür. Aynı zamanda üzüntü ve keder, uykuya da engel olur. İnsan üzerinde menfî olarak çok büyük tesiri vardır. İnsan için üzüntü ve kederin birçok nedenleri bulunmaktadır. İstikbal endişesi, borçlu olma, hazır bir lezzeti kaybetme, sevdiklerden ayrı kalma gibi durumlar bunlardandır.

Doğal olarak üzüntü ve onun neticesi olarak kişide stres, kalp sıkıntısı gibi haller her insanın yaşayabileceği doğal duygulardır. İnsanın beklentileriyle, Allah'ın takdir ettiği hayat aynı olmadığından, insan üzüldüğü sıkılabilir. Bunlardan kurtulmak için insan üzerine düşeni yaparak, üzüntüler sevince, stresler kalp rahatlığına/inşiraha dönüşerek, rabbine hamd eder.

4.10. Hüzün İnsana Mânevî Tesiri

İnsan, günlük hayatta gerek ferdî gerekse toplumsal olaylar karşısında etkilenmekte ve psikolojik yapısı üzerinde etkiler meydana gelmektedir. Bazen bu olaylar insanı ister istemez üzmemekte ve kederlendirmektedir. Çünkü insan zayıf olarak yaratılmıştır.⁸⁰⁰ Bu yüzden herşey ona ilâşır ve onu müteessir eder, başına bir şey geldiğinde hemen feryada başlar.⁸⁰¹

İnsan, Allah Teâlâ'yı andıkça O'nun yardım ve yakınlığını kazanır. Allah'ın beraber olduğuna hiçbir şey zarar veremez. Hiçbir sıkıntı ve sorun onu etkileyemez. Bunun tersi olarak Allah'ı anmaktan yüz çevirenler Allah'ın yardımını ve beraberliğini kaybederler. Ceza olarak da stres, sıkıntı, kalp darlığı, hatta geçim sıkıntısı dahil birçok musibete müptela olurlar. *“Kim de benim zikrimden (Kurân'dan) yüz çevirirse, artık onun için sıkıntılı bir geçim vardır ve biz onu kıyamet günü kör olarak haşredeceğiz.”*⁸⁰²

Zikrin kalpleri yatıştırıcı, dert ve tasayı dağıtıcı ve kaygıları giderici rabbânî bir etkisi vardır. *“Dikkat edin! Kalpler ancak Allah'ı anmakla mutmain olur.”*⁸⁰³ âyeti bu hakikate işaret etmiştir. İnsan sıkıntılarla karşılaştığı zaman, kalbin sevinç ve huzur halini koruması mümkün olmaz. Çabuk etkilenir. Sıkıntı ve hüzün hali onu etkisi altına alır. Diğer işlerini yerine getirmekte zorlanır.

Hz. Peygamber'in vefatına sebep olan hastalığı günlerinde bir namaz vakti, Ebû Bekir'e söyleyin cemaate namazı kıldırırsın buyurdu. Hz. Âişe, babam Ebû Bekir yufka yürekli biridir. Senin yerine geçince namazda kendini tutamayıp dayanamaz, ağlar dediyse de Resûlullah (s.a.v) sözünü tekrarladi. Bunun üzerine Ebû Bekir imamete geçip namazı kıldirmaya başladı. Resûlullah (s.a.v) cemaate katılmak istedi. İki sahâbenin kolları arasında mescide girdi. Takatsizliğinden dolayı ayaklarını zorla yürüyerek sürüyordu. Hz. Peygamber'in geldiğini fark eden Ebû Bekir geri çekilmek istedi. Resûlullah (s.a.v) eliyle işaret ederek namazı tamamlamasını belirtti. Bunun üzerine Ebû Bekir namazı tamamladı.⁸⁰⁴ Hadiste Hz. Ebû Bekir'in, çok narin, yufka yürekli birisi olmasından dolayı namazda Kur'ân okuduğunda ağlamaya başlar, diye ifade edilmektedir.

Hz. Ebûbekir'e biat edildikten sonra, Hz. Ömer, Hz. Ebûbekir'e, *“Resûlullah (s.a.v)'ın ziyaret ettiği gibi gel beraber Ümmü Eymen'e gidip ziyaret edelim”* dedi ve gittiler. Ümmü Eymen onları görünce ağladı. Niye ağlıyorsun Resûlullah (s.a.v)'ın

⁸⁰⁰ en-Nisâ 4/28.

⁸⁰¹ el-Meâric 70/20.

⁸⁰² Tâhâ 20/124.

⁸⁰³ er-Râ'd 13/28.

⁸⁰⁴ İbn Hişâm, *İslam Tarihi, Sîretü İbn Hişâm*, 4/406; Buhârî, “Ezan”, 67; Müslim, “Salât”, 418; Tirmizî, “Menâkib”, 16.

Allah katında bulacağı mükafaatların daha hayırlı olduğunu bilmiyormusun? dediler. Evet biliyorum. Fakat beni ağlatan, semadan gelen vahyin kesilmiş olmasıdır dedi. Bu söz, onları da hüznülendirdi. Ümmü Eymen ile onlar da ağladılar.⁸⁰⁵

Hiz. Peygamber, Yemen heyetini uğurlarken bir süre Muâz (r.a.)'ın yanında yürüdü. Ona bazı tavsiyelerde bulundu ve “*Yâ Muâz! Belki bir daha görüşemeyebiliriz. Medine'ye döndüğünde sadece kabrimi ve mescidimi bulacaksın*” demesi üzerine Muâz (r.a.), ağladı, Resûlullah (s.a.v) da onu teselli etti.⁸⁰⁶ Bu olay gösteriyor ki Muâz'ın Hiz. Peygamber'den ayrılması bir daha onu göremeyecek olmanın hüznü ile etkilenmiş ve manen tesir ederek hüznün gözyaşları dökmesine sebep olmuştur.

Hiz. Peygamber, vefatına yakın kızı Fâtıma'yı çağırdı. “Kulağına bir şeyler söyledi. Fâtıma ağladı. Sonra tekrar bir şeyler söyledi, bu defa da güldü. Resûlullah (s.a.v) vefat edince, Fâtıma (r.a.)'ya o gün ağlama ve gülmesinin sebebi sorulunca, şu cevabı verdi: Önce Resûlullah (s.a.v), bana vefat edeceğini haber verdi, ben de ağladım. Sonra yakın bir zamanda benim de kendisine kavuşacağımı söyleyince, bu müjdeli haber üzerine güldüm.”⁸⁰⁷ buyurdu. Burada bir evlâdın çok sevdiği babasının vefatıyla ondan ayrılmanın hüznünü yaşaması ve yine kısa bir zaman sonra ona kavuşacağının sevincini yaşaması elbette sevenin sevdiğine kavuşması noktasında önem arz ediyor.

İnsanın istemediği üzücü durumlar kalbe geldiği zaman bunun sebebi ya geçmişle alakalı bir iş veya gelecekle ilgili bir durumsa insanı üzer. Her iki durumda da faydasına olan şeyleri yapmaktan geri kalır. Bütün bu durumlar istenilmeyen ve iyi olmayan durumlardır. Hiz. Peygamber, bu durumlardan Allah'a sığınmayı öğretmek sureyiyle, insanı üzüntü ve strese düşürecek durumların önüne geçilmesini bildirmiştir.

4.11. Hüznün Maddî Tedavisi

İnsan, dünyevî kaygılardan ve stresten uzak durduğu oranda psikolojik olarak rahatlayacaktır. Böylesi kaygılardan uzak durabilmek için, dünyanın bütün problemlerinin geçici olduğunu düşünüp, sabrını içinde bulunduğu zamana yoğunlaştırmakla olacaktır. Bir hadiste Resûlullah (s.a.v), “*Dünya üzüntülerinden vazgeçin.*”⁸⁰⁸ buyurarak, mümkün mertebe dünyevî sıkıntılardan kaynaklanan üzüntüleri bırakmaya çalışın, demektedir. İnsan her işinde üzerine düşen vazifeyi yaptıktan sonra Allah'a tevekkül ederek bu durumu yakalayabilir. Aksi halde dünyanın yükünü ve sıkıntılarını omuzunda taşıyan bir kişinin, üzüntülerden uzak durması beklenemez. Dolayısıyla da sıkıntılardan uzak kalamayıp, sevinç ve mutluluğu da yakalayamaz.

Hiz. Peygamber'in teşvik ve tavsiye ettiği ne varsa onda muhakkak bir fayda ve güzellik vardır. Nehyettiği, sakındırdığı ne varsa mutlaka bir zarar ve fenalık olduğu kesindir. Resûlullah (s.a.v), zamanında adet olarak telbine çorbası yapmak ve yemek meşhur idi. Rahatlatıcı özelliğinden dolayı Allah resulü (a.s), sever ve insanlara da tavsiye ederdi. Hiz. Âişe, taziyesi olan insanlara üzüntüsünü dindireceği için yapılmasını ister ve aile fertlerine ikram ederdi.

Hiz. Âişe'nin rivayet ettiği bir hadiste Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu: “*Telbine (sütlü çorba) hastanın kalbini dinlendirir, hüznün bir kısmını götürür.*”⁸⁰⁹ Yine Hiz. Âişe'den rivayet edilen başka bir hadiste; Hiz. Peygamber, aile halkından birine humma rahatsızlığı gelince hamurdan çorba yapılmasını emrederdi. Hastalar ondan ağır ağır içerlerdi. Resûlullah (s.a.v) derdi ki: “*Çorba hüznü kimsenin kalbini takviye eder, hastanın kalbinden elemi çıkarır, tıpkı birinin yüzünden kiri çıkardığı gibi.*”⁸¹⁰ buyurmaktadır. Son yıllarda alternatif tıp uzmanları bu konunun önemine dikkat

⁸⁰⁵ Müslim, “Fedâilü's-Sahâbe”, 140; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 8/172

⁸⁰⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5/235.

⁸⁰⁷ Tirmizî, “Menâkıb”, 60.

⁸⁰⁸ Kuzâî, *Şihâbü'l-ahbâr*, 141.

⁸⁰⁹ Buhârî, “Tıb”, 8; “Et'ime”, 24; Müslim, “Selam”, 90.

⁸¹⁰ Tirmizî, “Tıb”, 3.

çekmektedir. Telbinenin sindirim ve boşaltım sistemi üzerinde ciddi etkileri, bağırsakların temizlenmesi ve birçok hastalığa zemin hazırlayan problemlerin ortadan kaldırılmasında önemli neticeler sağladığı tespit edilmiştir.

İnsanın üzüntüsünü giderecek yollardan birisi de rutini değiştirmektir. Sürekli aynı şeyleri yapmak, zamanla insanı sıkabilir. Bazen mekân değiştirmek, iş ve ortam gibi bazı değişiklikler yapmak kişiyi rahatlatıp, ferahlatacaktır. Böylece kişinin üzüntülerinin azalmasına yardımcı olacaktır.

Ubâde b. Sâmit (r.a)'ten rivayet edilen bir hadiste Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu: *“Allah yolunda cihâd, cennet kapılarından bir kapıdır ki Allah onun sebebiyle kulunu hüznün ve kederden korur.”*⁸¹¹ diyerek, cihâdın üzüntü ve kederi gidereceği mü'minlere haber verilmiştir. Çünkü nefis, bâtılın saldırısını kendi başına bırakınca üzüntü ve kederi artar. Ama onunla Allah için mücadele ederse Allah Teâlâ, onun hüznünü ferahlık ve kuvvetle değiştirir. Kur'ân'da *“Onlarla savaşın ki, Allah onlara sizin ellerinizle azap etsin, onları rezil etsin, onlara karşı size yardım etsin, mü'min topluluğun gönüllerini ferahlatsın ve onların kalplerindeki öfkeyi gidersin.”*⁸¹² buyurularak kalbin hüznü ve kederini cihâddan daha hızlı giderecek bir şeyin olmadığı bildirilmektedir.⁸¹³

Toplumun muhtaç kesimlerine verilen yardım ve zekâtlar ile sadece gelir adaletsizliğinin önüne geçilmez, aynı zamanda toplumun barış, huzur ve yardımlaşma gibi dinamiklerini tamir eder. Zekât ile kişi korku ve üzüntüden emin olarak Allah'ın huzuruna çıkar.⁸¹⁴

Başına bir sıkıntı gelmiş veya yakınlarından birini kaybetmiş kimseye, hüznünü hafifletmek için manen dua ve teselli etmenin yanında fiilen de yardımcı olmak gerekir. Nitekim Câ'fer-i Tayyar (r.a)'ın şehadet haberi geldiği zaman Resûlullah (s.a.v), *“Cafer'in ailesine yemek yapın! Çünkü onların acı ve hüznülerinden dolayı mutfakla meşgul olamazlar!”* buyurdu.⁸¹⁵ Hadiste mü'minin acı ve hüznünü dindirmeye ve teselli bulmaya önemli bir katkı sağlamaktadır.

Hüzün ve keder anlamlarına gelen iç kararması, ümitsizlik ve karamsarlık gibi sıkıntıların tedavisinde Hz. Peygamber, ayva yemeyi tavsiye etmektedir. *“Ayva yiyin. Çünkü ayva kalbi güçlendirir, göğüsteki hüznü giderir ve ağız kokusunu güzelleştirir.”*⁸¹⁶ buyurmaktadır. Ayva meyvesi kalbe kuvvet verir ve rahatlatır. Kalpteki çarpıntıyı, sıkıntıyı ve ağız kokusunu giderir, hazımsızlığa iyi gelir, tansiyonu düşürerek safrayı düzene sokar.⁸¹⁷

Bir kimsenin sıkıntısını, gam ve kederini gidermek malla, canla, zalimin elinden kurtarmakla, nasihatle ya da menfaatine olabilecek ihtiyacını karşılamakla olabilir. İnsan, Müslüman kardeşine yardım ettikçe Allah da ona yardım eder. Üzüntü ve sıkıntılardan kurtulup, Allah'ın yardımını, huzur ve mutluluğa ulaşmayı bekleyen kişi için bu gereklidir.⁸¹⁸

İnsanlara ahlâk yolunu göstermek için gönderilen din, dünya ve âhirette hüznün ve kederden uzak, huzur ve mutluluk vaad etmektedir. Bu kurallara uyan insan, kalbini ve ruhunu kemâle erdirmiş ve şerefini korumuştur. Netice olarak da hüznün ve kederden uzak mutlu bir hayatı yaşamış olur.

Günümüzde bütün uğraşı ve çabalara rağmen, toplumda huzurun kaybolması ve insanların sevinç ve mutlulukları elde edememelerinin temel sebebi olarak, bütün insanlığa rehber ve güzel örnek olarak gönderilen Allah resulü (a.s)'nın tavsiyelerine

⁸¹¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1/ 391.

⁸¹² et-Tevbe 9/14.

⁸¹³ İbn Kayyim, *Zâdü'l-meâd*, 6/210.

⁸¹⁴ el-Bakara 2/277.

⁸¹⁵ Ebû Dâvûd, “Cenâ'iz”, 25-26.

⁸¹⁶ İbn Mâce, “Et'ime”, 61.

⁸¹⁷ Ahmet Maranki vd., *Şifalı Bitkiler* (İstanbul: Mozaik Yayınları, 2008), 273.

⁸¹⁸ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Haccâc en-Nevevî, *el-Minhâc Şerhu Sahîhi Müslim* (Beyrut: Dâru ihyâi't-turâsi'l-Arabî, 1392/1972), 17/21.

uyulup, yerine getirilmemesinden kaynaklanmaktadır. Bunun çaresi ise her insanın, içinde bulunduğu şartlara ve imkânlarla göre Hz. Peygamber'in tavsiyelerine uyarak, mutluluğa ve sevinçlere kavuşabileceği kanaatindeyiz.

4.12. Hüzün Mânevî Tedavisi

İnsan hayatında hüznü hatırlatan, karamsarlığa sevk eden bazı şeyler vardır. İslâm, bunların değiştirilmesini istemiştir. İnsan, çok şeyden etkilenen bir varlıktır. Duyduğu, gördüğü ve konuştuğu şeyler insan üzerinde etki bırakır. Karamsarlık ve üzüntüler, insanın merkezi olan kalbe sıkıntı olarak yansır. Dış dünyadan aldığı olumsuz tesirler ile beden merkezi olan kalp ve bedene üzüntü, tasa, sıkılganlık olarak yansır.

Kınalızâde Ali Efendi hüznü, hüzne sebep olan şeyleri ve bu hastalıktan kurtuluşu şöyle anlatmaktadır. Hüzün, istenilen ve sevilen bir şeyin ele geçmeyişinden, kaybindan; ya da gelecekte olumsuz ve kötü bir şeyin başına geleceğinden doğan ruhî bir elemdir. Hüzün, insan için bir hastalıktır. Bu hastalığın sebepleri genellikle cismânî isteklerin peşinden şiddetle koşmak, bedenî lezzetlere hırs ve tamah göstermek, dünyevî kazanç elde etmeye gereğinden fazla önem vermek, bütün çaba ve gayretini geçici dünya faydasına kavuşmak için ısrarla çırpınmak isteğidir. Bu hastalıktan kurtulmanın ilacı ise geçici dünya nimetlerine aldanmamak, âhiretin ebediliğini düşünüp gerçek huzur ve saadetin orası olduğunu bilip ona göre amel etmek, bir yaz bulutu gibi geçici olan bu âleme gerektiğinden fazla itibar etmekten kalbi uzaklaştırmak, insanların ellerinde olan varlıklardan dolayı keder ve ümitsizliğe kapılmamak, kalp zenginliği elde etmek olarak belirtmektedir.⁸¹⁹

Sahâbeden bazıları Hz. Peygamber'i üzüntülü ve sıkıntılı bir halde gördüklerinde ona şakalar yaparak, güldürerek sıkıntısını gidermeye çalışmışlardır. Resûlullah (s.a.v) da kendisine yapılan bu şakaları hoşgörü ile karşılamış ve tebessüm etmiştir.⁸²⁰

Hz. Âişe'nin bildirdiğine göre, Resûlullah (s.a.v), hastalığa yakalandığı zaman, üzerine İhlâs, Felâk ve Nâs (Muavezeteyn) sûrelerini okur, rukye yapardı. Ağrısı ve sancısı arttığı zaman ise ben onun üzerine okurdum. Bereket ümidiyle Resûlullah (s.a.v)'in eliyle kendi vücudunu mesh ederdim.⁸²¹ Yine Enes (r.a), Sâbit el-Bünânî'ye; Seni Hz. Peygamber'in duası ile tedavi edeyim mi? dedi. O da evet dedi: Bunun üzerine Enes (r.a): Ey İnsanların Rabbi ve hüzünlerin ve sıkıntıların gidericisi olan Allah'ım! Şifa ver, şifa veren sensin. Senden başka şifa verici yoktur. Hiç hastalık bırakmayacak şifa ver diye dua etti.⁸²² buyurulmaktadır.

Dua, mü'min için çok önemlidir. Sıkıntılı ve üzüntülü anlarda kendini koruduğu silah gibidir. İbadetlerin özü, dinin direği ve göklerin nurudur.⁸²³ Dua ile kullar huzurlu ve mutlu olabilecekleri gibi sıkıntı ve üzüntülerden de kurtulmuş olurlar. Böyle yapmalarıyla kendilerinden hüznü gideren Allah'a hamd etmelidirler.⁸²⁴ Çünkü inananların en güçlü yardımcısı ve vekili Allah'tır.⁸²⁵

Hüzünden kurtulmasının bir diğer yolu da kanaat ehli olmaktır. Hz. Peygamber, bu konuda kendisi ve ailesi için rızkının yetecek kadar olmasını,⁸²⁶ verilen rızka kanaatkâr kılınması için de dua ettiği belirtilmiştir.⁸²⁷

Hz. Peygamber, sıkıntı ve üzüntülü anlarında dua eder ve ashâbına da tavsiye ederdi. Seferlerde konaklamak istediğinde bineğinden her inişinde "Allah'ım acizlikten,

⁸¹⁹ Kınalızâde, *Ahlâk-ı Alâî (Ahlâk İlmi)*, 221-222.

⁸²⁰ Müslim, "Talâk", 29.

⁸²¹ Buhârî, "Tıb", 41; Müslim, "Selâm", 20.

⁸²² Buhârî, "Tıb", 38; Ebû Dâvûd, "Tıb", 19; Tirmizî, "Cenâ'iz", 4; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 3/151.

⁸²³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1/344.

⁸²⁴ el-Fâtır 35/34.

⁸²⁵ Âl-i İmrân 3/173.

⁸²⁶ Müslim, "Zühd", 19.

⁸²⁷ Hâkim, *el-Müstedrek*, 1/690.

tembellikten, korkaklıktan, cimrilikten, üzüntüden, kederden, borç yükünden, kudret sahibi kimselerin galebesinden sana sığınırım.” diyerek dua etmiştir.⁸²⁸ Yine üzüldüğünde “Ey Ulu Allah’ım! Seni her türlü noksanlıklardan tenzih ederim.” derdi.⁸²⁹ Resûlullah (s.a.v), üzüntülü anlarda “Allah, Allah, Rabbim! Ona hiçbir şeyi ortak koşmam.” duasının yapılmasını tavsiye etmiştir.⁸³⁰

Hiz. Ebû Bekir’in rivayetine göre Resûlullah (s.a.v), hüzünlendiği zaman şu duayı okurdu: “Allah’ım senin rahmetini umuyorum, beni göz açıp kapayıncaya kadar dahi olsa nefsimle baş başa bırakma. Halimi tümüyle düzelt, senden başka ilâh yoktur.” dediği haber verilmiştir.⁸³¹

Hiz. Peygamber’den sıkıntı, hüzün, hemm ve gamm gibi hallerde okunması tavsiye edilen birçok farklı dua daha vardır.⁸³²

Kalbin üzücü olaylarla meşgul oluşundan ve sinir gerginliğinden dolayı ortaya çıkan huzursuzluğu önlemenin bir yolu da herhangi bir işle ya da ilimle meşgul olmaktır. Çünkü kalp bu yolla oyalanarak kendisine huzursuzluk veren şeylerden uzak olmuş olur. Belki de bu yolla kişi kendisine üzüntü veren ve kederlendiren şeyleri unuttur. Sevinir ve çalışma gayreti daha da artar.

İnsanlar yaşamları boyunca kendilerini üzecek ve sıkıntıya sokacak bazı durumlarla karşılaşacaklardır. Böyle durumlarda başka diğer insanların da benzer durumların başlarına geldiğini düşünüp ibret alması, onlarla konuşup dertleşmesi ve nasihat alması acısının ve üzüntüsün hafiflemesine ve rahatlayıp huzura kavuşmasına vesile olacaktır.⁸³³ Bu sebeple Resûlullah (s.a.v), “Mutlu kimse başkasından ibret alandır.”⁸³⁴ buyurarak başkalarının sıkıntı ve üzüntülerinden ibret almanın kişiyi rahatlatıp, mutlu edeceğine işaret etmektedir.

Üzüntüyü yenmek için, üzüntünün ne olduğunu tespit etmek, şayet bu durum kaçınılmaz bir hal ise sabır göstermek gerekir. Aynı şekilde geçmişte yaşanmış olan üzüntülü durumlardan kurtulduğunu hatırlamak, insanın elde edemediği şeylerden dolayı üzülmeye yerine, başka birçok insan da bunu elde edememiş veya kaybetmiştir diye düşünerek kendini teselli etmesi gerekir.⁸³⁵

4.13. Psikolojik Açıdan Hüzün

Üzülmek, sevinmek kadar tabi bir duygudur. İnsanın çok sevdiği birini kaybetmesi, değerli bir malının zarara uğraması veya umulmadık üzücü bir olayın ortaya çıkması gibi durumlarda, kişi üzülmede hatta depresyona bile girebilmektedir. Bu durum karşısında insanın reaksiyon göstermesi normal fizyolojik bir durumdur. İnsanın sevindiği gibi zaman zaman da üzülmeye ve üzüntüsünü de ağlamakla gidermesi psikolojik açıdan çok önemlidir. Bu tür durumlarda kişi ağlamalı ve içini boşaltmalıdır.⁸³⁶

Hiz. Peygamber, insan için bazen psikolojik rahatsızlığa dönüşen hüzün ve korkuya karşı Müslümanları Allah’a sığınmaya davet etmiş ve onlara şu duayı öğretmiştir. “Allah’ın azabından, kullarının şerrinden, şeytanların vesveselerinden

⁸²⁸ Buhârî, “Deavât”, 27, 36, 40, “Cihâd”, 74, “Et’ime”, 28; “Kader”, 13; Müslim, “Zikr”, 53; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 3/159, 220, 226; Ebû Dâvûd, “Vitr”, 32; Nesâî, “İsti’âze”, 7, 8, 25, 34, 35; Tirmizî, “Deavât”, 71, 83.

⁸²⁹ Tirmizî, “Deavât”, 40.

⁸³⁰ İbn Mâce, “Dua”, 17; Ebû Dâvûd, “Vitr”, 26.

⁸³¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5/42; Ebû Dâvûd, “Edeb”, 100-101.

⁸³² Müslim, “Selâm”, 40; Tirmizî, “Cenâ’iz”, 4; İbn Mâce, “Tıb”, 36; Ebû Dâvûd, “Tıb”, 18; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1/391.

⁸³³ Kindî, *Üzüntüden Kurtulma Yolları*, 69.

⁸³⁴ Müslim, “Kader”, 3.

⁸³⁵ Mahmut Kaya, *İslâm Filozoflarından Felsefe Metinleri* (İstanbul: Klasik Yayınları, 2003), 55-57.

⁸³⁶ Sefa Saygılı, *Strese Son*, 35-36.

Allah'a sığınırım."⁸³⁷ İnsanın hayatta karşılaşacağı birçok sıkıntı ve sorun olabilir, bu da kişiyi üzüntüye sevk edebilir. Hz. Peygamber'in tavsiyelerine uymak kişiye bu sorunlarla baş etmede kolaylık sağlayacaktır.

Üzüntünün insanda gözlemlenen karşılığı; canlılığını yitirmesi, yeteneklerin ve fonksiyonların zayıflaması şeklinde belirtilmektedir. Dolayısıyla beden tepkileriyle bile çoğu zaman bu durumu anlamak mümkündür. Bireydeki gergin bir yüz ifadesi, fizikî rahatsızlıklar, ciddi hastalıklar, üzüntünün belirtileri olabileceği gibi, bedensel bir rahatlık duygusu da sevinç ve mutluluğun belirtileri olabilmektedir.⁸³⁸

Dini inancı güçlü olup, samimiyetle ibadetlerine devam eden mü'min, ruhunu doyuracak ibadetleri yaparak üzüntüden uzak olacaktır. Bu kimselerin ruh sağlığı yerinde olacağından kendini güven içinde hissedecek ve sabırlı olacaktır. Bu kişiler, çevresiyle barışık olacaklarından keder ve üzüntülerinden dertleşerek kurtulabileceklerdir. Bu yüzden ibadetlerin insan ruh sağlığı üzerinde olumlu etkileri vardır.⁸³⁹

Mutluluk izafi bir kavram olduğu için insanların mutluluktan anladığı ve kendisini mutlu edecek şeyler de farklıdır. Ancak mutlu olmak denilince ortak bir duygudan söz edilir. Bu duygu kişinin üzüntüden uzak kendini iyi hissetme halidir. Mutluluk bazen bir bardak çay içilirken hissedilen duygu olabilirken, bazen de başkalarının acı ve üzüntülerini paylaşma şeklinde olabilmektedir. İnsanların genel kanı olarak mutluluktan anladığı sağlıklı olmak, ekonomik olarak rahat olmak, makam ve mevki sahibi olmak gibi anlaşılrsa da bunun her herkes için böyle olduğunu söylemek doğru olmaz.⁸⁴⁰

Hz. Peygamber'in hicrette yol arkadaşı olan Hz. Ebû Bekir'in Sevr mağarasında Allah resulü (a.s.)'ne bir sıkıntı ve zarar gelecek endişesi kendisini çok üzmüş, Resûlullah (s.a.v), "*Üzülme Allah bizimle beraberdir.*"⁸⁴¹ diyerek hüznünü gidermiştir. Aynı şekilde Hz. Peygamber'in vefat edeceğini sezince üzüntüden gözyaşı döktüğü belirtilmektedir.⁸⁴²

Hz. Peygamber'in hanımlarından Hz. Safiyye'nin, Yahûdi bir aileden olması Resûlullah (s.a.v)'ın hanımları arasında konu olmuş, Âişe (r.anhâ) ile Hafsâ (r.anhâ) bunu îmâ ederek kendilerinin Resûlullah (s.a.v) ile aynı soydan geldiklerini söyleyince Hz. Safiyye, bu söze üzölmüş, Hz. Peygamber de ona: "Benden nasıl daha hayırlı olabilirsiniz ki eşim Muhammed, babam Hârûn, amcam da Mûsâ'dır deseydin ya!" diyerek onu teselli etmiştir.⁸⁴³

Hz. Peygamber, ashâbına zaman zaman şakalar yapardı. Ancak onun yaptığı şakalar, çevresine mesaj niteliğinde idi. Nitekim Halası Safiyye (r.anhâ), bir gün Resûlullah (s.a.v)'a kendisine cennete girmesi için dua etmesini istemiş, Resûlullah (s.a.v) da cennete yaşlıların giremeyeceğini söylemiş bu söz üzerine halasının üzüldüğünü görünce Resûlullah (s.a.v), "*Biz o kadınları yeni bir yaratılışla yaratmış ve onları bâkire yapmışızdır.*"⁸⁴⁴ âyetlerini okuyarak onun hüznünü sevince dönüştürmüştür.⁸⁴⁵

Psikolojik açıdan hüznün kişide meydana getirdiği duygusal haller, yüzün canlılığını kaybetmesi, sindirim faaliyetinin yavaşlaması gibi bazı fizyolojik halleri de

⁸³⁷ Tirmizî, "Deavât", 93; Ebû Dâvûd, "Tıb", 19; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 2/181.

⁸³⁸ Erich Fromm, *Sevginin ve Şiddetin Kaynağı*, çev. Nalan İçten vd. (İstanbul: Payel Yayınları, 1994), 214.

⁸³⁹ Mustafa Doğan Karacoşkun, "Şükür Psikolojisi", *Somuncubaba Dergisi* 15/100 (2009), 53-55.

⁸⁴⁰ Mustafa Doğan Karacoşkun, "Şark-İslâm Klasığı Pendname'ye Göre Kişilik Tipleri ve Mutluluk Yolları", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 12/1 (2012), 17-18.

⁸⁴¹ et-Tevbe 9/40.

⁸⁴² Buhârî, "Fezâilü ashâbi'n-nebî", 2; Müslim, "Fezâilü's-sahâbe", 2.

⁸⁴³ Belâzürî, *Ensâbü'l-eşrâf*, 2/79.

⁸⁴⁴ el-Vâkıa 56/35-36.

⁸⁴⁵ Aynur Uraler, "Safiyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/475-476.

meydana getirmektedir. Bu duygular insan yüzüne menfi şekilde tesir etmektedir. Hz. Yâ'kûb'un, oğlu Hz. Yûsuf için endişelenmesi,⁸⁴⁶ onu kaybetmekten gözlerine perde inmesi⁸⁴⁷ gibi fizyolojik olaylar, hüznün insan bedeninde yaptığı tahribatı ifade etmektedir. Kederli insan, duruşu ve oturuşuyla adeta çökmüş biri gibi fizikî olarak kendini belli eder. Hatta mide ülseri, kan basıncının yükselmesi ve alerjik tepkiler gibi bazı fizyolojik bozukluklara da sebep olabilmektedir.

İnsan hayatında sevinç, hüznün, acı, tatlı gibi duygular bulunmakta ve bireyin hayatına anlam katmaktadır. Hüzünden sonra gelen sevinç daha derinden hissedilebilmekte iken, sevinçten sonra gelen hüznünde ise sevincin desteği fark edilebilmektedir. Dolayısıyla sevinçler sabit olmadığı gibi hüznün duygusu da devamlı olmayıp bir hastalık olarak görülmemeli, var oluşun bir tecrübesi olarak kabul edilmelidir.⁸⁴⁸

Hayatta hiçbir şey sürekli olmadığı gibi sevinçler, mutluluklar, hüznünler ve sıkıntılar da sürekli ve kalıcı değildir. Bazen sevinç ve mutluluk gelir sıkıntı ve hüznün gider. Bazen de tam tersi bir durum olur. Bu durumu en iyi, o hisleri ve duyguları yaşayan anlar.

4.14. Sosyolojik Açıdan Hüzün

İnsan, doğduğu andan itibaren sosyal bir çevrede iletişim halinde yaşamını sürdürür. İletişim ile de birbirleriyle ilişki kurarlar. İnsan içinde yaşadığı çevrenin sahip olduğu örf ve âdetlerine göre hareket eder. Bir toplumda sevinç ve hüznün halleri de o toplumun örf ve âdetlerinde yer etmiştir.

Mutlu toplumlarda paylaşmanın önemi büyüktür. Paylaşan insan, toplumda sorumluluk duygusuyla hareket eder. İnsanlara merhamet hissi besler. Aynı şekilde mutlu toplumlarda birliklerin temelini sevinç ve hüznün paylaşımı alır. Böylece sevinçler çoğalır, hüznünler azalır. Bu yüzden mü'min de matemlerin civarında ve yalnızların yanbaşında olmalıdır.

Resûlullah (s.a.v), bu konu da *"Mü'minler birbirini sevmeye, birbirine acımada ve birbirini korumada bir vücuda benzerler. Vücudun bir uzvu hasta olduğu zaman, diğer uzuvlar da bu sebeple uykusuzluğa ve ateşli hastalığa tutulurlar."*⁸⁴⁹ buyurarak Müslümanların birbirlerinin derdiyle dertlenmeleri ve hüznünlerine ortak olmaları teşvik edilmiştir.

Sosyal bir varlık olan insan, ilişkilerini sağlamlaştırarak, çevresiyle olan diyalogunu geliştirmelidir. Başkalarının sevinç ve üzüntülerini paylaştığı oranda kendisinin de sevinç ve hüznünleri paylaşılacaktır.

Hz. Peygamber, insanlara dini öğretmek, ahlâkî kuralları bildirmek, Allah'ın rızasını kazanma yollarını öğretmiştir. Bunlarla birlikte sevgi bağı kurmak, gam, keder ve sıkıntılardan uzaklaştırmak ve daha birçok konu da onları eğitmiş ve bazen bunları ölçülü mizahî şakalar da yaparak ifade etmiştir.⁸⁵⁰ Hz. Peygamber'i şaka yaparak gören sahâbe de bazen Resûlullah (s.a.v)'a, bazen de kendi aralarında birbirlerine şakalar yaparak hem aralarındaki sevgi ve muhabbeti artırmış hem de sıkıntı sorun ve üzüntülerini bir nebze de olsa azaltarak birbirlerine teselli vermiş,⁸⁵¹ içinden gelerek ağlayamayanlara ağlar gibi yapmalarını tavsiye etmiştir.⁸⁵² Aynı zamanda Resûlullah

⁸⁴⁶ Yûsuf 12/13.

⁸⁴⁷ Yûsuf 12/84.

⁸⁴⁸ Kemal Sayar, *Hüzün Hastalığı*, 2. Baskı (İstanbul: Karakalem Yayınları, 2005), 43-45.

⁸⁴⁹ Buhârî, "Edeb", 27; Müslim, "Birr", 66.

⁸⁵⁰ Yusuf Doğan, "Hz. Peygamber ve Mizah", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/2 (2004), 198-201.

⁸⁵¹ Yusuf Doğan, "Raşit Halifelerin Mizah ve Nükte Anlayışları", *Nüsha-Şarkiyat Araştırmaları Dergisi* 6/22 (2006), 97.

⁸⁵² Müslim, "Cihâd", 58; İbn Mâce, "Zühd", 6.

(s.a.v), “*Bir Müslümanın diğer Müslüman’ı korkutması helal olmaz.*”⁸⁵³ buyurarak kişinin üzülmeye sebep olan şeylerden birisi de korkudan dolayı üzülmeye sebep olur.

Hz. Peygamber, isabetli görüşleri sebebiyle hanımı Ümmü Seleme’nin görüş ve fikirlerini alırdı. Hudeybiye Antlaşması’nda Mekkeliler’e büyük tavizler verildiğini düşünen Müslümanlar üzüntü içerisinde iken Resûlullah (s.a.v) onlara kurbanlarını kesmelerini ve tıraş olmalarını üç defa emrettiği halde hiç tepki vermediler. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v) hanımı Ümmü Seleme’nin yanına giderek üzüntüsünü dile getirdi. Ümmü Seleme, Hz. Peygamber’e dışarı çıkıp kurbanını kesmesini ve tıraş olmasını kendisini gören sahâbenin de bu davranışı görmesiyle onların da bunu yapacaklarını söyledi. Hz. Peygamber onun tavsiyesini uyguladı ve durum Ümmü Seleme’nin dediği gibi oldu.⁸⁵⁴

İnsanlar birbirlerinin hal ve hatırını sorarak, aç ise karnını doyurarak, derdiyle dertlenerek, hasta ise ziyaret ederek, yakını vefat etmişse taziyede bulunarak, sevinçli ve mutlu günlerinde de yanlarında olarak ilişkilerini geliştirirler.⁸⁵⁵

Günümüzde insanların üzüntüsüne etki eden önemli faktörlerden birisi de aile ve sosyal çevre olarak ifade edilebilir. Çünkü en büyük sorunlar bu noktalarda yaşanmaktadır. Ailelerde ortaya çıkan parçalanmalar, sosyal hayatta bireyin sorunlarını çözmekten uzak kalması bu noktadaki eksikliği arttırmakta ve insanların gittikçe yalnızlaşmasına sebep olmaktadır.

4.15. Tasavvufi Açıdan Hüzün

Tasavvufta hüzün; kalbin yitirdiği şeye üzülmeye veya imkânsız bir şey için esef duymasıdır. Bu yolda hüzün kulun kaçırdığı kemâller, onların sebepleri ve hazırlıkları şeklinde ifade edilmektedir.⁸⁵⁶

Sûfiler, âhiret ile ilgili hüznün iyi ve güzel olduğunu, dünya ile ilgili hüznün ise çirkin ve kötü olduğunda ittifak etmişlerdir. Bazı mutasavvıflar, hüzün sebebinin günah olmaması şartıyla her çeşit hüzün mü’min için fazilet ve ziyâdelik olduğunu belirtmişlerdir.⁸⁵⁷ Mü’min için cehennem azabını aklına getirip ağlaması normaldir. Çünkü cehennem tasvirinde öyle âyetler ve hadisler vardır ki insanın aklını dehşete düşürmektedir. Bunlardan biri de “*Şüphesiz âyetlerimizi inkâr edenleri ateşe atacağız. Azâbı tatsınlar diye derileri yandıkça, derilerini yenileyeceğiz.*”⁸⁵⁸ âyetinde anlatılmaktadır. Hadiste ise Resûlullah (s.a.v), cehennemi şöyle tasvir ediyor: “*İnsanın ayağının altına cehennemden bir çakıl taşı kadar ateş konulduğunda beyni fokur fokur kaynar.*”⁸⁵⁹ İşte cehennemin bu tasviri Müslümanları daima korkutup hüznlendirmiştir. Çünkü âyet ve hadiste insanın hayal gücünü zorlayan durumlar anlatılmaktadır.

Şah b. Şüca-i Kirmânî şöyle demektedir: “İlâhî korkunun alâmeti, sürekli hüzün içinde olmaktır.”⁸⁶⁰ Kul da hüznün sürekli olanı makbuldur. Allah Teâlâ, insanı bir an dahi terk etmez ve kontrolsüz bırakmaz. Bu yüzden insan yaşadığı müddetçe hüzün içinde yaşamalıdır. Aksi halde kişi gaflete düşecektir. Hüzün insanı gafletten kurtararak ve ona bir uyanıklık hissi vermektedir. İmam Kuşeyrî (v. 465/1072) bu konuda şöyle demektedir: “Hüzün, kalbin gaflet vâdilerine yayılmasına engel olan bir haldir.”⁸⁶¹

⁸⁵³ Ebû Dâvûd, “Edeb”, 85.

⁸⁵⁴ Topaloğlu, *İslâm’da Kadın*, 27.

⁸⁵⁵ Ali Can, “Kur’ân ve Sünnet Işığında Komşuluğun Yeri”, *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21 (2013), 228.

⁸⁵⁶ Abdürrezzak Kaşânî, *Tasavvuf Sözlüğü*, çev. Ekrem Demirli (İstanbul: İz Yayıncılık, 2004), 203.

⁸⁵⁷ Mehmet Mansur Gökcan, “Tasavvufta Allah Korkusu (HAVF)”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/2 (2016), 85-86.

⁸⁵⁸ en-Nisâ 4/56.

⁸⁵⁹ Buhârî, “Rikâk”, 51.

⁸⁶⁰ Kuşeyrî, *Risâle-i Kuşeyri*, 174.

⁸⁶¹ Kuşeyrî, *Risâle-i Kuşeyri*, 175.

Mü'min âhiretin daha hayırlı olduğunu bilerek dünya da hüznle yaşamalı, dünyayı ebedi hayata tercih etmemeli ve dünyanın geçiciliğine aldanmamalıdır.

Resûlullah (s.a.v)'ın her ânı düşünceli ve çoğu zaman da hüznü olduğu rivayet edilir.⁸⁶² Lüzum olmadıkça konuşmazdı. Çoğu zaman susardı. Onun bu hali dünyalıklara sahip olma endişesinden değil, Allah Teâlâ'ya daha iyi bir kul olma ve insanların Allah'tan uzak olup, gaflette olmalarından dolayıdır.

Tasavvuf ehlinden Süfyân es-Sevrî (v. 161/778)'nin yanına oturulduğunda etrafındakiler korkulu ve endişeli tavrından dolayı etraflarının ateşle çepeçevre kuşatıldığını sanırlardı.⁸⁶³ İlâhî korkunun Süfyân es-Sevrî'nin kalbine, ruhuna ve aklına kadar işlediği ve çevresindekilere de tesir ettiği anlaşılmaktadır.

Hüzün denince akıllarda ilk beliren zat hiç şüphesiz Hasan-ı Basri (v. 110/728)'dir. O havf ekolünün en büyük temsilcisidir. O hüznüyle ünlenmiş muttaki, mutasavvıf, müfessir ve fakih bir zattır. Onun hüznü günümüzde bizlere örnek teşkil etmektedir. Allah'tan o kadar çok korkardı ki hayatında hiç güldüğü görülmemiştir.⁸⁶⁴ Onun korkusu ve hüznü, yarından emin olmama endişesinden kaynaklanmakta idi.⁸⁶⁴ Hasan-ı Basri'nin hayatına bakıldığı zaman Allah Teâlâ'nın rızasını kazanmak için gayret göstermek gerektiği anlaşılmaktadır.

Hasan-ı Basri, kakhaha ile gülen bir gence, “oğlum sıratı mı geçtin veya cennete gireceğine dair bir garantinin mi var da bu şekilde gülüyorsun?” deyince o gencin bir daha boş yere güldüğü görülmemiştir.⁸⁶⁵ Netice olarak lüzumsuz yere çok gülmenin iyi bir şey olmadığı anlaşılmaktadır.

Tasavvuf erbâbı hüznü, kendi adına ve başkaları adına duyulan hüzn diye ikiye ayırmışlar. Kendi adına duyulan hüzn avâmın hüznü (hüznü'l âmm), farz ibadetleri yerine getirmedeki ihmalkârlığa üzülmek gibi. Başkaları adına duyulan hüzn ise; seçkinlerin hüznü (hüznü'l-hâssa) diye belirtilerek Kur'an'da Hz. Yâkub'un ve diğer peygamberlerin hüznlerini bu türden değerlendirmişlerdir. Kıyâmet günü Resûlullah (s.a.v)'dan başka herkes nefsi için endişelenip hüznlenecek iken o, ümmeti için nidâ edecektir.⁸⁶⁶

Sonuç olarak tasavvuf erbâbının hüznü, Allah'ın mekrinden emin olma endişesinden ya da bilinmedik bir anda buna yenik düşme korkusundan olmuştur. Sûfilerde bazı zamanlar havf ağır basarken, bazı zamanlarda ise umut ağır basmıştır.

4.16. Kur'an'ı Hüzünlenerek Okumak

Kur'an, insanları karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için gönderilmiş ilâhî bir kitaptır. Bu amacın gerçekleşmesi için onun okunması ve anlaşılması gerekmektedir. Sahâbe, resûle indirilen vahyi dinlediklerinde bu hakikatten nasiplenmiş olarak gözlerinden yaşlar boşaldığı ifade edilmektedir.⁸⁶⁷ Kur'an okurken sestən ziyade onun manasını anlayarak okumak ve okunan hakikatlerden etkilenmek gerektiği belirtilmektedir.

Elmalılı M. Hamdi Yazır, Mâide 5/83. âyetini; Kur'an'ı dinledikleri zaman kalplerinde incelik ve ihlâs olduğu için, Hakk'a karşı içlerinde kibirleri olmadığından Hakk'ı tanırlar ve tesirinin feyzini duyarlar. Gözleri yaşla dolar ve Hakk'ın peygamberinin gelmiş olduğunu anlarlar.⁸⁶⁸ şeklinde açıklamaktadır.

Müslümanlar, Kur'an okunurken işittikleri âyetlerde duyguları harekete geçmekte, kalpleri yumuşamakta ve gözlerinden yaşlar akıtmaktadırlar. Bu insan

⁸⁶² Buhârî, “Cenâ'iz”, 45.

⁸⁶³ Gazzâlî, *İhyâ ulûmi'd-dîn*, 1/370.

⁸⁶⁴ Ömer Ekinci, *İslam Kültüründe Havf ve Recânın Tasavvufî Yönü, Psikolojik Etkisi ve Dindarlık Gelişimine Katkısı* (Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, 2018), 53.

⁸⁶⁵ İbrahim Sarı, *Ölüme Hazırlık* (İstanbul, Net Medya Yayıncılık, 2016), 74.

⁸⁶⁶ Kaşânî, *Tasavvuf Sözlüğü*, 203-204.

⁸⁶⁷ el-Mâide 5/83.

⁸⁶⁸ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 3/327.

fitratında olan bir duygudur. Kur'ân okuyan ve dinleyen insan, kalben rahatlayıp huzura erdiği için iç dünyasındaki sıkıntılarından da kurtulmuş olur.⁸⁶⁹

Hz. Peygamber, Kur'ân'ı hüznü okumayı ve okurken ağlamaya çalışmayı tavsiye etmektedir.⁸⁷⁰ Hadiste ağlamaya çalışmaktan maksat, okunanı anlama şeklinde ifade edilmektedir.⁸⁷¹ Hasan-ı Basrî; Kur'ân'ı inanarak okuyanların hüznü artar. Sevinç ve gülmesi azalır, ağlaması çoğalır, dünya zevkleri azalır ve ibâdet meşgalesi çoğalır.⁸⁷² demektedir. Yine Kur'ân'da Allah'ın âyetleri okunduğunda ağlayarak secde edenler övülmüştür.⁸⁷³ Hz. Ömer'de kız kardeşi Fâtıma'nın evinde dinlediği âyetlerin etkisinde kalarak hüznlenmiş, ağlamış ve Müslüman olmuştur.⁸⁷⁴

Habeşistan'a hicret eden Müslümanlar, Necâşî'nin huzuruna vardıklarında; Necâşî, onlara "Peygamberin Allah katından getirdiklerinden yanınızda bir şey var mı? diye sordu. Câfer (r.a), Meryem sûresinden bir miktar okudu. Necâşî ağladı, gözyaşları sakalını ıslattı. Yanındaki din adamları da ağladılar. Necâşî, bu okuduğunuz hakikatler, Mûsâ'nın getirdiğiyle aynı kaynaktan çıkıyor." dedi.⁸⁷⁵

Hz. Peygamber, kimi zaman üzüntüsünden ve merhametinden ölüye ağlar, kimi zaman ümmeti için korktuğu şeylerden dolayı şefkatinden, kimi zaman Allah korkusundan, kimi zaman da Kur'ân dinlerken hüznlenir ve ağlardı.⁸⁷⁶ Bir defasında İbn Mes'ud (r.a), ona Nisâ sûresini okurken "*Her ümmete bir şahid getirdiğimiz ve seni de (Ey Muhammed) onlara şahid getirdiğimiz zaman halleri ne olacak.*"⁸⁷⁷ âyetini okurken hüznlenmiş ve gözlerinden yaşlar dökmüştür.⁸⁷⁸

Enes b. Malik (r.a)'dan rivayet edilen bir hadise göre Resûlullah (s.a.v), Übey b. Kâ'b (r.a)'a hitaben şöyle buyurmuştur. "*Allah Teâlâ, lem yekünillezine keferû sûresini sana okumamı bana emretti.*" Übey b. Kâ'b, Allah benim ismimi andı mı? dedi, Resûlullah (s.a.v), evet, buyurdu". Bunun üzerine Übey (r.a), duygulanarak ağladı.⁸⁷⁹ Hadisten, sevinçten dolayı ağlamanın câiz olduğu anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak Kur'ân, insanların hayatına müdahale etmek için indirildiğinden dolayı onun âyetlerini okuyup iyi anlamak gerekir. Bu minval üzerine okurken de tefekkür ve tedebbür ederek hüznlenmek, verilen mesajları hayata tatbik etmek ve kendi durumuna çeki düzen vermek istenmektedir.

4.17. İnsanın Hüznüne Sebep Olan Şeylerden Uzak Durması

İnsan, yaşamı boyunca güzel şeyleri hayal eder ve gerçekleşmesi için de azim ve kararlılıkla mücadele eder. Bunun tersi olan kötü şeyleri istemez, olmaması için de çaba sarf eder. Sevinç ve neşe veren şeyler her insanın arzusu iken, üzüntü veren şeyler, hiçbir insanın arzu ve isteği olmamaktadır. İnsan, sevgiden, merhametten, güzel sözlerden zevk alırken diğer taraftan sıkıntı, üzücü şeylerden ve kötü sözlerden de rahatsızlık duyar. Aynı durum öfke, kin, nefret gibi diğer kötü ahlâk özellikleri için de geçerlidir. Bunlardan kurtulamayan bir kimse hareket ve davranış bozuklukları yaşayarak üzüntüsüne sebep olabilmektedir.⁸⁸⁰

⁸⁶⁹ Kurtubî, *el-Câmi li ahkâmi'l-Kur'ân*, 6/258

⁸⁷⁰ Buhârî, "Tevhid", 32, 44.

⁸⁷¹ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 20/41.

⁸⁷² Gazzâlî, *İhyâu ulûmi'd-dîn*, 2/810.

⁸⁷³ Meryem 19/58.

⁸⁷⁴ İbn Hişâm, *İslam Tarihi, Siretü İbn Hişâm*, 1/460.

⁸⁷⁵ M. Yusuf Kandehlevî, *Hayâtü's-Sahabe Muhtasar*, çev. Ömer Lütü Erdal (İstanbul: Işık Yayınları, 2008), 282-283.

⁸⁷⁶ İbn Kayyim, *Zâdü'l-meâd*, 1/167-168.

⁸⁷⁷ en-Nisâ 4/41.

⁸⁷⁸ Buhârî, "Fezâilü'l-Kurân", 35.

⁸⁷⁹ Buhârî, "Menâkıbü'l-ensâr", 16, "Tefsîru sûre (98)", 1, 3; Müslim, "Müsâfirîn", 246.

⁸⁸⁰ Ebû Zeyd El-Belhî, *Mesâlihu'l-ebdân ve'l-enfus, Beden ve Ruh Sağlığı*, 418.

Hiz. Peygamber, “Allah’tan âfiyet isteyiniz. Çünkü bir kula yakîn imandan sonra âfiyetten daha hayırlı bir şey bahşedilmemiştir diye buyurmuştur.”⁸⁸¹ Hadiste Resûlullah (s.a.v)’ın ileride ümmetinin başına gelecek fitneler, mal biriktirme, şehvet ve hırsın galebe çalması gibi afetler sebebiyle üzüldüğü, günahlardan korunabilmek için af ve âfiyet istemelerini emir buyurduğu nakledilir. Çünkü Allah’ın rızasına ancak her türlü kötülük ve rezillikten korunmuş ve uzak durmuş kişiler layık olur. Günahlara bulaşmış ve çok hata işlemiş kimselerin ilâhî rahmetten aklarını istemekten başka çareleri yoktur.⁸⁸²

İnsanların üzülmeye ve mutsuzluğuna sebep olan çok sayıda sıkıntı ve sorun olabilir. Huzur ve mutluluğu Kur’ân’da aramayıp dünyevî hedeflere yönelen, nefsinin rahat ettirmeye çalışan insanların karşısına mutlaka üzüntüler ve mutsuzluklar çıkabilir.

Kur’ân’da insanın karşılaştığı sıkıntı ve zorluklar karşısında sabır ve kararlılık göstermesi istenmektedir.⁸⁸³ Âyetlerde doğrudan, insana sıkıntı veren, üzücü şeyler başa geldiği zaman sabır ve teenni ile hareket edip, Allah Teâlâ’dan yardım istenmektedir.

Hüzün ve üzüntü kavramları birbirinin yerine kullanılmakla birlikte, aralarında bir ayırım olduğu ifade edilmektedir. Buna göre Kur’ân’da “üzülme”, “üzülmeyiniz”⁸⁸⁴ gibi kelimelerin gerçekte hüznlenmeyi değil, bu duyguya götüren durum ve davranışlardan sakınmayı öğütlediği belirtilmiştir.⁸⁸⁵

Hadislerde ise insana üzüntü veren şeylerden Allah’a sığınılması tavsiye edilmiştir. Hiz. Peygamber, çoğu zaman duasında “Allah’ım! tasa ve hüzünden, âcizlik ve tembellikten, korkaklık ve cimrilikten, borç altında ezilmekten ve düşmanların kahrından yine sana sığınırım”⁸⁸⁶ diye dua etmiştir. Bu hadisten anlaşıldığına göre kimseye muhtaç olmadan beden ve ruhen sıkıntı verecek şeylerden uzak, sağlıklı ve huzurlu bir şekilde yaşama arzusunu dualarına yansıtan Resûlullah (s.a.v), hayatının acı bir felâketle son bulmasından da Allah’a sığınmıştır.

İnsanların bir kısmı, geçmişe yönelik olumsuz olaylar ve meselelerden dolayı üzüntüden kurtulamamaktadır. Oysaki insan için geçmişin bir üzüntü konusu olmaması gerekir. Çünkü Allah Teâlâ, her olayı kaderde hikmetlerle ve hayırlarla yaratmıştır. İnsan elbette ki geçmişte yaptığı hata ve yanlışlardan pişmanlık duyup telafi etmek için çaba harcayacak, bunu bir üzüntü dert edinmemelidir. Sıkıntı ve zorlukların peşinden mutlu olacağını düşündüğünde teselli bulacaktır. Üzüntüden kurtularak sevinç ve mutluluğa kavuşacaktır.⁸⁸⁷ İnsanın hüznüne sebep olan şeyleri önlemenin çarelerinden birisi de bütün düşüncesiyle o günün işine yoğunlaşarak, geçmişteki sıkıntılı ve üzüntülü olayları aklına getirmemesidir.

4.18. Hüznün Başa Gelen Bela ve Musibetlerle İlişkisi

Musibet; insanın başına ansızın gelen bela, sıkıntı, hoşlanılmayan şeyler, insana şiddetle dokunan hadise ve felaketler, kısacası mü’mini üzen her şeydir.⁸⁸⁸ “Resûlullah (s.a.v), yanmakta olan mumu sönmünce istirca etmiş (Biz Allah’ın kuluyuz ve yine O’na döndürüleceğiz) demiştir. Kendisine bu bir musibet midir ki istirca ettiniz denilince, Resûlullah (s.a.v), evet mü’mini üzen, ona eziyet veren her şey musibettir.”⁸⁸⁹ buyurmuştur.

⁸⁸¹ Tirmizî, “Deavât”, 106; İbn Mâce, “Duâ”, 5.

⁸⁸² Münâvî, *Feyzü’l-kadîr şerhu Câmiu’s-sağîr*, 4/108.

⁸⁸³ el-Bakara 2/153, 177; Âli İmrân 3/200; et-Tevbe 9/40; en-Nahl 16/127,128; Lokmân 31/17.

⁸⁸⁴ el-Mâide 5/68; Hûd 11/36; el-Hadîd 57/23.

⁸⁸⁵ Mustafa Çağrı, “Hüzün”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 19/73.

⁸⁸⁶ Buhârî, “Deavât”, 36.

⁸⁸⁷ Ebû Zeyd el-Belhî, *Mesâlihu’l-ebdân ve’l-enfus*, *Beden ve Ruh Sağlığı*, 500.

⁸⁸⁸ Karaman, “Musibet”, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, 474.

⁸⁸⁹ Buhârî, “Merda”, 1; Müslim, “Birr”, 52.

Musibet kelimesi genellikle şerri ifade etse de bazen musibette hayır da olabilmektedir.⁸⁹⁰ İnsana isabet eden hastalık, yara, kırık, çıkık, zulüm, işkence, açlık, susuzluk ve yoksulluk gibi musibetler de vardır.⁸⁹¹ Allah Teâlâ, kullarını bazen bela ve musibetlerle imtihan eder.⁸⁹² Mü'minin başına gelen bela ve musibetler günahlarına kefarettir. *"Müslümanın başına gelen hastalık, fenalık, hüznün, keder, eza, can sıkıntısı, hatta vücuduna batan bir diken dahi olsa Allah bu musibetler sebebiyle onun hatalarını ve günahlarını bağışlamış olmasın."*⁸⁹³ hadisi bunun delilidir.

Hayat, sevinç ve üzüntü şeridinde devam edip gider. Sevinçli hallerle karşılaşınca şımarmamak, üzüntülü durumlarla karşılaşınca da ölçüsüz şekilde üzölmek mü'mine yakışan bir durum değildir. Bu tehlikeli ortamdan uzak olmak için nimete kavuşunca şükretmek, sıkıntıya düşünce de sabır göstermek gerekir. Kâmil mü'min diğer insanlardan farklı olarak bu özelliği sayesinde yaşam mücadelesinde daha güçlü ve mutlu olabilmektedir.

Hadislerde musibet kelimesinin sıkça geçtiğini görürüz. Musibetten dolayı üzüntü duymanın, gözyaşı dökmenin günah olmayıp normal bir şey olduğu belirtilmekte, feryat etmenin, dövünmenin, üst baş yırtmanın, sürekli halinden şikâyet etmenin doğru olmadığı ifade edilmektedir. Allah'ın sevdiği kullarını bazen musibetlerle imtihan edeceği⁸⁹⁴ belirtilmekte, musibetlere sabredip çekilen acılar karşısında Allah'tan sevap beklemenin faziletine işaret edilmektedir.⁸⁹⁵

Hiz. Peygamber, *"Mü'min yeşil ekin gibidir. Rüzgâr hangi taraftan eserse, onu o tarafa yatırır. (Fakat yıkılmaz.) Rüzgâr sakinleştiğinde yine doğrulur. Mü'min işte böyledir. O, bela ve musibetler sebebiyle eğilir, fakat yıkılmaz. Kâfir ise sert ve dik selvi ağacına benzer. Allah, dilediği zaman onu (bir defada) söküp devirir."*⁸⁹⁶ Musibetler karşısında mü'min, sağlam durabilmeli ve yıkılmadan ayakta kalmalıdır.

Resûlullah (s.a.v), bir gün kabir başında ağlamakta olan bir kadının yanına uğradı. *"Allah'tan kork ve sabret"* diye tavsiyede bulundu. Onu tanımayan kadın, git başından, benim başıma gelen senin başına gelmedi karşılığını verdi. Resûlullah (s.a.v) oradan uzaklaştı. Kendisine o gelen kişinin Resûlullah (s.a.v) olduğu hatırlatılınca, kadın büyük bir üzüntüyle kendisinden özür diledi. Hiz. Peygamber, ona sabır musibetin ilk darbesinde yapılan sabırdır.⁸⁹⁷ diyerek, esas sabrın acının tazeliğini koruduğu anda gösterilmesinin önemine işaret etmektedir. Hiz. Peygamber, bir yandan, sıkıntıya ve acı olaylara maruz kalmış kimseleri teselli ederek onların acılarını paylaşmayı bir görev olarak hatırlatırken, diğer yandan da o felaketi yaşayanların gösterdikleri tepkileri anlayışla karşılamayı öğretmiştir.

Hiz. Peygamber, musibetler karşısında, Câhiliye devrindeki insanların takındıkları yanlış tavırlardan dolayı sahâbeyi uyarmış, örneğin, kadınlardan biat alırken, *"musibet karşısında yüzlerini parçalamamalarını, feryad-u figan etmemelerini, saçlarını başlarını yolmamalarını, yakalarını bağlarını yırtmamaları hususunda söz almıştır."*⁸⁹⁸ Bu hadisten anlaşıldığına göre musibetler karşısında sağduyuyu elden bırakmadan sabırla Allah'tan yardım dilemenin kişiyi teskin edeceği anlaşılmaktadır.

Hiz. Peygamber, kızı Zeyneb'in ölmek üzere olan çocuğuna hüznlenmiş, çocuğu kucağına almış, gözlerinden yaş akıtmıştır. Orada bulunan Sa'd b. Ubâde, Ey Allah'ın resulü bu ağlama nedir? deyince, *"Resûlullah (s.a.v), cevaben bu gözyaşı*

⁸⁹⁰ el-Bakara 2/216.

⁸⁹¹ el-En'âm 6/65; el-Hadid 57/22.

⁸⁹² el-Hadid 57/22-23; et-Tegâbün 64/11.

⁸⁹³ Buhârî, "Merdâ", 1; Müslim, "Birr", 14.

⁸⁹⁴ Buhârî, "Merdâ", 1; Tirmizî, "Zühd", 57.

⁸⁹⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1/177-182; Tirmizî, "Cenâ'iz", 36; Nesâî, "Cenâ'iz", 22.

⁸⁹⁶ Buhârî, "Tevhid", 31.

⁸⁹⁷ Buhârî, "Cenâ'iz", 31.

⁸⁹⁸ Ebû Dâvûd, "Cenâ'iz", 29.

*Allah'ın kullarından dilediği kimselerin gönüllerine koyduğu bir rahmettir. Allah, kullarından merhametli olanlara merhamet eder buyurdu.*⁸⁹⁹

Hız. Peygamber, Sâ'd b. Ubâde'nin vefatında bazı sahâbe ile ziyaretine gitmiş, Sâ'd'ı görünce hüzünlenip, ağlamış, oradakiler de ağlamış, bunun üzerine şöyle buyurmuştur: *"Allah, gözyaşından ve kalbin hüzünlenmesinden dolayı kimseye azap etmez. (Ancak diline işaret ederek) işte bundan dolayı azap eder veya merhamet eder."*⁹⁰⁰ diye buyurdu.

Ümmü Seleme (r.anhâ)'nin rivayet ettiği bir hadiste Resûlullah (s.a.v)'ın şöyle dediğini dinledim: *"Herhangi bir kul sıkıntıya düşer ve biz Allah'tan geldik, O'na döneceğiz. Allah'ım başıma gelen bu musibetin mükâfatını ver ve bana bundan daha hayırlısını nasip et diye dua ederse Allah Teâlâ, ona uğradığı sıkıntıdan dolayı sevap verir ve kaybettiğinden daha hayırlısını nasip eder."* Ümmü Seleme (r.anhâ) devamla buyurdu ki Ebû Seleme vefat ettiğinde ben, Resûlullah (s.a.v)'ın öğrettiği gibi dua ettim. Allah da bana Ebû Seleme'den daha hayırlısını, Resûlullah (s.a.v)'ı nasip etti.⁹⁰¹ buyurdu. Bu hadisten de anlaşıldığına göre başa gelen musibetlere karşı ani söz ve duygusal hareketlerden kaçınmak ve sünnetin öngördüğü şekilde davranarak hayırlı sonuçlara kavuşmayı beklemek en doğru olanıdır. Böyle yapmak, Allah'ın tasarrufuna razı olmak ve başa gelenlere sabretmesini bilmekle mümkündür. Şu hiçbir zaman unutulmamalıdır ki insan için sevinç ve üzüntü halleri çok kritik ve tehlikeli anlardır. Bu hallerden birincisi şükür ile ikincisini de sabırla karşılamak en doğru ve yerinde bir davranıştır.

Mü'min olmak, bela ve sıkıntılara uğramamak değildir. Nitekim Kur'an'da bu husus bildirilmektedir.⁹⁰² Diğer insanlar gibi mü'minler de sıkıntılarla imtihan olur. Sabırla bu imtihanı atlatır. Dünya hayatının zorluklarını, yaşanabilir bir hayata döndürmek için gerçek manada mü'min olmak gerekmektedir.⁹⁰³

Gazzâlî, "İnsanın üstesinden gelemeyeceği musibetlere sabretmesini, sabrın en yüksek derecelerinden biri olarak zikreder."⁹⁰⁴ İnsan çeşitli musibetlerin hedefi halindedir. Beklemediği belalarla karşılaşır ve üzüntü ve kedere uğrar. Elinden bir şey gelmeyebilir. Tüm bunlardan dolayı sabır zırhına bürünmelidir. Musibetler karşısında eğer sabır zırhı olmasaydı insan yıkıma uğrayacak, hüznün ve acıların içinde kıvranacaktı.

Lokman (a.s), oğluna tavsiye ettiği konulardan biri de başına gelen bela ve musibetlere karşı sabretmesidir.⁹⁰⁵ Her ne şekilde olursa olsun başa gelen musibetlere sabır, Allah sevgisinin alametidir. Zira kişi sevdiğinin zahmetine sabır gösterir. Resûlullah (s.a.v) bir hadiste: *"Allah, kulunu sevince ona belalar gönderir, belalara sabreden kullarını da sever."*⁹⁰⁶ buyurarak, belalara sabır göstermenin Allah Teâlâ'nın sevgisine ulaştıracağı anlaşılmaktadır.

Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu: *"İnsanlar içinde en şiddetli belaya uğratanlar peygamberlerdir. Sonra mânevî derecelerine göre diğer insanlar gelir. Kişi, dini ölçüsünde belaya uğratılır."*⁹⁰⁷ Hadisten anlaşılan bela ve musibetler, insanlara mânevî derecelerine göre uğramakta bununda en ağırlı ve zoru peygamberlerin başına gelmektedir.

Netice olarak diyebiliriz ki insanın başına gelen ilâhî musibetlere hüzünlenmenin normal olduğu, sabretmenin önemli olduğu ve musibetin kaldırılması için Allah

⁸⁹⁹ Buhârî, "Eymân ve'n-nüzûr", 9.

⁹⁰⁰ Müslim, "Cenâ'iz", 12.

⁹⁰¹ Buhârî, "Merdâ", 19.

⁹⁰² el-Ankebût 29/2-3.

⁹⁰³ Mehmet Yaşar Kandemir vd., *Riyazü's-Salihin Tercüme ve Şerhi* (İstanbul: Erkam Yayınları, 2001), 1/213.

⁹⁰⁴ Gazzâlî, *İhyâ ulûmi'd-dîn*, 4/72-73.

⁹⁰⁵ Lokmân 31/17.

⁹⁰⁶ Tirmizî, "Zühd", 57.

⁹⁰⁷ İbn Mâce, "Fiten", 23; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1/172.

Teâlâ'ya dua edip O'ndan yardım istenmesi gerektiği, bu dünyanın imtihan yeri olduğu, başa gelen bela ve musibetler karşısında sabrederek O'na teslim olmanın kişiye mükâfat kazandıracağı belirtilmektedir.

İnsanın, hangi şart ve durumda olursa olsun hüznü ve keder konusunda ifrat ve tefritten uzak durması gerekir. Çünkü Allah Teâlâ, kuluna çok yakındır. O, hüznü sevince, stres ve sıkıntıyı inşiraha, gam ve tasayı nimete çevirmeye kâdirdir. O'nun gücü karşısında direnecek ve O'nu aciz bırakacak hiçbir şey yoktur. Zayıf ve aciz olan insan, Allah'ın merhametine ve keremine başvurmalı, O'ndan yine O'na sığınmalıdır. Kulların O'ndan başka sığınak ve kurtuluş kaynağı yoktur.

SONUÇ

İnsanı tanımak, onun keyfiyet ve mahiyetini bilmek, duygu ve isteklerini anlamak, hakkında doğru bilgiye sahip olmak, davranış ve uygulamalarına bakmakla mümkündür. İnsanın dünyada, ulvî bir görevi yerine getirmek için yaratılmış ve yeryüzüne gönderilmiştir. Kur'ân'ın muhatabı insan olduğundan kendisiyle ve kâinatla ilgili tüm mesajlar insanadır. Hz. Peygamber de hadislerde insanın karakterine, mizacına, ahlâkî yapısına, değerine ve insan haklarının önemine değinerek insanın değerli bir varlık olduğunu vurgulamıştır.

Kur'ân ve hadislerde insanın iyi ve kötü özelliklerinden bahsedilmektedir. İnsan sahip olduğu iyi özellikleri ile üstün ve şerefli bir varlık olurken kötü özellikleri ile değersiz ve aşağılık duruma da düşebilmektedir. İnsan, duygu sahibi bir varlık olması hasebiyle iç ve dış dünyada birçok şeyden etkilenmektedir. Allah, her insanı düşünceleri, karakteri ve eğilimleri farklı birer varlık olarak yaratmıştır. Bu durum insanın duygu, düşünce, zekâ ve davranışlarında da kendini göstermektedir.

İnsan sosyal bir varlık olduğundan tek başına yaşaması mümkün değildir. Hayatın her merhalesinde diğer insanlara muhtaçtır. Fıtratının gereği olarak sevmek, sevilme, sevinç ve hüznünü paylaşma gibi duygusal birtakım mânevî ihtiyaçlarının giderilmesini ister. İnsanın, fizyolojik ihtiyaçları ile sosyo-psikolojik ihtiyaçları arasında bir denge kurarak yaşamını üzüntüden uzak bir şekilde sevinçli ve mutlu olarak yaşaması gerekir.

İslâm, insanların dünyadaki ihtiyaçlarını karşılamalarının yanında dünya ve âhirette mutlu ve huzurlu olmaları için gönderilmiş ilahî bir dindir. Bu yüzden insan sadece geçici dünya için yaratılmamış, bilakis dünya hayatını, kendisini ebedî hayata hazırlaması için verilmiş bir imkân olarak değerlendirmesi gerekir.

Sevinç ve hüznün duygusu insanın fitrî duygularıdır. Bu duygulardan birine yönelip diğer duyguları baskılaması fitrata aykırıdır. Kişinin üzüntüyü yaşamadan, sevinci anlaması zordur. Önemli olan her duyguyu rasyonel, duygusal ve ölçülü bir şekilde yaşayabilmektir.

Kur'ân, insanın duygularını, hislerini, ruh halini ve Allah Teâlâ ile olan bağımlı belirtmektedir. Bu yüzden şükür, sevinç, üzüntü ve tasesını rabbine açmalıdır. Sevinç vesileleri kişinin inancına, beklentilerine, yaşadığı topluma ve hayata bakış açısına göre değişebilmektedir. Hz. Peygamber sevinç konusunda genel ilkeleri, yaşamış olduğu olaylar ile göstermiştir. İslâm'ın öngördüğü bir yaşam kişiye sevinç ve mutluluk getirirken, uygun görmediği bir hayatı yaşamak ise dünya ve âhirette üzüntü ve mutsuzluk getirecektir. Bu nedenle sevinç ifadeleri farklı anlatımlarla hadislerde yer almaktadır.

Hz. Peygamber, güler yüzlü, güleç çehreli olmasından dolayı, en sıkıntılı anlarında bile üzüntülerini belli etmez, yanındakilere üzüntü verecek bir tavır sergilemezdi. Sevdikleriyle karşılaştığında yüzündeki tebessüm bir kat daha artardı. O, her daim çeşitli vesilelerle sevinci ve neşeyi yayma gayretinde olmuştur. Bu yüzden onun sevinçleri ve hüznüleri, nebevî ve beşerî yönüyle ilgilidir.

Hadislerden elde edilen bilgilere göre Allah Teâlâ, kulunun birçok fiiline sevinmektedir. Hz. Peygamber'in tasa ve sevinçleri peygamberlik görevi ekseninde yaşanmış insanî ve derûnî yansımalarından oluşmaktadır. Sevinç ve neşe, insanın rûhî yönünü dinç tuttuğundan bedenî hastalıklara karşı da direncini artırır. İnsan, üzücü, hoş gitmeyen bir durum veya şiddetli bir bedensel acıdan dolayı ağladığı gibi bazen hoşuna giden ve sevindiği durumlarda da ağlayabilmektedir. Hz. Peygamber, her olayda olduğu gibi sevinç ve hüzn konusunda da ifrat ve tefritten uzak ve mutedil bir yol izlenmesini tavsiye etmektedir.

Hz. Peygamber, ibadetin anlamını genişletmiş, ibadeti belli bir zaman ve mekâna ait olmaktan çıkararak hayatın tamamına yaymıştır. Yoldaki eziyet veren bir şeyi kaldırmayı, Müslüman'a tebessüm etmeyi, onun bir üzüntü ve sıkıntısını gidermeyi

önemsemiştir. O bir nimet elde ettiğinde veya sevinçli bir haber aldığında iki rekât namaz kılarak şükür secdesi yapmıştır.

Allah, dünyada insanların sevineceği birtakım şeyler yaratmıştır. İnsan ruhu bu şeylerle sevince ve rahata ulaşır. Bunlarla birlikte asıl sevinç ve mutluluk, Allah'ın koymuş olduğu kanunlar çerçevesinde imanlı bir hayat yaşamaktır. Âhiretteki sevinç ise hayal edilemeyecek derecede yüksek ve ebedîdir.

Hüzün; istenmeyen bir durumun başa gelmesinden veya geçmişte oluşan bir kayıptan dolayı duyulan üzüntü ve kederdir. Hz. Peygamber'den gelen hüznle ilgili rivayetler sözlü olmaktan çok, onun fiilî uygulamalarını, hal ve durumlarını yansıtmaktadır. Bunlar sahâbenin müşahedeleri ile aktararak kaydedilmiştir.

İslâm, dünya ve âhiret hayatını bir bütün olarak kabul etmektedir. Bu yüzden sevinç ve hüzn kavramlarının dünya ve âhiret olmak üzere iki boyutu vardır. Dünyada hüzn ve mutsuzluktan uzak durmak, âhirette de sevinç, neşe ve mutluluk içinde olmak için İslâm'ın emir ve yasaklarının fert ve toplum hayatında yaşanması gerekir.

Üzüntü, insan bedenine ve zihnine birçok sebepten dolayı etki eder. Bunların başında ise can sıkıntısı, öfke, aşırı vücut ve zihin yorgunluğu, uykusuzluk ve depresyon gibi sebepler gelmektedir. Mânevî yönden insan, Allah Teâlâ'yı andıkça O'nun yardım ve yakınlığını kazanır. Hiçbir sıkıntı ve sorun onu olumsuz etkilemez.

Psikolojik açıdan hüzn kişide yüzün canlılığını kaybetmesi, sindirim faaliyetinin yavaşlaması gibi bazı fizyolojik değişiklikler meydana getirir. Bunlar insan yüzüne menfî şekilde tesir etmektedir. İnsan sosyal bir varlık olduğu için insanî ilişkilerini sağlamlaştırmalı, hüzn ve kederden kurtulmak için yalnız kalmamalı, insanlarla konuşmalı, sohbet etmeli, ruhuna üzüntü veren şeylerden uzak durmalı ve sevinç veren yollar aramalıdır.

İnsanın, başına gelen musibetlerden dolayı hüznlenmesi normal bir durumdur. Böyle hallerde Allah'a dua edip O'ndan yardım istemesi ve sabretmesi tavsiye edilmektedir.

KAYNAKÇA

- ABDÜLBÂKÎ, M. F., 1412/1992. el-Mucemü'l-müfehres li elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm, 3. Baskı, Dârü'l-fikr, Dimaşk.
- ABDURRAHMAN, B. Ş., 1994. Âişe, Resûlullah (s.a.v)'ın Annesi ve Hanımları, Çev. İsmail Kaya, 6. Baskı, Uysal Kitabevi, Konya.
- ADLER, A., 1992. İnsanı Tanıma Sanatı, çev. Kamuran Şipal, Say Yayınları, İstanbul.
- AHMED B. H. Ş. E. A., 1985. el-Müsned, el-Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut.
- AKALIN, Ş. H. vd., 2011. Türkçe Sözlük, 11. Basım. Türk Dil Kurumu, Ankara.
- AKÇAY, M., 1996. "İmanın Oluşumunda Fıtratın Rolü", Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, (1), ss. 273-294, Sakarya.
- AKPOLAT, S., 2007. "Peygamberimiz ve Gençlik", Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 17/17, ss. 209-223, Şanlıurfa.
- ALGÜL, H., 2013. Âlemlere Rahmet Hz. Muhammed, TDV Yayınları, Ankara.
- _____, 1986. İslâm Târîhi, Gonca Yayınevi, İstanbul.
- ALİ EFENDİ, K., ts. Ahlâk-ı Alâî (Ahlâk İlmi), Tercüman Yayınları, İstanbul.
- APAK, A., 2010. "Hz. Peygamber'in Çocuklarla İlişkileri Üzerine Tespit ve Değerlendirmeler", Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 19/1, ss. 43-68, Bursa.
- ASKERÎ, E. H., ts. el-Fürûku'l-lugaviyye, thk. Muhammed İbrâhîm Selîm, Dârü'l-ilm ve's-sekâfe, Kahire.
- AYDIN, H., 2001. Kur'ân'da Psikolojik İkna, Timaş Yayınları, İstanbul.
- AYNÎ, E. M., B. M., 1421/2001. Umdetü'l-kârî fî şerhi Sahîhi'l-Buhârî, thk. Abdullah Mahmûd Muhammed Ömer. Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut.
- AYTEN, A., 2014. Erdeme Dönüş-Psikoloji ve Mutluluk Yolu, İz Yayıncılık, İstanbul.
- BAKTIR, M., 2009. Suffe, DİA, TDV Yayınları, İstanbul, XXXVII, ss. 469-470.
- BAŞARAN, İ. E., 1978. Eğitim Psikolojisi (Modern Eğitimin Psikolojik Temelleri), Pars Matbaası, Ankara.
- BAYRAKLI, B., 1989. İslâm'da Eğitim, 3. Baskı, MÜİF Vakfı Yayınları, İstanbul.
- BELÂZÜRÎ, A. B., YAHYÂ B. C., ts. Ensâbü'l-eşrâf, Dârü'l-meârif, Kahire.
- BELHÎ, E. Z., 2000 Mesâlihu'l-ebdân ve'l-enfus, Beden ve Ruh Sağlığı, çev. Nail Okuyucu vd., Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul.
- BEYHAKÎ, E. M. B. E. H., 1985. Delâilü'n-nübüvve ve ma'rifetü ahvâli sâhibi's-şerîa, Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye.
- _____, 1421/2000. Şuabü'l-îmân, thk. Muhammed Said Besyûnî, Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut.
- BİLGİN, M., 2006. Yüksek İslâm Ahlâkı, Millî Gazete, İstanbul.
- _____, 2007. Ahlâkî Hastalıklar ve Kurtuluş Yolları, Millî Gazete, İstanbul.
- BİLGİZ, M., 2012. "Kur'ân'da İnsan ve Toplum", Diyanet İlmî Dergi, Kur'ân Özel Sayısı, 2. Baskı. 253, 705, Ankara.
- BİLGİN, R., 2018. "Saîd b. Müseyyeb'in Hayatı, Kişiliği ve Hadis İlmindeki Yeri", Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 5/9,2), ss. 541, Kilis.
- BİNBAŞIOĞLU, C., 1995. Eğitim Psikolojisi, 9. Basım, Binbaşioğlu Yayınevi, Ankara.
- BOLAY, S. H., 1988. Âdem, DİA, TDV Yayınları, İstanbul, I, ss. 358-363.
- BUHÂRÎ, E. A. M. B. İ. B. İ., 1999. el-Camiu's-Sahih, Mektebetü dârü's-selâm, Riyad.
- _____, 2005. Edebü'l-müfred (Müslümanın Edebi ve Ahlâkı), Tahric ve Tahkik. Muhammed Nasûriddin el-Albânî, çev. Rauf Pehlivan, Motif Yayınları, İstanbul.

- BURSEVÎ, İ. H., 2004. Muhtasar Rûhu'l-Beyân Tefsîri, İhtisar: Muhammed Ali Sabûnî. Çev. Abdullah Öz vd.. 5. Baskı, Damla Yayınevi, İstanbul.
- BÛTÎ, M. S. R., 1992. Hürriyü'l-insân fî zıllı ubûdiyyetillâh, Dârü'l-fikri'l-muâsır, Beyrut.
- CAN, A., 2013. “Kur’ân ve Sünnet Işığında Komşuluğun Yeri”, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, (21), ss. 203-240, K. Maraş.
- CEBECİOĞLU, E., 2014. Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü, Otto Yayınları, Ankara.
- CÜNDİOĞLU, D., 2016. Hz. İnsan, Kapı Yayınları, İstanbul.
- CÜCELOĞLU, D., 2007. İnsan ve Davranışı, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- CÜRCÂNÎ, A. İ. M. C., 1997. et-Târîfât, çev. ve şerh. Arif Erkan, Bahar Yayınları, İstanbul.
- ÇAKAN, İ. L., 2006. Örnek Kul Son Resul, 2. Baskı. Ensar Neşriyat, İstanbul.
- ÇAPLI, O., 1992. İnsanın İç Dünyası, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- ÇELİK, Ö., 2010. Teşbih, Temsil ve Tasvirler Işığında Kur’ân’da İnsan, Akademi Yayınları, İzmir.
- ÇİLİNGİR, L., 2000. Ahlâk Felsefesine Giriş, Elis Yayınları, Ankara.
- DÂRİMÎ, E. M. A. B. A., ts. Sünen, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- DEBBAGOĞLU, A., Kara, İ., 1980. Ansiklopedik Büyük İslâm İlmihali, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- DEMİRCİ, M., 2005. Kur’ân’da Toplumsal Düzen, Ensar Neşriyat, İstanbul.
- DOĞAN, R., 2008. Kur’ân’a Göre İnsanın Evrendeki Yeri, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- DOĞAN, Y., 2004. “Hz. Peygamber ve Mizah”, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 8/2, ss. 198–201, Sivas.
- , 2006. Raşit Halifelerin Mizah ve Nükte Anlayışları”, Nüsha-Şarkiyat Araştırmaları Dergisi, 6/22, ss. 97, Ankara.
- DÖKMEN, Ü., 2005. İletişim Çatışmaları ve Empati, İstanbul, Sistem Yayıncılık.
- DÖLEK, A., 2003. “Sünnet Işığında Hırs Hastalığı ve Korunma Yolları”, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 11/6, ss. 50-76, Şanlıurfa.
- DÖNMEZ, İ. K., 2006. İslâm’da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi, MÜİF Yayınları, İstanbul.
- EBÛ’L-B. E. B. M., 1419/1998. Kitâb-ı Külliyyât, thk. Adnân Dervîş vd. Müessesetü’r-risâle/Beyrut.
- EBÛ DÂVÛD, S. B. İ. S., 1998. Sünen-i Ebû Dâvûd, Mektebetü’l-meârif, Riyad.
- EKBERÎ, S. D., 2006. Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, çev. Zafer Erginli vd, Kalem Yayınevi, İstanbul.
- EKİNCİ, Ö., 2018. İslam Kültüründe Havf ve Recânın Tasavvufi Yönü, Psikolojik Etkisi ve Dindarlık Gelişimine Katkısı, Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ.
- ELİK, H., 2004. “Kur’ân’da İnsanın Sorumluluğu, Va’d-Vaîd ve İlahi Af”, Din Eğitimi Araştırmalar Dergisi, 14, ss. 65-78, İzmir.
- EMRE, M., 2013. Büyük İslâm Kadınları ve Hanım Sahâbîler, Çelik Yayınevi, İstanbul.
- ERBAŞ, A., vd., 2018. Peygamberimiz ve Gençlik, 3. Baskı, TDV Yayınları, Ankara.
- ERDEM, M., 1998. “Kur’ân’da İlk İnsan”, IV Kur’ân Haftası Kur’ân Sempozyumu 17-18 Ocak, Fecr Yayınları, Ankara.
- ERDEMCI, C., 2009. Kelâm İlmine Giriş, Değerler Eğitim Merkezi Yayınları, İstanbul.
- FAYDA, M., 1989. Aîşe, DİA, TDV Yayınları, İstanbul, II, ss. 202.

- FAZLURRAHMAN., 2005. Ana Konularıyla Kur'ân, Ankara Okulu Yayınları, Ankara.
- FÎRÛZÂBÂDÎ, E. T. M. M., 2008. el-Kamûsü'l-muhît, Dârü'l-hadîs, Kâhire.
- FROMM, E., 1994. Sevginin ve Şiddetin Kaynağı, çev. Nalan İçten vd., Payel Yayınları, İstanbul.
- GAZZÂLÎ, E. H. M., 1992. İhyâ ulûmi'd-dîn, çev. Ahmed Serdaroğlu, Bedir Yayınevi, İstanbul.
- _____, 1981. Kimya-yı Saâdet, çev. A. Faruk Meyan., İstanbul: Bedir Yayınevi, İstanbul.
- GÖKCAN, M. M., 2016. "Tasavvufta Allah Korkusu (HAVF)", Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 4/2, ss. 85-86, Adana.
- GÖLCÜK, Ş., 2009. Kur'ân ve İnsan, Kitap Dünyası Yayınları, Konya.
- GÖLCÜK, Ş., TOPRAK.S., 1998. Kelam, 4. Baskı. Tekin Dağıtım, Konya.
- GÜNDÜZÖZ, S., vd., 2011. Kur'ân'dan Öğütler, 4. Baskı. DİB Yayınları, Ankara.
- GÜLER, Z., 2011. Hadis Günlüğü, Damla Ofset Yayıncılık, Konya.
- GÜRBÜZ, D., 2015. Anlam ve Varlık Boyutuyla İnsan, DİB Yayınları, Ankara.
- HERAVÎ, E. M. M., 1384/1964. Tehzîbü'l-luga, thk. Abdusselâm Hârûn vd. Dârü'l-Misriyye, Kahire.
- HEYSEMÎ, N. A. B. E. B., 1998. Mecmau'z-zevâid ve menbau'l-fevâid, Dârü'l-kitâbi'l-Arabî, Beyrut.
- HÜSEYNÎ, M. S., 2016. Aile Saadeti, 41. Baskı, Semerkand Yayınları, İstanbul.
- İBN ARABÎ. M. M. B., 2012. Nefsini Bilen Rabbini Bilir: Varlık, Yokluk ve Nefsin Mertebeleri, çev. ve şerh. M. Esad Erbîlî. Haz. Ercan Alkan, Hayy Kitap, İstanbul.
- _____, 2006. el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye, çev. Ekrem Demirli, Litera Yayıncılık, İstanbul.
- İBN ÂŞÛR, M. T. B. M., 2000. İslâm, İnsan ve Toplum Felsefesi, çev. Vecdi Akyüz, Rağbet Yayınları, İstanbul.
- İBN EBÛ'D-DÜNYÂ, E. B., 1412/1991. el-Hemm ve'l-Hazen, thk. Mecdî Fethî es-Seyyid, Dârü's-selâm, Kahire.
- İBN HACER, E. F. Ş., 1407/1986. Fethu'l-bârî li şerhi sahîhi'l-Buhârî, 3. Baskı. Mektebetü's-selefiyye, Kahire.
- _____, 1415/1995. el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe, thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd vd. Dârü'l-kütübü'l-ilmiyye, Beyrut.
- İBN HALDÛN, A. B M. 2004. Mukaddime, çev. Halil Kendir, Yeni Şafak, İstanbul.
- İBN HİŞÂM, E. M. C. A., 2006. İslâm Tarihi, Sîret İbn Hişam, çev. Hasan Ege, Kahraman Yayınları, İstanbul.
- İBN KAYYİM EL-CEVZÎ, E. A. M. ts. Medâricü's-sâlikîn, Dârü'l-kütübü'l-ilmiyye, Beyrut.
- _____, 2006. Allah Sevgisi, çev. İshak Emin Aktepe. Ahmet Akbaş, Polen Yayınları, İstanbul.
- _____, 2006. Nefis Terbiyesi (Tıbbü'l-kulûb), çev. Osman Arpaçuku vd, Polen Yayınları, İstanbul.
- _____, 1988. Zâdü'l-Me'âd, Çev. Şükrü Özen, İklim Yayınları, İstanbul.
- _____, 1988. Hadî'l-ervah, Çev. İsmail Hakkı Sezer. *Cennetin Tasviri*, Uysal Kitabevi, Konya.
- İBN KESÎR, E. F., 1412/1991. Tefsîru'l-Kur'ân'il-azîm, thk. Mustafa es-Seyyid vd. Müessesetü Kurtubâ, Kâhire.
- İBN MÂCE, E. A. M., 1992. Sünenü İbn Mâce, Çağrı Yayınları, İstanbul.

- İBN MANZÛR, E. F. C. M., ts. Lisânü'l-Arab, Dâru Sâdır, Beyrut.
- İBN SA'D, E. A. M., ts. et-Tabakâtü'l-kübrâ, Dâru Sâdır, Beyrut.
- İBN SÛNNÎ, E. B. A. B. M. D., Amelü'l-yevm ve'l-leyl, el-Mektebetü's-şâmile el-isdâru's-sânî.
- İBN TEYMİYYE, E. A. T., 1399/1978. Emrâdü'l-kulûb ve şifâuhû, Matbaatü's-selefiyye, Kahire.
- _____, 1425/2004. Mecmû'l-fetâvâ, Mektebetü el-Melik Fehd el-Vataniyye, Medîne.
- _____, 2010. el-Akîdetü'l-Vâsıtıyye ve Şerhi, Çev: Beşir Eryarsoy, Guraba Yayıncılık, İstanbul.
- İSFAHÂNÎ, R., 2012. Kur'ân Kavramları Sözlüğü, Çev. Abdülbaki Güneş-Mehmet Yolcu, Çıra Yayınları, İstanbul.
- _____, 1319/1901. Tafsîlü'n-neş'eteyn ve tahsîlü's-saâdeteyn, Beyrut: y.y.,
- _____, 2014. Müfredâtü elfâzi'l-Kur'ân, Dârü'l-kalem, Beyrut.
- KALKAN, A., 2011. Ansiklopedik Kur'ân Kavramları ve Güncel Yansımaları, Davud Emre Yayınları, İstanbul.
- KANDEHLEVÎ, M. Y., 1980. Hayâtü's-sahâbe, Çev. Ahmet Meylânî, Divan Yayınları, İstanbul.
- _____, 2008. Hayâtü's-Sahâbe Muhtasar, Çev. Ömer Lütfi Erdal, Işık Yayınları, İstanbul.
- KANDEMİR, M.Y. vd., 2001. Riyazü's-salihin Tercüme ve Şerhi, Erkam Yayınları, İstanbul.
- KARA, N., 2004. Bir İletişim Aracı Olarak Kur'ân'da Beden Dili, Bilge Yayınları, İstanbul.
- KARACOŞKUN, M. D., 2009. "Şükür Psikolojisi", Somuncubaba Dergisi, 15/100, ss. 53-55, Malatya.
- _____, 2012. "Şark-İslâm Klasığı Pendname'ye Göre Kişilik Tipleri ve Mutluluk Yolları", Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, 12/1, ss. 17-18, Ankara.
- KARAGÖZ, İ., vd., 2010. Dini Kavramlar Sözlüğü, DİB Yayınları, Ankara.
- KARAGÖZ, İ., 2010. İnsan, Din ve Özgürlük, DİB Yayınları, Ankara.
- KARAMAN, H., vd., 2012. Kur'ân Yolu Meâli ve Tefsiri, 4. Baskı. DİB Yayınları, Ankara.
- _____, 1995. İslâm'da Kadın ve Aile, Ensâr Neşriyat, İstanbul.
- KASAPOĞLU, A., 2010. "Kur'ân'a Göre İnkâr ve Bunalım", İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1/1, ss. 223, Malatya.
- KAŞÂNÎ, A., 2004. Tasavvuf Sözlüğü, Çev. Ekrem Demirli, İz Yayıncılık, İstanbul.
- KAVAKLIOĞLU, M., 2004. "Sergilediği Beden Dili Açısından Hz. Peygamber", Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi 3/6, ss. 62, Çorum.
- KAYA, M., 2003. İslâm Filozoflarından Felsefe Metinleri, Klasik Yayınları, İstanbul.
- KILAVUZ, A. S., 1987. Ana Hatlarıyla İslâm Akâidi ve Kelâm'a Giriş, Ensar Neşriyat, İstanbul.
- KILIÇ, S., 2000. Benliğin İnşası, İnsan Yayınları, İstanbul.
- KIRCA, C., 1988. "İnsan". Kur'ân-ı Kerim Ansiklopedisi. I, s. 142, Tercüman Yayınları, İstanbul.
- _____, 1984. "Kur'ân'da İnsan ve Kâinat", Diyanet İlmî Dergi, 22/1, ss. 19-26, Ankara.
- KIZILER, H., 2005. "Mevlâna'ya Göre İnsan ve Değeri", Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi [Mevlânâ Özel Sayısı] 6/14, ss. 473, İstanbul.

- KİNDÎ, Y. B. İ., 2015. Üzüntüden Kurtulma Yolları, Çev. Mustafa Çağrı, TDV Yayınları, Ankara.
- KONYALI, M. V., 1969. Hülâstü'l-beyân fi tefsîri'l-Kur'ân, 4. Baskı, Üçdal Neşriyat, İstanbul.
- KOYTAK, N., 2004. "Duygu Okulu Olarak Aile", Diyanet Dergisi, 165, ss. 19, Ankara.
- KÖKNEL, Ö., vd., 1993. Davranış Bilimleri (Ruh Bilimi), İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- KURT, H., 2012. "İslâm İnancına Göre Şehitlik", Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 16/1, ss. 189-220, Sivas.
- KURTUBÎ, E. A. M., 1987. el-Cami' li ahkâmî'l-Kur'ân, 20 Cilt, Dârü'l-fıkr, Beyrut.
- KUZÂÎ, M. B. S., 1999. Şihâbü'l-ahbâr, Çev. Ali Yardım, Damla Yayınevi, İstanbul.
- KUŞEYRÎ, E. K. Z. A., 1980. Risâle-i Kuşeyri, Çev. Ali Arslan, Arslan Yayınları, İstanbul.
- KUTLUER, İ., 2000. İnsan, DİA, TDV Yayınları, İstanbul, XXII, ss. 320-32.
- KUTUB, M., 1973. İslâm'a Göre İnsan Psikolojisi, Çev. Akif Nuri, Hicret Yayınları, İstanbul.
- KUTUB, S., ts. Fî Zilâli'l-Kur'ân, Çev. M. Emin Savaş-İ. Hakkı Şengüler-Bekir Karlığa, Hikmet Yayınları, İstanbul.
- MARANKÎ, A., vd., 2008. Şifalı Bitkiler, Mozaik Yayınları, İstanbul.
- MUVATTA-İ MALİK. 1406/1985. Muvatta, -thk. Muhammed Fuad Abdülbaki, Dâr-ı İhyâi't-türâsi'l-Arabî, Beyrut.
- MÂTÛRÎDÎ, E. M., 2004. Te'vilâtü Ehli's-Sünne, thk. Fatıma Yûsuf el-Haymî, Müessesetü'r-risale, Beyrut.
- MÂVERDÎ, E. H. A. B., 1991. Edebü'd-dünyâ ve'd-din, Dârü İbn Kesîr, Beyrut.
- MEVDÛDÎ, E. A., 1991. Tefhimü'l-Kur'ân, Çev. Muhammed Han Kayani vd, İnsan Yayınları, İstanbul.
- MUTAHHARÎ, M., 2008. Kur'ân'da İnsan Tanımı (Me'âric Sûresi'nin Tefsiri), Çev. Hasan Kanatlı, Kevser Yayınları, İstanbul.
- MÜNÂVÎ, M. A., 2012. Feyzü'l-kadîr şerhu Câmi'i's-sağîr, Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut.
- _____, ts. Feyzü'l-kadîr şerhu Câmi'i's-sağîr, 2. Baskı. Dârü'l-ma'rife, Beyrut.
- MÜSLİM, İ. H. K., 1978. Sahih-i Müslim Tercümesi ve Şerhi, çev. Ahmed Davudoğlu, Sönmez Neşriyat, İstanbul.
- NAROL, S., 2018. "İnsan Kelimesinin Kur'ân'daki Kullanımları Bağlamında Meallere Eleştirel Bir Yaklaşım", Bilimname (35), ss. 477-504, Kayseri.
- NESÂÎ, E. A. A., 1435/2014. Süneni'n-Nesâî, Müessesetü'r-risâletü'n-nâşirûn, Beyrut.
- NEVEVÎ, E. Z. Y., 1392/1972. el-Minhâc şerhu Sahîhi Müslim, Dârü İhyai't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut.
- NÎSÂBÛRÎ, E. A. M., 1990. el-Müstedrek ale's-Sahîhayn, thk. Mustafa Abdulkâdir Atâ. Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut.
- OSMAN, M. N., 2016. Hadis ve Psikoloji, çev. Mustafa Işık, 3. Baskı. Fecr Yayınları, Ankara.
- ÖZAFŞAR, M. E., vd., 2014. Hadislerle İslâm, DİB Yayınları, Ankara.
- ÖZTÜRK, R., 2008. Kur'ân Penceresinden İnsan ve Mutluluk Yolları, Gülhane Yayınları, İstanbul.
- ÖZERVARLI, M. S., 1996. Gazzâlî'nin Kelâm İlmindeki Yeri, DİA, TDV Yayınları, İstanbul, XIII, 505-511.

- PAZARLI, O., 1982. Din Psikolojisi, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- PEKER, G., 1995. Bionerejik Psikoterapi, Era Yayıncılık, İstanbul.
- RÂZÎ, F. M. B. Ö., 2001. et-Tefsîrû'l-kebîr (Mefâtihi'l-gayb), Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, Beyrut.
- RÂZÎ, E. H. A., 1399/1979. Mekâyîsü'l-lüga, thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn. Dârü'l-fikr, Beyrut.
- SÂBÛNÎ, M. A., 2012. Safvetü't-tefâsîr, Mektebetü'l-asriyye, Beyrut.
- SÂHİB B. A. E. K. İ., 1994. el-Muhîr fi'l-lüga, Âlemü'l-kütüb, Beyrut.
- SAKALLI, T., 2014. Hadisler ve Yorumları, Rağbet Yayınları, İstanbul.
- SA'LÂBÎ, A. B. M. B., Fıkhu'l-lüga ve sirru'l-Arabiyye, Kaydeden ve Yayınlayan, Reşîd Dahdâh, 96. www.alukah.net.
- SANCAKLI, S., 2006. "Hadislerde Yaşlılık Olgusunun Değerlendirilişi", Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, (10/1), ss. 49-71, Sivas.
- SARI, İ., 2016. Ölüm Hazırlık, Net Medya Yayıncılık, İstanbul.
- SARI, M., 2011. Kur'ân Işığında İnsanın Yaratılış Gayesi, Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- SAYAR, K., 2005. Hüzün Hastalığı, 2. Baskı, Karakalem Yayınları, İstanbul.
- SAYGILI, S., 2001. Mutluluk Elimizde, Türdav Yayınları, İstanbul.
- SAYI, A., 1990. Kur'ân'da Hz. Musa, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi.
- _____, 2002. Strese Son, Elit Yayınları, İstanbul.
- SERAHSÎ, E. B. Ş. M., ts. el-Mebsût, Dârü'l-ma'rife, Beyrut.
- SEYDA, E. H. A., 2000. el-Muhkem ve muhîti'l-âzam, thk. Abdulhamîd Hendâvî. Dârü'l kütübî'l ilmiyye, Beyrut.
- SULA, H., 2008. Toplum Yetimleri: Sokak Çocukları, DİB Yayınları, Anlara.
- SÜLEYMAN, M. B., 2004. Kurân Terimleri Sözlüğü, Çev. M. Beşir Eryarsoy, Yayınları, İstanbul.
- ŞEKER, N., 2013. Peygamberimizin Dilinden Sevgi Mesajları, Selsebil Yayınları, İstanbul.
- _____, 2016. Tasavvufta Hadis Yorumu, İlâhiyât Yayınları, Ankara.
- ŞENTÜRK, H., 1997. Din Psikolojisi, Esra Yayınları, İstanbul.
- ŞİBLÎ, M., 1997. Asr-ı Saâdet, Çev. Ömer Rıza Doğrul, Eser Matbaası, İstanbul.
- ŞİHÂVÎ, M. M., 2007. Peygamberimizin Sevindiği Durumlar, Çev. İsa Canpolat. Polen Yayınları, İstanbul.
- ŞİMŞEK, M. S., 1999. Kur'ân'ın Ana Konuları, Beyan Yayınları, İstanbul.
- TABBÂRA, A.A., 1977. İlmin Işığında İslâmiyet, Çev. Mustafa Öz. Kalem Yayınevi, İstanbul.
- TABATABÂÎ, M. H., 2003. el-Mîzân fî tefsîri'l-Kurân, Çev. Vahdettin İnce, Kevser Yayınları, İstanbul.
- TABERÂNÎ, E. K. S. B. A., 1995. el-Mu'cemü'l-evsat, Dâr'ül-Haremeyn, Kahire.
- TABERÎ, İ. C., 1994. Câmiü'l-beyân an te'vil-i âyi'l-Kur'ân, Müessesetü'r-risâle, Beyrut.
- TARHAN, N., 2007. Duyguların Dili, Timaş Yayınları, İstanbul.
- _____, 2007. Mutluluk Psikolojisi, Timaş Yayınları, İstanbul.
- _____, 2010. İnanç Psikolojisi, Timaş Yayınları, İstanbul.
- _____, 2012. Kendinizle Barışık Olmak Duyguların Eğitimi, Timaş Yayınları, İstanbul.
- _____, 2017. İnanç Psikolojisi ve Bilim, Timaş Yayınları, İstanbul.
- TAYÂLİSÎ, E. D., 1419/1999. Müsned, thk. Abdulmuhsin et-Türkî, Dârü'l-hicr, Kahire.